
ЮРИДИЧНА НАУКА
JURIDICAL SCIENCE

НАУКОВИЙ ЮРИДИЧНИЙ ЖУРНАЛ
№ 7(73)/2017

ЗМІСТ

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО

Ковальова Т.І. Екстериторіальна дія закону України про кримінальну відповідальність у просторі 4

Матвійчук В.В. Безпосередній об'єкт злочину порушення недоторканності приватного життя (стаття 182 Кримінального кодексу України)..... 25

Олійник В.П. Соціально-правова обумовленість кримінально-правової заборони діяння, передбаченого ст. 243 КК України 38

Присяжний В.М. Сучасне розуміння об'єкта злочину забруднення, засмічення та виснаження водних об'єктів 64

Савенкова Т.Г. Суб'єкт злочину приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення 85

Сергійчук В. Таємниця за часів Козаччини і Гетьманської держави 117

Харь І.О. Суб'єкт злочинів проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян і злочини проти журналістів 126

КРИМІНОЛОГІЯ

Карпенко М.І., Соловійова А.М. Проблема агресивної поведінки та насильства під час примушування до виконання цивільного правочину 143

КРИМІНАЛЬНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

Кубрак П.М. Досудове провадження в кримінальному процесі за кримінально-процесуальним кодексом України 1961 року. 151

ПЕРСОНАЛІЇ 182

ПРИВІТАННЯ..... 190

ЮРИДИЧЕСКАЯ НАУКА

JURIDICAL SCIENCE

НАУЧНЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

№ 7(73)/2017

СОДЕРЖАНИЕ

УГОЛОВНОЕ ПРАВО

Ковалёва Т.И. Экстерриториальное действие закона Украины
об уголовной ответственности в пространстве 4

Матвейчук В.В. Непосредственный объект преступления
нарушение неприкосновенности частной жизни
(статья 182 Уголовного кодекса Украины)..... 25

Олейник В.П. Социально-правовая обусловленность преступления,
предусмотренного ст. 243 УК Украины..... 38

Присяжный В.М. Современное понимание объекта преступления
загрязнения, засорения и истощения водных объектов..... 64

Савенкова Т.Г. Субъект преступления сокрытие
или искажение сведений об экологическом состоянии
или заболеваемости населения..... 85

Сергейчук В. Тайна во времена Казачества и Гетманского государства ... 117

Харь И.А. Субъект преступлений против авторитета
органов государственной власти, органов местного самоуправления,
объединений граждан и преступления против журналистов..... 126

КРИМИНОЛОГИЯ

Карпенко Н.И., Соловьева А.Н. Проблема агрессивного поведения
и насилия во время принуждения к выполнению гражданской сделки. ... 143

УГОЛОВНОЕ ПРОЦЕССУАЛЬНОЕ ПРАВО

Кубрак П.Н. Досудебное производство в уголовном процессе
за уголовно-процессуальным кодексом Украины 1961 года 151

ПЕРСОНАЛИИ 182

ПОЗДРАВЛЕНИЯ..... 190

JURIDICAL SCIENCE

SCIENTIFIC JURIDICAL JOURNAL

№ 7(73)/2017

CONTENTS**CRIMINAL LAW**

- Kovalova T.** Extraterritorial Operation of the Law of Ukraine on Criminal Responsibility in Space 4
- Matviichuk V.** Direct Object of a Crime of Violation of Privacy (Article 182 of the Criminal Code of Ukraine) 25
- Oleiiuk V.** Socio-legal Conditionality of the Offense under Article 243 of the Criminal Code of Ukraine 38
- Prysiazhnyi V.** Modern Understanding of an Object of a Crime of Pollution, Obstruction, and Exhaustion of Water Objects 64
- Savenkova T.** Subject of a Crime of Concealment or Misrepresentation of Information on the Ecological State or Population Morbidity 85
- Sergiiuchuk V.** The Secret in the time of Cossack State and Hetman State 117
- Khar I.** Subject of Crimes against the Authority of Government Bodies, Local Self-government Bodies, and Associations of Citizens and Crimes against Journalists 126

CRIMINOLOGY

- Karpenko M., Soloviova A.** The Problem of the Aggressive Behavior and Violence during Enforcement of a Civil Transaction 143

CRIMINAL PROCEDURE LAW

- Kubrak P.** Pretrial Procedure in Criminal Proceedings under Code of Criminal Proceedings of Ukraine of 1961 151

PERSONALITIES. 182**GREETING 190**

УДК 343

T. Kovalova

EXTRATERRITORIAL OPERATION OF THE LAW OF UKRAINE ON CRIMINAL RESPONSIBILITY IN SPACE

Т.І. Ковальова

*викладач кафедри кримінального права,
кримінології, цивільного та господарського права
ВНЗ «Національна академія управління»
м. Київ*

ЕКСТЕРИТОРІАЛЬНА ДІЯ ЗАКОНУ УКРАЇНИ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У ПРОСТОРИ

Постановка проблеми. Питання, що стосуються екстериторіальної дії закону про кримінальну відповідальність у просторі, мають істотне значення для теорії кримінального права та правозастосовної діяльності, а отже, потребують поглибленого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами, що стосуються екстериторіальної дії закону про кримінальну відповідальність у просторі, займалися такі вчені, як В.І. Борисов, А.І. Бойцов, Є.В. Благов, А.І. Ільїна, Я.М. Брайнін, М.Г. Решняк та інші. Проте в Україні питання, що стосуються екстериторіальної дії закону про кримінальну відповідальність у просторі, до цього часу не знайшли належного висвітлення.

Мета статті полягає у з'ясуванні екстериторіальної дії закону про кримінальну відповідальність у просторі.

Основні результати дослідження. Слід відмітити той факт, що в Україні сучасна юридична думка достатньо обмежено висвітлює проблеми екстериторіальної дії закону України про кримінальну відповідальність у просторі. Екстериторіальна юрисдикція включає просторові принципи дії закону про кримінальну відповідальність у вигляді громадянства (персонального), реального (безпеки або захисту) та універсального. Н.С. Таганцев зазначав, що право держави переслідувати діяння, вчинені за межами його території, є правом субсидіарним або, у виключних випадках, альтернативним стосовно законів місця вчинення злочину [1, с. 274]. Важливо акцентувати увагу на тому, що й сучасними вченими також відмічається субсидіарний характер принципів дії закону про кримінальну відповідальність у просторі [2, с. 73–74; 3, с. 57].

Слід погодитися з думкою О.І. Ільїної, що така, яка визнається в теорії, субсидіарність правил дії закону про кримінальну відповідальність поза власними межами держави практично має бути виражена в двох аспектах: по-перше, поняття «поза межами територіальної юрисдикції держави» слід визначати, виходячи із недостатності територіальної юрисдикції держави, на території якої було вчинено злочин (це означає, що дія закону про кримінальну відповідальність держави може бути поширена за межі її території лише в тих випадках, коли притягнення особи до кримінальної відповідальності за місцем вчинення нею злочину може видатись неможливою) [4, с. 102–103]. На переконання цього автора, підставою такого підходу є не гіпотетичне право кожної держави вимагати від власних громадян дотримання законів цієї держави, у тому числі і за її межами, як вважають деякі автори, а принцип невидачі власних громадян, закріплений в ч. 1 ст. 13 КК РФ [4, с. 103]. Прикладом такого підходу, на наш погляд, є правило, закріплене в ч. 1 ст. 7 КК України, за яким допускається притягнення до кримінальної відповідальності за українським законом про кримінальну відповідальність громадян України та осіб без громадянства (апатридам), що постійно проживають в Україні, які вчинили злочини за її межами [5]. Якщо особи, зазначені в частині 1 ст. 7 КК, за вчинені злочини зазнали кримінального покарання за межами України, вони не можуть бути притягнуті в Україні до кримінальної відповідальності за ці злочини [5].

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про громадянство України» від 18.01.2001 р. № 2235-III, під громадянством України розуміють «правовий зв'язок між фізичною особою і Україною, що знаходить свій вияв у їх взаємних правах та обов'язках» [6]. Це знаходить підтвердження і в сучасних уявленнях сфери дії закону про кримінальну відповідальність, зокрема, що це правовий простір, який являє собою систему зв'язків (суспільних відносин) між індивідуумами, об'єднуючи їх у так звану соціальну групу, вищим рівнем якої є суспільство. Будь-яка держава із сукупністю взаємопов'язаних, узгоджених і взаємодіючих юридичних засобів, що регулюють суспільні відносини, має як просторову сферу саме це суспільство, за межами якого діють вже інші регулятори. Це, на наше переконання, свідчить про включеність суб'єкта в те або інше суспільство, яке реально здійснюється через інститут громадянства, відповідно і залучає його в коло відносин, врегульованих визначеними правилами, які існують в соціальній групі.

Слід погодитися з думкою, що «це логічно випливає з твердження «ubi societas, ibi jus» — там де суспільство, там і право, яке забезпечує та розкриває стійкий правовий зв'язок між державою і громадянським суспільством. Цілісна сукупність цих зв'язків і утворює правовий простір, організований... дещо за іншими критеріями, ніж державно-правовий простір» [7, с. 125]. Тобто «в одному і тому місці, на одному і тому ж географічному ґрунті може існувати декілька правових просторів, жоден з яких не володіє власною територією, тому для того, щоб відбувся правовий простір, люди важливіші, ніж територія, але розуміється не ізольовані індивідуумами, а люди, пов'язані між собою, які утворюють соціальні групи» [8, с. 177]. На цьому ґрунтується персональний чи так званий національний (принцип громадянства) принцип дії закону про кри-

мінальну відповідальність у просторі, за яким держава Україна зобов'язує своїх громадян дотримуватися своїх законів незалежно від місця їх знаходження.

Слід звернути увагу на те, що очевидним є такий парадокс, коли паралельна дія територіального і персонального (громадянства) принципів уже містить у собі колізію, яка породжує подвійну юрисдикцію. У цьому сенсі слід погодитися з думкою, що внаслідок цього «при їх реалізації можуть виникнути такі питання: а) як бути у випадках, коли діяння, заборонене в країні, громадянином якої є винуватий, некараним там, де воно вчинене, або міра покарання в країні місця вчинення злочину і в країні, де розглядається справа, різні; б) яке законодавство слід застосовувати і якому суду в цьому випадку повинна бути віддана перевага; в) чи має право один з цих судів знову розглядати справу після винесення іншим судом вироку» [9, с. 105].

Важливо, відповідаючи на поставлені питання, виходити з чинного закону про кримінальну відповідальність України, акцентуючи увагу на тому, що у разі, коли у вищеперерахованих випадках учасником відносин хоча б з однієї сторони є національний елемент, зокрема громадянин даної держави, його інтереси чи інтереси цього суспільства і держави, то питань про підстави і доцільність застосування того чи іншого закону, як свідчить практика, не виникає. Така колізійність з'являється там і тоді, коли виявляється наявність іноземного елемента в національних суспільних відносинах, зокрема, коли: суб'єктом кримінально-правових відносин є громадянин іноземної держави або особа без громадянства, яка постійно не проживає на території даної держави; юридичні факти, з якими зв'язано виникнення, зміна чи припинення правовідносин, мають місце за кордоном; шкідливі наслідки кримінального правопорушення настають в іншій державі.

Таким чином, слід констатувати, що з одного боку, право кожної держави являє собою певну сукупність норм, необхідних і достатніх для врегулювання відносин, які складаються в ній, а з іншого — жодна держава не може ігнорувати той факт, що її правова система існує паралельно з правовими системами інших держав, які розвиваються за своїми власними законами і є чинними у власному соціальному й правовому просторі. Тому як ніколи важливими та нагальними є напрацювання А.А. Рубанова, в яких він звернув увагу на необхідність розробки загальнотеоретичної проблеми про існування і відображення національними системами одна одної [10, с. 9—10]. Невирішення цього питання при наявності іноземного елемента в національних правовідносинах зумовлює вирішення проблеми колізійним методом, згідно з яким до вказаних відносин залежно від різних обставин повинен бути застосований чи вітчизняний, чи іноземний закон, чи метод міжнародної уніфікації національного законодавства, тобто договірний метод. У цьому сенсі слід погодитися з А.І. Бойцовим, що «разом з тим ідея юридичного плюралізму, базується на вказаних положеннях, в її застосуванні в сфері дії сучасного національного права все ж таки не може бути відірвана від геополітичного ґрунту, тому що мова в даному випадку йде про дію в просторі закону, прийнятого і підтримуваного владою певної держави. Саме тому національний закон у даному випадку ніби проникає на територію чужої держави, реалізуючись у межах екстериторіальної юрисдикції» [7, с. 125].

Отже, персональний принцип дії закону про кримінальну відповідальність у просторі проявляється в тому, що між громадянами, які знаходяться за кордоном, і їх вітчизняною державою зберігається правовий зв'язок. Проте цей зв'язок обмежений верховенством територіальної дії закону про кримінальну відповідальність місця перебування, оскільки заснована на цьому принципі юрисдикція має обмежувальний характер і є лише наказовою. Це відбувається через те, що вища влада в межах території здійснюється системою державних органів у сфері законодавчої, виконавчої і судової діяльності. Виходячи з обсягу здійснення влади, юрисдикція може бути предписуюча (здатність держави встановлювати вимоги і забезпечувати правову оцінку тих або інших правових фактів) і виконавчою (забезпечення правових приписів через реалізацію мір примусу). Персональна (особиста) юрисдикція, особливо за межами своєї території, як правило, предписуюча. Сфера предписуючої юрисдикції завжди ширша за виконавчу, оскільки, поширюючи правову владу на своїх громадян, які знаходяться за кордоном, держава може вдатися до заходів примусу у випадку порушення цими особами її приписів до тих пір, доки вони не з'являться до меж його виконавчої юрисдикції. Тому, виходячи з викладеного вище, повна юрисдикція здійснюється згідно з територіальним принципом, а його конфлікт з персональним принципом вирішується на його ж користь. Виходячи з цього, вітчизняна держава може вимагати від своїх громадян, які знаходяться за кордоном, дотримання національних законів, але лише в тій частині, в якій їх дотримання не суперечить законам приймаючої держави.

Тому уникнути подвійної відповідальності дає змогу обмеження персональної юрисдикції за рахунок пріоритету територіальної на основі загальних принципів міжнародного права, включаючи правила *non bis in idem* (не двічі за одне і теж) і *aut dedere, aut punire* (видай або покарай). Ці приписи базуються і на міжнародно-правових документах. Так, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р. проголошує, що ніхто не повинен бути вдруге судимий або покараний згідно з правом кожної країни [11]. Ці положення поширюються на осіб без громадянства, які постійно проживають в Україні.

Громадянами України згідно зі ст. 3 зазначеного закону є: 1) усі громадяни колишнього СРСР, які на момент проголошення незалежності України (24 серпня 1991 року) постійно проживали на території України; 2) особи, незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних чи інших ознак, які на момент набрання чинності Законом України «Про громадянство України» (1636–12) (13 листопада 1991 року) проживали в Україні і не були громадянами інших держав; 3) особи, які прибули в Україну на постійне проживання після 13 листопада 1991 року і яким у паспорті громадянина колишнього СРСР зразка 1974 року органами внутрішніх справ України внесено напис «громадянин України», та діти таких осіб, які прибули разом із батьками в Україну і на момент прибуття в Україну не досягли повноліття, якщо зазначені особи подали заяви про оформлення належності до громадянства України; (Пункт 3 частини першої статті 3 в редакції Закону № 2663-IV (2663-15) від 16.06.2005) 4) особи, які набули громадянство

України відповідно до законів України та міжнародних договорів України. Особи, зазначені у пункті 1 частини першої цієї статті, є громадянами України з 24 серпня 1991 року, зазначені у пункті 2, — з 13 листопада 1991 року, а у пункті 3, — з моменту внесення відмітки про громадянство України [6]. Згідно ст. 6 цього Закону громадянство України набувається: 1) за народженням; 2) за територіальним походженням; 3) внаслідок прийняття до громадянства; 4) внаслідок поновлення у громадянстві; 5) внаслідок усиновлення та за іншими підставами, зазначеними в цій статті [6].

Відповідно до п. 6 ст. 1 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» від 22 вересня 2011 р. № 3773-VI іноземцем є «особа, яка не перебуває у громадянстві України і є громадянином (підданим) іншої держави або держав» [12]. Натомість згідно з п. 15 ст. 1 цього Закону особою без громадянства є «особа, яку жодна держава відповідно до свого законодавства не вважає своїм громадянином» [12]. Особи без громадянства, які постійно проживають в Україні — це ті, які отримали посвідку на постійне проживання, якщо інше не встановлено законом (п. 8 цього Закону) [12]. Посвідка на постійне проживання — це документ, що посвідчує особу іноземця або особу без громадянства та підтверджує право на постійне проживання в Україні (п. 17 цього Закону) [12]. Слід звернути увагу на те, що особи без громадянства, які постійно проживають в Україні, здійснюють виїзд за кордон за посвідченням особи без громадянства для виїзду за кордон (ч. 3 п. 1 ст. 15 цього Закону) [12]. Згідно з п. 26 ст. 1 цього Закону членами сім'ї іноземця або особи без громадянства є чоловік (дружина), неповнолітні діти, в тому числі неповнолітні діти чоловіка (дружини), непрацездатні батьки та інші особи, які вважаються членами сім'ї відповідно до права країни походження [12].

В існуючих публікаціях є такі судження щодо злочинності і караності діяння, вчиненого за кордоном громадянами України, а також особами, які постійно в ній постійно проживають, та вчинили злочин в іншій державі: 1) В.І. Борисов стверджує, що такі особи «за вчинений в іншій державі злочин підлягають кримінальній відповідальності за українськими законами незалежно від того, чи визнається таке діяння злочином в тій країні, де воно було вчинено. Якщо громадяни України або особи без громадянства, які постійно в ній проживають, за вчинений в іншій державі злочин зазнали там покарання, то згідно з ч. 2 ст. 7 вони, у разі їх повернення в Україну, не можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності.... Згідно ч. 2 ст. 9 КК рецидив злочинів, невідбуто покарання або інші правові наслідки вироку іноземного суду враховуються при кваліфікації нового злочину призначенні покарання, звільнення від кримінальної відповідальності....» [13, с. 69]; 2) Т.О. Гончар, Є.Л. Стрельцов, О.А. Чуваков заявляють, що особи, які постійно проживають на території України, однак не є громадянами України і не мають доказів своєї приналежності громадян іншої держави, тому на цих осіб поширюється дія національного кримінального законодавства, причому відповідальність за вчинені злочини за кордоном настає тільки на ті діяння, які є злочином за кримінальним законом України (це стосується і громадян України) [14, с. 19]; 3) В.О. Кузнецов, М.П. Стрельбицький, В.К. Гіжевський упевнені, що громадяни України, що

постійно проживають в Україні, які вчинили злочин за її межами, підлягають кримінальній відповідальності за КК України, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (положення ч. 1 ст. 7 КК є вираженням принципу громадянства щодо дії кримінального закону України у просторі, правовий зв'язок громадян з Україною, поширення кримінальної відповідальності на осіб без громадянства, що постійно проживають в Україні на законних підставах за КК України має такі правові підстави, що лише ті особи мають з нею права і обов'язки) [15, с. 10]; 4) Ю.В. Александров, В.А. Клименко запевняють, що коли громадяни України або особи без громадянства, що постійно проживають в Україні, вчинили злочини за її межами, але якщо вказані особи вже знаходяться на території України і не понесли раніше відповідальність за вчинений злочин, вони згідно з ч. 1 ст. 10 КК не можуть бути видані іншій державі, а підлягають кримінальній відповідальності за КК України (якщо особи, зазначені у ч. 1 ст. 7 КК, за вчинені злочини зазнали кримінального покарання за межами України, вони не можуть бути притягнуті в Україні за ці ж злочини. Це положення відповідає міжнародному принципу: *Nemo debet bis puniri pro uno delicto* — ніхто не мусить нести покарання за одне й те ж правопорушення. Воно зафіксовано в більш широкому плані в ч. 1 ст. 61 Конституції України: ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення, крім рецидивного його прояву [16, с. 31–32]; 5) П.С. Матишевський пояснює, що «передбачена ч. 1 ст. 7 відповідальність за злочини, вчинені за межами України, ґрунтується на національному принципі просторової чинності кримінального закону. Підстави такої відповідальності відображають зумовлений громадянством України постійний правовий зв'язок особи з державою у формі їх взаємних прав і обов'язків. Зокрема, громадяни України згідно з Конституцією України зобов'язані неухильно додержуватися Конституції та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей (с. 68), а держава зобов'язана відповідати перед людиною за свою діяльність (ст. 3). Держава також гарантує піклування та захист своїм громадянам, які перебувають за її межами (ст. 8 Закону України про громадянство). Згідно з ч. 1 ст. 7 КК громадянин України несе відповідальність на батьківщині за вчинене за кордоном діяння лише за умови, що воно визнається злочинним даним КК та законом іноземної держави або лише КК, якщо воно посягало на певні блага або соціальні цінності України... Відповідно до ч. 1 ст. 7 КК на таких само підставах за дані діяння несуть відповідальність і особи без громадянства, які постійно перебувають в Україні. Притягнення до відповідальності за злочини, вчинені за кордоном, передбачає необхідність... встановити, що дана особа на момент вчинення цього діяння була громадянином України чи особою без громадянства, що постійно проживає в Україні. На тих же підставах несуть за даний злочин відповідальність і особи, які мають подвійне громадянство — України та іншої держави...» [17, с. 69–70]; 6) Е.М. Киселюк переконаний, що «принцип громадянства (національний принцип)... виражається в тому, що між громадянами, які перебувають за кордоном, і їх державою зберігається певний правовий

обов'язок, облежаний верховенством територіальної чинності закону місця перебування, оскільки заснована на цьому принципі юрисдикція має обмежувальний характер і є лише приписовою. Це відбувається внаслідок того, що вища влада в межах території держави здійснюється системою державних органів у сфері законодавчої, виконавчої і судової діяльності. Юрисдикція держави може бути представлена за обсягом дії влади у трьох її зрізах: примусова (здатність держави встановлювати правові вимоги й забезпечувати їх дотримання); судова (можливість здійснювати правову оцінку тих чи інших фактів); виконавча (забезпечення правових приписів через реалізацію заходів примусу). Юрисдикція держави, особливо за межами власної території, як правило, приписові. Сфера приписової юрисдикції завжди ширша сфери виконавчої, тому що, поширюючи правову владу на своїх громадян, які перебувають за кордоном, держава не може вдатися до примусових заходів у випадку поширення цими особами її приписань доти, поки не виявляється в межах її виконавчої юрисдикції» [18, с. 33]. Цей же фахівець запевняє, що повна юрисдикція здійснюється відповідно до територіального принципу, конфлікт цього принципу з національним вирішується на користь першого. Таким чином, вітчизняна держава може вимагати від своїх громадян, що перебувають за кордоном, дотримання національних законів, але тільки якщо це не суперечить законам приймаючої держави. Сучасне міжнародне право не забороняє тій або іншій державі добровільно, у своїх інтересах визнавати на своїй території чинність іноземних законів. При цьому для приймаючої держави не має значення, чи дотримуються іноземці, що перебувають на її території, своїх законів чи ні [18, с. 34]. На думку Е.М. Киселюка, в ч. 1 ст. 7 КК «закріплений принцип громадянства (національний принцип)... громадянством визнається правовий зв'язок між фізичною особою та Україною, що знаходить свій вияв у їх взаємних правах та обов'язках. Саме цей правовий зв'язок, про який ішлося вище, і є підставою застосування принципу громадянства... Винятки з національного принципу дії закону про кримінальну відповідальність у просторі можуть встановлюватися міжнародними договорами (так званий принцип заступництва). З контексту ч. 2 ст. 7 КК випливає, що вона поширюється лише на осіб, які відповідним судовим рішенням були засуджені з призначенням їм покарання. Проте відповідно до Європейської конвенції про передачу провадження у кримінальних справах від 15 травня 1972 р. NETS № 73 до вказаних осіб належать такі особи, які були засуджені без призначення їм покарання, щодо яких було винесено рішення про застосування до них примусових заходів медичного чи виховного характеру, а так само особи, які були виправдані або звільнені судом від кримінальної відповідальності...» [18, с. 34]; 7) М.І. Хавронюк заявляє, що «у ч. 1 ст. 7 і в ст. 8 закріплені такі принципи дії кримінального закону у просторі, як принцип громадянства, універсальний і реальний принцип. Відповідно до них: а) громадяни України та особи без громадянства, які постійно в Україні у разі вчинення ними злочину за її межами, підлягають відповідальності за КК України, як правило. Тобто, якщо інше не передбачено відповідними міжнародними договорами України... Положення ч. 2 ст. 7 відтворює правовий принцип *ne bis in idem* (одна дія двічі не карається), який

впливає із п. 7 ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, де зазначено, що ніхто не повинен бути вдруге засуджений чи покараний за злочин, за який він уже був остаточно засуджений або виправданий відповідно до закону, і ст. 61 Конституції України... У статтях 35–37 Європейської конвенції про передачу провадження у кримінальних справах — це принцип, визначений дещо вужче. Крім того, пункти 2 і 3 ст. 35 Конвенції визначають випадки, коли Договірна Держава не зобов'язана визнати принцип *ne bis in idem*. Частина 2 ст. 7 виключає можливість невизнання в Україні вказаного принципу і надає можливість прямо дозволу ст. 37 Конвенції для найбільш широкого його тлумачення: громадяни України, особи без громадянства, що проживають в Україні, які за вчинені злочини зазнали покарання за межами України, не можуть бути притягнені в Україні до кримінальної відповідальності за ці злочини у будь-якому разі. Проте закон не встановлює жодних перепон для того, щоб: а) притягнути особу в Україні до іншої, крім кримінальної відповідальності...; б) два чи більше рази притягнути особу до кримінальної відповідальності за вчинення нею двох чи більше злочинів, незалежно від того, на території України чи за її межами вони були вчинені. Під особами, які зазнали покарання, у ч. 2 ст. 7 слід розуміти осіб, які відповідним судовим рішенням були засуджені з призначенням їм покарання. У межах дії Європейської конвенції про передачу провадження у кримінальних до вказаних осіб належать також особи, які були засуджені без призначення їм покарання, щодо яких було винесено рішення про застосування до них примусових заходів медичного чи виховного характеру, а також само особи, які були виправдані або звільнені судом від кримінальної відповідальності [19, с. 42–43]. Цей же фахівець переконливо звертає увагу на те, що «у зв'язку з різними визначеннями складу злочину у кримінальному законодавстві різних країн може постати проблема встановлення факту, чи зазнала особа покарання за цей самий злочин або за інший. У таких випадках слід визначити, наскільки точну юридичну оцінку отримало фактично вчинене особою діяння. Якщо, наприклад особа вчинила умисне тяжке тілесне ушкодження, що потягло смерть потерпілого, але зазнала покарання за межами України лише за вчинення умисного тяжкого тілесного ушкодження, це не виключає можливості притягнення її до кримінальної відповідальності за КК України за вчинене діяння з урахуванням його фактичних наслідків. Те саме стосується і випадків, коли особа за межами України зазнала стягнення за діяння, яке за законодавством відповідної держави визнається адміністративним порушенням, а за законодавством України — злочином» [19, с. 43].

Визначаючи необхідність законодавчого закріплення правила, яке міститься в ч. 1 ст. 7 КК України, слід зауважити, що воно не виключає конкуренції юрисдикції різних держав за договором між державами. У цьому і полягає другий аспект субсидіарності правил дії закону про кримінальну відповідальність у просторі.

Космополітичний (універсальний) принцип. Цей принцип дії закону про кримінальну відповідальність у просторі охоплюється екстериторіальною юрисдикцією, є універсальним принципом та багато в чому визначається між-

народно-правовими зобов'язаннями України у сфері боротьби із злочинністю. Внаслідок чого ч. 1 ст. 8 КК України закріплено, що іноземці або особи без громадянства, що не проживають постійно в Україні, які вчинили злочини за її межами, підлягають в Україні відповідальності за цим Кодексом у випадках, передбачених міжнародними договорами [9]. Слід погодитися з думкою Е.М. Киселюка, що цей принцип дає можливість будь-якій державі, зокрема й Україні, встановлювати свою юрисдикцію щодо осіб, кримінально-протиправні діяння яких мали місце за її межами і не торкалися прямо ані цієї держави, ані її громадян (його сутність полягає у спільності інтересів суверенних держав у боротьбі з міжнародними злочинами) [18, с. 35]. Проте цей принцип не виключає й притягнення іноземців та осіб без громадянства, що не проживають постійно в Україні, до відповідальності за КК у випадках, передбачених міжнародними договорами в тому разі, коли вони вчиняли невеликої або середньої тяжкості злочини проти прав і свобод громадян України або інтересів України [18, с. 35]. Вчинення ними таких самих тяжких або особливо тяжких злочинів проти прав і свобод громадян або інтересів України охоплюється уже зовсім іншим принципом дії закону про кримінальну відповідальність у просторі — реальним [18, с. 35]. В.І. Борисов заявляє, що космополітичний (універсальний) принцип базується на міжнародно-правових зобов'язаннях України у сфері боротьби із злочинністю. За цим принципом іноземці або особи без громадянства, що не проживають постійно в Україні, які вчинили злочини за її межами, підлягають в Україні відповідальності за КК у випадках, передбачених чинними міжнародними договорами, учасником яких є Україна та на підставі яких до КК віднесено відповідні норми, що передбачають кримінальну відповідальність за такі злочини [20, с. 29–30]. П.П. Андрушко переко­нує, що «у ст. 8 вперше в КК України закріплений універсальний принцип чинності кримінального закону в просторі, який передбачає відповідальність за КК України лише іноземців та осіб без громадянства, які постійно в Україні не проживають, тільки щодо вчинених ними за межами України злочинів боротьбу з якими веде світове співтовариство на основі міжнародних угод, якщо учасницею їх є Україна» [21, с. 15]. Р.В. Вереша запевняє, що «універсальний принцип чинності кримінального закону в просторі закріплено в ст. 8 КК, яка визначає, що іноземці та особи без громадянства, що не проживають постійно в Україні, які вчинили злочини за її межами, підлягають в Україні відповідальності за КК України у випадках, передбачених міжнародними договорами.... Особлива частина КК України визначає, зокрема, діяння криміналізація яких відбулася на підставі укладених і ратифікованих Україною міжнародних договорів щодо боротьби зі злочинами проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (Розділ XX КК)» [22, с. 48]. М.І. Хавронюк зазначає, що згідно з універсальним (космополітичним) принципом дії закону про кримінальну відповідальність, встановленими у ст. 8 КК, вказані особи, які вчинили злочини, передбачені КК України, за її межами підлягають в Україні відповідальності за КК України, коли це прямо передбачено міжнародними договорами [19, с. 44]. Т.О. Гончар, Є.Л. Стрельцов, О.А. Чуваков упевнені, що універсальний принцип чинності закону про кримінальну відповідальність у

просторі полягає в тому, що іноземці або особи без громадянства, які не проживають постійно в Україні та вчинили злочини за її межами, підлягають кримінальній відповідальності за законодавством України у випадках, передбачених міжнародними договорами [14, с. 19–20]. Ю.В. Александров, В.А. Клименко, П.С. Матишевський запевняють, що «універсальний (від лат. *universalis* — загальний) принцип, він зветься ще космополітичним, тобто міжнародним. За цим принципом іноземці або особи без громадянства, що не проживають постійно в Україні, які вчинили злочини за її межами, підлягають в Україні відповідальності за КК України у випадках, передбачених міжнародними договорами (ст. 8 КК). Зазвичай такі особи видаються іноземній державі для вирішення питання про їх відповідальність за місцем вчинення злочину на підставі ч. 3 ст. 10 КК» [16, с. 32; 17, с. 70–71]. Л.В. Іногорова-Хегай переконана, що згідно з ч. 3 ст. 12 КК РФ даний принцип полягає в тому, що іноземні громадяни і особи без громадянства, які постійно не проживають у РФ, підлягають кримінальній відповідальності за КК РФ у випадках, передбачених міжнародними договорами РФ, якщо вони не були засуджені в іноземній державі і притягнені до кримінальної відповідальності на території РФ (універсальний принцип користується абсолютним пріоритетом перед іншими принципами дії закону у просторі) [23, с. 237].

Аналіз існуючих точок зору стосовно розуміння нормативних положень універсального (космополітичного) принципу, відображеного в ч. 1 ст. 8 КК України, дає нам можливість виділити такі позитивні приписи: 1) що іноземці або особи без громадянства, що не проживають постійно в Україні, які вчинили злочини за її межами, підлягають в Україні відповідальності за цим Кодексом у випадках передбачених міжнародними договорами; 2) цей принцип дає можливість будь-якій державі, зокрема й Україні, встановлювати свою юрисдикцію щодо осіб, кримінально-протиправні діяння яких мали місце за її межами і не торкалися прямо ані цієї держави, ані її громадян (його сутність полягає у спільності інтересів суверенних держав у боротьбі з міжнародними злочинами); 3) що такі особи підлягають відповідальності за КК у випадках, передбачених чинними міжнародними договорами також і в тому разі, коли вони вчиняли невеликої або середньої тяжкості злочини проти прав і свобод громадян України або інтересів України; 4) що іноземці або особи без громадянства, що не проживають постійно в Україні, які вчинили злочини за її межами, підлягають в Україні відповідальності за КК України у випадках, передбачених міжнародними договорами, учасниками яких є Україна та на підставі яких до КК віднесено відповідні норми, що передбачають кримінальну відповідальність за такі злочини (за діяння криміналізація яких відбулася на підставі укладених і ратифікованих Україною міжнародних договорів щодо боротьби зі злочинами проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку — розділ XX КК); 5) коли такі особи не були засуджені в іноземній державі і притягнені до кримінальної відповідальності на нашій території.

Виокремлені нами позитивні положення дають нам можливість запропонувати таке визначення універсального (космополітичного) принципу: універсальний (від лат. *universalis* — загальний) принцип, або космополітичний,

тобто міжнародним, що базується на міжнародно-правових зобов'язаннях України у сфері боротьби із злочинністю, дає можливість будь-якій державі, зокрема й Україні, встановлювати свою юрисдикцію щодо осіб, діяння яких мали місце за її межами і не торкалися прямо ані цієї держави, ані її громадян (його сутність полягає у спільності інтересів суверенних держав у боротьбі з міжнародними злочинами), за цим принципом іноземці або особи без громадянства, що не проживають постійно в Україні, які вчинили злочини за її межами, підлягають в Україні відповідальності за КК України, коли такі особи не були засуджені в іноземній державі і притягнені до кримінальної відповідальності на нашій території у випадках, передбачених міжнародними договорами, учасниками яких є Україна та, на підставі яких до КК віднесено відповідні норми, що передбачають кримінальну відповідальність за такі злочини (за діяння криміналізація яких відбулася на підставі укладених і ратифікованих Україною міжнародних договорів щодо боротьби зі злочинами проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку – розділ XX КК).

Універсальний принцип дії норм є власне принципом міжнародного кримінального права і з'явився він саме у зв'язку з розвитком міжнародного кримінального права [24, с. 42]. Слід підтримати позицію, що має місце в юридичній літературі, що «особливістю універсального принципу є те, що згідно з ним визначається злочинністю караність найбільш небезпечних міжнародних злочинів і злочинів міжнародного характеру за національним законодавством держави місце притягнення особи до відповідальності незалежно від його приналежності до громадянства і території, де було вчинено злочин, якщо інше не передбачено міжнародно-правовими документами» [23, с. 237–238; 9, с. 136; 24, с. 43].

Слід звернути увагу на те, що в існуючих публікаціях є різні думки з приводу визначень міжнародних злочинів і злочинів міжнародного характеру: 1) А.І. Бойко вважає, що міжнародні злочини (воєнні, злочини, що посягають на мир і безпеку людства) мають своїм об'єктом вищі цінності та інтереси людства і тому тут діє (панує) міжнародне право і органи світової юрисдикції [25, с. 51]; 2) І.І. Карпец під міжнародними злочинами розуміє діяння, які становлять підвищену небезпеку для існування мирних відносин і співробітництва між державами незалежно від їх соціально-політичного устрою і такі, що завдають шкоду міждержавному спілкуванню та міждержавним інтересам [26, с. 116]; 3) Н.Ф. Кузнецов до міжнародних злочинів відносить злочини проти загального міжнародного права, які завдають шкоду всьому світовому співтовариству [27, с. 555]; 4) І.І. Лукашук, А.В. Наумов до злочинів по загальному міжнародному праву відносять найнебезпечніші злочини, такі як злочини проти миру, воєнні злочини і злочини проти людяності [28, с. 112]; 5) Л.В. Иногорова-Хегай під міжнародними злочинами розуміє злочини, що посягають на мир між народами, державами і основи безпеки всього людства [23, с. 238]; 6) Р.Р. Хаснутдінов під міжнародними, інакше найменованими як злочини проти миру і безпеки людства, вважає злочини, що посягають на мир між народами, державами і основи безпеки всього людства [9, с. 136]; 7) В.П. Панов, А.Г. Кибальник пропонують порівняно близькі до попередніх визначення міжнародних злочинів [29, с. 65; 30, с. 157].

Аналіз існуючих поглядів стосовно міжнародних злочинів свідчить, що вони в тій чи іншій мірі взаємодоповнюються. Заслужують на увагу такі позитивні положення: 1) що міжнародні злочини посягають на мир і безпеку людства; 2) ці злочини відносяться до злочинів проти загального міжнародного права; 3) що панівне становище належить міжнародному праву і органам світової юрисдикції. Проте слід констатувати, що назва злочинів у цих поглядах використовується з розділу XII та глави 34 КК РФ. Натомість за чинним КК України до міжнародних злочинів відносяться діяння розділу XX. Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку [5].

До злочинів міжнародного характеру існують такі підходи: 1) І.І. Карпец «другу групу злочинів іменував злочинами міжнародного характеру, які визначав як діяння, передбачені міжнародними угодами (конвенціями), що не відносяться до злочинів проти людства, але такі, які посягають на нормальні відносини між державами, що завдають шкоди мирному співробітництву в різних сферах відносин (екологічній, соціально-культурній, майновій тощо), а також організаціям і громадянам, карані чи згідно з нормами, установленими в міжнародних угодах (конвенціях), чи згідно з нормами національного кримінального законодавства за цими угодами» [26, с. 48]; 2) Н.Ф. Кузнецова до другої групи відносить конвенційні злочини, тобто такі, що завдають шкоду тим або іншим міжнародним відносинам у тих або інших сферах взаємодії держав – екологічній, дипломатичній, економічній тощо [27, с. 556]; 3) А.І. Бойко до злочинів міжнародного характеру відносить ті, які шкодять інтересам окремих держав і, через них, завдають шкоду міжнародному порядку [25, с. 51]; 4) Л.В. Іногамова-Хегай зазначає, що «злочини міжнародного характеру у порівнянні з міжнародними є менш суспільно небезпечними діяннями, посягають на відносини з міжнародного співробітництва у питаннях забезпечення основних прав і свобод особи, нормальній діяльності організацій і установ, спільній діяльності і узгодження дій у сферах соціально-культурній, економічній, екологічній, підприємницькій, боротьби із злочинністю і т. ін. Такі міжнародного характеру злочини, передбачені численними міжнародними конвенціями: Конвенція про безпеку персоналу ООН і зв'язаного з нею персоналу 1994 р.; Гаазька конвенція про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден 1970 р.; Конвенція про боротьбу із захопленням заручників 1979 р.; Конвенція проти катувань і інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поведінки і покарання 1984 р.; Конвенція ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин 1988 р.; Конвенція проти транснаціональної організованої злочинності 2000 р.; Конвенція ООН проти корупції 2003 р. та ін.» [23, с. 238–239]; 5) Р.Р. Хаснутдінов, І.І. Лукашук переконують, що «злочини міжнародного характеру (конвенційні злочини) у порівнянні з міжнародними є менш суспільно небезпечними діяннями, що посягають на відносини з міжнародного співробітництва держав у різних сферах (соціально-культурній, економічній, екологічній, підприємницькій), забезпечення основних прав і свобод особи, нормальній діяльності організацій і установ. До злочинів міжнародного характеру відносяться: рабство і работоргівля; торгівля жінками і дітьми (без мети

обертання в рабство); захоплення заручників; угон літаків; піратство; незаконний обіг наркотичних засобів і психотропних речовин; ненадання допомоги на морі; розрив або пошкодження підводного кабелю; злочини, що вчиняються у виключній (економічній) зоні і на континентальному шельфі; забруднення навколишнього середовища; поширення порнографії; підробка грошових знаків або фальшивомонетництво; легалізація (відмивання) злочинних доходів; корупційні і деякі інші злочини» [9, с. 137; 28, с. 198—199]; 6) В.І. Борисов заявляє, що «Особлива частина КК містить низку статей, що були включені до КК України 2001 р. згідно з міжнародними договорами про боротьбу з окремими видами злочинів. Це, зокрема, дозволяє порушувати питання про видачу осіб, які вчинили на території іншої держави злочини проти інтересів України. Так, у ст. 284 КК «Ненадання допомоги судну та особам, що зазнали лиха» закріплені положення Брюссельської конвенції «Про зіткнення суден на морі і про надання допомоги на морі» від 23 вересня 1910 р.... Ці норми можуть застосовуватись в межах положень, що відповідають міжнародним угодам до іноземців і осіб без громадянства, які не проживають постійно в Україні і вчинили злочини за її межами на підставі космополітичного (універсального) принципу» [20, с. 30]; 7) Е.М. Киселюк переконує, що «міжнародні договори, що закріплюють універсальний принцип дії закону про кримінальну відповідальність у просторі, умовно можна поділити на два види: одні передбачають універсальний принцип тільки щодо злочинів вчинених у відкритому морі або іншому місці проза юрисдикцією будь-якої держави (Конвенція ООН про відкрите море від 29.05.1958 р., Конвенція ООН з морського права від 10.12.1982 р., Конвенція про континентальний шельф від 29.04.1958 р. тощо), інші передбачають відповідальність за діяння, вчинені на територіях чи об'єктах, що зазвичай знаходяться під чиеюсь юрисдикцією (Конвенція про запобігання та покарання злочинів проти осіб, які користуються міжнародним захистом, у тому числі дипломатичних агентів, від 14.12.1973 р., Міжнародна конвенція про боротьбу із захопленням заручників від 17.12.1979 р. та ін..). В окрему категорію можна виділити конвенції, які діють як у міжнародному, так і в національному просторах. Прикладом є Конвенція про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден від 16.12.1970 р.. Згідно з цією Конвенцією повітряне судно вважається таким, що знаходиться в польоті, у будь-який час з моменту зачинення всіх зовнішніх дверей після завантаження до моменту відкриття будь-яких дверей для розвантаження» [18, с. 35—36]. Цей же автор стверджує, що «встановлення кримінальної відповідальності за вчинення злочинів, передбачено міжнародним кримінальним правом є наслідком виконання Україною своїх міжнародно-правових зобов'язань відповідно до міжнародних угод, які набули чинності для України. Це, зокрема, Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього, від 9.12.1948 р. Особливої частини КК передбачена кримінальна відповідальність за злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку...» [18, с. 35].

Аналіз поглядів стосовно злочинів міжнародного характеру свідчить, що вони не мають розходжень по суті. Проте слід зазначити, що вітчизняні автори не пропонують визначень злочинів міжнародного характеру, окрім

Е.М. Киселюка, який здійснює лише поділ міжнародних договорів. Цей підхід може використовуватися при конкуренції універсального принципу та інших принципів. Це дає нам підстави сприйняти поділ злочинів в універсальному (космополітичному) принципі на міжнародні злочини і злочини міжнародного характеру.

Слід звернути увагу на те, що універсальний принцип найбільш чітко був сформульований у працях А. Бульмерінга, Р. Моля, Ф. Мартенса, М. Нікольського, Н. Сергіївського і мав широке визнання в Німеччині, Франції, Австрії, Італії [31, с. 199].

Отже, можна констатувати, що суть універсального (космополітичного) принципу полягає в тому, що кожна держава на підставі своїх загальних і спеціальних положень, тобто різних конвенцій та інших угод у сфері боротьби із злочинністю має право карати будь-яку особу, яка вчинила злочин, незважаючи на місце його вчинення і громадянство злочинця. Основою цього є визначення того, що правопорядок, який розглядається як частина всього суспільного порядку і складається внаслідок дотримання юридичних норм – здобуток усіх держав. Це означає, що особа, яка посягнула на права однієї з держав, своїм діянням порушує право всіх держав на захист загального правопорядку. Виходячи з цього, особа, яка посягає на міжнародний правопорядок, викликає реалізацію універсального принципу дії закону про кримінальну відповідальність у просторі, що може проявлятися у таких основних напрямках: 1) в захисті основ універсального правопорядку шляхом оголошення злочинності і карності діяння безпосередньо загальним міжнародним правом. Це діяння розглядається як посягання на все світове співтовариство. Сюди відносяться перш за все злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Реалізація цього напрямку пов'язана з удосконаленням кримінально-правових систем держав та інтеграцією міжнародного кримінального права з національним кримінальним правом; 2) другий напрямок реалізації універсального принципу дії закону про кримінальну відповідальність у просторі полягає, перш за все в удосконаленні міжнародно-правового регулювання співробітництва держав у боротьбі із транснаціональною злочинністю.

У наш час кримінальне законодавство більшості держав визнає універсальний принцип у межах міжнародних конвенцій і договорів, у тому числі і в сфері боротьби з окремими видами злочинів, які зачіпають загальні інтереси всіх держав. Одним із видів співробітництва держав у боротьбі із злочинністю, як уже нами зазначалося, є договірно-правовий або конвенційні механізми. Тому в наш час стало свого роду правилом укладання багатосторонніх універсальних конвенцій, які присвячені окремому або групі споріднених злочинів, що закріплюють обов'язок країн з їх виявлення, припинення і покарання.

Варто погодитися з думкою Л.В. Іногамовою-Хегай, що «універсальний принцип дії, якщо особу не було засуджено в іноземній державі. При цьому не має значення, в якій державі особа була засуджена (або, навпаки, виправдана). І це зрозуміло, оскільки особа не може бути двічі засудженою за один і той же злочин. При конкуренції універсального принципу з принципом територіальним або громадянства застосовується універсальний принцип. Це положення

означає, що якщо кримінальне переслідування особи за вчинення злочину може бути здійснена у відповідності з кримінально-правовими нормами трьох держав: а) місце вчинення злочину; б) громадянином якої є особа; в) де особа притягується до кримінальної відповідальності, — та пріоритет належить нормі державі, в якій особа притягується до кримінальної відповідальності» [23, с. 239]. У цьому сенсі слід скористатися положеннями, які містяться в окремих договорах, зокрема, в ст. 5 Конвенції проти катування та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 10.12.1984, де зазначається: «1) що кожна держава — сторона вживає заходів, які можуть стати необхідними для встановлення її юрисдикції щодо злочинів зазначених даною Конвенцією, у таких випадках: а) коли злочини вчинені на будь-якій території, що перебуває під її юрисдикцією, або на борту морського чи повітряного судна, зареєстрованого в даній державі; б) коли гаданий злочинець є громадянином даної держави; в) коли жертва є громадянином даної держави і якщо дана держава вважає за доцільне; 2) кожна держава — сторона вживає таких заходів, які можуть стати необхідними, щоб встановити свою юрисдикцію щодо таких злочинів у випадках, коли гаданий злочинець перебуває на будь-якій території під її юрисдикцією і вона не видає його будь-якій з держав, зазначених у п. 1 цієї статті» [32]. Варто зазначити, що дана проблема певною мірою відображена в зарубіжних кодексах і джерелах (КК Республіки Польща [33], КК Республіки Болгарія [34], КК Швеції [35], КК Японії [36], КК Норвегії [37], КК Іспанії [38]), вивчення яких триває. Результати опрацювання зарубіжних джерел з даного питання можуть бути корисними для правозастосовної практики вітчизняного законодавства.

Висновки. На підставі проведеного дослідження можна констатувати, що універсальний принцип дії закону про кримінальну відповідальність у просторі являє собою багатоаспектну проблему, яка має вирішуватися на стику міжнародного і національного кримінального права. Проте при реалізації зазначеного принципу це вимагає глибинного і багатостороннього знання низки теоретичних і практичних питань міжнародного права. Незважаючи на те, що багато положень Загальної і Особливої частин КК України ґрунтуються на різних міжнародних угодах, однак чітка регламентація вказаних питань у чинному КК України відсутня. Більш того, універсальний принцип дії закону про кримінальну відповідальність у просторі не має чіткого вираження, а згадується спільно з реальним принципом у ст. 8 КК України. З цією метою при визначенні сфери описання універсального принципу потрібно виділити окрему статтю, де чітко перерахувати злочини, або описати цей принцип в іншій формі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Таганцев Н.С.* Русское уголовное право. Часть общая. Т. 1. С.-Петербург, 1902 / Н.С. Таганцев. — Тула : Автограф — 2001. — 800 с.
2. *Мельников М.Г.* Действие уголовного закона в пространстве / М.Г. Мельников. — Рязань, 2003. — 80 с.
3. *Бойцов А.И., Волженкин Б.В.* Уголовный закон: действие во времени и пространстве. Учебное пособие / А.И. Бойцов, Б.В. Волженкин. — Санкт-Петербург, 1993. — 104 с.

4. *Ильина А.И.* Правила действия уголовного закона в пространстве (сравнительно-правовые исследования) : монография / А.И. Ильина. — М. : Юрлитинформ, 2012. — 208 с.

5. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05. 04. 2001 р. № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 25/26. — Ст. 6 — 10.

6. Про гражданство України Відомості : Закон України від 18. 01. 2001 р. № 2235-III // Відомості Верховної Ради України — 2001 р. — № 13 — Ст. 65.

7. *Бойцов А.И.* Действие уголовного закона во времени и пространстве / А.И. Бойцов. — СПб : Изд.-во СПбГУ, 1995. — 257 с.

8. *Карабонье Ж.* Юридическая социология / Ж. Карабонье. — М. : Прогресс, 1986. — 351 с.

9. *Хаснутдинов Р.Р.* Территориальное и экстерриториальное действие уголовного закона : Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук за специальностью 12. 00. 08. — уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право / Ренат Рафильевич Хаснутдинов — Казань : Государственное образовательное учреждение высшего профессионального образования «Казанский государственный университет им. В. И. Ульянова — Ленина», 2007. — 183 с.

10. *Рубанов А.А.* Теоретические основы международного взаимодействия национальных правовых систем. — М. : Наука, 1984. — 159 с.

11. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. Міжнародний документ від 16.12.1966 р. / Ратифікація від 19.10.1973 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_043.

12. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства : Закон України від 22.09.2011 р. № 3773-VI // Відомості Верховної Ради України — 2012 р. — № 19—20. — Ст. 179

13. *Борисов В.І.* Чинність закону про кримінальну відповідальність / В.І. Борисов // Кримінальне право України : Загальна частина: підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, Л.М. Кривоченко та ін. : за ред., проф. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. 3-тє вид., переробл. і допов. — К. : Юрінком Інтер. 2007. — С. 56 — 74.

14. *Гончар Т.О., Стрельцов Є.Л., Чуваков О.А.* Кримінальне право України : Загальна та Особлива частини : [навчальний посібник для підготовки до іспиту] / Т.О. Гончар, Є.Л. Стрельцов, О.А. Чуваков. — Харьков : «Одиссей», 2010. — 248 с

15. *Кузнецов В.О., Стрельбицкий М. П., Гіжевський В.К.* Кримінальне право України: Загальна та Особлива частини: навч. посіб. / В.О. Кузнецов, М.П. Стрельбицкий, В.К. Гіжевський. — К. : Істина, 2005. — 380 с.

16. *Александров Ю.В., Клименко В.А.* Кримінальне право України. Загальна частина : Підручник для студ. вищ. навч. закл. / Ю.В. Александров, В.А. Клименко. — К. : МАУП, 2004. — 328 с.

17. *Матишевський П.С.* Кримінальне право України : Загальна частина : Підручник для студ. юрид. вузів і факультетів / П.С. Матишевський. — К. : А.С.К., 2001. — 352 с.

18. *Киселюк Е.М.* Закон про кримінальну відповідальність / Е.М. Киселюк / Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д.С. Азаров, В.К. Гришук, А.В. Савченко [та ін.] ; за заг. ред. О.М. Джужі, А.В. Савченка, В.В. Черня. — Київ : Юрінком Інтер, 2016. — С. 21—42.

19. *Хавронюк М.І.* Закон про кримінальну відповідальність / М. І. Хавронюк / Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України; за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. — 9-е вид., перероб. та доп. — К : Юридична думка, 2012. — С. 17—52.

20. *Борисов В.І.* Коментар до статей 6–10 КК України / В.І. Борисов // Кримінальний Кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2-х т. Т. 1. Загальна частина / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін; за заг. ред. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.П. Пшонки, В.І. Тютюгіна. Х. : Право, 2013. — С. 22–35.

21. *Андрушко П.П.* Закон про кримінальну відповідальність / П.П. Андрушко // Науково-практичний коментар до Кримінального Кодексу України : За станом законодавства і постанов Пленуму Верховного Суду України на 1 грудня 2001 р. ; за ред. С.С. Яценка. — К. : А.С.К. 2002. — С. 8–19.

22. *Вереша Р.В.* Кримінальне право України. / Р.В. Вереша // Загальна частина : Навчальний посібник. — 4-те вид., переробл. та допов. — К. : Алерта, 2016. — 364 с.

23. *Иногамова-Хегай Л.В.* Действие уголовного закона в пространстве / Л.В. Иногамова-Хегай // Энциклопедия уголовного права. Т. 2. Уголовный закон. — Издание профессора Малинина. — СПб, 2005. — С. 182–260.

24. *Князев А.Г.* Действие уголовного закона в пространстве: Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук за специальностью 12.00.08. — уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право / Анатолий Гаврилович Князев — Ульяновск : Государственное образовательное учреждение высшего профессионального образования «Ульяновский государственный университет», 2006. — 180 с.

25. *Бойко А.И.* Международное и российское уголовное право: Монография / А.И. Бойко; Северо-Кавказская академия. Ростов-на-Дону: Изд-во СКАГС, 2004. — 464 с.

26. *Карпец И.И.* Международное уголовное право / И.И. Карпец / И.П. Блищенко, Р.А. Каламкарян и др. ; Отв. ред. В.Н. Кудрявцев ; Рос. АН, Ин-т гос. и права. М. : Наука , 1995 — 172 с.

27. Уголовное право России. Особенная часть. Второй полутом: Учебник для вузов / Под ред. Г.Н. Борзенкова и В.С. Комиссарова / М.Н. Голоднюк, В.С. Комиссаров, Н.Ф. Кузнецова и др. — ИКД Зерцало — Москва, 2005. — 600 с.

28. *Лукашук И.И., Наумов А.В.* Международное уголовное право / И.И. Лукашук, А.В. Наумов. — М. : Спартак, 1999. — 287 с.

29. *Панов В.П.* Международное уголовное право : Учеб. пособие / В.П. Панов. — М. : ИНФРА — 1997. — 320 с.

30. *Кибальник А.Г.* Современное международное уголовное право. Понятие, задачи и принципы / А.Г. Кибальник / Под науч. ред. докт. юрид. наук А.В. Наумова. — СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2003. — 252 с.

31. *Блум М.И.* Действие советского уголовного закона во времени и пространстве / М.И. Блум. — Рига : ЛГУ, 1974. — 262 с.

32. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 10.12.1984 р. // [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_085.

33. The Polish Penal Code / edited by candidate of law, assistant professor A.I. Lukashov, and Dj, prof. N.F. Kuznetsova introduction by candidate of law, assistant professor A. I. Lukashov and candidate of law E.A. Sarkisova, translated from Polish by D.A. Barilovitch. — St Petersburg “Yundichesky Centei Press”, 2001. — 234 p.

34. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2001. — 298 p.

35. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction

by Candidate of Law A.V. Serebrennikova. — St Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 366 p.

36. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. — St Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002.— 226 p.

37. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn. V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 366 p.

38. Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, del Código Penal del Reino de España (Esta revisión vigente desde 01 de Julio de 2015) [Электронний ресурс]. — Режим доступу : http://noticias.juridicas.com/base_datos/Penal/lo10-1995.html.

REFERENCES

1. *Tagancev N.S.* Russkoe ugovnoe pravo. Chast' obshhaja. T. 1. S. —Peterburg, 1902 / N.S. Tagancev. — Tula : Avtograf — 2001. — 800 s.

2. *Mel'nikov M.G.* Dejstvie ugovnogo zakona v prostranstve / M.G. Mel'nikov. — Rjazan', 2003. — 80 s.

3. *Bojcov A.I., Volzhenkin B.V.* Ugolovnyj zakon: dejstvie vo vremeni i prostranstve. Uchebnoe posobie / A.I. Bojcov, B.V. Volzhenkin. — Sankt-Peterburg, 1993. — 104 s.

4. *Il'ina A.I.* Pravila dejstvija ugovnogo zakona v prostranstve (sravnitel'no-pravovye issledovanija) : monografija / A.I. Il'ina. — M. : Jurlitinform, 2012. — 208 s.

5. Kryminalni kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 05. 04. 2001 r. № 2341-III // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. — 2001. — № 25/26. — St. 6 — 10.

6. Pro hromadianstvo Ukrainy Vidomosti : Zakon Ukrainy vid 18. 01. 2001 r. № 2235-III // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy — 2001 r. — № 13 — St. 65.

7. *Bojcov A.I.* Dejstvie ugovnogo zakona vo vremeni i prostranstve / A.I. Bojcov. — SPb : Izd.-vo SPbGU, 1995. — 257 s.

8. *Karabon'e Zh.* Juridicheskaja sociologija / Zh. Karabon'e. — M. : Progress, 1986. — 351 s.

9. *Hasnutdinov R.R.* Territorial'noe i jeksterritorial'noe dejstvie ugovnogo zakona : Dissertacija na soiskanie uchenoj stepeni kandidata juridicheskikh nauk za special'nost'ju 12. 00. 08. — ugovnoe pravo i kriminologija; ugovno-ispolnitel'noe pravo / Renat Rafil'evich Hasnutdinov — Kazan' : Gosudarstvennoe obrazovatel'noe uchrezhdenie vysshego professional'nogo obrazovanija «Kazanskij gosudarstvennyj universitet im. V.I. Ul'janova — Lenina», 2007. — 183 s.

10. *Rubanov A.A.* Teoreticheskie osnovy mezhdunarodnogo vzaimodejstvija nacional'nyh pravovyh sistem. — M. : Nauka, 1984. — 159 s.

11. Mizhnarodnyi pakt pro hromadianski i politychni prava. Mizhnarodnyi dokument vid 16.12.1966 r. / Ratyfikatsiia vid 19.10.1973 r. [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_043.

12. Pro pravovyi status inozemtsiv ta osib bez hromadianstva : Zakon Ukrainy vid 22.09.2011 r. № 3773-VI // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy — 2012 r. — № 19—20 — St. 179

13. *Borysov V.I.* Chynnist zakonu pro kryminalnu vidpovidalnist / V.I. Borysov // Kryminalne pravo Ukrainy : Zahalna chastyna: pidruchnyk / Yu.V. Baulin, V.I. Borysov, L.M. Kryvochenko ta in. : za red., prof. V.V. Stashysa, V.Ya. Tatsiia. 3-tie vyd., pererobl. i dopov. — K. : Yurinkom Inter. 2007. — S. 56—74.

14. *Honchar T.O., Streltsov Ye.L., Chuvakov O.A.* Kryminalne pravo Ukrainy : Zahalna ta Osoblyva chastyny : [navchalnyi posibnyk dlia pidhotovky do ispytu] / T.O. Honchar, Ye.L. Streltsov, O.A. Chuvakov. — Kharkov : «Odissei», 2010. — 248 s.

15. *Kuznetsov V.O. Strelbytskyi M.P., Hizhevskiy V.K.* Kryminalne pravo Ukrainy : Zahalna ta Osoblyva chastyny : navch. posib. / V.O. Kuznetsov, M.P. Strelbytskyi, V.K. Hizhevskiy. — K. : Istyna, 2005. — 380 s.

16. *Aleksandrov Yu.V., Klymenko V.A.* Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna : Pidruchnyk dlja stud. vyshch. navch. zakl. / Yu.V. Aleksandrov, V.A. Klymenko. — K. : MAUP, 2004. — 328 s.

17. *Matyshevskiy P.S.* Kryminalne pravo Ukrainy : Zahalna chastyna : Pidruchnyk dlja stud. yuryd. vuziv i fakultetiv / P.S. Matyshevskiy. — K. : A.S.K., 2001. — 352 s.

18. *Kyseliuk E.M.* Zakon pro kryminalnu vidpovidalnist / E.M. Kyseliuk / Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnogo kodeksu Ukrainy / D.S. Azarov, V.K. Hryshchuk, A.V. Savchenko [ta in.] ; za zah. red. O.M. Dzhuzhi, A.V. Savchenka, V.V. Chernieia. — Kyiv : Yurinkom Inter, 2016. — S. 21–42.

19. *Khavroniuk M.I.* Zakon pro kryminalnu vidpovidalnist / M.I. Khavroniuk / Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnogo kodeksu Ukrainy; za red. M.I. Melnyka, M.I. Khavroniuka. — 9-e vyd., pererob. ta dop. — K : Yurydychna dumka, 2012. — S. 17–52.

20. *Borysov V.I.* Komentar do statei 6–10 KK Ukrainy / V.I. Borysov // Kryminalnyi Kodeks Ukrainy. Naukovo-praktychnyi komentar : u 2-kh t. T. 1. Zahalna chastyna / Yu.V. Baulin, V.I. Borysov, V.I. Tiutiuhin; za zah. red. V.Ya. Tatsiia, V.I. Borysova, V.P. Pshonky, V.I. Tiutiuhina. Kh. : Pravo, 2013. — S. 22–35.

21. *Andrushko P.P.* Zakon pro kryminalnu vidpovidalnist / P.P. Andrushko // Naukovo-praktychnyi komentar do Kryminalnogo Kodeksu Ukrainy : Za stanom zakonodavstva i postanov Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy na 1 hrudnia 2001 r. ; za red. S.S. Yatsenka. — K. : A.S.K. 2002. — S. 8–19.

22. *Veresha R.V.* Kryminalne pravo Ukrainy. / R.V. Veresha // Zahalna chastyna : Navchalnyi posibnyk. — 4-te vyd., pererobl. ta dopov. — K. : Alerta, 2016. — 364 s.

23. *Inogamova-Hegaj L.V.* Dejstvie ugovnogo zakona v prostranstve / L.V. Inogamova-Hegaj // Jenciklopedija ugovnogo prava. T. 2. Ugolovnyj zakon. — Izdanie professora Malinina. — SPb, 2005. — S. 182–260.

24. *Knjazev A.G.* Dejstvie ugovnogo zakona v prostranstve: Dissertacija na soiskanie uchenoj stepeni kandidata juridicheskikh nauk za special'nost'ju 12.00.08. — ugovnoe pravo i kriminologija; ugovno-ispolnitel'noe pravo / Anatolij Gavrilovich Knjazev — Ul'janovsk : Gosudarstvennoe obrazovatel'noe uchrezhdenie vysshego professional'nogo obrazovaniya «Ul'janovskij gosudarstvennyj universitet», 2006. — 180 s.

25. *Bojko A.I.* Mezhdunarodnoe i rossijskoe ugovnoe pravo: Monografija / A.I. Bojko ; Severo-Kavkazskaja akademija. Rostov-na-Donu : Izd-vo SKAGS, 2004. — 464 s.

26. *Karpec I.I.* Mezhdunarodnoe ugovnoe pravo / I.I. Karpec / I.P. Blishhenko, R.A. Kalamkarjan i dr. ; Otv. red. V.N. Kudrjavcev ; Ros. AN, In-t gos. i prava. M. : Nauka, 1995 — 172 s.

27. Ugolovnoe pravo Rossii. Osobennaja chast'. Vtoroj polutom: Uchebnik dlja vuzov / Pod red. G.N. Borzenkova i V.S. Komissarova / M.N. Golodnjuk, V.S. Komissarov, N.F. Kuznecova i dr. — IKD Zercalo — Moskva, 2005. — 600 s.

28. *Lukashuk I.I., Naumov A.V.* Mezhdunarodnoe ugovnoe pravo / I.I. Lukashuk, A.V. Naumov. — M. : Spartak, 1999. — 287 s.

29. *Panov V.P.* Mezhdunarodnoe ugovnoe pravo : Ucheb. Posobie / V.P. Panov. — M. : INFRA — 1997. — 320 s.

30. *Kibal'nik A.G.* Sovremennoe mezhdunarodnoe ugovnoe pravo. Ponjatie, zadachi i principy / A.G. Kibal'nik / Pod nauch. red. dokt. jurid. nauk A.V. Naumova. — SPb. : Izdatel'stvo "Juridicheskij centr Press", 2003. — 252 s.

31. *Blum M.I.* Dejstvie sovet'skogo ugovnogo zakona vo vremeni i prostranstve / M.I. Blum. — Riga : LGU, 1974. — 262 s.

32. Konventsiiia proty katuvan ta inshykh zhorstokykh, neliudskykh abo takykh, shcho prynyzhuiu hidnist, vydiv povodzhennia i pokarannia vid 10.12.1984 r. // [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_085

33. The Polish Penal Code / edited by candidate of law, assistant professor A.I. Lukashov, and Dj, prof. N.F. Kuznetsova introduction by candidate of law, assistant professor A.I. Lukashov and candidate of law E. A. Sarkisova, translated from Polish by D.A. Barilovitch. — St Petersburg “Yundichesky Centei Press”, 2001.— 234 p.

34. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2001.— 298 p.

35. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova. — St Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 366 p.

36. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. — St Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 226 p.

37. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn.V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 366 p.

38. Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, del Código Penal del Reino de España (Esta revisión vigente desde 01 de Julio de 2015) [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu : http://noticias.juridicas.com/base_datos/Penal/lo10-1995.html.

Ковальова Т.І. Екстериторіальна дія закону України про кримінальну відповідальність у просторі

У статті досліджується екстериторіальна дія закону про кримінальну відповідальність у просторі. Автор з'ясовує існуючі погляди на екстериторіальну дію закону про кримінальну відповідальність у просторі і дотримується судження, що цей принцип проявляється у вигляді персонального (громадянства), реального (безпеки або захисту) та універсального принципів. На підставі дослідження пропонуються авторські визначення цих принципів.

Ключові слова: принцип громадянства, універсальний принцип, міжнародні злочини, злочини міжнародного характеру, громадянин України, особи без громадянства, що постійно проживають в Україні, іноземці, особи без громадянства, що не проживають постійно в Україні.

Ковалева Т.И. Экстерриториальное действие закона Украины об уголовной ответственности в пространстве

В статье исследуется экстерриториальное действие закона об уголовной ответственности в пространстве. Автор выясняет существующие взгляды на экстерриториальное действие закона об уголовной ответственности в пространстве и придерживается суждения, что этот принцип проявляется в виде персонального (гражданства), реального (безопасности или защиты) и универсального принципов. На основании исследования предлагается авторские определения этих принципов.

Ключевые слова: принцип гражданства, универсальный принцип, международные преступления, преступления международного характера, гражданин Украины, лица без гражданства, постоянно проживающие в Украине, иностранцы, лица без гражданства, не проживающие постоянно в Украине.

Kovalova T. Extraterritorial Operation of the Law of Ukraine on Criminal Responsibility in Space

In the article, the extraterritorial operation of the law on criminal responsibility in space is investigated. The author investigates the existing views on the extraterritorial operation of the law on criminal responsibility in space and holds the opinion that this principle appears in the form of personal (citizenship), real (security or protection), and universal principles. On the strength of the research, the author's definitions of these principles are suggested.

Keywords: *Principle of Citizenship; Universal Principle; International Crimes; Crimes of International Nature; Citizen of Ukraine; people without Citizenship; who Constantly Live in Ukraine; Foreigners; People without Citizenship; who don't Constantly Live in Ukraine*

Стаття надійшла до редакції 11.04.2017.

УДК 343.

V. Matviichuk

DIRECT OBJECT OF A CRIME OF VIOLATION OF PRIVACY (ARTICLE 182 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE)

В.В. Матвійчук

*аспірант кафедри кримінального права,
кримінології, цивільного та господарського права
ВНЗ «Національна академія управління»
м. Київ*

БЕЗПОСЕРЕДНІЙ ОБ'ЄКТ ЗЛОЧИНУ ПОРУШЕННЯ НЕДОТОРКАНОСТІ ПРИВАТНОГО ЖИТТЯ (СТАТТЯ 182 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ)

Постановка проблеми. Важливим і нагальним для теорії кримінального права та практики застосування ст. 182 КК України є з'ясування проблем, що стосуються безпосереднього об'єкта цього злочину. Ці теоретичні і практичні питання потребують свого подальшого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З'ясуванням питань, що стосуються безпосереднього об'єкта цього злочину, певною мірою займалися такі вчені: В.І. Борисов, В.І. Тютюгін, С.Я. Лихова, М.І. Мельник та інші. Проте до цього часу ця проблема не знайшла свого належного дослідження.

Мета статті полягає у з'ясуванні безпосереднього об'єкта злочину, передбаченого ст. 182 КК України.

Основні результати дослідження. Враховуючи те, що родовим об'єктом злочинів, передбачених статтями 162, 163, 182 КК України, є суспільні відносини, що забезпечують умови, які убезпечують незаконне проникнення до житла або іншого володіння, порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передається засобами зв'язку або через комп'ютер, незаконне збирання, зберігання, використання, знищення, поширення конфіденційної інформації про особу або незаконна зміна такої інформації [1, с. 76], перейдемо до з'ясування безпосереднього об'єкта злочину порушення недоторканності приватного життя.

На нашу думку, найважливіше значення для правотворчої та правозастосовної діяльності має безпосередній об'єкт конкретного складу злочину (в нашому випадку – злочину, передбаченого ст. 182 КК України). В теорії кримінального права загально визнано, що під безпосереднім об'єктом злочину слід розуміти конкретні суспільні відносини, які поставлені законодавцем під охорону закону про кримінальну відповідальність і яким заподіюється шкода злочинцем, що підпадає під ознаки конкретного складу злочину [1, с. 88; 2, с. 82; 3,

с. 99; 4, с. 48–49]. У цьому сенсі необхідно відмітити, що не в кожному випадку конкретний злочин завдає істотної шкоди лише одним суспільним відносинам. Існують злочини, які одночасно посягають і на більше суспільних відносин (це, зокрема, стосується і злочину, передбаченого ст. 182 КК України). тому в доктрині кримінального права поряд з класифікацією об'єктів «по вертикалі» має місце класифікація «по горизонталі». Її сутність полягає в тому, що на рівні безпосереднього об'єкта виділяють основний і додатковий об'єкти [1, с. 70–74].

У злочинах, які мають два або кілька безпосередніх об'єктів (до них належить і діяння, передбачене ст. 182 КК України), законодавець виділяє або зі змісту статті впливає один об'єкт, на який спрямоване злочинне посягання, що й обумовлює місце правової норми у структурі розділів Особливої частини КК України. У кримінально-правовій літературі такий об'єкт, зазвичай, називають основним безпосереднім об'єктом, а об'єкт, якому завдається істотна шкода поряд з основним – додатковим безпосереднім об'єктом злочину [5, с. 34].

Основним безпосереднім об'єктом злочину є конкретні суспільні відносини, що передусім прагнуть поставити під охорону законодавець, визнаючи суспільно небезпечне діяння злочином [3, с. 76–77]. Натомість додатковим безпосереднім об'єктом є суспільні відносини, яким істотна шкода завдається завжди [1, с. 70–74].

Загальновизнаним є те, що місце конкретної кримінально-правової норми у кримінальному законодавстві визначається з урахуванням захисту не тільки родового, а й основного безпосереднього об'єкта досліджуваного складу злочину.

У наукових публікаціях не завжди чітко визначається безпосередній об'єкт злочину, передбаченого ст. 182 КК України. Одні автори під таким основним безпосереднім об'єктом цього злочину розуміють право особи на повагу до її приватного життя, гарантоване ст. 32 Конституції України [6, с. 188]; другі безпосереднім об'єктом цього злочину називають право громадянина на недоторканність приватного життя, особисту та сімейну таємницю [7, с. 492]; треті автори безпосереднім об'єктом цього злочину вважають право громадянина на недоторканість особистого життя і на конфіденційність інформації про особу [8, с. 400]; цей же автор об'єктом злочину називає право кожного на недоторканність особистого життя і на конфіденційність інформації про особу, оскільки в стст. 32, 34 Конституції України передбачено, що ніхто не може відчувати втручання в особисте життя, крім випадків, передбачених Конституцією [9, с. 337]; четверті стверджують, що безпосереднім об'єктом злочину є суспільні відносини, що забезпечують недоторканність приватного життя [10, с. 145]; п'яті зазначають, що право кожного на недоторканність приватного життя і є безпосереднім об'єктом цього злочину (за ст. 137 КК РФ), а додатковим об'єктом основного складу є ті конкретні життєві блага, яким завдана шкода в процесі посягання [11, с. 197]; шості під безпосереднім об'єктом злочину розуміють відносини, що забезпечують гарантовану Конституцією України недоторканність приватного життя людини [12, с. 582]; сьомі впевнені, що безпосереднім об'єктом цього злочину є право громадянина на недоторканність приватного життя, особисту та сімейну таємницю (відповідно до

ст. 32 Конституції України ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя крім випадків, передбачених Конституцією) [13, с. 410]; восьмі стверджують, що безпосереднім об'єктом злочину порушення недоторканності приватного життя (ст. 137 КК РФ) є право кожного на захист недоторканності приватного життя, особисту і сімейну таємницю [14, с. 213]; дев'ять наполягають на тому, що об'єктом злочину порушення недоторканності приватного життя є суспільні відносини, які виникають при реалізації людиною її конституційного права на недоторканність приватного життя [15, с. 162]; десять вважають, що безпосередні об'єктом цього злочину є правовідносини приватного життя та окремі елементи їх змісту, оскільки концепція «об'єкт злочину – правовідносини» має глибоке теоретичне підґрунтя [16, с. 181].

Вважаємо, що з метою оптимального визначення безпосереднього об'єкта злочину порушення недоторканності приватного життя необхідно: 1) проаналізувати існуючі точки зору, що стосуються безпосереднього об'єкта цього злочину; 2) врахувати всі позитивні підходи до розуміння суспільних відносин, які поставлені під охорону зазначеної статті КК України; 3) проаналізувати структуру й елементи цих суспільних відносин.

На наш погляд, не можна погодитися з розумінням безпосереднього об'єкта цього злочину, запропонованим М.К. Гнетневим, О.М. Готіним і М.В. Мазуром, як права особи на повагу до її приватного життя, гарантованого ст. 32 Конституції України. По-перше, тому, що позиція, висловлена цими авторами, є недостатньо обґрунтованою, оскільки не базується на аналізі структури об'єкта цього злочину. По-друге, тому, що автори вказують на право особи, а не на суспільні відносини як об'єкт злочину.

Також не слід погоджуватися з поглядами М.І. Мельника, О.В. Кришевич та П.А. Вороб'я на розуміння безпосереднього об'єкта аналізованого злочину як права громадянина на недоторканність приватного життя, особисту та сімейну таємницю, оскільки злочин не посягає на право громадянина на недоторканність приватного життя, особисту та сімейну таємницю, також цей підхід не ґрунтується на дослідженні структури об'єкта цього злочину.

Викликає сумнів розуміння безпосереднього об'єкта злочину порушення недоторканності приватного життя А.П. Бабієм, який наполягає на тому, що таким є право громадянина на недоторканність особистого життя і на конфіденційну інформацію про особу. По-перше, його твердження не ґрунтується на аналізі структури цього об'єкта. По-друге, шановний науковець вказує на право особи як об'єкт злочину, а не на суспільні відносини, які мають охоронятися законом.

Викликає також заперечення розуміння безпосереднього об'єкта цього злочину Т.М. Нурнаєвою як права кожного на недоторканність приватного життя (основного безпосереднього об'єкта) і конкретні життєві блага, яким завдана шкода в процесі посягання (додатковий об'єкт до основного складу). Адже злочин посягає не на право кожного на недоторканність приватного життя, і не на блага як предмет злочину, а на конкретні суспільні відносини.

Не відповідає ні формі, ні змісту судження А.В. Наумова стосовно безпосереднього об'єкта цього злочину, оскільки твердження про нього як про

право кожного на недоторканність приватного життя, особисту і сімейну таємницю не відображає змісту предмета суспільних відносин, які підлягають кримінально-правовій охороні. Крім того, цей автор відійшов від концепції об'єкта як суспільних відносин.

Недостатньо обґрунтованою є позиція С.Я. Лихової стосовно того, що безпосереднім об'єктом цього злочину є правовідносини приватного життя та окремі елементи їх змісту, оскільки вона констатує, що концепція «об'єкт злочину — правовідносини» має глибоке теоретичне підґрунтя. Це викликано тим, що з метою знайти підґрунтя свого судження С.Я. Лихова посилається на позицію Л.С. Білогіриць-Котляревського, який визначав злочин як порушення насамперед закону, що регулює відносини осіб або одна з одною, або з юридичними установами, сукупність яких утворює правопорядок [17, с. 161]. Таке переконання С.Я. Лихової щодо її розуміння об'єкта злочину відповідає тому змісту, який сьогодні вкладається у зміст правовідносин [18, с. 69], і є непереконливим. У цьому контексті слід погодитися з професором П.П. Андрушком, що із наведеного висловлювання Л.С. Білогіриць-Котляревського зовсім не випливає, що об'єктом злочину він визнає правовідносини: такими він називає норму, яка регулює відносини осіб [19, с. 92]. Це підтверджується тим, що Л.С. Білогіриць-Котляревський зазначав, що об'єктом злочину з формальної сторони є норма, а з матеріальної — ті життєві інтереси чи блага, які цими нормами охороняється [20, с. 1–2]. Крім того, визначення С.Я. Лиховою безпосереднього об'єкта злочину як правовідносин звужує об'єкт кримінально-правової охорони до правовідносин, що не відповідає чинному законодавству.

Слід визнати надто не конкретизованим визначення безпосереднього об'єкта цього злочину (О.І. Зінченко, Н.Г. Іванов та Л.Г. Мачновським). Зокрема, коли йдеться про суспільні відносини, які виникають при реалізації людиною її конституційного права на недоторканність приватного життя [15, с. 162], або коли йдеться про відносини, що забезпечують гарантовану Конституцією України недоторканність приватного життя людини [12, с. 582], а також про суспільні відносини, що забезпечують недоторканність приватного життя [10, с. 145]. Це зумовлено тим, що ці визначення пропонуються не на підставі вивчення структури об'єкта злочину, передбаченого ст. 182 КК України.

Проте й аналіз існуючих точок зору на безпосередній об'єкт злочину порушення недоторканності приватного життя ще недостатній для з'ясування об'єкта цього злочину. Вважаємо, що з метою належного визначення безпосереднього об'єкта цього злочину необхідно врахувати всі позитивні підходи до розуміння досліджуваних суспільних відносин. З вищеозначених суджень слід зупинитися на тому, що: 1) безпосереднім об'єктом, в тому числі і досліджуваного злочину, є суспільні відносини (О.І. Зінченко, Н.Г. Іванов, Л.Г. Мачковський); 2) це відносини, що забезпечують гарантовану Конституцією України недоторканність приватного життя людини (О.І. Зінченко, Н.Г. Іванов).

Суть розбіжностей і негативних моментів у зазначених вище точках зору стосовно безпосереднього об'єкта злочину, передбаченого ст. 182 КК України, полягає в тому, що деякі автори: 1) вважають об'єктом цього злочину не суспільні відносини, а право громадян на недоторканність приватного чи особистого

життя; 2) наполягають, що безпосереднім об'єктом цього злочину є правовідносини або благо; 3) відносини, що полягають або виникають при реалізації людиною її конституційного права на недоторканність приватного життя.

Водночас викладене ще не дає можливості дати вичерпну відповідь стосовно безпосереднього об'єкта злочину, передбаченого ст. 182 КК України. Необхідно ще також проаналізувати структурні елементи цих суспільних відносин.

Візьмемо за основу структуру суспільних відносин, що запропонована в літературі з кримінального права, яку пропагує більшість вчених: 1) це суб'єкти (носії) відносини; 2) це предмет, з приводу якого існують відносини (тобто це те, з приводу чого існують відносини); 3) це соціальний зв'язок (суспільно значуща діяльність як зміст відносин) [21; 35–48]. Маючи такі і вищезазначені вихідні положення, продовжимо дослідження безпосереднього об'єкта злочину, передбаченого ст. 182 КК України.

У юридичній літературі відсутня чітка позиція стосовно того, хто може бути суб'єктом відносин у площині кримінально-правової охорони досліджуваних відносин. А точніше, цьому питанню увагу взагалі не приділяли. Це дає нам можливість стверджувати, що суб'єкти відносин як структурний елемент об'єкта цього злочину (ст. 182 КК України) зовсім не підлягали дослідженню. А він, на наш погляд, має істотно вплинути на вирішення питання, що слід розуміти під безпосереднім об'єктом досліджуваного злочину. Аналіз юридичної літератури, що стосується цієї проблеми, та проведене опитування студентів юридичних вузів дає нам підставу визначитися з суб'єктами суспільних відносин, що стосуються недоторканності приватного життя, проти яких спрямоване це злочинне діяння шляхом незаконного збирання, зберігання, використання, знищення, поширення конфіденційної інформації про особу або незаконної зміни такої інформації. Суб'єктами суспільних відносин є окремі фізичні особи, які користуються гарантованими Конституцією правами на недоторканність приватного життя, з одного боку, та інші фізичні особи — з іншого, в тому числі і службові особи, а також юридичні особи, органи державної влади та місцевого самоврядування, які мають утримуватися від порушення права на приватне життя фізичних осіб. Наша позиція стосовно суб'єктного складу цих суспільних відносин підтверджується чинним законодавством: Законом України «Про захист персональних даних» від 1 червня 2010 року № 2297-VI [22]; Законом України «Про державну таємницю» від 21 січня 1994 року № 3855-XII [23]; Законом України «Про доступ до публічної інформації» від 13 січня 2011 року № 2939-VI [24]; Законом України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 року № 2657-XII [25] та ін.

Для досягнення мети забезпечення охорони досліджуваних суспільних відносин необхідною умовою є не тільки виявлення осіб, які вчинили злочин, притягнення до кримінальної відповідальності, а й убезпечення цих відносин від посягань, які передбачені ст. 182 КК України. Дослідження суб'єктів вказаних суспільних відносин, а також їх соціальних функцій у цих відносинах дасть змогу визначити на науковій основі ті суспільні відносини, які виступають об'єктом цього злочину відповідно до ст. 182 КК України. Цю властивість

суспільних відносин використовує інколи законодавець як для визначення меж дії кримінального закону, так і для вказівки на ті суспільні відносини, що є об'єктом відповідного злочину (скажімо, порушення недоторканності приватного життя). Законодавець цей підхід до злочину, передбаченого ст. 182 КК України, не застосував, чим певним чином ускладнив наше завдання у дослідженні зазначеної проблеми, а також у застосуванні цієї статті в практичній діяльності правоохоронних органів та суду. Вивчивши кримінальні провадження цієї категорії, ми встановили, що в абсолютній більшості випадків (96 % справ) одним із суб'єктів відносин обов'язково була фізична особа (людина). Тому з метою встановлення другої сторони складу відносин ми звернулися до законодавства (див. вище), що стосується відносин, які забезпечують умови з охорони регламентованої чинним законодавством недоторканності приватного життя, конфіденційної інформації про фізичну особу, яку становлять персональні дані – відомості про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована, а також – сімейні таємниці. Цей аналіз засвідчив, що іншою стороною суб'єктного складу таких відносин, які є елементом об'єкта злочину, передбачено ст. 182 КК України, виступають як фізичні, так і юридичні особи відповідно до чинного законодавства [22; 23; 24; 25].

Вивчення соціальної функції суб'єкта відносин, його прав та обов'язків (статусу), тобто соціального взаємозв'язку у суспільних відносинах, має певну цінність, оскільки з'ясування суб'єктного складу відносин сприяє визначенню змісту самих відносин, дає можливість оцінити їх характер, обсяг цих відносин і межі дії закону (ст. 182 КК України). Отже, робити повний перелік суб'єктів суспільних відносин (об'єкта злочину, передбачено ст. 182 КК України) немає необхідності. Важливо лише зрозуміти, що вони можуть мати різноманітні варіанти, які так чи інакше можуть впливати на зміст відносин та межі кримінальної відповідальності. Про це свідчить і судова практика. Так, суди правильно кваліфікувати діяння лише тоді, коли встановлювати суб'єктів відносин, їх соціальний статус, роль у суспільних відносинах.

Отже, виходячи з предмета дослідження, розглянемо такий структурний елемент відносин, як соціальний взаємозв'язок у суспільних відносинах, що нами аналізується. Цей структурний елемент суспільних відносин, що нами досліджується, а саме: соціальний взаємозв'язок, справедливо розглядається як засіб самих відносин [26, с. 5; 27, с. 4]. Цей зв'язок може виявитися як на рівні індивідуальної взаємодії суб'єктів, так і у взаємодії людських спільнот, а також індивідуумів із відповідними спільнотами як елементами соціуму. Зовні цей соціальний зв'язок проявляється, як показує вивчення кримінальних справ і нормативної бази, що стосуються аналізованих відносин, а також опитування працівників правоохоронних органів та суду, в таких діяннях, як: 1) незаконне збирання, зберігання, використання, знищення, поширення конфіденційної інформації про особу або незаконна зміна такої інформації, крім випадків, передбачених іншими статтями, а також убезпеченні від такої неправомірної поведінки суб'єктів, зазначених в законі; це, зокрема, означає на законодавчому рівні забезпечення регламентації поведінки суб'єктів цих відносин; 2) виконання суб'єктами відносин прав і обов'язків, покладених на

них чинним законодавством; 3) організаційні заходи щодо забезпечення регламентованої законодавством поведінки суб'єктів цих відносин; 4) запобігання вчиненню таких злочинів (передбачених ст. 182 КК України).

Наше твердження має і практичне підґрунтя. Так, вивчення кримінальних проваджень зазначених категорій свідчить, що за 77% проваджень соціальний зв'язок (взаємозв'язок суб'єктів) характерний для забезпечення умов з охорони відносин, що нами з'ясовуються; 23% проваджень — для запобігання цим злочинам.

Нас цікавить, як це впливає з дослідження, соціальний зв'язок, важливою ознакою якого є обов'язок певної поведінки суб'єктів відносин щодо охорони таких відносин з регламентованої законом та іншими нормативно-правовими актами правомірної поведінки таких суб'єктів, тобто їх взаємодія.

Отже, для визначення безпосереднього об'єкта цього злочину мають враховуватися лише суспільні відносини, що відповідають інтересам усього суспільства, а не інтересам окремої особи на її розсуд чи вподобання. Такими можуть бути лише позитивні відносини, що поставлені під охорону кримінального закону.

Дотримуючись концепції, що предмет злочину і предмет суспільних відносин у складі злочину не одне і те ж, а тому для злочину, передбаченого ст. 182 КК України, предметом відносин є умови з охорони регламентованої чинним законодавством конфіденційної інформації про фізичну особу, яку становлять відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована, а також сімейну таємницю. Натомість предметом злочину є умови з охорони інших благ, прав тощо.

Справедливим, на наш погляд, є твердження, що предметом суспільних відносин є все те, з приводу чого і у зв'язку з чим існують аналізовані суспільні відносини [28, с. 7].

Як ми вже раніше зазначали, кримінально-правовою доктриною, як правило, визнається те, що об'єктом злочину є суспільні відносини, на які посягає те чи інше суспільно небезпечне діяння [29, с. 96]. В такому сенсі об'єкт є істотним елементом складу злочину, передбаченого ст. 182 КК України, і значною мірою визначає небезпеку протиправної поведінки особи, вказує на її соціальну сутність — суспільну небезпеку. Дотримуючись концепції тричленної структури суспільних відносин, яку запропонував О.В. Дроздов: 1) носії (суб'єкти) відносин; 2) предмет, з приводу якого існують відносини; 3) суспільно значуща діяльність (соціальний зв'язок як зміст відносин) [30, с. 22—69], ми не виключаємо, що при здійсненні посягань означені суспільні відносини, які стосуються особи, можуть створювати такий структурний елемент об'єкта, як потерпіла особа. У цьому випадку ми погоджуємося з позицією А.А. Музики, Є.В. Лашука, які аргументовано у структурі об'єкта виділяють як предмет злочину, та і потерпілого від злочину [31, с. 149].

Проведене нами вивчення кримінальних справ і теоретичних джерел, які стосуються відносин, що поставлені під охорону чинним кримінальним законодавством (ст. 182 КК України), свідчить, що такий структурний елемент характерний для цього злочину. Певною мірою ці питання на законодавчому рівні знайшли своє відображення і в кримінальних кодексах зарубіжних дер-

жав [32; 33; 34; 35; 36]. Але дана проблема потребує ще більш детального свого вивчення на дисертаційному та монографічному рівнях.

Висновки. Дослідивши структуру суспільних відносин, існуючі точки зору, можна запропонувати формулювання основного безпосереднього об'єкта злочину, передбачено ст. 182 КК України. Отже, основним безпосереднім об'єктом злочину виступають суспільні відносини, що забезпечують умови з охорони конфіденційної інформації про фізичну особу, яку становлять відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована, а також сімейну таємницю. Додатковим безпосереднім об'єктом цього злочину виступають суспільні відносини, що забезпечують умови з охорони інших благ, прав фізичних осіб.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Тацій В.Я.* Объект и предмет преступления в Советском уголовном праве / В.Я. Тацій. — Харьков : Высшая школа, 1988. — 198 с.
2. Сучасне кримінальне право України: [курс лекцій] / А.В. Савченко, В.В. Кузнецов, О.Ф.Штанько. — К. : Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2005. — 640 с.
3. Кримінальне право України: Загальна частина: [підручник для студ. юрид. спец. вищ. закладів освіти] / М.І.Бажанов, Ю.В.Баулін, В.І.Борисов та ін.; [за ред. проф. М.І.Бажанова, В.В.Сташиса, В.Я.Тація]. — Київ-Харків : Юринком Інтер-Право, 2002. — 416 с.
4. Кримінальне право України. Теоретичний курс та практикум: [посіб. для підгот. до держ. іспитів] / В.В. Кузнецов, А.В. Савченко, В.С. Плутагир; [за заг. ред. В.Я.Горбачевського]. — К. : Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2005 — 344 с.
5. *Тацій В.Я.* Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України: Навчальний посібник / В.Я. Тацій. — Харків : Українська юридична академія, 1994. — 80 с.
6. *Гнетнев М.К. Готін О.М., Мазур М.В.* Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина / М.К. Гнетнев, О.М. Готін, М.В. Мазур // Кримінальне право (Особлива частина): підручник; за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського, — [2-не вид.]. — К. : «ВД «Дакор», 2013. — С. 156—212.
7. *Мельник М.І.* Коментар до ст. 182 КК України / М.І.Мельник // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України; за ред. М.І.Мельника, М.І. Хавронюка. — 9-те вид., переробл. та допов. — К. : Юридична думка, 2012 — С. 492—495.
8. *Бабий А.П.* Преступления против избирательных, трудовых и других личных прав и свобод человека и гражданина / А.П. Бабий // Уголовный кодекс Украины. Комментарий; под ред. Ю.А. Кармазина и Е.Л. Стрельцова. — Харьков, ООО «Одиссей», 2001. — С. 345—405.
9. *Бабий А.П.* Преступления против избирательных, трудовых и других личных прав и свобод человека и гражданина / А.П. Бабий // Уголовное право Украины. Общая и Особенная части: Учебник; под ред. Е.Л. Стрельцова. — Х. : ООО «Одиссей», 2002. — С. 331—372.
10. *Зінченко О.І.* Злочини проти інших особистих прав і свобод людини і громадянина / О.І.Зінченко // Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / Ю.В.Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.; за ред. проф. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. — 5-те вид., переробл. і допов. — Х. : Право, 2015. — С. 140—148.
11. *Нуркаева Т.Н.* Личные (гражданские) права и свободы человека и их охрана уголовно-правовыми средствами: вопросы теории и практики / Т.Н. Нуркаева. — СПб. : Изд-тво «Юридический центр Пресс», 2003. — 254 с.

12. *Иванов Н.Г.* Преступления, посягающие на личные права и свободы человека и гражданина / Н.Г. Иванов // Полный курс уголовного права: В 5 Т / под ред. докт. юри. наук, проф. заслуженного деятеля науки РФ А.И. Коробоева. — Т. 2. Преступления против личности. — СПб. : Изд-во Р.Асланова «Юридический центр Пресс», 2008. — С. 581—594.

13. *Кришевич О.В., Воробей П.А.* Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод / О.В. Кришевич, П.А. Воробей // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д.С.Азаров, В.К.Гришук, А.В. Савченко [та ін.]; За заг. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея; НАВС. — К. : Юрінком Інтер, 2016. — С. 369—414.

14. *Наумов А.В.* Российское уголовное право. Курс лекций: в 3 т. Т. 2. Особенная часть (главы I—X) / А.В. Наумов. — 4-е изд., перераб. и доп. — М. : Волтерс Клувер, 2007. — 504 с.

15. *Мачковский Л.Г.* Преступления против личных прав граждан (стст. 136—140 УК РФ) / Л.Г. Мачковский // Энциклопедия уголовного права. Т. 16. Преступления против конституционных прав и свобод человека и гражданина. — СПб ГКА., СПб : Издание профессора Малинина, 2011. — С. 150—208.

16. *Лихова С.Я.* Злочини проти громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина за Кримінальним кодексом України (теоретико-правове дослідження): Дисертація на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук; за спеціальністю 12.00.08 — кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право / Софія Яківна Лихова. — К. : Київський національний ун-тет імені Тараса Шевченка, 2006. — 164 с.

17. *Турищева Н.Ю.* Преступления против избирательных прав на участие в референдуме / Н.Ю. Турищева. — СПб : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2010. — 339 с.

18. *Лихова С.Я.* Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина (розділ V Особливої частини КК України): [Монографія] / С.Я. Лихова. — К. : ВПЦ «Київський університет», 2006. — 573 с.

19. Учебник русского уголовного права. Общая и Особенная части. Ординарного профессора Университета св. Владимира Л.С. Белогриц-Котляревского. — Киев-Петербург-Харьков : Южнорусское книгоиздательство Ф.А. Гогансона, 1903. — 618 с.

20. *Андрушко П.П.* Злочини проти виборчих прав громадян та права брати участь у референдумі: кримінально-правова характеристика: [Монографія] / П.П. Андрушко. — К. : КНТ, 2007. — 328 с.

21. *Сміх В.В.* Кримінальна відповідальність за порушення права особи на правову допомогу: [Монографія] / За заг. ред. проф. М.І. Мельника, В.В. Сміха. — К. : Атіка — Н, 2012. — 200 с.

22. Про захист персональних даних: Закон України від 1 червня 2010 року № 2297-VI // Відомості Верховної Ради України. — 2010. — № 34. — Ст. 481.

23. Про державну таємницю: Закон України від 21 січня 1994 року № 3855-XII // Відомості Верховної Ради України. — 1994. — № 16. — Ст. 93.

24. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січня 2011 року № 2939-VI // Відомості Верховної Ради України. — 2011. — № 32. — Ст. 314.

25. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 року № 2657-XII // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 48. — Ст. 651.

26. *Таций В.Я.* Преступления против природных богатств СССР / В.Я. Таций // Уголовное право УССР: Особенная часть: Учебник // Под ред. М.И. Бажанова и др. — К. : Высшая школа. Головное изд-во, 1989. — 503 с.

27. *Ищенко О.М., Матвійчук В.К., Єрсова І.Ю.* Кримінально-правовий захист атмосферного повітря: Навчальний посібник / О.М. Іщенко, В.К.Матвійчук, І.Ю. Єрсова. — К. : РВВ МВС України, 1994. — 64 с.

28. *Никифоров Б.С.* Объект преступления по Советскому уголовному праву / Борис Сергеевич Никифоров. — М. : Госюриздат, 1960. — 229 с.

29. *Матвійчук В.К.* Теоретичні та практичні проблеми кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища: [монографія] / Валерій Костянтинівич Матвійчук. — К. : Національна академія управління. — 2011. — 368 с.

30. *Дроздов А.В.* Человек и общественные отношения / А.В. Дроздов. — Л. : Изд-во Ленингр. Гос. Ун-та, 1966. — 124 с.

31. *Музыка А.А., Лащук Є.В.* Предмет злочину: теоретичні основи пізнання [монографія] / А.А.Музыка, Є.В.Лащук. — К. : ПАЛИВОДА А.В., 2011. — 192 с.

32. The Polish Penal Code / edited by candidate of law, assistant professor A.I. Lukashov, and D j, prof. N.F. Kuznetsova introduction by candidate of law, assistant professor A.I. Lukashov and candidate of law E.A. Sarkisova, translated from Polish by D.A. Barilovitch. — St. Petersburg : “Yuridichesky Centei Press”, 2001. — 234 p.

33. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2001. — 298 p.

34. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 366 p.

35. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 226 p.

36. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn. V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 366 p.

REFERENCES

1. *Tacij V.Ja.* Obekt i predmet prestuplenija v Sovetskom ugovolnom prave / V.Ja. Tacij. — Har'kov : Vysshaja shkola, 1988. — 198 s.

2. Suchasne kryminalne pravo Ukrainy: [kurs lektcii] / A.V. Savchenko, V.V. Kuznietsov, O.F. Shtanko. — K. : Vyd. PALYVODA A.V., 2005. — 640 s.

3. Kryminalne pravo Ukrainy: Zahalna chastyna: [pidruchnyk dlia stud. yuryd. spets. vyshch. zakladiv osvity] / M.I. Bazhanov, Yu.V. Baulin, V.I. Borysov ta in.; [za red. prof. M.I. Bazhanova, V.V. Stashysa, V.Ya. Tatsiia]. — Kyiv-Kharkiv : Yuryнком Inter — Pravo, 2002. — 416 s.

4. Kryminalne pravo Ukrainy. Teoretychnyi kurs ta praktykum: [posib. dlia pidhot. do derzh. ispytyv] / V.V. Kuznietsov, A.V. Savchenko, V.S. Plutahyr; [za zah. red. V.Ya.Horbachevskoho]. — K. : Vyd. PALYVODA A.V., 2005 — 344 s.

5. *Tatsii V.Ya.* Obiekt i predmet zlochynu v kryminalnomu pravi Ukrainy: Navchalnyi posibnyk / V.Ya. Tatsii. — Kharkiv : Ukrainska yurydychna akademiia, 1994. — 80 s.

6. *Hnietniev M.K., Hotin O.M., Mazur M.V.* Zlochyny proty vyborchyykh, trudovykh ta inshyykh osobystyykh prav i svobod liudyny i hromadianyna / M.K. Hnietniev, O.M. Hotin,

M.V. Mazur // Kryminalne pravo (Osoblyva chastyna): pidruchnyk; za red. O.O. Dudorova, Ye.O. Pysmenskoho, — [2—ne vyd.]. — K. : «VD «Dakor», 2013. — S. 156—212.

7. *Melnyk M.I.* Komentar do st. 182 KK Ukrainy / M.I. Melnyk // Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy; za red. M.I. Melnyka, M.I. Khavroniuka. — 9-te vyd., pererobl. ta dopov. — K. : Yurydychna dumka, 2012 — S. 492—495.

8. *Babij A.P.* Prestuplenija protiv izbiratel'nyh, trudovyh i drugih lichnyh prav i svobod cheloveka i grazhdanina / A.P. Babij // Ugolovnyj kodeks Ukrainy. Kommentarij; pod red. Ju.A. Karmazina i E.L. Strel'cova. — Har'kov, OOO «Odisej», 2001. — S. 345—405.

9. *Babij A.P.* Prestuplenija protiv izbiratel'nyh, trudovyh i drugih lichnyh prav i svobod cheloveka i grazhdanina / A.P. Babij // Ugolovnoe pravo Ukrainy. Obshhaja i Osobennaja chasti: Uchebnik; pod red. E.L. Strel'cova. — H. : OOO «Odisej», 2002. — S. 331—372.

10. *Zinchenko O.I.* Zlochyny proty inshykh osobystykh prav i svobod liudyny i hromadianyna / O.I. Zinchenko // Kryminalne pravo Ukrainy: Osoblyva chastyna: pidruchnyk / Yu.V. Baulin, V.I. Borysov, V.I. Tiutiuhin ta in.; za red. prof. V.Ya. Tatsiia, V.I. Bryshchuk, V.I. Tiutiuhina. — 5-te vyd., pererobl. i dopov. — Kh. : Pravo, 2015. — S. 140—148.

11. *Nurkaeva T.N.* Lichnye (grazhdanskije) prava i svobody cheloveka i ih ohrana ugolovno-pravovymi sredstvami: voprosy teorii i praktiki / T.N. Nurkaeva. — SPb. : Izd-tvo «Juridicheskij centr Press», 2003. — 254 s.

12. *Ivanov N.G.* Prestuplenija, posjagajushhie na lichnye prava i svobody cheloveka i grazhdanina / N.G. Ivanov // Polnyj kurs ugolovnogo prava: V 5 T / pod red. dokt. juri. nauk, prof. zasluzhennogo dejatelja nauki RF A.I. Koroboeva. — T. 2. Prestuplenija protiv lichnosti. — SPb. : Izd-vo R.Asanova «Juridicheskij centr Press», 2008. — S. 581—594.

13. *Kryshchuk O.V., Vorobei P.A.* Zlochyny proty vyborchykh, trudovykh ta inshykh osobystykh prav i svobod / O.V. Kryshchuk, P.A. Vorobei // Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy / D.S. Azarov, V.K. Hryshchuk, A.V. Savchenko [ta in.]; Za zah. O.M. Dzhuzhi, A.V. Savchenka, V.V. Chernieia; NAVS. — K. : Yurinkom Inter, 2016. — S. 369—414.

14. *Naumov A.V.* Rossijskoe ugolovnoe pravo. Kurs lekcij: v 3 t. T. 2. Osobennaja chast' (glavy I—X) / A.V. Naumov. — 4-e izd., pererab. i dop. — M. : Volters Kluver, 2007. — 504 s.

15. *Machkovskij L.G.* Prestuplenija protiv lichnyh prav grazhdan (st.st. 136—140 UK RF) / L.G. Machkovskij // Jenciklopedija ugolovnogo prava. T. 16. Prestuplenija protiv konstitucionnyh prav i svobod cheloveka i grazhdanina. — SPb GKA., SPb : Izdanie professora Malinina, 2011. — S. 150—208.

16. *Lykhova S.Ya.* Zlochyny proty hromadianskykh, politychnykh ta sotsialnykh prav i svobod liudyny i hromadianyna za Kryminalnym kodeksom Ukrainy (teoretyko-pravove doslidzhennia): Dysertatsiia na zdobuttia nauk. stupenia dokt. yuryd. nauk; za spetsialnistiu 12.00.08 — kryminalne pravo ta kryminolohiia; kryminalno-vykonavche pravo / Sofiia Yakivna Lykhova. — K. : Kyivskiy natsionalnyi un-tet iseni Tarasa Shevchenka, 2006. — 164 s.

17. *Turishheva N.Ju.* Prestuplenija protiv izbiratel'nyh prav na uchastie v referendum / N.Ju. Turishheva. — SPb : Izd-vo «Juridicheskij centr Press», 2010. — 339 s.

18. *Lykhova S.Ya.* Zlochyny u sferi realizatsii hromadianskykh, politychnykh ta sotsialnykh prav i svobod liudyny i hromadianyna (rozdil V Osoblyvoi chastyny KK Ukrainy): [Monohrafiia] / S.Ya. Lykhova. — K. : VPTs «Kyivskiy universytet», 2006. — 573 s.

19. Uchebnik russkogo ugolovnogo prava. Obshhaja i Osobennaja chasti. Ordinarnogo professora Universiteta sv. Vladimira L.S. Belogric-Kotljarevskogo. — Kiev -Peterburg-Har'kov : Juzhnorusskoe knigoizdatel'stvo F.A. Gogansona, 1903. — 618 s.

20. *Andrushko P.P.* Zlochyny proty vyborchykh prav hromadian ta prava braty uchast u referendum: kryminalno-pravova kharakterystyka: [Monohrafiia] / P.P. Andrushko. — K. : KNT, 2007. — 328 s.

21. *Smikh V.V.* Kryminalna vidpovidalnist za porushennia prava osoby na pravovu dopomohu: [Monohrafiia] / Za zah. red. prof. M.I. Melnyka, V.V. Smikha. — K. : Atika. — N, 2012. — 200 s.
22. Pro zakhyst personalnykh danykh: Zakon Ukrainy vid 1 chervnia 2010 r. № 2297-VI // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. — 2010. — № 34. — St. 481.
23. Pro derzhavnu taiemnytsiu: Zakon Ukrainy vid 21 sichnia 1994 r. № 3855-XII // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. — 1994. — № 16. — St. 93.
24. Pro dostup do publichnoi informatsii: Zakon Ukrainy vid 13 sichnia 2011 r. № 2939-VI // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. — 2011. — № 32. — St. 314.
25. Pro informatsiiu: Zakon Ukrainy vid 2 zhovtnia 1992 r. № 2657-XII // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. — 1992. — № 48. — St. 651.
26. *Tacij V.Ja.* Prestuplenija protiv prirodnyh bogatstv SSSR / V.Ja. Tacij // Ugolovnoe pravo USSR: Osobennaja chast': Uchebnik // Pod red. M.I. Bazhanova i dr. — K. : Vysshaja shkola. Golovnoe izd-vo, 1989. — 503 s.
27. *Ishchenko O.M., Matviichuk V.K., Yerosova I.Yu.* Kryminalno-pravovyi zakhyst atmosferного povitria: Navchalnyi posibnyk / O.M. Ishchenko, V.K. Matviichuk, I.Yu. Yerosova. — K. : RVV MVS Ukrainy, 1994. — 64 s.
28. *Nikiforov B.S.* Obekt prestuplenija po Sovetskomu ugolovnomu pravu / Boris Sergeevich Nikiforov. — M. : Gosjurizdat, 1960. — 229 s.
29. *Matviichuk V.K.* Teoretychni ta praktychni problemy kryminalno-pravovoi okhorony navkolyshnoho pryrodnoho seredovyshcha: [monohrafiia] / Valerii Kostiantynovykh Matviichuk. — K. : Natsionalna akademiia upravlinnia. — 2011. — 368 s.
30. *Drozdov A.V.* Chelovek i obshhestvennye otnosheniia / A.V. Drozdov. — L. : IZd-vo Leningr. Gos. Un-ta, 1966. — 124 s.
31. *Muzyka A.A., Lashchuk Ye.V.* Predmet zlochynu: teoretychni osnovy piznannia [monohrafiia] / A.A. Muzyka, Ye.V. Lashchuk. — K. : PALLYVODA A.V., 2011. — 192 s.
32. The Polish Penal Code / edited by candidate of law, assistant professor A.I. Lukashov, and D j, prof. N.F. Kuznetsova introduction by candidate of law, assistant professor A. I. Lukashov and candidate of law E. A. Sarkisova, translated from Polish by D.A. Barilovitch. — St. Petersburg : “Yundicheskyy Centei Press”, 2001. — 234 p.
33. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. — St. Petersburg : “Yuridicheskyy Center — Press”, 2001. — 298 p.
34. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova. — St. Petersburg : “Yuridicheskyy Center — Press”, 2002. — 366 p.
35. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. — St. Petersburg : “Yuridicheskyy Center — Press”, 2002. — 226 p.
36. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn.V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. — St. Petersburg : “Yuridicheskyy Center — Press”, 2002. — 366 p.

Матвійчук В.В. Безпосередній об'єкт злочину порушення недоторканності приватного життя (стаття 182 Кримінального кодексу України)

Стаття присвячена дослідженню безпосереднього об'єкта злочину порушення недоторканності приватного життя. Проаналізовано загальнотеоретичні положення стосовно основного та додаткового безпосереднього об'єкта злочину загалом та злочину, передбаченого статтею 182 Кримінального кодексу України зокрема.

Розглянуто різні наукові позиції з цього питання, виокремлено їх позитивні та негативні моменти. З'ясовано основний і додатковий безпосередній об'єкт злочину порушення недоторканності приватного життя.

Ключові слова: основний безпосередній об'єкт злочину, додатковий безпосередній об'єкт злочину, недоторканність приватного життя, предмет суспільних відносин, суб'єкт злочину.

Матвейчук В.В. Непосредственный объект преступления нарушение неприкосновенности частной жизни (статья 182 Уголовного кодекса Украины)

Статья посвящена исследованию непосредственного объекта преступления нарушение неприкосновенности частной жизни. Проанализированы общетеоретические положения касательно основного и дополнительного непосредственного объекта преступления в целом и преступления, предусмотренного статьей 182 Уголовного кодекса Украины в частности. Рассмотрены разнообразные научные позиции по этому вопросу, вычленены их положительные и отрицательные моменты. Определен основной и дополнительный непосредственный объект преступления нарушение неприкосновенности частной жизни.

Ключевые слова: основной непосредственный объект преступления, дополнительный непосредственный объект преступления, неприкосновенность частной жизни, предмет общественных отношений, субъект преступления.

Matviichuk V. Direct Object of a Crime of Violation of Privacy (Article 182 of the Criminal Code of Ukraine)

The article deals with the matter of a direct object of crime of violation of privacy. General theoretical provisions regarding main and additional direct objects of a crime, in general, and of a crime provided for by Article 182 of the Criminal Code of Ukraine, in particular, are analyzed. Different scientific viewpoints on the topic are researched; their positive and negative aspects are stressed. Main and additional direct objects of a crime of violation of privacy are specified.

Keywords: Main Direct Object of a Crime, Additional Direct Object of a Crime, Privacy, Matter of Social Relations, Subject of a Crime

Стаття надійшла до редакції 13.04.2017.

УДК 343.

V. Oleinik

SOCIO-LEGAL CONDITIONALITY OF THE OFFENSE UNDER ARTICLE 243 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE

В.П. Олійник

*здобувач кафедри кримінального права,
кримінології, цивільного та
господарського права
ВНЗ «Національна академії управління»
м. Київ*

СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВА ОБУМОВЛЕНІСТЬ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ЗАБОРОНИ ДІЯННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 243 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. З'ясування питання соціально-правової обумовленості кримінально-правової заборони діяння, передбаченого ст. Кримінального кодексу України (далі — КК України), має важливе значення для теорії кримінального права, законотворчої діяльності та практики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З'ясуванням зазначених проблем у різні періоди займалися такі вчені, як: П.П. Андрушко, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.К. Матвійчук, В.І. Тютюгін, М.І. Панов, К.М. Оробець, О.О. Плотнікова, Т.Г. Савенкова, Н.О. Лопашенко та ін. Проте до цього часу зазначена проблема не знайшла свого належного завершення.

Мета статті полягає в дослідженні соціально-правової обумовленості кримінально-правової заборони діяння, передбаченого ст. 243 КК України.

Основні результати дослідження. Соціально-правова обумовленість кримінально-правової заборони діяння, передбаченого ст. 243 КК України, охоплює вивчення тих особливостей соціально-економічних і правових умов життя, що потребують юридичного врегулювання суспільних відносин. Виявляючи потреби суспільства в певному виді правового регулювання, соціальна обумовленість пояснює вибір юридичних засобів їх задоволення, в тому числі й кримінально-правової охорони. У цьому контексті слід погодитися з твердженням К.М. Оробця, що ефективність кримінально-правових норм (тобто заборон) насамперед визначається ступенем їх відповідності конкретним умовам суспільства, за яких вони діють [1, с. 9]. Криміналізація та декриміналізація, теоретичне і законодавче відмежування злочинів від аналогічних адміністративних правопорушень невід'ємно пов'язані з дослідженням чинни-

ків, що характеризують конкретні діяння як суспільно-небезпечні та кримінально-протиправні [1, с. 9].

Кримінально-правова охорона правомірної діяльності, що стосується забезпечення умов захисту внутрішніх морських чи територіальних вод України або в межах виключно (морської) економічної зони України від забруднення матеріалами чи речовинами, шкідливими для життя чи здоров'я людей, або відходами внаслідок порушення спеціальних правил, а також від незаконного скидання чи поховання в межах внутрішніх морських чи територіальних вод України або у відкритому морі зазначених матеріалів, речовин і відходів тощо, включає систему заходів, центральне місце серед яких займають — правові. Серед правових засобів важливим фактором втілення в життя тієї чи іншої кримінально-правової норми є її соціально-правова обумовленість. Тому, на наш погляд, соціальна обумовленість кримінальної відповідальності за забруднення моря не вичерпує з'явлення кримінально-правової заборони, як це впливає з праць деяких вчених [1, с. 9]. На формулювання такої заборони впливають і правові чинники.

На наше переконання, вчені аргументовано вказують на важливість і необхідність дослідження та розробки загальних і спеціальних положень соціально-правової обумовленості закону про кримінальну відповідальність. Проте, як правильно зазначає К.М. Орбець, ця проблема не може обійтися без урахування суспільної небезпечності злочину, з якою пов'язана мінливість переліку видів діянь, які законодавець визнає кримінально-протиправними і карними [1, с. 9]. Враховуючи те, що суспільна небезпечність є ознакою злочину і особливості юридичної конструкції складу різних злочинів також зазнають змін, що є проявом реагування законодавця на поточні вимоги конкретно-історичного розвитку суспільства, тобто є правовою діяльністю, то потрібно досліджувати не лише соціальну обумовленість норми (ст. 243 КК України), а й правову обумовленість цієї заборони.

Важливо в контексті нашого дослідження звернути увагу на те, що проблема соціально-правової обумовленості кримінально правової заборони розглядається по-різному, і досі це питання залишається не вирішеним. Так, В.І. Борисов наполягає на тому, що соціально-правова обумовленість кримінального закону визначається різноманітними за значущістю соціальними, економічними, політичними, психологічними, правовими та іншими чинниками, встановлення й розкриття яких дає можливість пояснити необхідність кримінально-правової охорони певних суспільних відносин, прогнозувати розвиток тих чи інших інститутів кримінального законодавства, підвищити обґрунтованість змісту закону [2, с. 28]. У той час В.М. Кудрявцев вказує на те, що будь-який злочин вчиняється не в порожнечі, а при визначених умовах, які залежать від природних чинників чи від дії людей, а отже, ці умови можуть бути фізичними, організаційними чи психологічними і зазвичай і ті, й інші забезпечують злочинцеві доступність обсягів, засобів і способів вчинення задуманого посягання, відносно безпечність для нього і співучасників, тощо [3, с. 117]. В.Д. Філімонов стверджує, що підставою правових норм, що встановлюють кримінальну відповідальність, є небезпека заподіяння шкоди суспіль-

ним відносинам [4, с. 121]. На переконання Г.О. Злобіна та С.Г. Келіної, які зазначають, що мало констатувати факт соціальної обумовленості закону, ще необхідно розкрити спосіб, яким здійснюється «перелив» суспільної потреби в норму кримінального права [5, с. 106]. Ці вчені впевнені, що суспільна небезпечність не єдина підстава криміналізації і розрізняють підстави криміналізації та криміналізаційні приводи [5, с. 106]. Під підставами вони розуміють процеси, що відбуваються в матеріальному та духовному житті суспільства, розвиток яких визначає об'єктивну необхідність утворення чи усунення тієї чи іншої кримінально-правової норми, а натомість криміналізаційні приводи розглядають як поодинокі події, що привертають увагу законодавця і впливають на громадську думку [5, с. 107].

В.О. Навроцький наполягає на тому, що до соціальної обумовленості слід відносити соціальні та соціально-психологічні фактори, що обумовлюють суспільну необхідність і політичну доцільність встановлення кримінальної відповідальності за те чи інше діяння (до них відносять суспільну небезпечність діяння, його значну поширеність, домірність позитивних і негативних наслідків криміналізації та кримінально-політичну адекватність криміналізації [6, с. 114]). М.Й. Коржанський стверджує, що соціальна обумовленість кримінально-правової охорони визначається в основному соціальною цінністю суспільних відносин, економічними факторами й ефективністю правової охорони [7, с. 28]. Натомість П.С. Тоболкін переконаний, що навіть у найбільш короткій характеристиці проблема соціальної обумовленості кримінально-правових норм полягає в розкритті економічних, політичних, моральних та інших факторів, що викликають необхідність існування норм кримінального права, оскільки правотворча діяльність не може бути ізольована від тих соціальних процесів, які відбуваються в суспільному житті і, так чи інакше, впливають на формування правових норм [8, с. 5–7].

Нам імпонує думка В.К. Глистіна, який вважає, що наука кримінального права не може обмежуватися догматичним аналізом норм, інакше вона буде здатною правильно вказати на суспільну небезпечність діяння, надати обґрунтовані висновки про застосування норм, їх зміну відповідно до вимог практики [9, с. 13]. На важливості дослідження соціального підґрунтя кримінального права ще більше наголошує В.М. Коган, зазначаючи, що кримінально-правова наука являє собою не більше ніж засіб для досягнення мети, яка поставлена перед суспільством [10, с. 124].

Отже, соціальна обумовленість (а, на наше переконання, соціально-правова обумовленість) встановлення та збереження кримінальної відповідальності за певні злочини є невід'ємною складовою частиною їх кримінально-правової характеристики [11, с. 181].

Сучасна ситуація у сфері кримінально-правової охорони моря від забруднення потребує підвищення ефективної дії правових норм, передбачених ст. 243 КК України, без чого посилення боротьби з цими злочинами є надто проблематичним.

На нашу думку, кримінально-правова охорона досліджуваних суспільних відносин є ефективною лише за умов додержання науково обґрунтованих

принципів криміналізації суспільно небезпечних діянь, з'ясування передумов заборони. Як переконливо зауважує В.К. Матвійчук, «... незважаючи на зміни в українському кримінальному законодавстві... проблема криміналізації (декриміналізації) діянь у цій сфері, як показує аналіз чинних норм кримінальних і адміністративно-правових норм та інших нормативних актів, їх соціальна обумовленість, узагальнення практики їх застосування, залишається досить актуальною» [12, с. 336]. Це ще раз свідчить, що загальноновизнаним залишається положення про те, що достатньо ефективною може бути не лише соціально обумовлена правова норма, а саме така, що відображає об'єктивні потреби кримінально-правової охорони найбільш важливих суспільних відносин [12, с. 12]. Слід звернути увагу про те, що процес віднесення тих або інших діянь до злочинних іменується в науці кримінального права криміналізацією [13, с. 28].

Змістовним ядром науки та галузі кримінального права виступають кримінально-правові норми, у нашому випадку норми, що містяться у ст. 243 КК України. Кожна з них являє собою певний стандарт поведінки суб'єктів кримінально-правових відносин [14, с. 136]. Виявлення діянь, які мають типову спільність (спорідненість) і характеризуються суспільною небезпечністю, є одним із основних завдань державної політики [15, с. 6]. Цей процес іменується колоритним терміном «криміналізацією діянь», оскільки криміналізація має об'єктивний характер, в якому кримінально-правова норма конструюється таким чином, щоб якнайбільш повно відтворити ту або іншу реально існуючу властивість суспільно небезпечних явищ [16, с. 20]. Таким чином, правовий феномен діяння слідує за його соціальною правовою основою. Відповідно, злочинність, безсумнівно, феномен соціальний, характерний для суспільства як певна його властивість [17, с. 74].

Виходячи із зазначеного вище та аналізу джерел із кримінального права, можна стверджувати, що у законодавстві України, а також законодавстві майже всіх зарубіжних держав відсутні положення, що регламентують критерії та процедури криміналізації діянь, щоб належним чином зрозуміти суть соціально-правової обумовленості кримінально-правової заборони посягання на відносини, що забезпечують умови з охорони моря від забруднення. Єдиним серед досліджених нами кримінальних кодексів, у якому визначені підстави, приводи, умови та процедура криміналізації діянь, є Кримінальний кодекс Іспанії. Так, у ст.1 цього Кодексу зазначається, що суд або суддя, отримавши відомості про які-небудь дії чи бездіяльність, що не є караними за законом, але заслуговують покарання, повинні утриматись від провадження у справі і надати на розгляд уряду доводи, за якими дане діяння «вимагає застосування кримінальної санкції» [18, с. 90].

З приводу передумов криміналізації суспільно небезпечних діянь взагалі, і, зокрема, передбаченого ст. 243 КК України, відсутня єдність позицій. Так, на думку Ю.А. Турової, аналіз передумов криміналізації суспільно небезпечних діянь належить до сфери досліджень кримінологічної спрямованості, зокрема питань запровадження кримінологічної експертизи існуючих та нових кримінально-правових законів [19, с. 13]. Друга точка зору з приводу передумов криміналізації була озвучена у 1989 р. у рішеннях Всесоюзної науко-

во-практичної конференції з обговорення проблем кримінологічного обґрунтування кримінально-правових норм: «...соціальне обґрунтування кримінально-правової норми за значущістю зумовлюючих його елементів є переважно кримінологічним, становить кримінологічне підґрунтя останньої і є предметом не кримінального права, а широкого спектра суспільних наук, у тому числі соціології, а в юридичній їх царині — предметом кримінології» [20, с. 12]. Автори третьої точки зору, зокрема, В.М. Кудрявцев і В.Е. Ємінов, вважали, що проблемами криміналізації та декриміналізації діянь повинна займатися не тільки наука кримінального права [21, с. 46—50]. П.Л. Фріс визначає криміналізацію як «...процес виявлення суспільно небезпечних видів людської поведінки, визнання на державному рівні необхідності, можливості і доцільності кримінально-правової боротьби з ними й, у випадку позитивної відповіді на ці питання, закріплення їх у законі як злочинів» [22, с. 20—21]. Дещо подібними за змістом є також визначення криміналізації, що раніше були сформульовані іншими авторами [23, с. 37—43; 24, с. 108; 25, с. 65; 26, с. 23; 27, с. 18]. Й.П. Айдаров наполягає на тому, що криміналізацією є визначення в кримінальному законі суспільно небезпечного, винного і караного діяння [28, с. 108]. Сюй Дисинь стверджує, що криміналізація — це встановлення законодавцем кримінальної відповідальності за суспільно небезпечні діяння у формі кримінально-правової норми [29, с. 25]. В.К. Матвійчук під криміналізацією розуміє як процес, так і результат визначення певних видів діянь злочинними і караними [30, с. 81].

Детальний аналіз існуючих точок зору дає нам підстави стверджувати, що потрібно відрізнити поняття «соціально-правової обумовленості криміналізації діянь» від поняття «криміналізації діянь», а отже, стверджувати, що криміналізацією є як процес, так і результат визначення певних видів діянь (у нашому випадку, діяння, передбаченого ст. 243 КК України) злочинним і караним. Ця проблема є предметом науки кримінального права. Натомість соціально-правова обумовленість криміналізації діянь, у тому числі й проаналізованою, є чинниками, причинами криміналізації діянь.

Варто зазначити, що існують різноманітні класифікаційні системи таких передумов. Поряд з терміном «передумова» або «обумовленість» вживаються й інші терміни: «принципи», «критерії», «умови», «підстави», «чинники», «приводи», «зумовлюючі фактори», «соціальні фактори». Слід погодитися з думкою Ю. А. Турлової, що зазначені терміни виступають у такому вживанні як синоніми, що означають одне й те саме — головні обставини, на яких ґрунтується, засновується визначення суспільної небезпечності злочину, а розмежування цих термінів має умовний характер [19, с. 14]. Її позиція підтверджує те, що зміст даних понять значною мірою збігається [31, с. 250].

Вирішуючи проблему щодо передумов (підстав) чи факторів криміналізації діянь, в тому числі і передбачених ст.243 КК України, важливо навести визначення, запропоноване В.М. Кудрявцевим: «Підставами криміналізації виступають процеси, що відбуваються в матеріальному й духовному житті суспільства, розвиток яких породжує об'єктивну необхідність кримінально-правової охорони тих чи інших цінностей» [16, с. 204].

Вивчаючи цю проблему, необхідно сприйняти за належне, що соціально-правова обумовленість будь-якої кримінально-правової норми у чинному законодавстві про кримінальну відповідальність визначається різними за значимістю соціальними, політичними, психологічними та іншими чинниками, встановлення і розкриття яких дає змогу аргументувати необхідність кримінально-правової охорони відносин, що забезпечують умови з охорони зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, прогнозувати розвиток його норм, підвищувати наукову обґрунтованість змісту закону [32, с. 123].

Як свідчить наше дослідження, в юридичній літературі існують різні підходи до проблем соціальної обумовленості кримінально-правових заборон (різні варіанти систем передумов криміналізації). Так, колектив авторів В.М. Кудрявцев, П.С. Дагель, Г.А. Злобін та ін. систему таких передумов запропонували у праці «Основания уголовного-правового запрета. Криминализация и декриминализация» [16, с. 151]. Свій підхід ця група авторів вбачає в системі принципів (передумов), які в загальному вигляді можна сформулювати таким чином: 1) принципи, що виражають суспільну необхідність і політичну доцільність встановлення кримінальної відповідальності (це соціальні і соціально-психологічні принципи, що забезпечують соціальну адекватність криміналізації, її припустимість із погляду основних характеристик соціальних систем і процесів суспільного розвитку, відповідності кримінально-правової норми рівню, характеру суспільної свідомості та стану громадської думки); 2) принципи, що визначають вимоги внутрішньої логічної несуперечності системи норм кримінального права (несуперечності між нормами кримінального права і кримінального процесуального права, а також інших галузей права — конституційного, господарського, адміністративного, цивільного земельного та ін) [16, с. 210].

Першу групу принципів із названої системи утворюють принципи: суспільної небезпечності; відносної поширеності діяння; помірності позитивних і негативних наслідків криміналізації; кримінально політичної адекватності криміналізації [16, с. 210–220]. Натомість другу групу принципів (передумов криміналізації) складають такі передумови: конституційної адекватності; системно-правової несуперечливості криміналізації конкретного діяння; міжнародно-правової необхідності і допустимості криміналізації; процесуальної здійсненності переслідування (загально-правові передумови); відсутності прогалин в законі й надмірності заборони; визначеності, єдності термінології та повноти складу (соціально-правової передумови) [16, с. 228–240]. Точку зору з цього питання ми висвітили у [7, с. 171]. Цікавою є, на наш погляд, позиція Ю.Е. Пудовкіна щодо системи соціальної обумовленості кримінально-правової заборони, до якої він відносить: соціально-кримінологічні засади кримінально-правової заборони; етичні засади кримінально-правової заборони; міжнародно-правові засади кримінально-правової заборони; культурно-історичні засади кримінально-правової заборони [15, с. 141–176]. О.В. Зражевський, О.І. Габро до чинників соціальної обумовленості заборон відносять: соціально-економічний; нормативний; кримінологічний; історичний; міжнародно-правовий [13, с. 13–22; 33, с. 254–266].

Стосовно вирішення проблем принципів (чинників, засад, підстав тощо) соціальної обумовленості заборон слід підтримати твердження профе-

сора П.А. Вороб'я, що з усієї сукупності соціальних чинників кримінально-правової заборони суспільно небезпечного діяння повинні бути виділені насамперед ті, які безпосередньо викликали необхідність встановлення в законі даної кримінально-правової норми й обумовили її необхідність і важливість сьогодні [34, с. 9].

Не вдаючись у детальний аналіз різних концептуальних підходів до вирішення проблеми соціальної обумовленості правових норм (заборони), перспективними, на наш погляд, для теорії кримінального права та практики застосування норм права є підходи, що пов'язують її розв'язання з встановленням чинників обумовленості закону про кримінальну відповідальність [2, с. 21].

Беззаперечно, заслуговують на увагу ті чинники, які були підставою встановлення кримінальної відповідальності за злочин, передбачений ст. 243 КК України. До таких чинників слід віднести: соціально-кримінологічний, який визначає стан розвитку суспільних відносин у сфері охорони зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, питому вагу означених цінностей в системі соціальних цінностей та рівень, розвитку наук, об'єктом вивчення яких є аналізовані суспільні відносини. У цьому сенсі слід зазначити, що для забезпечення якості й ефективності досліджуваної кримінально-правової заборони (передбачені ст. 243 КК України) зазвичай найбільше значення має її відповідність соціальним і кримінологічним реаліям. Стверджуючи цю загальновізану тезу, потрібно визначитися з тим, що власне потрібно розуміти під поняттям «соціальні і кримінологічні реалії» та чи існують вони як такі. Це питання належить до філософії та методології соціальних наук і не може слугувати предметом даного дослідження, але потрібно визнати, що однією із значимих характеристик соціальної науки виступає відносність і суб'єктивність у принципі будь-якого знання про суспільство і те, що вважається соціальною і кримінологічною реальністю для одного водночас може бути сферою фантазії для іншого [15, с. 141]. Цю обставину не потрібно розуміти як відмову від сприйняття суспільства як реальності, як принципової непізнаності суспільства і ролі кримінального права в ньому (вона лише покликана підкреслити, що роздуми про соціально-кримінологічні передумови досліджуваної кримінально-правової норми завжди з необхідністю мають визначатися і обмежуватися тими знаннями про суспільство, які доступні досліднику на даному рівні розвитку соціальних наук) [15, с. 341–342].

Враховуючи таке теоретичне підґрунтя, можна стверджувати, що ст. 243 КК України і злочин, передбачений нею, являють собою два взаємопов'язаних моменти одного і того ж соціального процесу, приватний випадок єдності і боротьби протилежностей [35, с. 11]. Проте питання щодо того, що являє собою злочин забруднення моря і як саме він зв'язаний зі ст.243 КК України, не таке просте, як здається на перший погляд. Як елемент соціальної реальності він знаходиться у взаємозв'язку з іншими соціальними феноменами, які виступають як його передумови або наслідки. Принципово важливо зрозуміти, що ст. 243 КК України в системі цих взаємозв'язків повинна розумітися (сприйматися) не стільки як генетичний фактор злочину — забруднення моря, як інструмент, що офіційно визнає це правопорушення злочином і таким, що

породжує його як явище (норма), викликане (породжене) цим злочином, обумовлене ним. Такий підхід, на наше переконання, змушує визнати, що ст.243 КК України є засобом реакції на злочин, здатним охороняти такі суспільні відносини, що забезпечують умови з охорони моря від його забруднення шляхом запобігання посяганням на них. Очевидно, що вона повинна тим більш бути ефективною, чим більш близько, точно і конкретно буде враховувати причини цих злочинів при конструюванні та реалізації цієї статі. В.М. Коган дуже вдало акцентував увагу на тому, що з'ясування обумовленості заборони передбачає аналіз суперечностей суспільного розвитку, що лежить в основі злочинної поведінки [35, с. 12].

У межах з'ясування питання про соціально-кримінологічну обумовленість норми, передбаченої ст. 243 КК України, важливим є розуміння того, що причини цього злочину не обмежуються межами «злої волі» суб'єкта злочину, а включають широке коло обставин, впливати на які кримінальне право, враховуючи обмеженість засобів, що є в його розпорядженні, об'єктивно не в змозі. Тому, на наш погляд, вірно відмічав В.М. Коган, що як тільки злочинець перестає розглядатися як кінцеву причину злочину, як тільки ретроспектива відходить до обставин, які формують поведінку, так відразу кримінальне право усвідомлюється як недостатнє, як лише один із можливих засобів боротьби з діяннями, що є суспільно небезпечними [35, с. 31]. Це стосується й злочину, що нами досліджується. Більш того, сам факт офіційного визнання шкідливого для суспільства правопорушення, в нашому випадку — забруднення моря, й конструювання ст. 243 КК України перетворюється лише в одну з ланок соціальної боротьби з цим злочином. Наявність цього злочину визначає необхідність протидіяти йому, але не зумовлює встановлення кримінально-правової заборони (ст. 243 КК України). Така заборона з'явилася лише у випадку, коли суспільним відносинам, яким заподіюється шкода внаслідок того, що відбувається забруднення моря в межах внутрішніх морських чи територіальних вод України, або в межах виключної (морської) економічної зони України матеріалами, речовинами, шкідливими для життя чи здоров'я людей, або відходами внаслідок порушення спеціальних правил, якщо це створило небезпеку для життя чи здоров'я людей або живих ресурсів моря чи могло перешкодити законним видам використання моря, а також незаконне скидання чи поховання в межах внутрішніх морських чи територіальних вод України або у відкритому морі зазначених матеріалів, речовин і відходів або ті самі діяння, якщо вони спричинили загибель або захворювання людей, масову загибель об'єктів тваринного і рослинного світу або інші тяжкі наслідки, це також стосується і неповідомлення спеціально відповідальними особами морських та повітряних суден або інших засобів і споруд, що знаходяться в морі, адміністрації найближчого порту України, іншому уповноваженому органу або особі, а у разі скидання з метою поховання — і організації, яка видає дозволи на скидання, інформації про підготовлене або здійснене внаслідок крайньої потреби скидання чи невідворотні втрати шкідливих речовин чи сумішей, в якості найбільш значимій, що загроза завдання їм шкоди стала сприйматися в якості достатнього приводу до застосування кримінальної репресії. Тому є вірною, на

наш погляд, думка в існуючих джерелах, що обумовленістю норм, що встановлюють кримінальну відповідальність за вчинення суспільно-небезпечних діянь, є небезпека завдання істотної шкоди суспільним відносинам у наслідок поведінки певної категорії людей (ця небезпечність детермінує передбаченою нормою склад злочину і розмір покарання, що слідує за його вчинення) [36, с. 15–16].

Згідно з твердженням В.Д. Філімонова, небезпечність порушення суспільних відносин як безпосередньої обумовленості норм кримінального права, визначається двома групами явищ: 1) характером самих суспільних відносин, яким загрожує небезпека, їх станом; 2) обставинами, що характеризують безпосередньо джерело небезпеки (стан, структура, динаміка злочинності, її причини і умови, особа злочинця, що дає змогу визначати ці обставини як кримінологічні передумови кримінально-правової норми) [36, с. 18–19]. Можна погодитися, що в першій групі явищ, що визначають величину небезпеки, порушення суспільних відносин, містяться самі відносини, їх стан, а також ймовірні наслідки дезорганізації цих відносин для забезпечення безпечного і гармонійного розвитку особи, суспільства і держави [15, с. 148]. Проте це питання потребує окремого аналізу.

Отже, передумова криміналізації (соціально-правова обумовленість) кримінально-правової заборони, передбаченої ст. 243 КК України, полягає у наявності в діянні достатньо високого рівня суспільної небезпечності, є найголовнішим чинником криміналізації та вирішальним для віднесення цього діяння до злочинного. Суспільна небезпека забруднення моря відображає сутність цього злочину і свідчить «про заподіяння ним істотної шкоди або створення загрози завдання такої шкоди охоронюваним суспільним відносинам» [37, с. 30]. Це об'єктивна риса цього злочину, реальне порушення суспільних відносин, що забезпечують умови з охорони моря від його забруднення. Виразником об'єктивності суспільної небезпеки аналізованого діяння є об'єктивний характер шкоди, яка ним заподіюється.

У юридичній літературі обґрунтовано зазначається, що суспільна небезпека злочинного посягання визначається об'єктивними і суб'єктивними ознаками неоднаково, а саме: визначальними з них є об'єктивні — об'єкт злочину, об'єктивна сторона — небезпека та характер діяння, тяжкість заподіяної шкоди тощо [37, с. 30]. Тобто суспільна небезпека аналізованого діяння визначається і тим, що воно порушує встановлені принципи і форми діяльності суспільного співжиття, діяльності, що стосується використання (користування) моря.

Дослідники проблем криміналізації справедливо зауважують, що суспільна небезпечність діяння залежить від способу його вчинення та від інтенсивності посягання [38, с. 24]. Так, М.І. Панов слушно стверджує, що спосіб вчинення злочинів відображає якісну своєрідність виконання посягання і багато в чому визначає характер шкоди, що може бути заподіяна суспільним відносинам, а інтенсивність способу значною мірою позначається на інтенсивності посягання в цілому, що безпосередньо впливає на розмір завданої шкоди, а через неї — на тяжкість наслідків, які настали [39, с. 127–143].

Суспільну небезпечність злочину, передбаченого ст. 243 КК України, зумовлюють і суб'єктивні ознаки, але їх вплив відбувається не безпосередньо,

а через об'єктивні ознаки, формуючи зміст діянь особи, яка їх вчиняє [40, с. 100]. Так, одним із критеріїв, що дає змогу оцінити ступінь суспільної небезпеки злочину забруднення моря, слугує характеристика суб'єкта такого посягання, в тому числі і службової особи. Певні ознаки суб'єкта цього злочину впливають на оцінку ступеня небезпеки цього діяння. Такими ознаками є вік, службове становище, стійкість злочинної установки (судимість) та ін.

Таким чином, враховуючи викладене, можна зробити висновок про те, що рівень суспільної небезпеки цього злочину є цілком достатнім для криміналізації таких діянь.

Сутність відносної поширеності діяння як другої передумови криміналізації (соціально-правової обумовленості) норми — ст. 243 КК України полягає у тому, що діяння, яке криміналізується, повинно бути, з одного боку, достатньо поширеним, тобто мати загально-соціальні закономірності, з другого — не повинно бути надзвичайно поширеним. Досліджуючи таку передумову криміналізації, у науковій літературі загально-прийнято виділяти верхню та нижню межі криміналізації, зокрема це властиво і для досліджуваного злочину. Значення нижньої межі цього процесу полягає в тому, що такі діяння повинні бути відносно поширеними [19, с. 218].

Стосовно злочину, передбаченого ст.243 КК України, поширеність якого є очевидною, можна стверджувати, що така форма асоціальної поведінки не є випадковою чи одиничною. Складнішою є оцінка відповідності цього злочину верхній межі криміналізації, зокрема її стан, що потребує додаткового аналізу.

Наука кримінального права стверджує, що марно криміналізувати те, що стало масовою повсякденністю [41, с. 16]. Існуюча в юридичній літературі думка підтверджує цю тезу, що криміналізація за «запитом» порушує відразу три принципи кримінально-правової політики, а саме: принцип врахування (відповідності) кримінально-правової політики соціально-правовій психології — тому, що такий закон не сприймається як відповідний і доцільний; принцип економії кримінально-правової репресії, оскільки до відповідальності притягується невинувато велике число громадян; принцип невідворотності кримінальної відповідальності — оскільки частіше всього такий закон перестає застосовуватися на практиці [22, с. 20—21].

Саме тому, за умов, коли б злочин, передбачений ст.243 КК України, став би повсякденним явищем для значної частини населення України, визначення такої поведінки як злочинної привело б, по-перше, до дискредитації кримінально-правової заборони, оскільки органи кримінальної юстиції не мали б реальної можливості забезпечити його виконання; по-друге, до розмивання меж між злочинною і незлочинною поведінкою, оскільки фактично значна частина членів суспільства була б визнана злочинцями [19, с. 217—218]. Для кримінально-правової заборони (ст. 243 КК України) цього не сталося.

Отже, ґрунтуючись на викладеному вище, можна підсумувати, що злочинне забруднення моря (у розумінні чинності ст. 243 КК України) перебуває у наведених межах: воно має хоча і незначну, але тенденцію до поширення, його прояви не є поодинокими і випадковими і, водночас, їх не можна віднести до загально використуваних.

Зміст такої передумови криміналізації, як помірність позитивних і негативних наслідків криміналізації полягає у домінуванні позитивних соціально-правових результатів застосування норм кримінального права, передбачених ст. 243 КК України, в нашому випадку, над негативними соціальними наслідками, які неминуче настають від криміналізації тих чи інших діянь [16, с. 220–224].

Як уже зазначалося, в переліку передумов (соціально-правової обумовленості кримінально-правової норми (ст. 243 КК України)) криміналізації є ще й кримінально-політична адекватність цього процесу, яка містить вимоги щодо її відповідності основним напрямам соціальної та кримінально-правової політики держави Україна, характеру правосвідомості та стану громадської думки. У цьому контексті слід зазначити, що інститут криміналізації суспільно-небезпечних діянь є однією із складових кримінально-правової політики держави, у рамках якого формулюються вихідні вимоги боротьби зі злочинністю з допомогою розробки та реалізації широкого кола попереджувальних заходів створення і застосування правових норм матеріального, процесуального і кримінально-виконавчого права, що встановлюють криміналізацію і пеналізацію, а коли у цьому є потреба — декриміналізацію і депеналізацію діянь [42, с. 49].

Заперечуючи політичну домінанту в процесах криміналізації діянь, А.Ф. Зелінський наполягає на тому, що проблема криміналізації та декриміналізації, посилення та пом'якшення санкцій за деякі види злочинів повинні вирішуватись не в руслі політики, що постійно змінюється, а відповідно до визнаних у цивілізованому суспільстві загальнолюдських моральних цінностей, принципів гуманізму, справедливості, законності та милосердя [43, с. 15–16]. Саме тому чіткі чинники соціально-правової обумовленості кримінально-правових заборон, а також критерії криміналізації повинні безповоротно припинити практику штучного створення нових злочинів, оскільки діяння мають власну правову природу, яку повинен виразити, а не створити законодавець, а протилежне приведе до того, що покарання застосовуватиметься без злочину, буде відбуватися державне свавілля, безглуздо посилюватиметься репресія [44].

Розглядаючи кримінально-політичну адекватність криміналізації злочину, передбаченого ст. 243 КК України, потрібно враховувати те, що кримінально-правові норми, цієї статті, які встановлюють кримінальну відповідальність за вчинення злочину забруднення моря, зважаючи на їх бланкетність, є частиною кримінально-правової політики держави Україна, яка є системою принципів, підходів та заходів і визначає ставлення держави, а також суспільства до досліджуваної сфери. Тому правильно розроблена і впроваджена кримінально-правова політика призводить до істотного поліпшення ситуації й дає можливість зменшити негативний вплив на стан досліджуваних відносин.

Нормативний чинник відображає обумовленість кримінально-правової заборони забруднення моря нормами Конституції України та іншими галузями законодавства у вказаній сфері. Тому важливе значення має аналіз нормативного чинника, який пов'язує аналізоване діяння з кримінально-правовою заборонаю. Цей чинник визначається нормами Конституції України. Так, ст. 3 Основного Закону наголошує, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність,

недоторканість і безпека визначаються найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [45]. Ст. 50 Конституції України передбачає, що «Кожному гарантується право до вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена» [45]. Крім того, ст. 8 Конституції України визначено, що вона «...має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй...» [45]. Конституція України, в контексті нашого дослідження, закріплює загальні правові положення з охорони навколишнього природного середовища; галузевий рівень — акти щодо охорони окремих сфер цього середовища; інституціональний — охоплює нормативно-правові акти, що встановлюють принципи, порядок користування морем і відтворення безпосередньо водних живих ресурсів [1, с. 39]. Ці чинники обумовлюють подальше вдосконалення екологічного та кримінального законодавства в досліджуваній царині.

Крім того, ці норми (чинники) визначають вимоги внутрішньої логічної несуперечливості заборони, передбаченої ст. 243 КК України, нормам Конституції України. Це системно-правова обумовленість (передумова криміналізації) з'явлення досліджуваної нами норми. Тобто це найважливіша передумова, а саме: конституційної адекватності, системно-правової несуперечливості криміналізації зазначеного нами діяння. Зміст принципу конституційної адекватності, на наш погляд, полягає в тому, як ми вже зазначали, що відповідно до ст. 8 Конституції України вона має найвищу юридичну силу [45]. Закони та інші нормативні акти приймаються на підставі Конституції України і мають відповідати їй. Аналогічні положення закріплені й у кримінальному законодавстві, зокрема, у ч. 1 ст. 3 КК України зазначається, що Кримінальний кодекс ґрунтується на Конституції України [46].

Оцінюючи характер конституційного регулювання та забезпечення сприятливого навколишнього природного середовища для людини, слід зазначити, що ці питання займають вагомe місце у тексті Основного Закону України як серед основних засад конституційного ладу України, так і серед інших положень, що стосуються навколишнього природного середовища, відповідають передумові конституційної адекватності.

Сутність нормативного чинника існування кримінально-правової заборони, передбаченої ст. 243 КК України, а саме: системно-правової несуперечливості криміналізації цього діяння полягає в з'ясуванні міжгалузевого характеру охорони суспільних відносин, що забезпечують умови зі збереження моря від забруднення.

Аналіз правових норм, передбачених ст. 243 КК України, свідчить про надання законодавцем, у даному випадку, переваги бланкетній диспозиції, що в цілому відповідає частковій тенденції розвитку чинного законодавства. Про бланкетність диспозиції вказаної статті свідчить відсутність у ній конкретного змісту за наявності посилань на норми інших галузей законодавства і (або) інші нормативні правові акти, в яких цей зміст розкривається [47, с. 245].

Кримінально-правові норми, передбачені ст.243 КК України, вказують на діяння (в загальних рисах на об'єктивну сторону, на предмет злочину), але їх конкретизація має з'ясовуватися (розкривається) в інших нормативно-правових актах не кримінально-правового характеру, зокрема, до тих, які встановлюють правові основи охорони навколишнього природного середовища це: Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264-ХІІ «Про охорону навколишнього природного середовища» [48], Закон України від 07 лютого 2002 р. № 3055-ІІІ «Про Червону книгу України» [48], Закон України від 13 грудня 2001 р. № 2894-ІІІ «Про тваринний світ» [50], Закон України від 09 квітня 1999 р. № 591-ХІV «Про рослинний світ» [51], Закон України від 19 червня 2003 р. № 964-ІV «Про основи національної безпеки України» [52], Положення про державну інспекцію охорони Чорного моря Міністерства екології та природних ресурсів України, затверджене наказом Мінекоресурсів України від 29 вересня 2000 р. № 150 [53, с. 203–213], Правила охорони внутрішніх морських вод і територіального моря від забруднення та засмічення: постанова Кабінету Міністрів України від 29.03.1996 р. № 486 [54, с. 443–448], Закон України «Про виключну (морську) економічну зону України» від 16.05.1995 р. № 163/95 [55] та ін.. Це також свідчить про таку обумовленість ст.243 КК України і зазначених нормативних актів, як системно-правової несуперечливості, а отже, й обумовленості криміналізації проаналізованого діяння.

Наведене дає змогу зробити висновок, що ст.243 КК України знаходиться в єдиному блоці з багатьма нормами законодавства, одні з яких регулюють позитивні відносини у досліджуваній сфері, а інші встановлюють відповідальність за порушення цих відносин.

Етичний чинник соціально-правової обумовленості кримінально-правової заборони забруднення моря (243 КК України). Цей чинник є важливою обставиною, що обґрунтовує можливість, зміст і якість кримінально-правової заборони, передбаченої ст. 243 КК України. Він свідчить про дотримання етичних норм при їх конструюваннях і застосуваннях. Це питання безпосередньо пов'язане з проблемою вибору цінностей і нормативів, якими повинна бути обумовлена, на наш погляд, та яким має відповідати кримінально-правова заборона.

У науці кримінального права загальноновизнаним є те, що ефективність кримінально-правової політики знаходиться у прямій залежності від того, наскільки при її реалізації враховується система культурних цінностей, і якщо ця відповідність не дотримується суспільство, яке поділяє заперечувану кримінально-правовою політикою систему культурних цінностей, стає в цій справі не союзником держави, а скоріше, його противником, що робить безглуздою спробу держави боротися зі злочинністю [56]. Неможливо широко мобілізувати громадян на боротьбу зі злочинністю, якщо населення не дотримується тих критеріїв оцінки діянь як злочинних, які прийняті законодавцем [56]. Тому криміналізація діянь, внесення інших змін у норми кримінального закону повинні супроводжуватися аналізом культурних цінностей, що поставлені під охорону [57].

Співвідношення норм моралі та аналізованої кримінально-правової заборони свідчить, що саме із норм моралі можна вимагати підтвердження

заборон ст. 243 КК України. Аспектом взаємодії моралі і аналізованої кримінально-правової заборони, на якій доцільно зупинитися, є роздуми про те, чи етично взагалі впливати кримінально-правовими засобами на порушника закону. В існуючих джерелах з кримінального права це питання традиційно висвітлюється та обговорюється в сенсі моральних меж покарання як головного засобу кримінально-правового впливу на особу [58, с. 28]. Ця проблема С.В. Познишевим була названа як перше основне питання, з яким наука кримінального права повинна починати свої побудови і від вирішення якої залежить саме її існування [58, с. 28]. Дослідження його насамперед виходить з дилеми, чи покарання, в тому числі і за злочин, що нами досліджується, благо чи зло, то вибір повинен бути очевидним. Звісно, що покарання — це зло, застосуванням якого держава, в особі відповідних органів, намагається мінімізувати або вирішити проблему злочинності. Цю тезу поділяють фахівці з етики, які стверджують, що покарання — це завжди позбавлення, обмеження, страждання, які одні люди завдають іншим, водночас воно містить моральні характеристики, а тому може бути злом [58, с. 14]. При цьому етичне обґрунтування покарання утверджується через цілі, які повинні бути досягнуті внаслідок його застосування. Так, у тому випадку, коли йдеться про загально-попереджувальні аспекти такої міри, то його етичною основою виступає ідея загального блага, яке захищається й охороняється шляхом обмеження інтересів окремих осіб, і якщо за основу ставиться індивідуально-попереджувальна мета покарання, то воно виправдується необхідністю морального удосконалення особи [59, с. 10].

Слід погодитися з думкою, що покарання може вважатися морально виправданим тільки в тому випадку, коли воно розглядається як засіб досягнення моральних цілей [15, с. 160].

Отже, підсумовуючи можна стверджувати, що мораль здатна детермінувати окремі види кримінально-правових заборон, у тому числі і передбаченої ст.243 КК України.

Культурно-історичний чинник соціальної обумовленості кримінально-правової заборони, передбаченої ст.243 КК України. Кримінально-правова заборона повинна також розглядатися як продукт історії і культури конкретного суспільства (вона завжди культурно-історично обумовлена).

Слід погодитися з твердженням, що кримінально-правова заборона сягає своїм генетичним корінням в табу і звичаї, які вироблялися як форми реакції соціуму на шкідливу поведінку деяких її членів, і які були покликані до того, щоб забезпечити необхідні для виживання і розвитку суспільства підпорядкування одних осіб інтересам колективу [14, с. 169]. У наш час відбувається підкорення (підпорядкування) особи, що вчиняє злочин, цьому закону через реалізацію покарання та запобігання вчиненню цього злочину (загальна превенція). Важливо зауважити, що якби не змінювався зміст досліджуваної нами кримінально-правової заборони в кожний конкретний відрізок часу, то не було б удосконалення її, він є таким, яким саме і може бути, виходячи з культурно-історичного розвитку суспільства (бути оптимальним у даних умовах).

Отже, культурно-історичний чинник, обумовлюючи кримінально-правову заборону — втручання в діяльність захисника чи представника особи у

зв'язку з діяльністю з наданням правової допомоги, включає в себе вказані вище чинники (передумови) і розглядає їх з точки зору поступального об'єктивно обумовленого певними відрізками історії та суспільно-економічними формаціями, змінами на час прийняття відповідних норм, зміст яких ми досліджуємо в іншій статті.

Міжнародно-правовий чинник соціальної обумовленості кримінально-правової заборони, передбаченої ст. 243 КК України. Слід звернути увагу на те, що у низці чинників цієї заборони не останнє місце займають і міжнародно-правові акти, дозвіл на застосування яких дала Верховна Рада України. У цьому контексті слід акцентувати увагу на тому, що загальновизнані принципи і норми міжнародного права, значимість яких зростає в наш час, мають пріоритет над національним законодавством. А тому відповідність кримінального права України міжнародно-правовим стандартам, в тому числі і норм, передбачених ст. 243 КК України забезпечує: 1) міжнародне політико-правове визнання кримінально-правової системи України, а отже, і кримінально-правових заборон, у тому числі передбачених ст. 243 КК України; 2) можливість організації ефективного міжнародного співробітництва в кримінально-правовій протидії злочину, передбаченого ст. 243 КК України; 3) належну якість національних кримінально-правових норм, зокрема ст. 243 КК України і практики їх застосування, відповідність кримінального права та зазначеної норми високим міжнародним стандартам [15, с. 161]. У цьому сенсі важливо взяти за основу запропоновану в літературі класифікацію міжнародно-правових норм, що мають відношення до чинного кримінального законодавства України: - норми, що складають у своїй сукупності стандарти прав людини (гуманітарний стандарт); - норми, що складають стандарт безпеки [15, с. 161].

Серед міжнародно-правових актів, що стосуються зазначеної проблеми, слід особливо виділити: Конвенцію про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі від 19 вересня 1979 року [60], Конвенцію про збереження мігруючих видів диких тварин від 23 червня 1979 року [58], Конвенцію про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою знищення від 03 березня 1973 року [59], Конвенцію про охорону біологічного розмаїття від 11 червня 1992 року [60], Базельську конвенцію про контроль за трансграничним перевезенням відходів і їх видаленням [61, с. 20–45], Женевську конвенцію про відкрите море (1958 р.), Конвенцію по предотвращению загрязнения моря сбросами отходов и других материалов от 30 августа 1975 года [63, с. 40–49], Конвенцию по предотвращению загрязнения моря сбросами отходов и других материалов (1972 г.), Документ ООН А/АС.138/8С. 111/1 від 29.03.1973 [64, с. 62–76], Конвенцію ООН з морського права (1970 р.) [65, с. 145–190], Міжнародну конвенцію стосовно втручання у відкритому морі у випадках аварій, що призводять до забруднення нафтою (1969 р.) [66, с. 42–48], Международную конвенцию по предотвращению загрязнения моря нефтью (1954 г.) с поправками (1962, 1969, 1971 гг.) [67, с. 110–122], Международную конвенцию по предотвращению загрязнения с судов (1973 г.) [68, с. 77–177], Міжнародну конвенцію щодо втручання у відкритому морі у випадках аварій, що призводять до забруднення нафтою: (Брюссель, 1969 р.).

Ці та інші міжнародно-правові акти зобов'язують Україну передбачити кримінальну відповідальність за аналізований нами злочин.

Чинні міжнародно-правові акти зв'язані забезпеченням легітимності обмеження прав людини за допомогою покарання, в тому числі і передбаченого санкцією ст. 243 КК України, мають під собою міцний міжнародно-правовий фундамент, що: 1) містить стандарти легітимності покарання — приписи відносно суб'єкта підстав і меж такого обмеження (це лише держава в особі її компетентних органів); 2) передбачає положення, що тільки державі належить виключне повноваження на обмеження прав і свобод людини при формуванні, як і в нашому випадку, і застосуванні кримінально-правової заборони; 3) враховуючи специфіку структури кримінально-правової заборони (передбаченої ст. 243 КК України), дає можливість констатувати, що міжнародно-правові вимоги, дотримання яких її легітимують, звернені як до змісту забороненої поведінки, так і до санкції; 4) будь-яке порушення прав людини в рамках так званих вертикальних відносин особа — держава, але і як будь-яке посягання, у тому числі зі сторони приватних осіб у рамках так званих горизонтальних відносин людина — людина, правомірно слід розглядати як протиправну поведінку, що допускає кримінально-правову реакцію; 5) будь-які обмеження права людини може складати зміст покарання [15, с. 163—168]. Варто зазначити, що дана проблема певною мірою відображена в зарубіжних кодексах і джерелах (КК Республіки Польща [70], КК Республіки Болгарія [71], КК Швеції [72], КК Японії [73], КК Норвегії [74], КК Іспанії [75]), вивчення яких триває. Результати опрацювання зарубіжних джерел з даного питання можуть бути корисними для правозастосовної практики вітчизняного законодавства.

Висновок. На підставі викладеного можна зробити висновок, що чинниками соціально-правової обумовленості кримінальної відповідальності за ст. 243 КК України є:

- 1) соціально-кримінологічний чинник;
- 2) нормативний чинник;
- 3) етичний чинник;
- 4) культурно-історичний чинник;
- 5) міжнародно-правовий чинник.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Орбець К.М.* Кримінальна відповідальність за незаконне зайняття рибним звіриним або іншим водним добувним промислом : Монографія / К.М. Орбець. — Х. : Право, 2014. — 256 с.

2. *Борисов В.И.* Основные проблемы охраны безопасности производства в уголовном законодательстве Украины : автореф. дис. доктора юрид. наук : спец. 12.00.08 — уголовное право и криминология ; уголовно—исполнительное право / В.И. Борисов. — Х., 1993. — 34 с.

3. *Кудрявцев В.Н.* Популярная криминология / В.Н. Кудрявцев, — М., 1998. — 164 с.

4. *Филимонов В.Д.* Криминологические основы уголовного права / В.Д. Филимонов. — Томск : Изд-во Томского унта, 1981. — 212 с.

5. *Злобин Г.Л., Келина С.Г.* Некоторые теоретические вопросы криминализации общественно опасных деяний / Г.А. Злобин, С.Г. Келина // Проблемы правосудия и уголовного права / [редкол. : А.М. Ларин и др.]. — М. : ИГПАН, 1978. — С. 108—110.
6. *Навроцький В.О.* Кримінальне право України. Особлива частина : [курс лекцій] / В.О. Навроцький. — К. : Знання, 2000. — 771 с.
7. *Коржанский Н.Й.* Объект и предмет уголовно-правовой охраны / Н.Й. Коржанский. — М. : Изд-во Академии МВД СССР, 1980. — 248 с.
8. *Тоболкин П.С.* Социальная обусловленность уголовно-правовых норм / П.С. Тоболкин. — Свердловск : Изд-во Свердловского ун-та, 1983. — 166 с.
9. *Глистин В.К.* Охрана природы по советскому уголовному праву [текст]: Автореф. дис. канд. юрид. Наук : спец. 12.00.08 — уголовное право и криминология; уголовно-исправительное право / В.К. Глистин. — Ленингр. гос. ун-та, 1966. — 26 с.
10. *Коган В.М.* Изучение эффективности уголовно-правовых норм : аспекты и уровни анализа [Текст] / В. М. Коган // Проблемы правосудия и уголовного права. — М. : Ин-т государства и права АН СССР, 1978. — 293 с.
11. *Борисов В.І., Пащенко О.О.* До питання про сутність кримінально-правової характеристики злочинів [текст] / В.І. Борисов, О.О. Пащенко // Вісн. Акад. прав, наук України. — Х. : Право, 2005. — С. 179—190 с.
12. *Матвійчук В.К.* Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища : проблеми законодавства, теорії та практики : дис. д-ра юрид. Наук : спеціальність 12.00.08 — кримінальне право та криминологія ; кримінально-виконавче право / В.К. Матвійчук. — К. : ВНЗ «Національна академія управління», 2008. — 511 с.
13. *Зражевський О.В.* Кримінально-правова характеристика порушення законодавства про захист рослин : дис. канд. юрид. Наук : 12.00.08 — кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право / Олег Валентинович Зражевський. — К. : Київський національний університет внутрішніх справ, 2010. — 237 с.
14. *Харь І.О.* Кримінально-правова охорона атмосферного повітря : Монографія / І.О. Харь. — К. : ВНЗ «Національна академія управління», 2011. — 192 с.
15. *Пудовкин Ю.Е.* Учение об основах уголовного права : [лекции]. — М. : Юрлитинформ, 2012. — 240 с.
16. Основания уголовно-правового запрета : криминализация и декриминализация / Под ред. В.Н. Кудрявцева, А.М. Яковлева. — М. : Наука, 1982. — 304 с.
17. *Горшенков А.Г., Горшенков Г.Г., Горшенков Г.Н.* Преступность как социальный феномен / А.Г. Горшенков, Г.Г. Горшенков, Г.Н. Горшенков // Философия права. — 2004, — № 2. — С. 70—80.
18. *Хавронюк М.І.* Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи : порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : дис. доктора юрид. наук: спец. 12.00.08 — кримінальне право та криминологія : кримінально-виконавче право / М.І. Хавронюк. — К, 2007 — 562 с.
19. *Турлова Ю.А.* Криминологічна характеристика браконьєрства в Україні та протидія злочинам : дис...канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 — кримінальне право та криминологія ; кримінально-виконавче право / Ю.А. Турлова. — К. : Інститут держави та права ім. В.М. Корецького Національної академії наук України, 2011 — 244 с.
20. *Закалюк А.П.* Курс сучасної української криминології : теорія і практика : У 3-х кн. / А.П. Закалюк. — Кн. 2 : Криминологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. — К. : Видавничий Дім «ІнЮре», 2007 — 712 с.
21. *Кудрявцев В.Н., Эминов В.Е.* Криминология и проблемы криминализации / В.Н. Кудрявцев, В.Е. Эминов // Журнал российского права. — 2004. — № 12. — С. 46—50.

22. *Фріс П.Л.* Кримінально-правова політика Української держави : теоретичні, історичні та правові проблеми : Монографія / П.Л. Фріс. — К. : Атіка, 2005. — 332 с.

23. *Дагель П.С.* Уголовная політика : управление борьбой с преступностью / П.С. Дагель // Проблемы социологии уголовного права. — М., 1984. — С. 37–43.

24. *Злобин Г.А., Келина С.Г.* Некоторые теоретические вопросы криминализации общественно опасных деяний / Г.А. Злобин, С.Г. Келина // Проблемы правосудия и уголовного права / [редкол. : А. М. Ларин и др.] — М. : ИГПАН, 1978. — С. 108–110.

25. *Клочков В.* Уголовная политика и уголовное право / В. Клочков // Соц. законность. — 1997. — С. 62–65.

26. *Назыев Б.И.* Теоретические проблемы криминализации : автореф. дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 — уголовное право и криминология : уголовно-исполнительное право / Б.И. Назыев. — Баку, 2000. — 24 с.

27. *Лопатин В.А.* Проблемы криминализации экологических правонарушений : автореф. дис....канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 — уголовное право и криминология : уголовно-исполнительное право / В.А. Лопатин. — Л., 1991. — 20 с.

28. *Айдаров Й.Н.* О профилактической политике и её роли в борьбе с преступностью / Й.Н. Айдаров // Вопросы борьбы с преступностью. — М. : ВИП, 1988. — Вып. 47. — С.106–109.

29. *Сюй Дисинь* Экологические проблемы Китая : сокр. ; пер. с кит. / ред., предисл. Л.В. Ушакова]. — М. : Прогресс, 1990. — 232 с.

30. *Матвійчук В.К.* Екологічна політика в системі державного управління національним господарством : Монографія / В.К. Матвійчук, Ю.О. Чугаєнко, О.І. Савенков. — К. : ВНЗ «Національна академія управління», 2013. — 198 с.

31. *Хашимов А.А.* Уголовно-правовая охрана рыбных запасов в РСФСР : автореф. дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 — уголовное право и криминология: уголовно-исполнительное право / А.А. Хашимов. — Свердловск, 1981. — 22 с.

32. *Кригер Г.А., Кузнецова Н.Ф.* Проблемы социальной обусловленности закона / Г.А. Кригер, Н.Ф. Кузнецова // XXV съезд и дальнейшее укрепление социалистической законности. — М., 1977. — С.113–123.

33. *Габро О.І.* Державний захист та забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у судочинстві, за законодавством України / О.І. Габро, Н.С. Карпов // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика) / Міжвідомчий науково-дослідний центр з проблем боротьби з організованою злочинністю. — К. : 2007. — 17. — С. 254–266.

34. *Воробей П.А.* Кримінальна відповідальність за незаконну торговельну діяльність : Монографія / Н.А. Воробей. — К. : Українська академія внутрішніх справ, 1996. — 116 с.

35. *Коган В.М.* Социальный механизм уголовно-правового воздействия / В.М. Коган. — М. : Изд-во «Наука», 1983. — 184 с.

36. *Филимонов В.Д.* Криминологические основы уголовного права / В.Д. Филимонов. — Томск : Изд-во Томского ун-та, 1981. — 156 с.

37. *Марцева Л.И.* Диалектика и вопросы теории уголовного права / А.И. Марцева. — Красноярск : Изд-во Красноярск. ун-та, 1990. — 86 с.

38. *Сабитов Р.А.* Общественная опасность как критерий криминализации / Р.А. Сабитов // Актуальные проблемы криминализации и декриминализации общественно опасных деяний : сб. научных трудов. — Омск : Изд-во Омской высшей школы милиции, 1980. — С. 20–25.

39. *Панов Н.И.* Способ совершения преступления и уголовная ответственность / Н.И. Панов. — Харьков : Выща школа, 1982. — 161 с.
40. *Кудрявцев В.Н.* Объективная сторона преступления / В.Н. Кудрявцев. — М. : Госюриздат, 1960. — 244 с.
41. *Лунеев В.В.* Преступность XX века. Мировые, региональные и российские тенденции / В.В. Лунеев ; предисл. В.Н. Кудрявцева. — М. : НОРМА, 1997, — 525 с.
42. *Загородников Н.И.* Направление изучения советского уголовного права / Н.И. Загородников, Н.А. Стручков // Сов. государство и право. — 1981. — № 7. — С. 48—56.
43. *Зелинский А.Ф.* Криминальная психология : Науч. практ. изд. / А.Ф. Зелинский. — К. : Юринком Интер, 1999. — 240 с.
44. *Вицин С.Е.* О научно-правовых предпосылках ограничения преступности как негативно отклоняющегося поведения / С.Е. Вицин [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://sartraccc.ru/i.php?oper=read_file&filename=Pub/vicin%2823-05-05%29.htm.
45. Конституція України прийнята 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. 1996. — № 30. — Ст. 141.
46. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001р. // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 25—26. — Ст. 131.
47. *Гаухман Л.Д.* Квалификация преступлений : закон, теория, практика / Л.Д. Гаухман. — 2-е изд., перераб. и доп. — М. : А. О. «Центр. юр. инфор.», 2003. — 448 с.
48. Про охорону навколишнього природного середовища [Текст] : Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264-ХІІІ // Відомості Верховної Ради України. — 1991. — № 41 — Ст. 546.
49. Про Червону книгу України [Текст] : Закон України від 07 лютого 2002 р. № 3055-ІІІ // Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 30. — Ст. 201.
50. Про тваринний світ [Текст] : Закон України від 13 грудня 2001 р. № 2894-ІІІ // Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 14. — Ст. 97.
51. Про рослинний світ [Текст] : Закон України від 09 квітня 1999 р. № 591-ХІV // Відомості Верховної Ради України. — 1999. — № 22—23. — Ст. 198.
52. Про основи національної безпеки України [Текст] : Закон України від 19 червня 2003 р. № 964-ІV // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 39. — Ст. 351.
53. Положення про Державну інспекцію охорони Чорного моря Міністерства екології та природних ресурсів України : Затверджено наказом Мінекоресурсів України від 29.09.2000 № 150 // Екологічне законодавство України. — Х. : Тов «Одіссей», 2002. — С. 203—213.
54. Правила охорони внутрішніх морських вод і територіального моря від забруднення та засмічення (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 29 березня 2002 р. № 431) // Екологічне законодавство України. — Х. : Тов «Одіссей», 2002. — С. 443—448.
55. Про виключну (морську) економічну зону України : Закон України від 16.05.1995 № 162/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1995 р. — № 21. — Ст. 152
56. Роль культурных ценностей в уголовно-правовом регулировании [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.preiskurant.ru/stati/rol-kulturnyx-cennostej-v-ugolovno-pravovom-regulirovanii.html>.
57. *Познышев С.В.* Основные начала науки уголовного права / С.В. Познышев. — М., 1907. — 234 с.

58. Блюхер А.Ф. Этические основания и аргументы в теориях правового наказания : автореф. дис. ...канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 — уголовное право и криминология : уголовно-исполнительное право / А.Ф. Блюхер. — Москва, 2009. — 22 с.

59. Бундаева О.А. Нравственные основания наказания : автореф. дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 — уголовное право и криминология : уголовно-исполнительное право / О.А. Бундаева. — Саранск, 2009. — 21 с.

60. Про приєднання України до Конвенції про охорону біологічного різноманіття [Текст] : Закон України від 29 листопада 1994 р. № 257/94-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1994. — № 49. — Ст. 433.

61. Базельская конвенция о контроле за трансграничной перевозкой опасных отходов и их удалением // Охрана окружающей среды. Международные правовые акты : Справочник. — Санкт-Петербург, 1994. — С. 20—45.

62. Женевская конвенция об открытом море (1958) // Горшков Г.С., Мелков Г.М. Предотвращение загрязнения морской среды: Справочник / Г.С. Горшков, Г.М. Мелков. — М. : Воениздат, 1979. — С. 37—42.

63. Конвенция по предотвращению загрязнения моря сбросами отходов и других материалов 30 августа 1975 г. // Сборник действующих соглашений и конвенций, заключенных СССР с иностранными государствами. Вып. XXXII. — М. : Международные отношения, 1978. — С. 40—49.

64. Конвенция по предотвращению загрязнения моря сбросами отходов и других материалов (1972), Документ ООН А/АС. 138/8С.111/L от 29 марта 1973 г. // Горшков Г.С., Мелков Г.М. Предотвращение загрязнения морской среды : Справочник / Г.С. Горшков, Г.М. Мелков. — М. : Воениздат, 1979. — С. 62—76.

65. Конвенція ООН з морського права (1970 г.) // Збірник законо-давчих актів України про охорону навколишнього природного середовища (Міжнародні конвенції та угоди, інші правові акти). — Т. 5. — Чернівці : Зелена Буковина, 1999. — С. 145—190.

66. Международная конвенция относительно вмешательства в открытом море в случаях аварий, приводящих к загрязнению нефтью (1969 г.) // Горшков Г.С., Мелков Г.М. Предотвращение загрязнения морской среды: Справочник / Г.С. Горшков, Г.М. Мелков. — М. : Воениздат, 1979. — С. 42—48.

67. Международная конвенция по предотвращению загрязнения моря нефтью (1954) с поправками (1962, 1969, 1971) // Сборник международных соглашений и законодательных актов СССР по вопросам мореплавания. — М. : Международные отношения. 1971. — С. 110—122.

68. Международная конвенция по предотвращению загрязнения с судов (1973 г.) ММФ, 1973 // Горшков Г.С., Мелков Г.М. Предотвращение загрязнения морской среды : Справочник / Г.С. Горшков, Г.М. Мелков. — М. : Воениздат, 1979. — С. 77—177.

69. Міжнародна конвенція щодо втручання у відкритому морі у випадках аварій, що призводять до забруднення нафтою : (Брюссель, 1969 р.) // Збірник законодавчих актів України про охорону навколишнього природного середовища (Міжнародні конвенції та угоди, інші правові акти). — Т. 5. — Чернівці : Зелена Буковина, 1999. — С. 256—257.

70. The Polish Penal Code / edited by candidate of law, assistant professor A.I. Lukashov, and Dj, prof. N.F. Kuznetsova introduction by candidate of law, assistant professor A.I. Lukashov and candidate of law E. A. Sarkisova, translated from Polish by D.A. Barilovitch. — St Petersburg “Yundichesky Centei Press”, 2001. — 234 p.

71. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. — St. Petersburg: “Yuridicheskyy Center — Press”, 2001. — 298 p.

72. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova. — St Petersburg: “Yuridicheskyy Center — Press”, 2002. — 366 p.

73. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. — St Petersburg: “Yuridicheskyy Center — Press”, 2002. — 226 p.

74. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn. V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. — St. Petersburg: “Yuridicheskyy Center — Press”, 2002. — 366 p.

75. Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, del Código Penal del Reino de España (Esta revisión vigente desde 01 de Julio de 2015) [Электронный ресурс]. — Режим доступу: http://noticias.juridicas.com/base_datos/Penal/lo10-1995.html.

REFERENCES

1. *Orobets K.M.* Kryminalna vidpovidalnist za nezakonne zainiattia rybnym zvirynym abo inshym vodnym dobuvnym promyslom : Monohrafiia / K.M. Orobets. — Kh. : Pravo, 2014. — 256 s.

2. *Borisov V.I.* Osnovnye problemy ohrany bezopasnosti proizvodstva v ugovolnom zakonodatel'stve Ukrainy : avtoref. dis. doktora jurid. nauk : spec. 12.00.08 — ugovolnoe pravo i kriminologija ; ugovolno—ispolnitel'noe pravo / V.I. Borisov. — X., 1993. — 34 s.

3. *Kudrjavcev V.N.* Populjarnaja kriminologija / V.N. Kudrjavcev, — M., 1998. — 164 s.

4. *Filimonov V.D.* Kriminologicheskie osnovy ugovolnogo prava / V.D. Filimonov. — Tomsk : Izd-vo Tomskogo unta, 1981. — 212 s.

5. *Zlobin G.L., Kelina S.G.* Nekotorye teoreticheskie voprosy kriminalizacii obshhestvenno opasnyh dejanij / G.A. Zlobin, S.G. Kelina // Problemy pravosudija i ugovolnogo prava / [redkol. : A.M. Larin i dr.]. — M. : IGIAN, 1978. — S. 108 — 110.

6. *Navrotskyi V.O.* Kryminalne pravo Ukrainy. Osoblyva chastyna : [kurs lektsii] / V.O. Navrotskyi. — K. : Znannia, 2000. — 771 s.

7. *Korzhanskij N.J.* Obekt i predmet ugovolno-pravovoj ohrany / N.J. Korzhanskij. — M. : Izd-vo Akademii MVD SSSR, 1980. — 248 s.

8. *Tobolkin P.C.* Social'naja obuslovlennost' ugovolno-pravovyh norm / P.S. Tobolkin. — Sverdlovsk : Izd-vo Sverdlovskogo un-ta, 1983. — 166 s.

9. *Glistin V.K.* Ohrana prirody po sovet'skomu ugovolnomu pravu [tekst] : Avtoref. dis. kand. jurid. Nauk : spec. 12.00.08 — ugovolnoe pravo i kriminologija ; ugovolno-ispavitel'noe pravo / V.K. Glistin. — Leningr. gos. un-ta, 1966. — 26 s.

10. *Kogan V.M.* Izuchenie jeffektivnosti ugovolno-pravovyh norm : aspekty i urovni analiza [Tekst] / V.M. Kogan // Problemy pravosudija i ugovolnogo prava. — M. : In-t gosudarstva i prava AN SSSR, 1978. — 293 s.

11. *Borysov V.I., Pashchenko O.O.* Do pytannia pro sutnist kryminalno-pravovoi kharakterystyky zlochyniv [tekst] / V.I. Borysov, O.O. Pashchenko // Visn. Akad. prav, nauk Ukrainy. — Kh. : Pravo. 2005. — S. 179—190.

12. *Matviichuk V.K.* Kryminalno-pravova okhorona navkolyshnoho pryrodnoho seredovyshcha : problemy zakonodavstva, teorii ta praktyky : dys. d-ra yuryd. Nauk : spetsialnist 12.00.08 — kryminalne pravo ta kryminolohiia ; kryminalno-vykonavche pravo / V.K. Matviichuk. — K. : VNZ «Natsionalna akademiia upravlinnia», 2008. — 511 s.

13. *Zrazhevskiy O.V.* Kryminalno-pravova kharakterystyka porushennia zakonodavstva pro zakhyt roslyn : dys. kand. yuryd. nauk : 12.00.08 — kryminalne pravo ta kryminolohiia; kryminalno-vykonavche pravo / Oleh Valentynovych Zrazhevskiy. — K. : Kyivskiy natsionalnyi universytet vnutrishnikh sprav, 2010. — 237 s.

14. *Khar I.O.* Kryminalno-pravova okhorona atmosferного povitria : Monohrafiia / I.O. Khar. — K. : VNZ «Natsionalna akademiia upravlinnia», 2011. — 192 s.

15. *Pudovkin Ju.E.* Uchenie ob osnovah ugovnogo prava : [lekcii]. — M. : Jurlitinform, 2012. — 240 s.

16. Osnovaniya ugovno-pravovogo zapreta : kriminalizaciya i dekriminalizaciya / Pod red. V.N. Kudrjavceva, A.M. Jakovleva. — M. : Nauka, 1982. — 304 s.

17. *Gorshenkov A.G., Gorshenkov G.G., Gorshenkov G.N.* Prestupnost' kak social'nyj fenomen / A.G. Gorshenkov, G.G. Gorshenkov, G.N. Gorshenkov // Filosofiya prava. — 2004, — №2. — S. 70—80.

18. *Khavroniuk M.I.* Kryminalne zakonodavstvo Ukrainy ta inshykh derzhav kontynentalnoi Yevropy : porivnialnyi analiz, problemy harmonizatsii : dys. doktora yuryd. nauk: spets. 12.00.08 — kryminalne pravo ta kryminolohiia : kryminalno-vykonavche pravo / M.I. Khavroniuk. — K, 2007 — 562 s.

19. *Turlova Yu.A.* Kryminolohichna kharakterystyka brakonierstva v Ukraini ta protydiia zlochinam : dys ... kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.08 — kryminalne pravo ta kryminolohiia ; kryminalno-vykonavche pravo / Yu.A. Turlova. — K. : Instytut derzhavy ta prava im. V.M. Koretskoho Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy, 2011 — 244 s.

20. *Zakaliuk A.P.* Kurs suchasnoi ukrainskoi kryminolohii : teoriia i praktyka : U 3-kh kn. / A.P. Zakaliuk. — Kn. 2 : Kryminolohichna kharakterystyka ta zapobihannia vchynenniu okremykh vydiv zlochyniv. — K. : Vydavnychiy Dim «InIure», 2007 — 712 s.

21. *Kudrjavcev V.H., Jeminov V.E.* Kriminologiya i problemy kriminalizacii / V.N. Kudrjavcev, V.E. Jeminov // Zhurnal rossijskogo prava. — 2004. — № 12. — 46—50.

22. *Fris P.L.* Kryminalno-pravova polityka Ukrainskoi derzhavy : teoretychni, istorychni ta pravovi problemy : Monohrafiia / P.L. Fris. — K. : Atika, 2005. — 332 s.

23. *Dagel' P.S.* Ugolovnaja politika : upravlenie bor'boj s prestupnost'ju / P.S. Dagel' // Problemy sociologii ugovnogo prava. — M., 1984. — S.37 — 43.

24. *Zlobin G.A., Kelina S.G.* Nekotorye teoreticheskie voprosy kriminalizacii obshhestvenno opasnyh dejanij / G.A. Zlobin, S.G. Kelina // Problemy pravosudija i ugovnogo prava / [redkol. : A.M. Larin i dr.] — M. : IGPAN, 1978. — S. 108—110.

25. *Klochkov V.* Ugolovnaja politika i ugolovnoe pravo / V. Klochkov // Soc. zakonnost'. — 1997. — S. 62 — 65.

26. *Nazyev B.I.* Teoreticheskie problemy kriminalizacii : avtoref. dis. kand. jurid. nauk: spec. 12.00.08 — ugolovnoe pravo i krimnologbja : ugolovno- ispolnitel'noe pravo / B.I. Nazyev. — Baku, 2000. — 24 s.

27. *Lopatin V.A.* Problemy kriminalizacii jekologicheskikh pravonarushenij : avtoref. dis...kand. jurid. nauk: spec. 12.00.08 — ugolovnoe pravo i kriminologija : ugolovno-ispolnitel'noe pravo / V.A. Lopatin. — L., 1991. — 20 s.

28. *Ajdarov J.N.* O profilakticheskoi politike i ejo roli v bor'be s prestupnost'ju / J.N. Ajdarov // Voprosy bor'by s prestupnost'ju. — M. : VIP, 1988. — Vyp. 47. — S.106—109.

29. *Sjuj Disin'* Jekologicheskie problemy Kitaja : sokr. ; per. s kit. / red., predisl. L.V. Ushakova]. — M. : Progress, 1990. — 232 s.

30. *Matviichuk V.K.* Ekolohichna polityka v systemi derzhavnogo upravlinnia natsionalnym hospodarstvom : Monohrafiia / V.K. Matviichuk, Yu.O. Chuhaienko, O.I. Savenkov. — K. : VNZ «Natsionalna akademiia upravlinnia», 2013. — 198 s.

31. *Hashimov A.A.* Ugolovno-pravovaja ohrana rybnyh zapasov v RSFSR : avtoref. dis. kand. jurid. nauk: spec. 12.00.08 — ugolovnoe pravo i kriminologija: ugolovno-ispolnitel'noe pravo / A.A. Hashimov. — Sverdlovsk., 1981. — 22 s.

32. *Kruger G.A., Kuznecova N.F.* Problemy social'noj obuslovlennosti zakona / G.A. Kruger, N.F. Kuznecova // XXV sezd i dal'nejshee ukreplenie socialisticheskoy zakonnosti. — M., 1977. — S.113—123.

33. *Habro O.I.* Derzhavnyi zakhyst ta zabezpechennia bezpeky osib, yaki berut uchast u sudochynstvi, za zakonodavstvom Ukrainy / O.I. Habro, N.S. Karpov // Borotba z orhanizovanoi zlochynnistiu i koruptsiieiu (teoriia i praktyka) / Mizhvidomchyi naukovo-doslidnyi tsestr z problem borotby z orhanizovanoi zlochynnistiu. — K. : 2007. — 17. — S. 254—266.

34. *Vorobei P.A.* Kryminalna vidpovidalnist za nezakonnu torhovelnu diialnist : Monohrafiia / P.A. Vorobei. — K. : Ukrainska akademiia vnutrishnikh sprav, 1996. — 116 s.

35. *Kogan V.M.* Social'nyj mehanizm ugolovno-pravovogo vozdeystviia / V.M. Kogan. — M. : Izd-vo «Nauka», 1983. — 184 s.

36. *Filimonov V.D.* Kriminologicheskie osnovy ugolovnogo prava / V.D. Filimonov. — Tomsk : Izd-vo Tomskogo un-ta, 1981. — 156 s.

37. *Marceva L.I.* Dialektika i voprosy teorii ugolovnogo prava / A.I. Marceva. — Krasnojars'k : Izd-vo Krasnojars'k. un-ta, 1990. — 86 s.

38. *Sabitov R.A.* Obshhestvennaja opasnost' kak kriterij kriminalizacii / R.A. Sabitov // Aktual'nye problemy kriminalizacii i dekriminalizacii obshhestvenno opasnyh dejanij : sb. nauchnyh trudov. — Omsk : Izd-vo Omskoj vysshej shkoly milicii, 1980. — S. 20—25.

39. *Panov N.I.* Sposob sovershenija prestuplenija i ugolovnaja otvetstvennost' / N.I. Panov. — Har'kov : Vyshha shkola, 1982. — 161 s.

40. *Kudrjavcev V.N.* Obektivnaja storona prestuplenija / V.N. Kudrjavcev. — M. : Gosjurizdat, 1960. — 244 s.

41. *Lunev V.V.* Prestupnost' XX veka. Miroye, regional'nye i rossijskie tendencii / V.V. Lunev ; predisl. V.N. Kudrjavceva. — M. : NORMA, 1997, — 525 s.

42. *Zagorodnikov N.I.* Napravlenie izuchenija sovetskogo ugolovnogo prava / N.I. Zagorodnikov, H.A. Struchkov // Sov. gosudarstvo i pravo. — 1981. — № 7. — 48—56.

43. *Zelinskij A.F.* Kriminal'naja psihologija : Nauch. prakt. izd. / A.F. Zelinskij. — K. : Jurinkom Inter, 1999. — 240 s.

44. *Vicin S.E.* O nauchno-pravovyh predposylkah ogranichenija prestupnosti kak negativno otklonjajushhegosja povedenija [Jelektronnyj resurs]. — Rezhim dostupa : http://sartracc.ru/i.php?oper=read_file&filename=Pub/vicin%2823-05-05%29.htm.

45. Konstytutsiia Ukrainy pryiniata 28 chervnia 1996 r. // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 1996. — № 30. — St. 141.

46. Kryminalnyi kodeks Ukrainy vid 05.04.2001r. // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. — 2001. — № 25—26. — St. 131.

47. *Haukhman L.D.* Kvalyfykatsiya pre stupleni : zakon, teoriia, praktyka / L.D. Haukhman. — 2-e yzd., pererab. y dop. — M. : A. O. «Tsestr. jur. ynfors.», 2003. — 448 s.

48. Pro okhoronu navkolyshnoho pryrodnoho seredovyscha [Tekst] : Zakon Ukrainy vid 25 chervnia 1991 r. № 1264-XIII // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. — 1991. — № 41 — St. 546.

49. Pro Chervonu knyhu Ukrainy [Tekst] : Zakon Ukrainy vid 07 liutoho 2002 r. № 3055-III // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. — 2002. — № 30. — St. 201.

50. Pro tvarynni svit [Tekst] : Zakon Ukrainy vid 13 hrudnia 2001 r. № 2894-III // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. — 2002. — № 14. — St. 97.

51. Pro roslynniy svit [Tekst] : Zakon Ukrainy vid 09 kvitnia 1999 r. № 591-XIV // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. — 1999. — № 22–23. — St. 198.

52. Pro osnovy natsionalnoi bezpeky Ukrainy [Tekst] : Zakon Ukrainy vid 19 chervnia 2003 r. № 964-IV // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. — 2003. — № 39. — St. 351.

53. Polozhennia pro Derzhavnu inspektsiiu okhorony Chornoho moria Ministerstva ekolohii ta pryrodnykh resursiv Ukrainy : Zatverdzheno nakazom Minekoresursiv Ukrainy vid 29.09.2000 № 150 // Ekolohichne zakonodavstvo Ukrainy. — Kh. : Tov “Odyssey”, 2002. — S. 203–213.

54. Pravyla okhorony vnutrishnikh morskykh vod i terytorialnoho moria vid zabrudnennia ta zasmichennia (u redaktsii postanovy Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 29 bereznia 2002 r. № 431) // Ekolohichne zakonodavstvo Ukrainy. — Kh. : Tov “Odyssey”, 2002. — S. 443–448.

55. Pro vykliuchnu (morsku) ekonomichnu zonu Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 16.05.1995 № 162/95-VR // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. — 1995 r. — № 21. — St. 152

56. Rol' kul'turnykh cennostey v ugovolno-pravovom regulirovanii [Jelektronnyy resurs]. — Rezhim dostupa : <http://www.preiskurant.ru/stati/rol-kulturnyx-cennostey-v-ugovolno-pravovom-regulirovanii.html>

57. *Poznyshch S.V.* Osnovnye nachala nauki ugovolnogo prava / S.V. Poznyshch. — M., 1907. — 234 s.

58. *Bljuher A.F.* Jeticheskie osnovaniya i argumenty v teoriyah pravovogo nakazaniya : avtoref. dis...kand. jurid. nauk: spec. 12.00.08 — ugovolnoe pravo i kriminologija : ugovolno-ispolnitel'noe pravo / A.F. Bljuher. — Moskva, 2009. — 22 s.

59. *Bundaeva O.A.* Nravstvennye osnovaniya nakazaniya : avtoref. dis. ... kand. jurid. nauk : spec. 12.00.08 — ugovolnoe pravo i kriminologija : ugovolno-ispolnitel'noe pravo / O.A. Bundaeva. — Saransk, 2009. — 21 s.

60. Pro pryiednannia Ukrainy do Konventsii pro okhoronu biolohichnoho riznomanittia [Tekst] : Zakon Ukrainy vid 29 lystopada 1994 r. № 257/94-VR // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. — 1994. — № 49. — St. 433.

61. Bazel'skaja konvencija o kontrole za transgranichnoj perevozkoj opasnykh othodov i ih udaleniem // Ohrana okruzhajushhej srody. Mezhdunarodnye pravovye akty : Spravochnik. — Sankt-Peterburg, 1994. — S. 20–45.

62. Zhenevskaja konvencija ob otkrytom more (1958) // Gorshkov G.S., Melkov G.M. Predotvrashhenie zagryaznenija morskoy srody: Spravochnik / G.S. Gorshkov, G.M. Melkov. — M. : Voenizdat, 1979. — S. 37–42.

63. Konvencija po predotvrashheniju zagryaznenija morja sbrosami othodov i drugih materialov 30 avgusta 1975 g. // Sbornik dejstvujushhijh soglashenij i konvencij, zakljuchennykh SSSR s inostrannymi gosudarstvami. Vyp. XXXII. — M. : Mezhdunarodnye otnosheniya, 1978. — S. 40–49.

64. Konvencija po predotvrashheniju zagryaznenija morja sbrosami othodov i drugih materialov (1972), Dokument OON A/AS. 138/8S.111/L ot 29 marta 1973 g. // Gorshkov G.S., Melkov G.M. Predotvrashhenie zagryaznenija morskoy srody : Spravochnik / G.S. Gorshkov, G.M. Melkov. — M. : Voenizdat, 1979. — S. 62–76.

65. Konventsiia OON z morskoho prava (1970 g.) // Zbirnyk zakono-davchykh aktiv Ukrainy pro okhoronu navkolyshnoho pryrodnogo seredo-vyshcha (Mizhnarodni konventsii ta uhody, inshi pravovi akty). — T. 5. — Chernivtsi : Zelena Bukovyna, 1999. — S. 145–190.

66. Mezhdunarodnaja konvencija otnositel'no vmeshatel'stva v otkrytom more v sluchajah avarij, privodjashhijh k zagryazneniju neft'ju (1969 g.) // Gorshkov G.S., Melkov

G.M. Predotvrashhenie zagrijzenija morskoy sredy: Spravochnik / G.S. Gorshkov, G.M. Melkov. — M. : Voen-izdat, 1979. — S. 42—48.

67. Mezhdunarodnaja konvencija po predotvrashheniju zagrijzenija morja neft'ju (1954) s popravkami (1962, 1969, 1971) // Sbornik mezhdunarodnyh soglasenij i zakonodatel'nyh aktov SSSR po voprosam moreplavaniya. — M. : Mezhdunarodnye otnoshenija. 1971. — S. 110—122.

68. Mezhdunarodnaja konvencija po predotvrashheniju zagrijzenija s sudov (1973 g.) MMF, 1973 // Gorshkov G.S., Melkov G.M. Predotvrashhenie zagrijzenija morskoy sredy : Spravochnik / G.S. Gorshkov, G.M. Melkov. — M. : Voenizdat, 1979. — S. 77—177.

69. Mizhnarodna konventsiiia shchodo vtruchannia u vidkrytomu mori u vypadkakh avarii, shcho pryzvodiad do zabrudnennia naftoiu : (Briussel, 1969 r.) // Zbirnyk zakonodavchykh aktiv Ukrainy pro okhoronu navkolyshnoho pryrodnoho seredovyshcha (Mizhnarodni konventsii ta uhody, inshi pravovi akty). — T. 5. — Chernivtsi : Zelena Bukovyna, 1999. — S. 256—257.

70. The Polish Penal Code / edited by candidate of law, assistant professor A.I. Lukashov, and Dj, prof. N. F. Kuznetsova introduction by candidate of law, assistant professor A.I. Lukashov and candidate of law E. A. Sarkisova, translated from Polish by D. A. Barilovitch. — St Petersburg “Yundicheskyy Centei Press”, 2001. — 234 p.

71. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. — St. Petersburg: “Yuridicheskyy Center — Press”, 2001. — 298 p.

72. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova. — St Petersburg: “Yuridicheskyy Center — Press”, 2002. — 366 p.

73. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. — St Petersburg: “Yuridicheskyy Center — Press”, 2002. — 226 p.

74. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn.V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. — St. Petersburg: “Yuridicheskyy Center — Press”, 2002. — 366 p.

75. Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, del Código Penal del Reino de España (Esta revisión vigente desde 01 de Julio de 2015) [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: http://noticias.juridicas.com/base_datos/Penal/lo10-1995.html.

Олійник В.П. Соціально-правова обумовленість кримінально-правової заборони діяння, передбаченого ст. 243 КК України

У статті досліджуються чинники соціально-правової обумовленості злочину, передбаченого ст. 243 КК України. Автор детально досліджує існуючі погляди на соціально-правову обумовленість злочину. Критично оцінюючи їх, указує на відмінність соціально-обумовленості злочину, передбаченого ст. 243 КК України, від підстав криміналізації та декриміналізації суспільно небезпечних діянь.

Ключові слова: соціально-правова обумовленість, кримінально-правова заборона, критерії, чинники.

Олейник В.П. Социально-правовая обусловленность преступления, предусмотренного ст. 243 УК Украины

В статье исследуются факторы социально-правовой обусловленности преступления, предусмотренного ст. 243 УК Украины. Автор подробно исследует суще-

ствующие взгляды на социально-правовую обусловленность преступления. Критически оценивая их, указывает на различие социальной обусловленности преступления, предусмотренного ст. 243 УК Украины, от оснований криминализации и декриминализации общественно опасных деяний.

Ключевые слова: социально-правовая обусловленность, уголовно-правовой запрет, критерии, факторы.

Oleiiinik V. Socio-legal Conditionality of the Offense under Article 243 of the Criminal Code of Ukraine

In this article, the factors of socio-legal conditionality of the offense under Article 243 of Criminal Code of Ukraine are researched. The author investigates the current viewpoints on the socio-legal conditionality of the offense in detail. Critically analyzing them, the author indicates the differences between the social conditionality of the offense under Article 243 of Criminal Code of Ukraine and the reasons for criminalization and decriminalization of socially dangerous acts.

Keywords: Socio-legal Conditionality; Criminal Prohibition; Criteria, Factors

Стаття надійшла до редакції 07.04.2017.

УДК 343.

V. Prisyagnij

MODERN UNDERSTANDING OF AN OBJECT OF A CRIME OF POLLUTION, OBSTRUCTION, AND EXHAUSTION OF WATER OBJECTS

В.М. Присяжний

кандидат юридичних наук, доцент

кафедри кримінального права,

кримінології, цивільного та

господарського права

ВНЗ «Національна академії управління»

м. Київ

СУЧАСНЕ РОЗУМІННЯ ОБ'ЄКТА ЗЛОЧИНУ ЗАБРУДНЕННЯ, ЗАСМІЧЕННЯ ТА ВИСНАЖЕННЯ ВОДНИХ ОБ'ЄКТІВ

Постановка проблеми. Питання, що стосується об'єкта злочину, передбаченого ст. 242 КК України, має неоціненне значення як для кримінально-правової доктрини, так і для правозастосовної практики та реформування кримінального законодавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами об'єкта злочину, передбаченого ст. 242 КК України, займалися такі вчені: В.І. Андрейцев, Ю.В. Баулін, С.Б. Гавриш, Е.М. Жевлаков, А.М. Комісаров, М.Й. Коржанський, Б.М. Леонтьєв, Н.А. Лопашенко, Ю.І. Ляпунов, В.К. Матвійчук, В.Л. Мунтян, В.О. Навроцький, В.М. Присяжний, В.Д. Пакутін, П.Ф. Повеліцина, О.Я. Светлов, В.В. Сташис, В.Я. Тацій, В.П. Тихий, С.В. Трофімов, Ю.С. Шемшученко, В.А. Широков та ін. Проте до цього часу зазначені питання не отримали належного висвітлення.

Мета статті полягає у дослідженні об'єкта злочину у сфері охорони, раціонального водокористування, відтворення та оздоровлення водних об'єктів.

Основні результати дослідження. В контексті зазначеного слід вказати, що кожний злочин посягає на певний об'єкт, заподіює йому істотної шкоди або ставить його під загрозу заподіяння такої шкоди. Виходячи з цього, необхідно констатувати загальновизнаний факт, що злочинне діяння неможливе без об'єкта, проти якого воно спрямоване. Тому, користуючись триступеневою класифікацією об'єктів злочинів, якої ми дотримуємося, приступимо до визначення місця норми, що досліджується (ст. 242 КК України) у системі Особливої частини КК України, її значення, точної кваліфікації вказаного діяння. Це все стає можливим, якщо ми вірно встановимо родовий і безпосередній об'єкти складу злочину, передбаченого ст. 242 КК України.

З приводу родового об'єкта стосовно навколишнього природного середовища можна зустріти твердження, що ним є відносини: порушення правил виробництва, промислів [1, с. 119], соціалістичної власності, матеріалізовані в природних багатствах [2, с. 57–58; 3, с. 17; 4, с. 169]; порядок використання природних багатств у господарській діяльності чи суспільні відносини з їх використання [5, с. 5; 6, с. 3; 7, с. 515; 8, с. 368]; самі природні багатства [9, с. 262; 10, с. 262; 11, с. 17; 12, с. 1–2]; блага, що охороняються кримінальним правом: сама природа, природні об'єкти, екологічна безпека – як особливо важливі та неперехідні цінності [13, с. 11–12]; соціалістичні суспільні відносини, що забезпечують раціональне використання і охорону природних багатств [14, с. 254]; природоохоронні відносини, спрямовані на охорону навколишнього природного середовища людини, його покращення і оздоровлення, а також на науково обгрунтоване, раціональне використання і відтворення природних ресурсів, збереження нормального економічного стану біосфери [15, с. 286]; суспільні відносини, що забезпечують безпечні природні умови з метою задоволення їх різнобічних потреб [13, с. 22]; і деякі інші інтереси соціалістичного господарства в різних його сферах – лісового господарства, рибальства, мисливства та інші [16, с. 281]; відносини з охорони природного середовища, його використання в інтересах соціалістичного суспільства [17, с. 46; 18, с. 80; 19, с. 22]; суспільні відносини, що виражаються у використанні, збереженні і покращенні природного середовища в інтересах соціалістичного суспільства, куди входять і охорона радянського народного господарства, порядок управління, громадська безпека та інше в ролі складових, додаткових об'єктів [20, с. 6–7] тощо.

У кримінально-правовій літературі є й інші думки з приводу родового об'єкта злочинів, що стосуються навколишнього природного середовища. Так, О.Л. Дубовик вважає об'єктом досліджуваних злочинів комплекс фактичних, а не абстрактних суспільних відносин, їх правової форми і матеріальної оболонки, здійснення яких забезпечує життєдіяльність людини, використання нею навколишнього середовища як безпосереднього базису існування, задоволення розумних потреб і гарантує її безпеку [21, с. 177].

Усі зазначені вище визначення родових об'єктів злочинів, що стосуються навколишнього природного середовища, є або надто складними для їх розуміння, або не охоплюють кола всіх відносин, які стосуються зазначеної сфери, або призводять до помилкового ототожнення об'єкта злочину з його предметом, а іноді стосуються діяння та стану або діяння тощо. Зупинятися на їх характеристичні ми не будемо через обмежений обсяг статті та у зв'язку з конкретизацією об'єкта і предмета дослідження. Ми лише скористаємося визначенням родового об'єкта, запропонованого в останній публікації з цього приводу, яке, на наш погляд, є найбільш оптимальним, де зазначається, що родовим об'єктом злочинів у сфері охорони навколишнього природного середовища є суспільні відносини з приводу умов (стосунків), що забезпечують існування багатофункціональної збалансованої єдиної системи (що складає навколишнє природне середовище), її охорону, оздоровлення, раціональне використання і відтворення такої єдиної системи для теперішніх і майбутніх поколінь [22, с. 20–30]. Тому ми не претендуємо на інше вирішення цієї про-

блеми, а лише більш детально зупинимося на дослідженні безпосереднього об'єкта складу злочину порушення правил охорони вод.

У наявних наукових публікаціях, на превеликий жаль, не завжди чітко визначають безпосередній об'єкт досліджуваного складу злочину. Так, одні автори під об'єктом злочинного забруднення водних об'єктів (порушення правил охорони вод) розуміють встановлений порядок раціонального, науково обґрунтованого використання водних об'єктів з метою зниження шкідливого хімічного, фізичного, біологічного та іншого впливу на здоров'я людей, рослинний і тваринний світ [23, с. 512]; другі — встановлений порядок раціонального і науково обґрунтованого використання, відтворення та охорони водних об'єктів від забруднення, засмічення та виснаження, а також життя й здоров'я особи, власність, інші блага осіб [24, с. 645]; треті — суспільні відносини в галузі охорони вод (водних об'єктів) та екологічної безпеки в Україні [25, с. 427]; четверті — водно-екологічний правопорядок і екологічна безпека населення України, а також відносини щодо забезпечення більш ефективного, науково обґрунтованого використання вод та їх охорони від забруднення, засмічення та виснаження [26, с. 540]; п'яті — водойми і ґрунтові води [27, с. 411]; шості — відносини в сфері водокористування і охорони водних об'єктів [28, с. 502]; сьомі — екологічна безпека при долучені до вод, природно-ресурсний потенціал останніх [29, с. 101]; восьмі — науково обґрунтовані раціональне використання і охорона водних об'єктів від забруднення, зміни їх природних властивостей, виснаження [30, с. 672]; дев'яті — суспільні відносини з охорони водного і повітряного басейну як природних умов життєдіяльності людей (відносини екологічної безпеки), функціонування і розвитку сільського господарства і рибальства [31, с. 39–40].

Цікава позиція щодо безпосереднього об'єкта цього злочину В.О. Навроцького, який вважає, що це суспільні відносини, які охороняються кримінальним законом, що забезпечують певну ступінь чистоти водних об'єктів, необхідний для збереження життя й здоров'я людей, повноцінного господарського використання водних ресурсів і нормального існування водних біогеоценозів [177, с. 4]. Існують і інші точки зору з приводу безпосереднього об'єкта складу злочину, передбаченого ст. 242 КК України, але вони тією чи іншою мірою повторюють вищезазначені судження з елементами певної модифікації конкретних авторів.

Ми вважаємо, що з метою оптимального визначення безпосереднього об'єкта цього складу злочину необхідно врахувати всі позитивні підходи до розуміння досліджуваних суспільних відносин. З вищезазначених суджень можна зупинитися на тому, що: 1) об'єктом складу злочину порушення правил охорони вод (забруднення водних об'єктів) слід визнати суспільні відносини; 2) ці відносини існують у сфері охорони, раціонального використання, відтворення та оздоровлення водних об'єктів; 3) ці водні об'єкти невіддільні від навколишнього природного середовища (природні водні об'єкти); 4) ці відносини стосуються створення умов для охорони, раціонального використання, відтворення та оздоровлення водних об'єктів; 5) такі відносини стосуються водних об'єктів; 6) ці відносини забезпечують охорону, раціональне використання, відновлення та оздоровлення водних об'єктів від забруднення, виснаження (з метою покращення їх стану).

Суть розбіжностей і негативних моментів у зазначених вище точках зору полягає в тому, що деякі автори: 1) вбачають не відносини, а порядок, який пов'язують з використанням водних об'єктів (А.М. Миколенко); 2) зводять тільки до порядку, а не до відносин і до благ (предмета) (О.О. Дудоров, А.М. Бойко); 3) змішують різні об'єкти і лише розглядають охорону водних об'єктів, чим звужують суть відносин (М.О. Потебенько, В.Г. Гончаренко); 4) відносять не суспільні відносини, а правопорядок і безпеку населення, а поряд з цим і відносини з охорони та ефективного використання вод від забруднення, засмічення й виснаження, що не відповідає чинному законодавству ст. 242 КК України (В.І. Антипов); 5) вбачають не відносини, а предмет злочину і змішують відносини з предметом діяння (Д.І. Крупко); 6) звужують межу суспільних відносин (Т.І. Вауліна); 7) не відносини, а стан — екологічна безпека (Н.А. Лопашенко); 8) зводять до благ (предмета), а не відносин і взагалі заперечують відносини як об'єкт злочину (С.Б. Гавриш); 9) призводять до змішування двох об'єктів (Е.М. Жевлаков); 10) побудували свою позицію щодо безпосереднього об'єкта на законодавстві 1982 року.

Разом із тим викладене ще не дає нам можливості дати вичерпну відповідь відносно безпосереднього об'єкта складу злочину порушення правил охорони вод (забруднення, засмічення та виснаження водних об'єктів). Необхідно ще розглянути структурні елементи відносин і предмет цього злочину, який відноситься до складу злочину, а не до об'єкта складу злочину і є окремою ознакою [33, с. 31–32]. Тому загально визнаним є той факт, що винний при вчиненні злочину впливає на предмет відносин і своїми діями порушує або намагається порушити суспільні відносини, тобто завдає їм істотної шкоди.

Візьмемо за основу структуру суспільних відносин, що запропонована в кримінально-правовій літературі, яку пропагує переважна більшість вчених: 1) це — суб'єкти (носії) відносин; 2) це — предмет, з приводу якого існують відносини (тобто це те, з приводу чого існують відносини); 3) це — соціальний зв'язок (суспільно значуща діяльність як захист відносин) [34, с. 35–48]. Маючи такі вихідні положення, проведемо дослідження безпосереднього об'єкта складу злочину, скориставшись його структурою.

У юридичній літературі відсутня якась позиція чи дослідження стосовно того, хто може бути суб'єктом відносин у площині кримінально-правової охорони водних об'єктів, а точніше — цьому питанню увага взагалі не приділялась. Це дає нам можливість говорити про те, що суб'єкти відносин як структурний елемент об'єкта злочину порушення правил охорони вод зовсім не підлягали дослідженню. А він, на наш погляд, істотно має вплинути на вирішення питання, що є безпосереднім об'єктом досліджуваного складу злочину. Визначення суб'єктів указаних суспільних відносин, а також їх соціальних функцій у цих відносинах дасть змогу визначити на науковій основі ті суспільні відносини, які виступають об'єктом цього злочину [35, с. 79]. Цю властивість суб'єктів у суспільних відносин використовує інколи законодавець як для визначення меж дій кримінального закону, так і для вказівки на ті суспільні відносини, що є об'єктом конкретного складу злочину (скажімо, порушення правил охорони водних об'єктів) [36, с. 8–9]. На превеликий жаль, законода-

вещь цей підхід до складу злочину, передбаченого ст. 242 КК України, не застосував, чим ускладнив наше завдання у дослідженні зазначеної проблеми, а також у застосуванні цієї статті в практичній діяльності правоохоронних органів та судів. Проведеним нами вивченням кримінальних справ цієї категорії встановлено, що у всіх випадках (100% справ) одним із суб'єктів відносин обов'язково була фізична особа (людина).

З метою встановлення другої сторони суб'єктивного складу зазначених відносин ми звернулися до законодавчих і підзаконних актів, а також слідчої та судової практики. Так, аналіз законодавчих і підзаконних актів, що стосуються регулювання відносин із приводу водних об'єктів засвідчив, що іншою стороною суб'єктивного складу таких відносин, що є елементом об'єкта складу злочину порушення правил охорони водних об'єктів, виступають юридичні особи [37, с. 62; 38, с. 29–30]. Цю суб'єктну сторону суспільних відносин підтверджує і вивчення кримінальних справ (100% вивчених справ, з них 15% такими суб'єктами виступають органи загальної компетенції, 25% — спеціальної компетенції і 60% — окремі водні господарства). Проте це не ставить під сумнів того, що учасниками відносин можуть бути з обох сторін і юридичні особи. Але таке судження, на жаль, не знайшло фактичного підтвердження на практиці.

Варто зауважити, що робити детальний перелік суб'єктів суспільних відносин немає необхідності. Важливо лише зрозуміти, що вони можуть мати різноманітні варіанти, які тією чи іншою мірою можуть впливати на зміст відносин і межі кримінальної відповідальності, щодо досліджуваного складу злочину. Це положення є, на нашу думку, визначальним і прийнятним.

Вивчення кримінальних справ зазначеної категорії свідчить, що суди, в основному, правильно кваліфікували діяння, коли встановлювали суб'єктів відносин, їх соціальний статус (роль) у досліджуваних відносинах (як показує ознайомлення з кримінальними справи про порушення правил охорони вод, а раніше — за забруднення водойм, по 75% справ, охоплених нашим вивченням, такі суб'єкти встановлювались інтуїтивно, до того ж по таких справах не було додаткових розслідувань). Таке становище дає нам підставу спрямувати зусилля судів і правоохоронних органів на обов'язкове дослідження по кожній кримінальній справі таких суб'єктів відносин, складової безпосереднього об'єкта досліджуваного складу злочину.

У контексті продовження дослідження структури об'єкта складу злочину порушення правил охорони вод, для з'ясування змісту цих відносин величезне значення має предмет досліджуваних відносин. Слід погодитися з тим, що предметом суспільних відносин є явище природи, суспільства, свідомості, на які спрямована пізнавальна діяльність суб'єкта [15, с. 502]. Справедливим є твердження, що предметом суспільних відносин є все те, з приводу чого й у зв'язку з чим існують ці суспільні відносини [39, с. 25; 35, с. 7], а не матеріалізація (фізичне тіло), що не самі речі і фізичні тіла є предметом відносин, а саме відносини, з приводу яких люди вступають між собою в той чи інший соціальний зв'язок. Таке теоретичне підґрунтя дає змогу стверджувати, що предмет злочину й предмет відносин у цьому складі злочину не одне і те ж. Для складу

злочину, передбаченого ст. 242 КК України, предметом відносин є можливість (умови) для охорони, раціонального використання, відтворення та оздоровлення водних об'єктів. Наш підхід до дослідження предметів відносин полегшить аналіз третього структурного елемента відносин, що нами вивчається, а саме: вивчення соціального взаємозв'язку, що справедливо розглядається як засіб самих відносин [40, с. 24; 41, с. 58]. Цей зв'язок може проявлятися на рівні індивідуальної взаємодії суб'єктів, у взаємодії людських спільнот, а також індивідуумів із спільнотами. Зовні цей соціальний зв'язок проявляється, як показує вивчення названих кримінальних справ і нормативної бази, в таких формах діяльності: науково обґрунтованому раціональному використанні водних об'єктів; в їх охороні; в їх відтворенні тощо. Наше твердження має і практичне підґрунтя. Так, вивчення кримінальних справ свідчить, що по 20% справ соціальний зв'язок (взаємодія суб'єктів) характерний для охорони водних об'єктів, а по 65% — для раціонального використання водних об'єктів, 12% — для відтворення водних об'єктів, 3% — для оздоровлення водних об'єктів.

Нас цікавить, як видно з дослідження, соціальний зв'язок, важливою ознакою якого є обов'язок певної поведінки суб'єктів відносин, тобто їх взаємодії. Взаємозв'язок (соціальний зв'язок) зумовлений потребами (інтересами), які є рушійною силою у спілкуванні суб'єктів відносин [35, с. 69]. Викладене свідчить, що інтерес — це певна форма прояву, вираження, реалізація суспільних відносин, тобто через поведінку суб'єктів відносин, а не самі суспільні відносини як результат. Тому для визначення безпосереднього об'єкта складу злочину — порушення правил охорони вод — повинні враховуватись лише суспільні відносини, що відповідають усьому суспільству, а не інтересам окремої особи на її розсуд чи вподобання. Такими повинні бути позитивні відносини, що поставлені під охорону Кримінального кодексу України.

Але суть досліджуваних суспільних відносин не буде повною, якщо ми не вивчимо предмет складу злочину порушення правил охорони вод. Питання про предмет цього складу злочину має не тільки теоретичне, а й важливе практичне значення, оскільки ступінь відповідальності особи знаходиться в певній залежності від того, що буде визначено предметом такого злочинного діяння. На превеликий жаль, у чинному Кримінальному кодексі України (ст. 242) у загальних рисах згадується предмет цього злочину — це води, водні об'єкти, поверхневі, підземні води, водоносні горизонти, джерела питних, лікувальних вод, водні джерела. Такий законодавчий базис, на наш погляд, надто мізерний для розуміння предмета складу злочину. Користуючись тим, що загальні питання предмета злочину досить глибоко вивчені в кримінально-правовій літературі [30, с. 8], ми візьмемо їх за основу і зупинитися на них не будемо. Насамперед розкриємо основні засади екології води, що свідчатиме про надто важливу значимість вод і той взаємозв'язок з навколишнім природним середовищем, який впливає на її якість, а потім перейдемо до аналізу предмета цього злочину.

З означеного приводу слід роз'яснити ряд основних термінів і ключових взаємозв'язків, які постійно зустрічаються в контексті забруднення, засмічення та виснаження водних об'єктів. Коло цих питань покликано покращити

розуміння основних проблем злочинного діяння щодо відносин, які стосуються водних об'єктів. Так, стосовно проблеми значення води, то слід вказати на те, що вода — це найбільш поширена в усі часи й важлива хімічна сполука, що зустрічається на поверхні землі, який до цього часу немає достойного замітника. Щодо циклу кругообігу води, то необхідно відзначити таке:

1) сумарні запаси води на планеті становлять близько 1,400 мільярдів км³, з яких лише близько 36 мільйонів км³ — це прісна вода. З цих запасів прісної води лише близько 0,02% міститься в річках і озерах і близько 0,06% — у підземних джерелах. Решта перебуває в інших зв'язаних формах (пара тощо);

2) усі зазначені запаси води проходять через єдиний гідрологічний цикл (так звану „водопровідну систему землі”), який являє собою безперервний процес змін її фізичного стану та географічного місцезнаходження, що ми сприймаємо як опади, стікання до водойм, а також випаровування;

3) волога атмосферного повітря повертається на землю у вигляді опадів. Певна частина їх перетворюється на пару (наприклад, шляхом просочування, затримання, випаровування); інша частина або стікає потоками до поверхневих водойм (рік, озер, ставків тощо), або всмоктується у ґрунт (ґрунтові води), вливаючись до підземних водних потоків;

4) ґрунтові води можуть також вийти на поверхню через джерела й знову бути введеними до системи кругообігу. Це означає, що вода в різних фізичних станах виступає носієм значного спектра різноманітних речовин;

5) рекреаційні ґрунтові води — це певна частина атмосферних опадів, поверхневі води, що всмокталися в ґрунт (поверхневий стік), і поповнення підземних вод через водоносні шари різних ґрунтів.

Щодо властивості води, то необхідно зазначити, що:

1) вода на землі виступає в трьох різних агрегатних станах — твердому, рідкому та пароподібному (газовому). Конкретні температури, при яких відбувається перехід води з одного стану до іншого, залежать від географічного місцезнаходження пункту, де проводилося вимірювання, та від наявних у воді домішок. На центральноєвропейській частині ці температури дорівнюють 0° С і 100° С;

2) вода у всіх трьох агрегатних станах функціонує як носій різноманітних речовин. Крім суто природних домішок, вода може переносити й речовини, внесені до неї людиною;

3) різні домішки переносяться різними шляхами, залежно від їхніх фізичних і хімічних властивостей. Так, речовини (рідини) з меншою, ніж у води питомою вагою, переносяться на її поверхні. При цьому немає значення, чи мова йде про поверхневі, чи про підземні води. Просочування крізь глибинні шари ґрунту лише передуює появі цих речовин на поверхні підземних вод. Речовини із більшою, ніж у води питомою вагою пронизують усю товщу води. Ця обставина відіграє істотну роль в оцінці масштабів розповсюдження у воді внесених людиною речовин;

4) не завжди можна провести чітку різницю між легшими й важчими за воду речовинами, тобто чіткої позиції з цього питання немає. Залежно від категорії тієї чи іншої домішки існують значні розбіжності в характері її розповсюдження та перенесення водними потоками.

Щодо класифікації водойм і типів води, то слід зазначити, що за походженням води поділяються на поверхневі, ґрунтові, опади, стічні води.

Поверхневі води — це струмки, річки, озера, ставки, моря тощо. До поверхневих вод входять водойми та водні потоки, що постійно чи сезонно протікають у руслах або заповнюють заглибини земної поверхні, або ж води, що самочинно витікають з природних джерел. Як правило, поверхневі та ґрунтові води сполучаються між собою. Під час повеней річкові води можуть проникати до підземних потоків (інфільтрат) у посушливий період, підземні води можуть підсичувати річку (фільтрат).

Ґрунтові води — це підземні води, що заповнюють порожнини (пори, щілини та каверни) земних надр, являючи собою взаємопов'язану систему. Їхній рух цілком або майже цілком зумовлений силами тяжіння й тертя, породженими цим же рухом.

Здатність ґрунту за певних умов пропускати воду називається вологопровідністю. Вона передусім залежить від наявності порожнин у товщі ґрунту. На основі конкретних характеристик тієї чи іншої ділянки ґрунту ми можемо в цілому провести різницю між водощільними та водоносними породами. До водощільних порід належить глина. Водоносні породи розрізняються за структурою чи типами ґрунтів (пористі, щільні або каретові водоносні породи). Ті ґрунти, що складаються лише із сипучих порід, називають пористими водоносними ґрунтами, оскільки вода в них протікає скрізь пори поміж твердими часточками.

Коли водоносний пласт не до кінця заповнений ґрунтовими водами, тоді є в наявності так званий вільний рівень ґрунтових вод. У протилежному випадку слід говорити про артезіанські (напірні) ґрунтові води.

Джерельна вода — це локальний природний вихід на поверхню ґрунтових вод на межі між водоносним і водощільним пластом.

Атмосферні опади — це дощ, снігова, крижана вода, туман, роса, іній, град.

Стічні води — це води, що включають усі відпрацьовані стоки зі змінним унаслідок використання хімічним складом, а також воду, що надходить до каналізаційних систем. Найважливіші такі категорії стічних вод: 1) каналізаційна вода (побутові стоки); 2) промислова вода (комерційні та промислові стоки); 3) мішана вода (суміш каналізаційних і дощових стоків тощо); 4) вода з невідомих джерел.

Щодо свого призначення, то вода поділяється на: 1) питну воду; 2) технічну воду; 3) воду спеціального призначення.

Питна вода належить для безпосереднього споживання людиною або в цілях, які вимагають питної якості води (зокрема, у харчовій або фармацевтичній промисловості, у харчуванні тощо). Споживання такої води не повинно призводити до жодних негативних наслідків для здоров'я людини. Максимальні показники вмісту всіх сторонніх домішок (компонентів) установлюються кожною країною на основі затверджених ВООЗ «Нормативів якості питної води». Перевищення таких показників недопустиме.

Технічна вода — це вода, що використовується в різних галузях промисловості з різними вимогами щодо якості (вона не відповідає якостям питної води за одним чи кількома критеріями).

Вода спеціального призначення — для лабораторних експериментів, хімічних аналізів.

Маючи зазначену характеристику води, перейдемо до аналізу предмета досліджуваного складу злочину. У наявних публікаціях є такі погляди на предмет досліджуваного злочину: 1) це водні об'єкти на території України (поверхневі чи підземні води і водоносні горизонти, джерела питних та лікувальних вод), але внутрішні морські води та територіальне море України до предмета цього злочину не відносяться [25, с. 427]; 2) це всі водні об'єкти на території України [43, с. 512]; 3) це всі водні об'єкти, конкретні різновиди яких перераховано у диспозиції частини першої ст. 242 (спільним для них є те, що вони належать до материкових вод, тобто є водними об'єктами суші, пов'язані з біосферою, а їхні води беруть участь у природному кругообігу вод) [44, с. 645]; 4) це води як елемент природного середовища (це води рік, озер, водосховищ, каналів, підземні води, льодовики) [45, с. 40]; 5) це всі води, крім морських, води (поверхневі, підземні), що входять до складу природних ланок кругообігу води (водні об'єкти — природні або створені штучно елементи довкілля, в яких зосереджуються води — це річка, озеро, водосховище, ставок, канал, водоносний горизонт) [26, с. 540]; 6) це всі водні об'єкти на території України, що беруть участь в кругообігу вод і нерозривно пов'язані з довкіллям (ріки, озера, водосховища, канали, ставки, підземні води, джерела, морські затоки, протоки, лимани та інші водоймища, що знаходяться на поверхні або під землею, включені та невключені до господарського обороту) [46, с. 221]; 7) це води, як хімічні сполуки водню і кисню, що існують у рідкому, твердому і газоподібному стані, як і вся вода знаходиться у водних об'єктах [29, с. 102]; 8) це всі водні об'єкти на території України у твердому, рідкому, газоподібному стані, що беруть участь у кругообігу вод і невідривно пов'язані з довкіллям [88, с. 672]; 9) це розміщені на суші природні і штучні водні об'єкти, що зберігають екологічні зв'язки зі всією біосферою [32, с. 4]. Існують й інші точки зору, але вони збігаються з перерахованими нами.

Варто зазначити, що перша точка зору не дає повної характеристики предмета досліджуваного злочину, оскільки поза увагою авторів залишилися водні джерела. Друге судження, на наш погляд, є надто загальним і не може мати практичного значення. Вимагає уточнення думка з приводу предмета досліджуваного злочину і третьої групи авторів, оскільки в диспозиції ст. 242 КК України відсутній вичерпний перелік предметів цього складу злочину. Така ж ситуація і з четвертою точкою зору. Крім того, В.І. Антипов помилково виключає з переліку об'єктів морські води. Помилковою є думка і С.Б. Гавриша, де він вказує, що водні об'єкти пов'язані з довкіллям, оскільки довкілля — це також будівлі, криті басейни тощо. Не можна погодитися з визначенням предмета Н.А. Лопашенко, оскільки до водних об'єктів не можуть відноситися криті басейни тощо.

Заслуговує на увагу, на наш погляд, думка В.О. Навроцького, яка є найбільш повною. Проте, щоб визначити предмет злочинного забруднення чи виснаження водних об'єктів, необхідно з'ясувати зміст понять, за допомогою яких він описаний у кримінальному законодавстві. Так, згідно зі ст. 1 Водного

кодексу України поверхневі води — це води різних водних об'єктів, що знаходяться на земній поверхні. Дещо інше визначення поверхневих вод дає А.Н. Миколенко — це ті води, що знаходяться і використовуються в межах однієї області і не віднесені до водних об'єктів загальнодержавного значення [23, с. 513]. Але, відносячи поверхневі води до вод місцевого значення, в цьому ж джерелі А.Н. Миколенко дає таке саме визначення, яке сформульоване у Водному кодексі України. Нам імпонує таке визначення вод як різні види фізичного стану води, що знаходяться тимчасово або постійно на поверхні суші у вигляді водних об'єктів (постійні й тимчасові водотоки, озера, водосховища, льодовики, наледеніння, снігове покриття, ріки, болота) [47, с. 492]. Це визначення більш точне і є науково обґрунтованим. Тому його доцільно було б використати у Водному кодексі України.

Відповідно до ст. 1. Водного кодексу України, до підземних вод відносять води, що знаходяться нижче за рівень земної поверхні в товщах гірських порід верхньої частини земної кори в усіх фізичних станах. Аналогічне визначення підземних вод дають О.О. Дудоров, А.М. Бойко [44, с. 645]; А.Н. Миколенко [23, с. 513], С.Б. Гавриш [30, с. 672]. Більш точне визначення підземних вод пропонує А.Н. Миколенко, характеризуючи води місцевого значення: підземні води — це такі, які не можуть бути джерелом централізованого водопостачання, а мають інше призначення [23, с. 513].

Законодавче визначення поверхневих і підземних вод найбільш вірне, а обмеження О.О. Дудоровим і А.М. Бойко користуванням цих вод, яке має також певні неточності, є недостатньо обґрунтованим.

Для більш повного визначення вод необхідно в пошуках істини звернутися до довідкової і спеціальної літератури. Під підземними водами розуміють води, що знаходяться нижче за земну поверхню в товщі гірських порід і в ґрунті в будь-яких фізичних станах. До складу підземних відносять: ґрунтові води; артезіанські води; верховодку, води зони аерації (зона між поверхнею й рівнем ґрунтових вод), які у вигляді лінз нагромаджуються на включеннях водонепроникних або слабопроникних ґрунтів під час відтаювання снігу або сильних дощів і зникають під час засухи і взимку, а також внаслідок стоку з гір чи іншого водозабору [47, с. 493]. Інші види підземних вод виділяються залежно від умов залягання, існування, походження, якості тощо. Прісні підземні води широко використовуються як джерела питного водопостачання для населення. Термальні води (води з температурою 20° С і вище) використовуються для різних цілей: з температурою 30° С і вище — для лікувальних цілей, а з температурою 100° С і вище — для опалювання й енергетики та інших господарських цілей. Мінеральні води — води з підвищеним вмістом окремих біологічно активних компонентів, використовуються як столові й лікувальні води. Деякі високомінеральні підземні води служать джерелами промислових і сільськогосподарських вод з прямим їх призначенням [48, с. 493]. Зазначене визначення підземних вод є повним, оскільки названі складові цих вод. Це визначення доцільно було б використати в ст. 1 Водного кодексу України, що значно сприяло б розумінню цих положень.

Стаття 1 Водного кодексу України дає таке визначення водоносного горизонту: однорідна пластова товща гірських порід, де постійно знаходяться

ці води. Аналогічні визначення пропонують О.О. Дудоров і А.М. Бойко [48, с. 645] А.Н. Миколенко [23, с. 513], С.Б. Гавриш [30, с. 672] та ін.

Ми вважаємо, що більш повним є таке визначення водоносного горизонту: товща гірської породи, насичена водою, що залягає між двома водонапірними пластами геологічної системи або що лежить на водонапірному пласті (в останньому випадку вода володіє вільною водною поверхнею) [47, с. 123]. Тому таке визначення має знайти місце при реформуванні Водного кодексу України.

До джерел питних, лікувальних, оздоровчих вод належать зосереджені виходи (наприклад, ключі, гейзери, джерела) підземних вод, які використовуються для забору питної або лікувальної, сировинної води з різною технологією її обробки та зберігання [44, с. 645]. Водним джерелом, зрозуміло, є водний потік, що тече з глибини (зі свердловини) землі, ключ [49, с. 556].

З метою послідовного і повного дослідження предмета злочину, передбаченого ст. 242 КК України, більш докладно зупинимося на кожному. Так, щодо рік у літературі існує чотири точки зору: 1) тлумачення їх як водних потоків, які протікають в природних руслах, і живляться за рахунок поверхневого та підземного стоку з їхніх русел [50, с. 609]; 2) ріки — це водні об'єкти, що належать до класу водотоків, тобто певного скупчення води, яка переміщується в напрямку схилу [51, с. 64]; 3) це водні потоки, що течуть у розробленому ними лінійно продовженому рельєфі і живляться за рахунок стоку з різних площ існуючого водозбору [52, с. 393]; 4) ріка — значний водотік, що служить природним дренажним каналом водозбору і живиться як за рахунок поверхневого, так підземного стоку і свого водозбору, важлива ланка кругообігу води на землі, служать основним джерелом питного водопостачання, зрошення, а також використовуються для отримання енергії, риборозведення, рекреації [47, с. 567].

З проаналізованих визначень найбільш прийнятні є перше та четверте, які свідчать, що складовою частиною ріки є навіть місце, де вона формується [50, с. 24; 47, с. 567].

Наступне поняття, що використовується у диспозиції означеної норми, називається таким терміном, як «озера». З цього приводу в теоретичних джерелах існують три точки зору: автори першої під озерами розуміють природні водойми у заглибленнях суші (котловинах), заповнених у межах озерної чаші різноманітними водними масами, які не мають одностороннього ухилу [54, с. 916]; автори другої називають озерами такі природні водойми, які заповнені в межах тільки озерної чаші водою і не мають безпосереднього зв'язку з морем [49, с. 507]; автори третьої вважають, що озеро — природна водойма, яка знаходиться лише на поверхні суші, що не має безпосереднього водообміну зі Світовим океаном, вони особливо численні і різні за зовнішнім виглядом, водним, термічним, хімічним і біологічним режимами. Для їх виникнення та існування необхідні такі умови: наявність на земній поверхні «негативної» форми рельєфу — котловини і достатнє або надлишкове зволоження котловини або водозбору [47, с. 430].

Водосховище, відповідно до ч. 1 Водного кодексу України, — це штучна водойма місткістю більше 1 млн кубічних метрів, збудована для створення запасу води та регулювання її стоку.

Ми вважаємо, що всі вищезазначені визначення доповнюють одне одного і дають змогу водні об'єкти виділити з-поміж інших та мають як наукове, так і практичне значення.

Не менш значні ускладнення виникають у практичній діяльності судів при визначенні водойм (у ст. 242 — це води) і складових цієї ознаки. Наприклад, В.О. Навроцький вважає, що цим поняттям завжди має охоплюватися скупчення безстічних або з уповільненим стоком вод (плинних) у природних чи штучних впадинах як на поверхні землі, що є особливістю цих водойм (озера, річкові затоки та лимани, болота), так і під землею (глибинні водні горизонти і пласти ґрунтових вод) [55, с. 6–7; 51, с. 64]. Натомість Н.П. Грабовська та А.Н. Миколаєнко вважають, що до водойм (вод), крім рік та озер, відносяться також затоки, штучні водосховища, протоки тощо [56, с. 191; 23, с. 12]. У Радянському енциклопедичному словнику та Екологічному енциклопедичному словнику це поняття трактується як скупчення безстічних чи з уповільненим стоком вод у природних чи штучних естуаріях, впадинах (озера, водосховища, ставки, копанки і тощо) [47, с. 120; 54, с. 232]. Найбільш прийнятне визначення водоймища пропонує В.О. Навроцький, його міркування конкретизують поняття, наведене у довідковій літературі. Це робить його більш зрозумілим, але і таке трактування має однобічний характер.

Ми згодні з позицією тих авторів, які вважають, що не слід укласти в межі предмета злочину тільки безстічні чи з уповільненим стоком водойми, тому що ріки, як правило, мають швидкий стік, а інші води знаходяться у газоподібному стані, де про стік вод взагалі мови бути не може. Більш правильно підійти до поняття водойм і його складових шляхом роз'яснення цього поняття та виключення з нього положення слів «водні джерела» [55, с. 7].

Стосовно водних джерел існують такі погляди: 1) що всі водні джерела характеризує зосереджений вихід підземних вод на земну поверхню та джерела, гейзери, ключі тощо [57, с. 64–65]; 2) це підземні води, напірні та безнапірні [56, с. 191]; 3) це те, що поповнює поверхневі води [55, с. 7]. Аналіз означених висновків показує, що вони є суперечливими. Якщо один із авторів під джерелами має на увазі зосереджений вихід підземних вод і джерела, ключі, то інший — самі лише підземні води, а не що-небудь інше, то це все, що поповнює поверхневі води. Не вдаючись в дискусію стосовно визначення водних джерел, ми приєднуємося до тих авторів, які в повному обсязі пропонують таке визначення: «Це є зосереджений вихід підземних вод, зокрема, джерел, ключів, гейзерів, водотоків» [55, с. 8]. Виходячи з цього, ми можемо певним чином конкретизувати зміст поняття «водні об'єкти» і запропонувати їхнє остаточне визначення. Отже, до водних об'єктів можна віднести: водосховища, ріки, води каналів, води ставків, підземні води, води озер, льодовики, притоки рік, внутрішні моря та інші внутрішні морські води, територіальні води, тимчасові водотоки, балки, яри, розщелини, каньйони. Слід погодитися з твердженням, що ці водні об'єкти можуть знаходитися у рідкому, твердому (у вигляді льоду,

снігу) і газоподібному стані (у вигляді пару), як бути залученими, так і не бути залученими у господарський обіг, що свідчить про невизначений їх перелік [55, с. 8]. Звісно, слід розуміти, що не всі водні запаси залучаються до господарського використання, значний обсяг водних запасів на даному історичному відтинку часу поки ще не можна віднести до реальних, практично доступних для господарського впливу [55, с. 8–9]. Ці водні об'єкти лише можуть бути потенційно можливі до такого використання і той масив водних запасів, який існує в природі при даному рівні розвитку виробничих сил і може бути залучений до господарського обігу, тобто до прикладення трудових ресурсів, і називається водними ресурсами. Слід погодитися з тим, що таке поняття, як водні ресурси, хоч і покладене в основу чинного водного законодавства, не може, як це видно з дослідження, служити узагальнюючим поняттям для водних об'єктів, яке б мало знайти застосування в ст. 242 КК України [55, с. 9]. Тому має бути використаний термін, запропонований В.О. Навроцьким, – водні об'єкти, а не водойми [32, с. 16]. Як бачимо, поняття водойми, дане Н.П. Грабовською та іншими авторами, також дуже звужує предмет злочину. Адже ріки, озера, затоки та штучні водосховища не вичерпують водний фонд, поставлений під охорону ст. 242 КК України. Так, згідно зі ст. 3 чинного Водного кодексу України водний фонд України включає: 1) поверхневі води; природні водойми (озера); водотоки (річки, струмки); штучні водойми (водосховища, ставки) і канали; інші водні об'єкти; 2) підземні води та джерела; 3) внутрішні морські води та територіальне море. У свою чергу, ст. 1 Водного кодексу України під водним об'єктом розуміє природний або створений штучно елемент довкілля, в якому зосереджуються води (море, річка, озеро, водосховище, ставок, канал, доносний горизонт) тощо.

На практиці постає питання: чи можуть бути предметом названого в ст. 242 КК України злочину такі штучні водні об'єкти, як каналізаційні колектори, колодязі, свердловини, басейни, охолоджувачі. Законодавство до цього часу не дає відповіді на зазначені питання. Щоб дати кваліфіковану відповідь на запитання теорії та практики, необхідно уточнити, чи зберігають означені штучні водойми зв'язок з іншими природними об'єктами і чи беруть вони участь у природному кругообігу вод, або чи не є вони метою товарних відносин. Якщо це так, то їх необхідно відносити до предмета злочину, передбаченого ст. 242 КК України, а не іншими статтями КК України. Ті водні об'єкти штучного походження, що ізольовані у замкнутий цикл від зовнішнього природного середовища, або є метою товарних відносин не можуть бути предметом забруднення, виснаження та засмічення вод, наприклад, закриті басейни, резервуари зворотного водопостачання тощо. При забрудненні води, яка знаходиться у замкнутих від природи системах, відповідальність настає не згідно зі ст. 242 КК України, а кваліфікується залежно від обставин справи як службовий злочин, злочин проти особи або злочин проти власності тощо [55, с. 10].

Виходячи з означеного, доцільно запропонувати таке визначення водних об'єктів: це скупчення, зосередження води (у рідкому, твердому та газоподібному стані) у природних чи штучних западинах як на поверхні землі, так і в землі (підземні води), залучених і незалучених до господарського обігу, але які можуть бути в майбутньому залучені до трудових ресурсів.

Це дає нам підстави сформулювати поняття предмета злочину, передбаченого ст. 242 КК України. Ним є всі водні об'єкти, що знаходяться на території нашої країни, у твердому, рідкому, так і газоподібному стані, що беруть участь у кругообігу вод, нерозривно пов'язані з навколишнім природним середовищем і невіддільні від нього, які можуть бути в господарському (залучені до трудових ресурсів), так і в іншому обігові. Варто зазначити, що дана проблема певною мірою відображена в зарубіжних кодексах і джерелах (КК Республіки Польща [57], КК Республіки Болгарія [58], КК Швеції [59], КК Японії [60], КК Норвегії [61], КК Іспанії [62]), вивчення яких триває. Результати опрацювання зарубіжних джерел з даного питання можуть бути корисними для правозастосовної практики вітчизняного законодавства.

Висновки. Маючи визначення предмета складу злочинного забруднення та виснаження водних об'єктів, тобто те, з приводу чого створюються умови і виникають суспільні відносини, можна запропонувати формулювання об'єкта злочину, передбаченого ст. 242 КК України. Цим безпосереднім об'єктом злочину виступають суспільні відносини, що забезпечують умови з охорони, раціонального використання, відтворення та оздоровлення водних об'єктів на території нашої країни, що беруть участь у кругообігові вод і нерозривно пов'язані з навколишнім природним середовищем, з метою протидії їх забрудненню, виснаженню та засміченню, а також додаткові безпосередні об'єкти — це відносини, що забезпечують охорону здоров'я, життя, власність. Таке визначення безпосереднього об'єкта злочину, передбаченого ст. 242 КК України, є послідовним, науково обґрунтованим, має велике значення для теорії кримінального права, законодавчої діяльності та для правильного застосування чинного законодавства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Трайнин А.Н.* Должностные и хозяйственные преступления / А.Н. Трайнин. — М. : Юриздат, 1938. — 136 с.
2. *Красс А.В.* Право государственной социалистической собственности / А.В. Красс. — М. : Госюриздат, 1954. — 260 с.
3. *Мунтян В.Л.* Правовая охрана рыбных богатств / В.Л. Мунтян // Правовая охрана природы. — М. : Изд-во МГУ, 1961. — С. 8—17.
4. *Сергеева Т.Л.* Охрана природы по советскому уголовному законодательству / Т.Л. Сергеева // Правовые вопросы охраны природы в СССР. — М. : Госюриздат, 1963. — С. 168—227.
5. *Богомяков Ю.С.* Уголовно-правовая охрана природных богатств СССР / Ю.С. Богомяков // Автор диссертации канд. юр. наук. — Свердловск, 1972. — 16 с.
6. *Глистин В.К.* Охрана природы по советскому уголовному праву: Авторефер. дис. канд. юр. Наук / В.К. Глистин. — Ленинград : ЛГУ, 1966. — 16 с.
7. *Кригер Г.* Еще раз о смешанной форме вины / Г. Кригер // Советская юстиция. — 1967. — № 3. — С. 7—9.
8. *Пионтковский А.А.* Курс советского права / А.А. Пионтковский. — М. : Изд-во «Наука», 1959. — Т. 2. — 368 с.
9. Курс советского уголовного права. Часть особенная / Н.А. Беляев, Н.С. Лейкина, В.К. Глистин и др. Отв. ред. Н.А. Беляев. — Л. : ЛГУ, 1978. — 557 с.

10. *Леонтьев Б.М.* Преступления против природных богатств СССР. — Советское уголовное право. Часть особенная / Б. М. Леонтьев. — М. : Изд-во Моск. ун-та, 1975. — С. 261—274.

11. *Некипелов П.Т.* Понятие и система хозяйственных преступлений по советскому уголовному праву / П. Т. Некипелов. — Ростов-на-Дону : Изд-во Рост. ун-та, 1963. — 160 с.

12. *Полянская Г.Н.* Примечание к сборнику «Правовые вопросы охраны природы в СССР». — М. : Госюриздат, 1963. — С. 1—3.

13. *Гавриш С.Б.* Основні питання відповідальності за злочини проти природного середовища (проблеми теорії та розвитку кримінального законодавства України): Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук / С.Б. Гавриш. — Харків, 1994. — 39 с.

14. *Тяжкова И.М.* Преступления против природных богатств / И.М. Тяжкова // Советское уголовное право. Особенная часть. — М. : Изд-во МГУ, 1982. — С. 253—269.

15. *Тацкий В.Я.* Преступления против природных богатств СССР / В.Я. Тацкий // Уголовное право УССР. Особенная часть: Учебник под ред. М.И. Бажанова и др. — К. : Вища школа. Головное изд-во, 1989. — С. 285—503.

16. *Вишинская З.А.* Советское уголовное право. Часть особенная / З.А. Вишинская — М. : Госюриздат, 1963. — 82 с.

17. *Анашкин Г.З.* Уголовно-правовые проблемы охраны окружающей среды в СССР / Г.З. Анашкин // Вопросы борьбы с преступностью. Вып. 30. — М. : ВИП 1979. — С. 46—48.

18. *Бушева Т.А., Дагель П.С.* Объект уголовно-правовой охраны природы / Т.А. Бушева, П.С. Дагель // Советское государство и право. — 1977. — № 8. — С. 77—83.

19. *Мынбаев Р., Орымбаев М.* Судебная практика по делам о преступлениях в областях охраны природы в Казахской ССР / Р. Мынбаев, М. Орымбаев // Соц. законность. — 1979. — № 8—9. — С. 22—23.

20. *Корчева Г.З.* Уголовно-правовая охрана природы в УССР / Г.З. Корчева. — Харьков : Вища школа, 1975. — 83 с.

21. *Дубовик О.Л.* Экологическое правонарушение: понятие и виды / О.Л. Дубовик // Окружающая среда под охраной закона. — М. : Юрид. лит., 1989. — С. 104—177.

22. *Смитиенко В.М.* Уголовно-правовая охрана здоровья населения в СССР / В.М. Смитиенко. — К. : Вища школа, 1989. — 243 с.

23. *Миколенко А.Н.* Преступления против окружающей природной среды / А.Н. Миколенко // Уголовный кодекс Украины. Комментарии: Под ред. Ю.А. Кармазина и Е.Л. Стрельцова. — Харьков : ООО «Одиссей», 2001. — С. 496—541.

24. *Дагель П.С.* Проблемы вины в советском уголовном праве / П.С. Дагель // Ученые записки ДВГУ. — Владивосток, 1969. — Вып. 21. — Ч. 1. — С. 60—74.

25. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / Під заг. ред. Потебенька М.О., Гончаренка В.Г., у 2 ч. — К. : Форум, 2001. — Ч. 2. — 944 с.

26. *Антипов В.І.* Коментар до ст. 242 КК України / В. І. Антипов // Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / За ред. С.С. Яценка. — К. : АСК, 2002. — С. 539—543.

27. *Крупко Д.И.* Преступление против окружающей среды / Д.И. Крупко // Уголовное право Украины. Общая и Особенная части: Учебник / Под ред. Заслуженного деятеля науки и техники Украины Е.Л. Стрельцова. — Харьков : ООО «Одиссей», 2002. — С. 403—425.

28. *Ваулина Т.И.* Нарушение правил охраны неживой природы / Т.И. Ваулина // Уголовное право. Особенная часть. Учебник для вузов / Отв. ред. И.Я. Козаченко,

З.А. Незнамова, Г.Н. Новоселов. — М. : Издательская группа ИНФРА М-Норма, 1997. — С. 502—504.

29. *Лопашенко Н.А.* Экологические преступления: Комментарий к гл. 26 УКРФ / Н. А. Лопашенко. СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. — 802 с.

30. *Гавриш С.Б.* Коментар до ст. 242 КК України / С.Б. Гавриш // Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ю.В. Баулін, В.І. Борисова, С.Б. Гавриш та ін.; За заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. — К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. — С. 672—675.

31. *Жевлаков Э.Н.* Преступления против природных богатств СССР / Э.Н. Жевлаков. — М. : Юрид. лит., 1983. — 80 с.

32. *Навроцкий В.А.* Уголовная ответственность за загрязнение водоёмов: Автореф. дис. канд. юрид. наук / В.А. Навроцкий. — Харьков, 1982. — 16 с.

33. *Матвійчук В.К.* Відмежування майнових цінностей від природних багатств / В.К. Матвійчук // Актуальні проблеми економіки. — Київ : ВНЗ «Національна академія управління», 2001. — № 7—8. — С. 25—40.

34. *Кузнецова Н.Ф.* Преступление, состав преступления уголовно-правовой нормы / Н. Ф. Кузнецова // Вестник МГУ. — Право. — 1967. — № 4. — С. 35—48.

35. Уголовное право УССР. — К. : Вища школа, 1989. — 530 с.

36. *Ищенко О.М., Матвійчук В.К., Єрсова І.Ю.* Кримінально-правовий захист атмосферного повітря: Навчальний посібник / О.М. Іщенко, В.К. Матвійчук, І.Ю. Єрсова. — К. : РВВ НАВСУ, 1994 р. — 64 с.

37. *Матвейчук В.К.* Уточнение понятия субъекта экологических преступлений на современном этапе развития общества и государства / В.К. Матвейчук // Проблемы борьбы зі злочинністю в Україні. — К. : Вид-во «Українська академія внутрішніх справ», 1992. — С. 62—63.

38. *Никифоров Б.С.* Объект преступления по советскому уголовному праву / Б.С. Никифоров. — М. : Госюриздат, 1960. — 229 с.

39. *Коржанский Н.И.* Объект и предмет уголовно-правовой охраны / Н.И. Коржанский. — М. : Академия МВД СССР, 1980. — 248 с.

40. *Жевлаков Э.Н.* Понятие экологических преступлений. Объект и системы / Э.Н. Жевлаков // Проблемы борьбы с экологическими правонарушениями в свете решений XXVII съезда КПСС. — М. : ВЮЗИ, 1990. — С. 5—24.

41. *Тацій В.Я.* Об'єкті предмет злочину у кримінальному праві України: Навчальний посібник / В. Я. Тацій. — Харків : Українська юридична академія, 1994. — 80 с.

42. *Гришаев П.И.* Объективная сторона состава преступления: Учебное пособие / П.И. Гришаев. — М. : ВЮЗИ, 1961. — 48 с.

43. *Панько М.М.* Преступления против окружающей среды / М.М. Панько // Уголовный кодекс Украины. Комментарий / Под ред. Ю.А. Кармазина и Е.Л. Стрельцова. — Харьков : ООО «Одиссей», 2001. — С. 496—541.

44. *Дудоров О.О.* Коментар до ст. 242 КК України / О. О. Дудоров // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 січня 2001 р. / За ред. Мельника М.І., Хавронюка М.І. — К. : Каннон, 2001. — С. 644—648.

45. *Жевлаков Э.Н.* Экологические преступления и экологическая преступность: Учебное пособие / Э. Н. Жевлаков. — М. : Белые альвы, 1996. — 96 с.

46. *Гавриш С.Б., Корчева З.В.* Злочини проти довкілля / С.Б. Гавриш, З.В. Корчева // Кримінальне право України. Особлива частина: Підручник / За ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. — Київ-Харків : Юрінком Інтер-Право, 2002. — 496 с.

47. Экологический энциклопедический словарь. — М. : Издательский дом «Ноосфера», 1999. — 930 с.
48. *Вольфман Г.* Уголовно-правовая охрана леса / Г. Вольфман // Радянське право. — 1981. — № 11. — С. 23—24.
49. *Ожегов С.И.* Словарь русского языка / С.И. Ожегов. — М. : Рус. язык, 1987. — 750 с.
50. Большая советская энциклопедия. — М. : Изд-во «Энциклопедия», 1975. — Т. 9. — 986 с.
51. *Навроцький В.О.* Предмет злочинного забруднення водойм (ст. 228 КК УРСР) / В. О. Навроцький // Радянське право. — 1982. — № 3. — С. 64—67.
52. Украинская Советская энциклопедия. — К. : Главная редакция УСЭ, 1979. — Т. 4. — 560 с.
53. Советский энциклопедический словарь. — М. : Сов. энциклопедия, 1984. — 1600 с.
54. *Матвейчук В.К.* Уголовно-правовая борьба органов внутренних дел с преступным загрязнением водных объектов: Учебное пособие / В.К. Матвейчук. — К. : НИИ РИО Украинской академии внутренних дел, 1992. — 80 с.
55. *Грабовская Н.П.* Преступления против здоровья населения / Н.П. Грабовская // Курс советского уголовного права. — Л. : Изд-во ЛГУ, 1981. — Т. 5. — С. 3—219.
56. *Петров В.В.* Правовая охрана природы в СССР / В.В. Петров. — М. : Юрид. лит., 1984. — 384 с.
57. The Polish Penal Code / edited by candidate of law, assistant professor A.I. Lukashov, and Dj, prof. N.F. Kuznetsova introduction by candidate of law, assistant professor A.I. Lukashov and candidate of law E.A. Sarkisova, translated from Polish by D.A. Barilovitch. — St Petersburg “Yundichesky Centei Press”, 2001. — 234 p.
58. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2001. — 298 p.
59. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova. — St Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 366 p.
60. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. — St Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 226 p.
61. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn. V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 366 p.
62. Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, del Código Penal del Reino de España (Esta revisión vigente desde 01 de Julio de 2015) [Электронный ресурс]. — Режим доступу : http://noticias.juridicas.com/base_datos/Penal/lo10-1995.html.

REFERENCES

1. *Trajnin A.N.* Dolzhnostnye i hozhajstvennye prestuplenija / A.N. Trajnin. — М. : Jurizdat, 1938. — 136 с.
2. *Krass A.V.* Pravo gosudarstvennoj socialisticheskoy sobstvennosti / A.V. Krass. — М. : Gosjurizdat, 1954. — 260 с.
3. *Muntjan V.L.* Pravovaja ohrana rybnyh bagatstv / V.L. Muntjan // Pravovaja ohrana prirody. — М. : Izd-vo MGU, 1961. — С. 8—17.

4. *Sergeeva T.L.* Ohrana prirody po sovetському ugodovnomu zakonodatel'stvu / T.L. Sergeeva // Pravovye voprosy ohrany prirody v SSSR. — M. : Gosjurizdat, 1963. — S. 168—227.
5. *Bogomjakov Ju.S.* Ugodovno-pravovaja ohrana prirodnyh bogatstv SSSR / Ju.S. Bogomjakov // Avtor dissertacii kand. jur. nauk. — Sverdlovsk, 1972. — 16 s.
6. *Glistin V.K.* Ohrana prirody po sovetському ugodovnomu pravu: Avtorefer. dis. kand. jur. Nauk / V.K. Glistin. — Leningrad : LGU, 1966. — 16 s.
7. *Kriger G.* Eshhe raz o smeshannoj forme viny / G. Kriger // Sovetskaja justicija. — 1967. — № 3. — S. 7—9.
8. *Piontkovskij A.A.* Kurs sovetського prava / A.A. Piontkovskij. — M. : Izd-vo "Nauka", 1959. — T. 2. — 368 s.
9. Kurs sovetського ugodovnogogo prava. Chast' osobennaja / N.A. Beljaev, N.S. Lejkina, V.K. Glistin i dr. Otv. red. N.A. Beljaev. — L. : LGU, 1978. — 557 s.
10. *Leont'ev B.M.* Prestuplenija protiv prirodnyh bogatstv SSSR. — Sovetskoe ugodovnoe pravo. Chast' osobennaja / B.M. Leont'ev. — M. : Izd-vo Mosk. un-ta, 1975. — S. 261—274.
11. *Nekipelov P.T.* Ponjatie i sistema hozjajstvennyh prestuplenij po sovetському ugodovnomu pravu / P.T. Nekipelov. — Rostov-na-Donu : Izd-vo Rost. un-ta, 1963. — 160 s.
12. *Poljanskaja G.N.* Primechanie k sborniku «Pravovye voprosy ohrany prirody v SSSR». — M. : Gosjurizdat, 1963. — S. 1—3.
13. *Havrysh S.B.* Osnovni pytannia vidpovidalnosti za zlochyny proty pryrodnoho seredovyshcha (problemy teorii ta rozvytku kryminalnoho zakonodavstva Ukrainy): Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovoho stupenia doktora yurydychnykh nauk / S.B. Havrysh. — Kharkiv, 1994. — 39 s.
14. *Tjzhkova I.M.* Prestuplenija protiv prirodnyh bogatstv / I.M. Tjzhkova // Sovetskoe ugodovnoe pravo. Osobennaja chast'. — M. : Izd-vo MGU, 1982. — S. 253—269.
15. *Tacij V.Ja.* Prestuplenija protiv prirodnyh bogatstv SSSR / V.Ja. Tacij // Ugodovnoe pravo USSR. Osobennaja chast': Uchebnik pod red. M.I. Bazhanova i dr. — K. : Vishha shkola. Golovnoe izd-vo, 1989. — S. 285—503.
16. *Vishinskaja Z.A.* Sovetskoe ugodovnoe pravo. Chast' osobennaja / Z.A. Vishinskaja — M. : Gosjurizdat, 1963. — 82 s.
17. *Anashkin G.Z.* Ugodovno-pravovye problemy ohrany okruzhajushhej sredy v SSSR / G.Z. Anashkin // Voprosy bor'by s prestupnost'ju. Vyp. 30. — M. : VIP 1979. — S. 46—48.
18. *Busheva T.A., Dageľ P.S.* Obekt ugodovno-pravovoj ohrany prirody / T.A. Busheva, P.S. Dageľ // Sovetskoe gosudarstvo i pravo. — 1977. — № 8. — S. 77—83.
19. *Mynbaev R., Orymbaev M.* Sudebnaja praktika po delam o prestuplenijah v oblastjah ohrany prirody v Kazahskoj SSR / R. Mynbaev, M. Orymbaev // Soc. zakonnost'. — 1979. — № 8—9. — S. 22—23.
20. *Korcheva G.Z.* Ugodovno-pravovaja ohrana prirody v USSR / G.Z. Korcheva. — Har'kov : Vishha shkola, 1975. — 83 s.
21. *Dubovik O.L.* Jekologicheskoe pravonarushenie: ponjatie i vidy / O.L. Dubovik // Okruzhajushhaja sreda pod ohranoj zakona. — M. : Jurid. lit., 1989. — S. 104—177.
22. *Smitienko V.M.* Ugodovno-pravovaja ohrana zdorov'ja naselenija v SSSR / V.M. Smitienko. — K. : Vishha shkola, 1989. — 243 s.
23. *Mikolenko A.N.* Prestuplenija protiv okruzhajushhej prirodnoj sredy / A.N. Mikolenko // Ugodovnyj kodeks Ukrainy. Kommentarii: Pod red. Ju.A. Karmazina i E.L. Strel'cova. — Har'kov : OOO "Odyssey", 2001. — S. 496—541.

24. *Dagel' P.S.* Problemy viny v sovetskom ugovnomom prave / P.S. Dagel' // Uchenyye zapiski DVGU. — Vladivostok, 1969. — Vyp. 21. — Ch. 1. — S. 60–74.

25. Naukovo-praktychnyi komentar do Kryminalnogo kodeksu Ukrainy / Pid zah. red. Potebenka M.O., Honcharenka V.H., u 2 ch. — K. : Forum, 2001. — ch. 2. — 944 s.

26. *Antypov V.I.* Komentar do st. 242 KK Ukrainy / V.I. Antypov // Naukovo-praktychnyi komentar do Kryminalnogo kodeksu Ukrainy / Za red. S.S. Yatsenka. — K. : ASK, 2002. — S. 539–543.

27. *Krupko D.I.* Prestuplenie protiv okruzhajushhej srede / D.I. Krupko // Ugolovnoe pravo Ukrainy. Obshhaja i Osobennaja chasti: Uchebnik / Pod red. Zasluzhennogo dejatelja nauki i tehniky Ukrainy E.L. Strel'cova. — Har'kov : OOO "Odissej", 2002. — S. 403–425.

28. *Vaulina T.I.* Narushenie pravil ohrany nezhivoj prirody / T.I. Vaulina // Ugolovnoe pravo. Osobennaja chast'. Uchebnik dlja vuzov /Otv. red. I.Ja. Kozachenko, Z.A. Neznamova, G.N. Novoselov. — M. : Izdatel'skaja gruppa INFRA M-Norma, 1997. — S. 502–504.

29. *Lopashenko N.A.* Jekologicheskie prestuplenija: Kommentarij k gl. 26 UKRF / N.A. Lopashenko. SPb. : Izdatel'stvo «Juridicheskij centr Press», 2002. — 802 s.

30. *Havrysh S.B.* Komentar do st. 242 KK Ukrainy / S.B. Havrysh // Kryminalnyi kodeks Ukrainy: Naukovo-praktychnyi komentar / Yu.V. Baulin, V.I. Borysova, S.B. Havrysh ta in.; Za zah. red. V.V. Stashysa, V.Ya. Tatsiia. — K. : Kontsern «Vydavnychi Dim «In Yure», 2003. — S. 672–675.

31. *Zhevlakov Je.N.* Prestuplenija protiv prirodnyh bogatstv SSSR / Je.N. Zhevlakov. — M. : Jurid. lit., 1983. — 80 s.

32. *Navrockij V.A.* Ugolovnaja otvetstvennost' za zagrjaznenie vodojmov: Avtoref. dis. kand. jurid. nauk / V.A. Navrockij. — Har'kov, 1982. — 16 s.

33. *Matviichuk V.K.* Vidmezhuвання mainovykh tsinnosti vid pryrodnykh bahatstv / V.K. Matviichuk // Aktualni problemy ekonomiky. — Kyiv : VNZ «Natsionalna akademiia upravlinnia», 2001. — № 7–8. — S. 25–40.

34. *Kuznecova N.F.* Prestuplenie, sostav prestuplenija ugovno-pravovoj normy / N.F. Kuznecova // Vestnik MGU. — Pravo. — 1967. — № 4. — S. 35–48.

35. Ugolovnoe pravo USSR. — K. : Vyshcha shkola, 1989. — 530 s.

36. *Ishchenko O.M., Matviichuk V.K., Yerosova I.Yu.* Kryminalno-pravovyi zakhyst atmosfernoho povitria: Navchalnyi posibnyk / O.M. Ishchenko, V.K. Matviichuk, I.Yu. Yerosova. — K. : RVV NAVSU, 1994 r. — 64 s.

37. *Matvejchuk V.K.* Utochnenie ponjatija subekta jekologicheskikh prestuplenij na sovremennom jetape razvitija obshhestva i gosudarstva / V.K. Matvejchuk // Problemy borotby zi zlochynnistiu v Ukraini. — K. : Vyd-vo «Ukrainska akademiia vnutrishnikh sprav», 1992. — S. 62–63.

38. *Nikiforov B.S.* Obekt prestuplenija po sovetskomu ugovnomu pravu / B.S. Nikiforov. — M. : Gosjurizdat, 1960. — 229 s.

39. *Korzhanskij N.I.* Obekt i predmet ugovno-pravovoj ohrany / N.I. Korzhanskij. — M. : Akademiia MVD SSSR, 1980. — 248 s.

40. *Zhevlakov Je.N.* Ponjatje jekologicheskikh prestuplenij. Obekt i sistemy / Je.N. Zhevlakov // Problemy bor'by s jekologicheskimi pravonarushenijami vsvete reshenij XXVII sezda KPSS. — M. : VJuZI, 1990. — S. 5–24.

41. *Tatsii V.Ya.* Obiekt i predmet zlochynu u kryminalnomu pravi Ukrainy: Navchalnyi posibnyk / V.Ya. Tatsii. — Kharkiv : Ukrainska yurydychna akademiia, 1994. — 80 s.

42. *Grishaev P.I.* Obektivnaja storona sostava prestuplenija: Uchebnoe posobie / P.I. Grishaev. — M. : VJuZI, 1961. — 48 s.

43. *Pan'ko M.M.* Prestuplenija protiv okružhajushhej srody / M.M. Pan'ko // Ugolovnyj kodeks Ukrainy. Kommentarij / Pod red. Ju.A. Karmazina i E.L. Strel'cova. — Har'kov : OOO "Odisej", 2001. — S. 496—541.

44. *Dudorov O.O.* Komentar do st. 242 KK Ukrainy / O.O. Dudorov // Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnogo kodeksu Ukrainy vid 5 sichnia 2001 r. / Za red. Melnyka M.I., Khavroniuka M.I. — K. : Kannon, 2001. — S. 644—648.

45. *Zhevlakov Je.N.* Jekologicheskie prestuplenija i jekologicheskaja prestupnost': Uchebnoe posobie / Je.N. Zhevlakov. — M. : Belye al'vy, 1996. — 96 s.

46. *Havrysh S.B., Korcheva Z.V.* Zlochyny proty dokillia / S.B. Havrysh, Z.V. Korcheva // Kryminalne pravo Ukrainy. Osoblyva chastyna: Pidruchnyk / Za red. M.I. Bazhanova, V.V. Stashysa, V.Ya. Tatsiia. — Kyiv-Kharkiv : Yurinkom Inter-Pravo, 2002. — 496 s.

47. Jekologicheskij jenciklopedicheskij slovar'. — M. : Izdatel'skij dom «Noosfera», 1999. — 930 s.

48. *Vol'fman G.* Ugolovno-pravovaja ohrana lesa / G. Vol'fman // Radianske pravo. — 1981. — № 11. — S. 23—24.

49. *Ozhegov S.I.* Slovar' russkogo jazika / S.I. Ozhegov. — M. : Rus. jazyk, 1987. — 750 s.

50. Bol'shaja sovetskaja jenciklopedija. — M. : Izd-vo «Jenciklopedija», 1975. — T. 9. — 986 s.

51. *Navrotskyi V.O.* Predmet zlochynnoho zabrudnennia vodoim (st. 228 KK URSS) / V.O. Navrotskyi // Radianske pravo. — 1982. — № 3. — S. 64—67.

52. Ukrainskaja Sovetskaja jenciklopedija. — K. : Glavnaja redakcija USJe, 1979. — T. 4. — 560 s.

53. Sovetskij jenciklopedicheskij slovar'. — M. : Sov. jenciklopedija, 1984. — 1600 s.

54. *Matvejchuk V.K.* Ugolovno-pravovaja bor'ba organov vnutrennih del s prestupnym zagrjazneniem vodnyh obektov: Uchebnoe posobie / V.K. Matvejchuk. — K. : NII RIO Ukrainskoj akademii vnutrennih del, 1992. — 80 s.

55. *Grabovskaja N.P.* Prestuplenija protiv zdorov'ja naselenija / N.P. Grabovskaja // Kurs sovetskogo ugolovnogogo prava. — L. : Izd-vo LGU, 1981. — T. 5. — S. 3—219.

56. *Petrov V.V.* Pravovaja ohrana prirody v SSSR / V.V. Petrov. — M. : Jurid. lit., 1984. — 384 s.

57. The Polish Penal Code / edited by candidate of law, assistant professor A.I. Lukashov, and Dj, prof. N.F. Kuznetsova introduction by candidate of law, assistant professor A.I. Lukashov and candidate of law E.A. Sarkisova, translated from Polish by D.A. Barilovitch. — St Petersburg "Yundicheskij Centei Press", 2001. — 234 p.

58. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. — St. Petersburg : "Yuridicheskij Center — Press", 2001. — 298 p.

59. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova. — St Petersburg : "Yuridicheskij Center — Press", 2002. — 366 p.

60. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. — St Petersburg : "Yuridicheskij Center — Press", 2002. — 226 p.

61. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn.V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. — St. Petersburg : "Yuridicheskij Center — Press", 2002. — 366 p.

62. Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, del Código Penal del Reino de España (Esta revisión vigente desde 01 de Julio de 2015) [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu : http://noticias.juridicas.com/base_datos/Penal/lo10-1995.html.

Присяжний В.М. Сучасне розуміння об'єкта злочину забруднення, засмічення та виснаження водних об'єктів

У статті автор представляє сучасне розуміння об'єкта злочину забруднення, засмічення та виснаження водних об'єктів, передбаченого ст. 242 КК України. Крім того, дане дослідження об'єкта злочину, передбаченого ст. 242 КК України, є послідовним, науково обгрунтованим та має велике значення для теорії кримінального права, законодавчої діяльності та для правильного застосування чинного законодавства.

Ключові слова: сучасне розуміння, об'єкт злочину, предмет злочину, забруднення, засмічення та виснаження водних об'єктів.

Присяжний В.М. Современное понимание объекта преступления загрязнения, засорения и истощения водных объектов

В статье автор представляет современное понимание объекта преступления загрязнения, засорения и истощения водных объектов, предусмотренного ст. 242 УК Украины. Кроме того, данное исследование объекта преступления, предусмотренного ст. 242 УК Украины, является последовательным, научно обоснованным и имеет большое значение для теории уголовного права, законодательной деятельности и для правильного применения действующего законодательства.

Ключевые слова: современное понимание, объект преступления, предмет преступления, загрязнения, засорения и истощения водных объектов.

Prysiaznyi V. Modern Understanding of an Object of a Crime of Pollution, Obstruction, and Exhaustion of Water Objects

In this article, the author presents a modern understanding of an object of a crime of pollution, obstruction, and exhaustion of water objects provided for by the Article 242 of the Criminal Code of Ukraine. This is a consistent, scientifically grounded research of an object of a crime under Article 242 of the Criminal Code of Ukraine and has significant importance for the theory of criminal law, legislative activity, and correct application of current legislation.

Keywords: Modern Understanding; Object of a Crime; Target of a Crime; Pollution; Obstruction; and Exhaustion of Water Objects

Стаття надійшла до редакції 11.04.2017.

УДК 343

T. Savenkova

SUBJECT OF A CRIME OF CONCEALMENT OR MISREPRESENTATION OF INFORMATION ON THE ECOLOGICAL STATE OR POPULATION MORBIDITY

Т.Г. Савенкова

*здобувач кафедри кримінального права,
кримінології, цивільного та господарського права
ВНЗ «Національна академія управління»
м. Київ*

СУБ'ЄКТ ЗЛОЧИНУ ПРИХОВУВАННЯ АБО ПЕРЕКРУЧЕННЯ ВІДОМОСТЕЙ ПРО ЕКОЛОГІЧНИЙ СТАН АБО ЗАХВОРЮВАНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ

Постановка проблеми. Питання, що стосується суб'єкта злочину, передбаченого ст. 238 КК України, важливі як для теорії кримінального права, так і для практики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблеми суб'єкта злочину приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення присвятили свої наукові праці С.Б. Гавриш, Н.О. Лопашенко, В.К. Матвійчук, Ю.С. Шемшученко, В.О. Навроцький, І.О. Харь та інші. Проте дослідження стосувалися злочинів проти навколишнього природного середовища і лише частково торкалися задекларованої проблеми, що є свідченням того, що ця проблема не знайшла свого належного вирішення.

Метою статті є дослідження суб'єкта злочину приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення.

Основні результати дослідження. Проблема суб'єкта злочину загалом, а також суб'єкта діяння, передбаченого ст. 238 КК України 2001 р., має певний теоретичний і практичний багаж у науці кримінального права [1, с. 137–147; 2, с. 18–20; 3, с. 58; 4, с.20; 5, с. 3–4; 6, с. 1–260; 7, с. 130; 8, с. 1–318; 9, с. 1–36; 10, с. 1–304; 11, с. 82–86; 12, с. 130–141; 13, с. 1–140]. Питання про суб'єкт злочину протягом багатьох років було дискусійним у теорії кримінального права. Зазначимо, що і на сьогодні в ряді моментів, які характеризують цей елемент складу злочину, немає єдності поглядів серед теоретиків. Суб'єктом злочину кримінальне право визнає фізичну осудну особу (людину), яка досягла до моменту вчинення певного злочину віку, з якого особа, що вчинила суспільно небезпечне діяння, заборонене кримінальним законом, і здатна понести за нього кримінальну відповідальність [14, с. 348; 15, с. 74]. Існує й таке визначення суб'єкта злочину — «це фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці,

з якого відповідно до Кримінального кодексу може настати кримінальна відповідальність [16, с. 86; 12, с. 130].

Нам більше імпонує тлумачення суб'єкта злочину, яке запропоноване В.Я. Тацієм та В.К. Матвійчуком, оскільки з нього чіткіше визначається вік кримінальної відповідальності.

Історичний аналіз законодавчого підходу до розуміння цього елемента складу злочину дає підстави стверджувати, що вітчизняний кримінальний закон завжди визнавав суб'єктом злочину виключно людину, зокрема до 1 вересня 2014 року, коли вже і юридичну особу можна притягнути до кримінальної відповідальності за деякі кримінальні правопорушення [17, с. 4]. Тут необхідно зазначити, що вперше в КК України 2001 р. у ч. 1 ст. 18 дається законодавче визначення суб'єкта злочину: «Суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого, відповідно до цього Кодексу, може настати кримінальна відповідальність» [18], а також сформульоване визначення спеціального суб'єкта у ч. 2 ст. 18 КК України: «Спеціальним суб'єктом злочину є фізично осудна особа, що вчинила злочин у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність за злочин, суб'єктом якого може бути лише певна особа» [18]. Відсутність будь-якої ознаки загального, а для спеціального — ознак спеціального суб'єкта злочину виключає склад конкретного злочинного діяння й застосування до особи покарання. Ці вимоги стосуються і злочинів, передбачених ст. 328 КК України. Враховуючи те, що законодавець визначає в ч. 3 ст. 238 суб'єктом злочину службову особу, використаємо для його часткового розуміння положення ч. ч. 2 і 3 ст. 18 КК України, де службові особи визначаються таким чином: «3. Службовими особами є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом.

4. Службовими особами також визнаються посадові особи іноземних держав (особи, які обіймають посади в законодавчому, виконавчому або судовому органі іноземної держави, у тому числі присяжні засідателі, інші особи, які здійснюють функції держави для іноземної держави, зокрема для державного органу або державного підприємства), іноземні третейські судді, особи, уповноважені вирішувати цивільні, комерційні або трудові спори в іноземних державах у порядку, альтернативному судовому, посадові особи міжнародних організацій (працівники міжнародної організації чи будь-які інші особи, уповноважені такою організацією діяти від її імені), а також члени міжнародних парламентських асамблей, учасником яких є Україна, та судді і посадові особи міжнародних судів» [18]. Така значущість суб'єкта злочину, передбаченого ст.

238 КК України, потребує значної уваги до його дослідження і, зокрема, до класифікації суб'єктів у теорії кримінального права.

Аналіз юридичної, філософської, медичної і психологічної літератури окреслив основні теоретичні й методологічні проблеми вчення про суб'єкт злочину в науці кримінального права. З дослідження цієї літератури видно, що під методологією розуміють перш за все звернення до принципів побудови, форм і способів науково-пізнавальної діяльності, вчення про структуру, логічну організацію, а також про методи і засоби цієї діяльності [19, с. 164]. Виходячи із зазначеного, слід погодитися з думкою В.Г. Павлова, що методологія дає змогу представити вчення про суб'єкт злочину взагалі, а, на нашу думку, і про суб'єкт досліджуваного злочину з історико-філософських, правових і теоретичних позицій, допомагає визначити найбільш перспективні напрями цього вчення, глибше пізнати логіку існуючих проблем, виявити і закріпити важливі пріоритети в їх дослідженні [8, с. 12]. Тому ми переконані в тому, що потрібно зупинитися на деяких теоретичних і методологічних положеннях суб'єкта злочину. Крім того, досконале вирішення проблеми суб'єкта злочину, передбаченого ст. 238 КК України, неможливе без осмислення теоретичних і методологічних проблем дослідження суб'єкта злочину та дискусійних питань вчення про суб'єкт злочину.

Насамперед зазначимо ще раз, що під методологією розуміють: вчення щодо принципів побудови, форм і способів науково-пізнавальної діяльності; вчення про структуру логічної організації, а також щодо методів і засобів цієї діяльності [20, с. 164]. Термін «методологія» в літературі в широкому розумінні використовується як філософське вчення про методи пізнання [21, с. 365–367]. У вузькому розумінні під методологією розуміють сукупність пізнавальних засобів, розроблених на основі принципів загальної методології, що мають методологічне значення в конкретній сфері пізнання і практики [19, с. 13–14]. Крім того, під методологією розуміють систему принципів наукового дослідження, оскільки методологія визначає, якою мірою зібрані факти можуть слугувати і відповідати об'єктивному знанню [22, с. 24].

Маючи достатньо аргументовані визначення та підходи і провівши аналіз юридичної, філософської, медичної і психологічної літератури, окреслимо основні теоретичні й методологічні проблеми вчення про суб'єкт злочину в науці кримінального права, а також ті, що стосуються і суб'єкта злочину, передбаченого ст. 238 КК України.

Виходячи з означеного вище, слід констатувати той факт, що формування цілої низки методологічних основ учення про суб'єкт злочину відносяться до теорій і правових поглядів І. Канта, Г.В.Ф. Гегеля, А. Фейєрбаха, І.Г. Фіхте та інших дослідників права, які мали великий вплив на розвиток правової думки в Україні. Так, у філософії І. Канта інтерес викликає: осмислення злочину і особи, що його вчинила; переконання, що злочин вчиняється за бажанням людини (за рішенням її волі); що суб'єкт злочину (як фізична особа) володіє свободою волі [23, с. 137]. Натомість, за кримінально-правовою теорією Г.В.Ф. Гегеля: злочинець — це не просто об'єкт каральної влади держави, а суб'єкт права, воля і мислення якого являють собою щось єдине, так як воля не

що інше, як мислення, яке перетворює себе в наявне буття і при цьому наявність волі є загальною умовою інкримінування; осудність як властивість особи, що вчинила злочин, свідчить про те, що суб'єкт як мисляча істота, знав і хотів діяти певним чином [24, с. 89–165]. А. Фейєрбах вважав, що злочин вчиняється не з чуттєвих спонукань, а із свавілля вільної волі (як дія вільної волі злочинця) [25, с. 16–30]. І.Г. Фіхте наполягав на тому, що злочин залежить від свободи волі людини [26, с. 165].

За дослідженнями А.А. Піонтковського, з якими слід погодитися, кримінально-правові погляди І. Канта на проблему суб'єкта злочину були ідеалістичними, натомість це ж питання Г.В.Ф. Гегелем розглядалося по суті у сфері абстрактного права, а погляди А. Фейєрбаха були антиісторичними, тобто мали методологію критичної філософії [26, с. 17].

Багато питань, в тому числі тих, що стосуються суб'єкта злочину, відображені у філософії І. Канта, Г.В.Ф. Гегеля. І.Г. Фіхте, в подальшому розроблялися і досліджувалися різними правовими школами. Так, найвидатнішими теоретиками класичної школи кримінального права, що виникла в Європі у другій половині XVIII – на початку XIX ст., поряд з А. Фейєрбахом були К. Біндінг (Німеччина), Н. Россі, О. Гарро (Франція). В Україні такий напрямок виник у XIX–XX ст. в особі професора А.Ф. Кістяковського, в Росії представниками цього напрямку були М.С. Таганцев, Н. Д. Сергієвський. Ця школа кримінального права базувалася на метафізичній, ніким і нічим не обумовленій свободі волі особи і відсутності кримінальної відповідальності неосудних. Протилежних поглядів дотримувалися представники антропологічної школи кримінального права, що виникла в кінці XIX ст. (засновники: Ч. Лоброзо, Р. Гарофало, Е. Феррі та ін.), які, спираючись на методологію вульгарного матеріалізму і позитивізму, заперечуючи повністю вольову діяльність, обґрунтовували вчення про злочинну людину. Іншими словами, вони стверджували, що злочини вчиняються незалежно від суспільних умов і, як правило, природженими злочинцями. Представники соціологічної школи кримінального права (кінець XIX – початок XX ст.) А. Прінс, І.Я. Фойніцький та інші виступили проти визнання свободи волі злочинця, наполягаючи, що його дії обумовлені соціальними факторами злочинності [22, с. 30]. По суті, вони заперечували інститути кримінального права, вчення про склад злочину, не проводили різниці між поняттями: «осудність» і «неосудність». Злочинне діяння розглядалось як вчинок розумної людини. Методологією цієї школи були філософія прагматизму і позитивізму. Вони вважали, що будь який злочин вчиняється фізичною особою (людиною). Якщо розглядати проблеми дослідження суб'єкта злочину з позиції методології теоретичних концепцій в українському і російському кримінальному праві, то, незважаючи на різне ставлення дореволюційних вітчизняних криміналістів до філософських і кримінально-правових теорій, у більшості своїй вони були єдині в тому, що суб'єктом злочину може бути тільки фізична особа, і виступали проти кримінальної відповідальності юридичних осіб.

Проблема осудності і неосудності особи, що вчинила злочин, є однією з основних у теорії кримінального права стосовно суб'єкта злочину, вирішувала-

лась представниками різних шкіл по-різному. Що ж стосується віку суб'єкта як однієї з його головних ознак, то дослідження зводилося до різних класифікацій злочинних елементів або до розгляду їх вікових особливостей з позицій особистих особливостей злочинця. Звичайно, що вивчення свободи волі, осудності, неосудності та інших питань, що пов'язані з поведінкою людини в суспільстві, і неможливо обґрунтувати і вирішити окремо від проблеми суб'єкта злочину, з якою тісно зв'язані різні інститути кримінального права [27, 34–36].

В історичному аспекті представляє інтерес методологічний і теоретичний аналіз суб'єкта злочину в кримінальному праві і кримінальному законодавстві в радянський період розвитку СРСР і її складової Української РСР. Як, на наш погляд, вірно вважає Ю.А. Красіков, після жовтневої революції доктрина соціалістичного права увібрала в себе реакційні положення соціологічної школи права, перекрутивши багато в чому класичний напрямок [27, с. 35]. У перші роки існування радянської держави увага до вивчення суб'єкта злочину юристами майже не приділяється. Це було пов'язано з тим, що кримінальне законодавство потребувало кардинальних змін [8, с. 18]. У цей період наука кримінального права з нових методологічних позицій почала вирішувати завдання з переосмисленням кримінально-правових теорій, у тому числі й тих, що стосуються суб'єкта злочину.

У радянський період значний вклад у розвиток теорій і методології з проблем суб'єкта злочину внесли: Я.М. Браїнін, В.С. Орлов, А.А. Піонтковський, А.М. Траїнін, І.І. Карпець, В.М. Кудрявцев, Н.Ф. Кузнецова, Н.С. Лейкіна, Р.І. Міхеєв, В.Я. Тацій, С.С. Яценко, П.С. Матишевський, О.Я. Светлов та інші. Але у зв'язку з відсутністю в теорії кримінального права послідовного, струнного вчення про суб'єкт злочину, вченими допускалися методологічні помилки в характеристиці його ознак. Традиційно суб'єкт злочину характеризувався у вигляді одного з елементів складу злочину [8, с. 18]. На думку О.Ф. Шишова, в підручнику з кримінального права 1938 р. був допущений ще один методологічний прорахунок, який виразився в тому, що соціальна суть інституту вини розглядалася в розділі «Суб'єкт злочину» [22, с. 87].

Загальновизнаною думкою є та, що висвітлення питань методології в кримінально-правовій літературі цього ж напрямку щодо суб'єкта злочину обмежувалося лише вказівкою авторів на діалектичний матеріалізм як всезагальний метод наукового пізнання, а приватно-наукові методи були у затінку і потребували дослідження.

Важливе значення для розуміння теоретичних і методологічних проблем поняття «суб'єкта злочину» мало дослідження радянськими та сучасними фахівцями в галузі кримінального права філософського поняття свободи, волі в її матеріалістичному розумінні, а також ознак суб'єкта злочину (вік, осудність і неосудність).

У науці кримінального права, як зазначалося раніше, склад злочину є необхідною і достатньою підставою притягнення осудної особи, що вчинила злочин, з урахуванням установленого законом віку до кримінальної відповідальності. Структурну основу складу злочину складає: об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт і суб'єктивна сторона [28, с. 162]. В той же час А.М. Траїнін наполягав на тому, що суб'єкт злочину не може розглядатися в системі елементів складу злочину, тому що людина не є елементом вчиненого нею злочинного діяння [29, с. 191]. Позиція А.М. Траїніна не отримала широкого визнання

серед теоретиків кримінального права. Було спірним у теорії кримінального права і твердження про те, що осудність і вік суб'єкта злочину не можна розглядати як ознаки, що відносяться до складу злочину (А.Н. Трайнін, Б.С. Никіфоров та ін.). На переконання Н.С. Лейкіної, включення осудності і віку до числа основних ознак суб'єкта не є перетворенням злочинця в елемент вчиненого ним злочинного діяння, а є можливістю спробувати дати більшу об'єктивну і всебічну характеристику конкретного складу злочину [30, с. 229–234]. Проте, на думку В.Г. Павлова, з якою слід погодитися, така позиція Н.С. Лейкіної є сумнівною [8, с. 19].

Важливою теоретичною основою в дослідженні суб'єкта злочину є вік, встановлений у законі як обставина, що визначає настання кримінальної відповідальності за вчинене. Вік як ознака суб'єкта злочину глибоко вченими практично не вивчена. Складність цієї проблеми пов'язана не тільки з природними, біологічними, але й соціально-психологічними властивостями людини, які мають враховуватися законодавцем при встановленні вікових меж для притягнення до кримінальної відповідальності. На певних історичних етапах вік, з якого наступала кримінальна відповідальність, встановлювався законодавцем по-різному. Достатньо низькі межі настання кримінальної відповідальності зберігалися тривалий час.

Загальна кримінальна відповідальність за чинним КК України наступає з 16 років, хоча на практиці і в теорії кримінального права це питання вирішується неоднозначно [18]. Справа в тому, що за деякі злочини, не оговорені в законі, кримінальна відповідальність може наступати з 18 років або з 25 років. Дане положення реалізується, коли мова йде про спеціальний суб'єкт злочину. В цьому зв'язку виникає необхідність привести в кримінальному законі конкретний перелік норм, що передбачають настання кримінальної відповідальності з 18 або з 25 років. Від віку, на нашу думку, залежить і структура складу злочину.

Одним із аспектів дослідження суб'єкта в теорії кримінального права є його осудність, тобто такий психічний стан, коли особа, яка під час вчинення злочину могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними [14, с. 204].

Важливою стороною дослідження суб'єкта злочину взагалі і, зокрема, суб'єкта злочину, передбаченого ст. 238 КК України, є вивчення такого складного питання в науці кримінального права і кримінології, як співвідношення понять «суб'єкт злочину» і «особистість злочинця», які іноді ототожнюються. Методологічною основою дослідження цієї проблеми є як поглиблене вивчення самого злочинного діяння на різних етапах розвитку нашої держави, так і вдосконалення кримінального законодавства з метою більш ефективної боротьби зі злочинністю, в тому числі і проти навколишнього природного середовища. Поняття «суб'єкт злочину» і «особистість злочинця», хоча і близькі, але не збігаються. Крім того, вони мають різний обсяг, а саме: поняття «суб'єкта злочину» вужче, ніж поняття «особистість злочинця» [8, с. 23]. Поняття «суб'єкт злочину» ґрунтується на конкретних положеннях, сформульованих у кримінальному законі, і виходить із методологічних передумов філософських і кримінально-правових теорій [8, с. 23]. Суб'єкт злочину — тер-

мін кримінально-правовий, який, швидше, визначає юридичну характеристику особи, що вчинила злочин, і відрізняється від кримінологічного поняття «особистість злочинця» [8, с. 23]. Натомість особистість злочинця як більш об'ємне поняття розкривається через соціальну суть особи, а також через складний комплекс ознак, властивостей, зв'язків, відносин, моральний і духовний світ, що характеризують її, взятих у взаємодії з індивідуальними особливостями і життєвими фактами, що лежить в основі злочинної поведінки [8, с. 23].

Крім того, стосовно суб'єкта злочину також існує проблема його класифікації. Адже, як відомо, в юридичній літературі існують різні погляди на класифікацію суб'єктів злочину. Деякі автори стверджують, що ними можуть бути як приватні, так і службові особи [31, с. 522; 12, с. 131–141 та ін.]. Другі вважають, що суб'єктами злочинів можуть бути будь-які особи [32, с. 9]. Існує думка, що суб'єктом злочину можуть бути як громадяни, так і службові особи [33, с. 42]. В теорії кримінального права суб'єкти злочинів також класифікуються на загальний і спеціальний [34, с. 830–899; 10, с. 120 та ін.].

Така суперечлива класифікація суб'єктів злочину, їх тлумачення в науці кримінального права та судовій практиці не може надати допомогу судам і правоохоронним органам у справі боротьби зі злочинними проявами. Становище, що склалося, викликає необхідність більш поглибленого дослідження суб'єкта злочину і, зокрема, суб'єкта злочину, передбаченого ст. 238 КК України. З цією метою перш за все звернемося до термінології, що використовується авторами для позначення суб'єкта конкретного злочинного діяння. Так, В.Я. Тацій, А.А. Піонтковський та ін. при визначенні суб'єкта злочину, що стосується злочинів проти навколишнього природного середовища, використовують термін «приватна особа». Автор підтримує позицію В.К. Матвійчука, що поняття «приватна особа» не зовсім точно відображає той зміст, який названі автори йому намагаються надати [35, с. 70]. Перш ніж зробити спробу пояснити свою точку зору, слід відзначити, що в кримінальному праві зміст терміна «приватна особа» до цього часу не отримав розробки. Приватною особою автори існуючих підручників з кримінального права, курсів кримінального права, монографічної літератури, навчальних посібників і статей називають суб'єктів злочинів, що стосуються злочинів проти навколишнього природного середовища. Про цьому не дають пояснення, на відміну від поняття «службова особа», якими ж ознаками повинна володіти приватна особа. Разом з тим розробка ознак приватної особи має не тільки теоретичне, але й істотне практичне значення, на чому акцентував увагу В.К. Матвійчук [35, с. 70], що і ми спробуємо аргументувати при визначенні суб'єкта злочину, передбаченого ст. 238 КК України. Щоб отримати з цього питання більш або менш вичерпну відповідь, важливо дійсно дати тлумачення терміна «приватна особа», з'ясувати, який зміст в нього вкладається, і що власне під ним треба розуміти, як його треба аргументувати. За «Словарем русского языка» С. Ожегова слово «частный, -ое» означає «являющийся отдельной частью чего-либо, не общий, не типичный. Личный, не общественный, не государственный» [36, с. 717]. Близьке за значенням, хоча і більш вузьке тлумачення терміна «приватний» пропонує «Толковый словарь русского языка» В. Даля: «относящийся к части, общему,

исключение» [37, с. 583]. Дещо схоже розуміння дається терміна «приватний» Великим тлумачним словником сучасної української мови: «Який належить окремій особі (особам); не державний, не суспільний. Який стосується окремої особи (осіб) особистий //перев., у сполуч. зі сл. життя. Не пов'язаний зі службовою або суспільною діяльністю, який не має офіційного значення... виконується поза державною службовою... який не перебував на державній службі... Приватним способом: а) неофіційно; б) для окремої особи або поза державною службою...» [38, с. 926].

З існуючих тлумачень терміна «приватна», що є в словниках, звичайно ще не можна визначити ознаки приватної особи. Додатково необхідно скористатися тими положеннями, що є в чинному кримінальному законодавстві (ст. 364 КК України), як це робить В.К. Матвійчук у своїх працях, а саме: ознаками службової особи, а також ознаками неслужбової особи, що даються в юридичній літературі. Порівнюючи вказані ознаки й правові наслідки, які відносяться як до службової особи, так і неслужбової, використовуючи для пояснення тлумачення терміна «приватна», наведене у словниках, спробуємо визначити ознаки суб'єкта приватної особи як суб'єкта злочину.

Найбільш прийнятими є визначення і обґрунтування ознак суб'єкта злочину через діяльність і функції суб'єкта [39, с. 70–71], тобто функціональну діяльність такої особи. Зазначена позиція В.К. Матвійчука потребує лише певного уточнення, яке повинне мати таке наповнення: «крім діяльності і функцій суб'єкта (функціональної діяльності такої особи) ще необхідно в зазначеній динаміці врахування і відповідного статусу суб'єкта». Що ж стосується службових осіб, які дають вказівку на вчинення злочину або які його вчиняють особисто, то їх діяльність згідно ст. зі 364 КК України відноситься до здійснення постійно чи тимчасово чи за спеціальними повноваженнями функції представників влади, чи місцевого самоврядування, а також до того, що вони обіймають постійно чи тимчасово в органах державної влади, органах місцевого самоврядування на державних чи комунальних підприємствах в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій або виконують такі функції за спеціальними повноваженнями, якими особа наділяється повноваженим органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноваженим органом чи повноваженою особою підприємства, установи, організації, судом або законом тощо [40, с. 79].

Суть однієї функції, як це зрозуміло, виражається в безпосередньому управлінні людьми, виробничими, виховними, організаційними або технологічними процесами [41, с. 30–31; 42, с. 491–495]. Друга — охоплює коло обов'язків, пов'язаних з розпорядженням і управлінням державним, колективним або приватним майном, засобами виробництва та ін. суб'єкта [43, с. 62–63; 42, с. 495].

У частини суб'єктів, як свідчить це дослідження, функції та статус службової особи відсутні. Слід погодитися з думкою, що неможливо дати всебічне і об'єктивне визначення суб'єкта злочину (в частині, що стосується неслужбо-

вої особи) без розкриття змісту виробничих і професійних функцій, а також статусу такої особи, які такий суб'єкт виконує під час вчинення злочину [43, с. 80].

Ними є: 1) виробничі функції, в процесі яких відбувається процес виробництва; 2) професійні функції – відносно-постійний вид трудової діяльності, яка передбачає певну сукупність теоретичних знань, практичного досвіду і трудових навичок; 3) коло обов'язків такого працівника регламентується трудовим договором, контрактом, службовою інструкцією або іншими нормативно-відомчими актами [43, с. 62–71].

Як стверджує В.К. Матвійчук, поняття «приватна особа» і «службова особа» відносяться до різних систем відліку і їх (ці поняття) не можна порівнювати і протиставляти, а тому методично буде вірним, якщо конкретні системи розглядаються в конкретних умовах (тобто в системі, досліджуваних суспільних відносин) [43, с. 63], а саме, які охороняються ст. 238 КК України, як це доводиться в указаній статі. Отже, повнота поняття «суб'єкт злочину» виявляється в тому, що воно повинно мати повноту об'єму цього поняття (тобто має бути відсутня пустота, відсутність наповнення цього поняття). З цього приводу слід погодитися з позицією В.К. Матвійчука і положеннями формальної логіки, що при діленні певного поняття, а саме, «суб'єкт злочину», сума об'ємів понять-ділників: «службова», «неслужбова» і «приватна» особа має бути рівною об'єму (обсягу) діленого поняття [43, с. 64]. Таким чином, приватна особа як суб'єкт злочину – це фізична осудна особа, якій виповнився до моменту вчинення злочину вік кримінальної відповідальності, яка вчиняє злочин, не маючи функції та статусу службової та неслужбової особи, не знаходиться в трудових відносинах, діє як приватна особа не в інтересах суспільно корисної діяльності [43, с. 64].

Дещо іншою термінологією користується при визначенні суб'єкта злочину В. Пакутін. Так, для позначення можливих суб'єктів конкретного злочину ним використовується поняття «громадяни» поряд із службовими особами [33, с. 28]. Проте В.К. Матвійчук з цього приводу зазначає, що «використання терміна «громадянин» в поєднанні з службовими особами як складових суб'єкта злочину неправомірно» [35, с. 93]. Дійсно, що таке поєднання можливих суб'єктів окремого складу злочину призводить до відомої логічної помилки, тобто невідповідності членів поділу і їх перерізу, пересіченню, перетину [35, с. 93], і, на нашу думку, веде до повного відторгнення їх одного від одного, адже очевидно, що службові особи є також громадянами. Крім того, при такому поєднанні вбачається і друга логічна помилка – неповнота ділення [35, с. 93], що є істотною методологічною помилкою. Автори, використовуючи поняття «громадяни», не включають як можливих суб'єктів злочину осіб без громадянства, громадян іноземної держави, неслужбових і приватних осіб. Це ще раз підтверджує нашу позицію щодо суб'єкта злочину.

Поділ суб'єктів на загальний і спеціальний, як вірно вказує С.Б. Гавриш, для злочинів проти навколишнього природного середовища дійсно недостатній, бо не відображає соціального і правового статусу суб'єкта [44, с. 484]. В дійсності це так, оскільки цей термін є певною абстракцією, що позбавлена соціального змісту, тобто реальності суб'єкта як такого.

Автор вважає, що теоретичне вирішення питання про суб'єкт злочину, передбаченого ст. 238 КК України, повинно перш за все слугувати практиці боротьби з цими злочинами. Розробки в науці кримінального права можуть бути сприйняті практикою лише в тому випадку, якщо в достатній мірі конкретизовані і базуються на реальних умовах життя суспільства, мають правові та соціальні основи кримінального закону.

Стосовно суб'єкта злочину приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення в юридичній літературі висловлені різні погляди: 1) В.І. Антипов зазначає, що суб'єктом цього злочину є лише службова особа, на яку покладений обов'язок збирання, узагальнення та (або) подання відповідних відомостей (це можуть бути представники адміністрації уранових об'єктів, службові особи обласних центрів по гідрометеорології, установ МОЗ тощо.) [45, с. 530]; 2) М.М. Панько стверджує, що суб'єктом цього злочину може бути службова особа, на яку покладені обов'язки збору, узагальнення та (або) надання відповідних відомостей [46, с. 502]; 3) автори «Науково-практичного коментаря до Кримінального кодексу України» упевнені, що суб'єктом цього злочину є фізична осудна особа, яка досягла віку, кримінальної відповідальності і є службовою особою, відповідальною за інформування щодо екологічного чи радіаційного стану, пов'язаного із забрудненням земель, водних ресурсів, атмосферного повітря, харчових продуктів і продовольчої сировини, що негативно впливає на здоров'я людей, рослинний і тваринний світ, а також за інформування про стан захворюваності населення в районах з підвищеною екологічною небезпекою або в місцевості, оголошеній зоною надзвичайної екологічної ситуації [47, с. 420]; 4) В.А.Клименко заявляє, що суб'єктом цього злочину можуть бути лише службові особи, які відповідно до ст. 25-1 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» спеціально уповноваженого органу виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів, його органів на місцях, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, діяльність яких може негативно вплинути або впливає на стан навколишнього природного середовища, життя і здоров'я людей, на яких покладено обов'язок збирання, узагальнення та (або) подання відповідних відомостей (це можуть бути також службові особи відповідних формувань, які займаються проведенням моніторингу довкілля, установ МОЗ тощо) [48, с. 315]; 5) С.Б. Гавриш стверджує, що суб'єктом цього злочину виступає лише службова особа, відповідальна за подання відомостей про екологічний стан і захворюваність населення (у випадках притягнення до кримінальної відповідальності за ці злочини службових осіб, котрі їх вчинили з використанням свого службового становища, їхні дії за наявності до того підстав, мають кваліфікуватися лише за ст.238 КК України, а не відповідними статтями КК, якими передбачено відповідальність за злочин у сфері службової діяльності [49, с. 406]; 6) О.О. Дудоров наполягає на тому, що у даному випадку «Суб'єкт злочину спеціальний. Це службова особа, на яку покладено правовий обов'язок збирати та (або) подавати відповідні відомості (зокрема, працівники підрозділів МОПС, службові особи органів, установ і закладів державної санітарно-епідеміологічної служби, ЦО, обласних центрів гідрометеорології,

уранових об'єктів, службові особи центральних та місцевих органів виконавчої влади, виконавчих органів рад, службові особи суб'єктів господарювання, які зобов'язані надавати населенню, іншим органам влади або засобам масової інформації відповідну інформацію» [50, с. 728]; 7) В.К. Матвійчук засвідчує підхід законодавця, де в ч. 1 ст. 238 КК України називається службова особа, а в ч. 2 цієї ж статті таку особу розуміють [51, с. 202]; 8) О.В. Кришевич, В.С. Плугатир наполягають на тому, що суб'єкт цього злочину — спеціальний, а саме: службова особа, на яку покладено правовий обов'язок збирати та(або) подавати відповідні відомості (зокрема, працівники підрозділів Міністерства екології та природних ресурсів, службові особи органів, установ і закладів державної санітарно-епідеміологічної служби, цивільної оборони, обласних центрів гідрометеорології, уранових об'єктів, центральних та місцевих органів виконавчої влади, виконавчих органів рад, суб'єктів господарської діяльності, які зобов'язані надавати населенню, іншим органам влади або ЗМІ відповідну інформацію) [52, с. 539].

Аналіз існуючих точок зору на суб'єкт злочину, передбаченого ст. 238 КК України, дає змогу виділити з них такі позитивні положення: 1) що суб'єктом цього злочину є службова особа, на яку покладений обов'язок збирання, узагальнення та (або) надання відповідних відомостей [45, с. 530; 46, с. 502; 48, с. 315; 50, с. 728; 52, с. 539]; 2) що це відомості щодо екологічного чи радіаційного стану, пов'язаного із забрудненням земель, водних ресурсів, атмосферного повітря, харчових продуктів і продовольчої сировини, що негативно впливає на здоров'я людей, рослинний і тваринний світ, а також про стан захворюваності населення в районах з підвищеною екологічною небезпекою або в місцевості, оголошеній зоною надзвичайної екологічної ситуації [47, с. 420]; 3) що це можуть бути: представники адміністрації уранових об'єктів, службові особи обласних центрів по гідрометеорології, установ МОЗ, службові особи підрозділів МОПС, службові особи органів, установ і закладів державної санітарно-епідеміологічної служби, ЦО, службові особи центральних та місцевих органів виконавчої влади, службові особи суб'єктів господарювання, службові особи підрозділів Міністерства екології та природних ресурсів, службові особи підприємств, установ та організацій, діяльність яких може вплинути або впливає на стан навколишнього природного середовища, життя і здоров'я людей.

Проте слід зазначити, що аналіз існуючих поглядів на суб'єкт злочину приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення та виділені з них позитивні положення, є недостатніми для розуміння суб'єктів цього злочину. Для з'ясування суб'єктів злочину, передбаченого ст. 238 КК України, необхідно звернутися до нормативно-правових актів, що стосуються досліджуваної нами проблеми. Так, згідно з постановою Ради Міністрів Української РСР від 28.04.1990 р. № 100 «Про порядок і періодичність обнародування відомостей про екологічну, в тому числі радіаційну, обстановку та стан захворюваності населення» органи, на які покладено державний контроль за охороною і використанням природних ресурсів, та органи охорони здоров'я забезпечують з травня 1990 р. систематичне подання зазначених відомостей до республіканських і місцевих засобів масової інфор-

мації [53]. Це свідчить про те, що відповідальні службові особи «органів, що здійснюють державний контроль за станом екологічної, в тому числі радіаційної, обстановки...відповідно до покладених на них функцій за встановленими формами... у зазначені нижче строки передають таку інформацію:

- про рівень забруднення, в тому числі радіоактивного, ґрунтів, атмосферного повітря, поверхневих вод суші та морських вод: Український гідрометеорологічний центр — до Міністерства охорони навколишнього природного середовища України, Міністерства охорони здоров'я України за перше півріччя — до 10 серпня, за рік — до 15 березня наступного року; службові особи обласних центрів по гідрометеорології — до обласних управлінь з охорони природи, обласних, Київської міської санітарно-епідеміологічних служб про рівень забруднення атмосферного повітря щомісяця до 15 числа наступного періоду, за перше півріччя — до 20 липня, за рік — до 15 лютого наступного року; про рівень забруднення поверхневих вод суші та морських вод щоквартально — до 30 числа наступного за кварталом місяця, за перше півріччя — до 1 серпня, за рік — до 15 лютого наступного року; про рівень радіоактивного забруднення атмосферного повітря щомісяця — до 25 числа наступного періоду; — про рівень забруднення, в тому числі радіоактивного, сільськогосподарських угідь і стічних вод, що скидаються з них: Міністерство аграрної політики та продовольства України до Міністерства охорони навколишнього природного середовища України, МОЗ України за рік — до 15 березня наступного року, обласні управління до обласних управлінь з охорони природи та обласних санітарно-епідеміологічних служб щомісяця — до 15 числа наступного періоду, за перше півріччя — до 20 липня, за рік — до 15 лютого наступного року;

- про рівень радіоактивного забруднення поверхневих вод суші, в тому числі в зоні впливу діючих атомних електростанцій: Державне агентство водних ресурсів до Міністерства охорони навколишнього природного середовища України, Міністерства охорони здоров'я України за перше півріччя — до 10 серпня, за рік — до 15 березня наступного року; басейнові водогосподарські об'єднання до обласних управлінь охорони природи, санітарно-епідеміологічних служб щомісяця — до 15 числа наступного періоду, за перше півріччя — до 20 липня, за рік — до 15 лютого наступного року;

- про рівень забруднення, в тому числі радіоактивного, підземних вод: Державна служба геології та надр України до Міністерства навколишнього природного середовища України за рік — до 15 березня наступного року;

- виробничі геологічні об'єднання до обласних управлінь з охорони природи, санітарно-епідеміологічних служб — до 20 числа наступного за кварталом місяця;

- про рівень техногенних змін геологічного середовища: Державна служба геології та надр України до Міністерства навколишнього природного середовища України за рік — до 15 березня наступного року;

- дані автоматизованої республіканської інформаційної системи «Здоров'я та навколишнє середовище:МОЗ України» до Міністерства навколишнього природного середовища України за рік — до 15 березня наступного року; обласні, Київська міська санітарно-епідеміологічна станція до обласних управлінь з охорони природи за рік — до 15 березня наступного року;

- про рівень забруднення, в тому числі радіоактивного, продуктів тваринництва і рослинництва: Міністерство аграрної політики та продовольства України до Міністерства охорони навколишнього природного середовища і МОЗ України за перше півріччя — до 1 серпня, за рік — до 1 березня наступного року; обласні ради та управління аграрної політики до обласних управлінь охорони природи, обласних санітарно-епідеміологічних служб по продуктам тваринництва щоквартально — до 15 числа наступного за кварталом місяця, в період вільного випасу худоби щомісяця — до 10 числа наступного періоду; по продуктам рослинництва — по мірі їх дозрівання;

- звітні дані обліку земель: Міністерство аграрної політики та продовольства України до Міністерства охорони навколишнього природного середовища України щорічно за станом на 1 листопада — до 1 березня наступного року;

- дані державного земельного кадастру: Міністерство аграрної політики та продовольства України до Міністерства охорони навколишнього природного середовища України раз на 5 років за станом на 1 листопада — до 1 березня наступного за звітним періодом року;

- дані державного водного кадастру по якості поверхневих вод: Український гідрометеорологічний центр до Міністерства охорони навколишнього природного середовища за рік — до 1 липня наступного року тощо [53].

- дані державного водного кадастру по використанню водних ресурсів: Державне агентство водних ресурсів: Державне агентство водних ресурсів України до Міністерства охорони навколишнього природного середовища за рік — до 1 липня наступного року тощо [53].

Отже, відповідальні службові особи органів, на які покладено державний контроль за охороною і використанням природних ресурсів, та органи охорони здоров'я забезпечують з травня 1990 р. систематичне подання зазначених відомостей до республіканських і місцевих засобів відомостей до республіканських і місцевих засобів масової інформації [53]. Це підтверджується й Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 19 січня 1990 року № 8711-ХІ «Про відповідальність за порушення вимог, спрямованих на поліпшення екологічної обстановки в Українській РСР» [54], де зазначено, що органи, на які покладено державний контроль за охороною і використанням природних об'єктів, та органи охорони здоров'я зобов'язані публікувати зазначені вище відомості в республіканських та обласних газетах, повідомляти про них по радіо і телебаченню [54].

Слід звернути увагу на те, що спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища, в галузі з охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів, є Міністерство навколишнього природного середовища України та його територіальні органи, місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, і до його компетенції належить реалізація державної політики із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, належить дотримання вимог законодавства: про екологічну та радіаційну

безпеку; про використання та охорону земель; про охорону і раціональне використання вод та відтворення водних ресурсів; про охорону атмосферного повітря; про охорону, захист, використання та відтворення лісів; про охорону, утримання і використання зелених насаджень; про використання, охорону і відтворення рослинного світу; про охорону, раціональне використання та відтворення тваринного світу; про поводження з відходами; про біологічну та генетичну безпеку тощо (ст. 20-2 Закону) [55]. Ці ж органи здійснюють спостереження, прогнозування, облік та інформування в галузі навколишнього природного середовища (ст. 22–25-1 Закону) [55]. Це ще раз підтверджує наше бачення, що суб'єктами злочину, передбаченого ст. 238 КК України, є спеціально уповноважена службова особа цих органів, що здійснюють державний контроль за станом екологічної, в тому числі радіаційної обстановки, та станом захворюваності населення, які зобов'язані надавати належні відомості про це населенню, а також перераховані нами службові особи, відповідальні за своєю сферою діяльності надавати вчасно центральним органам виконавчої влади Міністерству охорони навколишнього природного середовища України та МОЗ України такі відомості. Таке ж підтвердження нашої позиції ми знаходимо щодо суб'єкта злочину, передбаченого ст. 238 КК України, і в Положенні про державну систему моніторингу довкілля: Затверджену постановою Кабінету Міністрів України від 30 березня 1998 р. № 391 [56].

Ст. 1 Положення «Про Державне агентство лісових ресурсів України» від 8 жовтня 2014 р. № 521, свідчить, що це агентство є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується, координується Кабінетом Міністрів України через Міністра аграрної політики та продовольства, який реалізує державну політику у сфері лісового та мисливського господарства [57]. Це агентство здійснює: державне управління в галузі ведення лісового і мисливського господарства, а також державний контроль за дотриманням вимог нормативно-правових актів щодо ведення лісового і мисливського господарства, а також державний контроль за дотриманням вимог нормативно-правових актів щодо ведення лісового господарства (крім державного контролю з карантину рослин у сфері захисту рослин), моніторинг лісів; організовує виконання заходів щодо визначення рівня радіоактивного забруднення лісів, радіаційний контроль лісової продукції, дозиметричний контроль робочих місць та доз опромінення працівників тощо (п. 4 Положення). Це свідчить про те, що спеціально відповідальна службова особа за контроль і моніторинг зобов'язана подавати відомості про дані обліку державного лісового господарства ґрунтів земель лісового фонду (радіологічні визначення, залишкову кількість пестицидів, агрохімікатів і важких металів тощо) до Міністерства охорони навколишнього природного середовища України, його обласних підрозділів та Мінагрополітики [57]. Це дає нам можливість стверджувати, що спеціально відповідальна за це службова особа Держлісагентства є суб'єктом злочину, передбаченого ст. 238 КК України, при умисному перекрученні відомостей про екологічний, в тому числі радіаційний, стан, який пов'язаний із забрудненням ґрунтів лісового фонду тощо до центральних органів виконавчої влади в сфері довкілля і МОЗУ [57].

Згідно з Положенням про Державну службу гірничого нагляду та промислової безпеки України, затвердженого Указом Президента України від 6 квітня 2011 року № 408/2011 р., Держгірпромнагляд України входить до системи центральних органів виконавчої влади, який забезпечує реалізацію державної політики з промислової безпеки, охорони праці, державного гірничого нагляду, охорони надр та державного регулювання у сфері безпечного поводження з вибуховими матеріалами промислового призначення (п. 1 Положення) [58]. Тому спеціально відповідальна особа цього органу має подавати інформацію до Міністерства охорони здоров'я та Міністерства навколишнього природного середовища України про стан екологічно небезпечних промислових підприємств і виробництв — нагромадження стоків та інших промислових відходів, ліквідацію екологічних наслідків аварій на них тощо. А тому ці службові особи, які відповідальні за подання такої інформації, які приховують або умисно її перекручують, можуть бути суб'єктами злочину, передбаченого ст. 238 КК України. Крім того, з Положення про Державну службу України з питань праці, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 11.02.2015 № 96, випливає, що Держпраці є центральним органом виконавчої влади, який реалізує державну політику у сферах промислової безпеки, охорони праці, гігієни праці, здійснення державного гірничого нагляду тощо (п. 1 Положення), у частині, коли це впливає на екологічний стан промислових підприємств і виробництв, то спеціально відповідальні особи, які мають подавати інформацію до Міністерства охорони навколишнього природного середовища України та до МОЗ при приховуванні або перекрученні відомостей про екологічний стан, в тому числі радіаційний стан, який пов'язаний із забрудненням або станом із захворюваністю населення, можуть бути суб'єктами злочину, передбаченого ст. 238 КК України.

П. 1 Положення про Державне агентство водних ресурсів України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 20.08.2014 № 393 свідчить, що Держводагенство є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністерство навколишнього природного середовища і який реалізує державну політику у сфері водного господарства та гідротехнічної меліорації земель, управління, використання та відтворення поверхневих водних ресурсів, в тому числі має контрольні функції з охорони водних об'єктів, їх моніторингу, в тому числі і через свої територіальні органи (п. 1, п. п. 9, 11, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 25, 27, 37, 40, 46) [59]. Відповідальні службові особи за подання відомостей, пов'язаних з даними державного водного кадастру про використання водних ресурсів, переліку підприємств і організацій — забруднювачів водних об'єктів до Міністерства охорони навколишнього природного середовища та МОЗ, можуть бути суб'єктами злочину, передбаченого ст. 238 КК України.

П.1 Положення про Державну службу геології та надр України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 р. № 1174, передбачає, що Держгеонадра є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через

Міністра навколишнього природного середовища, яка реалізує державну політику у сфері геологічного вивчення та раціонального використання надр [60]. Це свідчить, що спеціально уповноважені службові особи мають надавати до Міністерства навколишнього природного середовища та МОЗ України відомості про рівень забруднення, в тому числі і радіоактивного підземних вод, про рівень техногенних змін геологічного середовища, що охоплюється відомостями по екологічний, в тому числі радіаційний, стан, який пов'язаний із забрудненням водних ресурсів, забрудненням землі тощо. А тому такі службові особи Держгеонадра та його територіальних підрозділів можуть бути суб'єктом злочину, передбаченого ст. 238 КК України, оскільки ці органи відносяться до органів, які здійснюють моніторинг (контроль).

П. 1 Положення про Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 30 квітня 2014 р. № 197, свідчить, що Мінрегіон є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує реформування та реалізує державну регіональну політику, державну житлову політику і політику у сфері будівництва, архітектури, містобудування, житлово-комунального господарства, а також забезпечує формування державної політики у сфері архітектурно-будівельного контролю та нагляду, контролю у сфері житлово-комунального господарства, у сфері ефективного використання паливно-енергетичних ресурсів, енергозбереження, відновлювальних джерел енергії та альтернативних видів палива [61]. Цей орган здійснює моніторинг (контроль), а тому спеціально відповідальні службові особи цього органу мають подавати відомості про обсяг побутових відходів, зайняті ними площі земель і розміри підтоплення міських та сільських територій, про виконання планів озеленення міст і селищ міського типу тощо до Міністерства навколишнього природного середовища. Це означає, що такі службові особи цього центрального органу виконавчої влади і його підрозділів на місцях за приховування або умисне перекручення відомостей про екологічний, в тому числі радіаційний, стан тощо можуть бути суб'єктами злочину, передбаченого ст. 238 КК України.

П. 1 Положення про Державну службу статистики України, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2014 року № 481 свідчить, що Держстат є спеціальним уповноваженим центральним органом виконавчої влади в галузі статистики, діяльність якого спрямовується і координуються Кабінетом України через Міністра економічного розвитку і торгівлі та який реалізує державну політику у сфері статистики [62]. Цей центральний орган виконавчої влади має забезпечити надання відомостей про виконання завдань з будівництва та введення в дію природоохоронних об'єктів, здійснення природоохоронних заходів та іншу екологічну інформацію, передбачену системою державної статистичної звітності, а також одержану за результатами спеціальних обстежень та подати її до Міністерства навколишнього природного середовища та МОЗ України. Спеціально уповноважені службові особи Держстату України та їх підрозділів на місцях при приховуванні або умисному перекрученні відомостей про екологічний, в тому числі

радіаційний, стан, який пов'язаний із забрудненням земель, водних ресурсів, атмосферного повітря, харчових продуктів тощо можуть бути суб'єктом злочину, передбаченого ст. 238 КК України.

П. 1 Положення про Міністерство аграрної політики та продовольства України, затвердженого Указом Президента України від 23 квітня 2011 року № 500/2011 р. свідчить, що Мінагрополітики України є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України з питань формування та забезпечення реалізації: державної політики у сфері сільського господарства та з питань продовольчої безпеки держави; в галузях рибного господарства та рибної промисловості, охорони, використання та відтворення водних живих ресурсів, регулювання рибальства, безпечності харчових продуктів, у сферах карантину та захисту рослин, охорони прав на сорти рослин, лісового та мисливського господарства, нагляду (контролю) в агропромисловому комплексі [63]. Це свідчить про те, що спеціально відповідальна службова особа Мінагропрому та його органів на місцях мають подавати до Міністерства навколишнього природного середовища України та МОЗ України відомості про рівень забруднення, в тому числі радіаційного продуктів тваринництва і рослинництва, звітні дані обліку земель, дані державного земельного кадастру. Якщо спеціально уповноважена службова особа Мінагрополітики України та службові особи його підрозділів на місцях приховують або умисно перекручують відомості про екологічний тому числі радіаційний, стан, який пов'язаний із забрудненням земель, харчових продуктів і продовольчої сировини тощо можуть бути суб'єктами злочинів, передбачених ст. 238 КК.

П. 1 Положення про Міністерство охорони навколишнього природного середовища України, свідчить, що Мінприроди є центральним органом виконавчої влади — головним (провідним) органом з питань охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів, здійснення державного контролю за використанням та охорони земель, екологічної безпеки, заповідної справи, поводження з відходами тощо [64]. Мінприроди здійснює свої повноваження безпосередньо та через утворені в його складі урядові органи державного управління, територіальні органи, інспекції, установи та організації, що належать до сфери його управління, а отже службові особи міністерства його органів, які приховують або умисно перекручують відомості про екологічний, в тому числі радіаційний, стан, який пов'язаний із забрудненням земель, водних ресурсів тощо, при наявності необхідних обставин, можуть бути суб'єктами злочину, передбаченого ст. 238 КК.

П. 1 Положенням про державну систему моніторингу довкілля, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 30.03.1998, № 391, свідчить, що Державна система моніторингу — це система спостережень, збирання, оброблення, передавання, збереження та аналізу інформації про стан довкілля, прогнозування його змін і розроблення науково-обґрунтованих рекомендацій для прийняття рішень про запобігання негативним змінам стану довкілля для дотримання вимог екологічної безпеки. Система моніторингу є складовою

частиною національної інформаційної інфраструктури, сумісної з аналогічними системами інших країн [65]. Моніторинг довкілля здійснюють Мінприроди, ДСНС, ДАЗВ, Держсанепідемслужба, Мінагрополітики, Держлісагенство, Держводагенство, Держгеокадастр, Мінрегіон, Держгеонадра, місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи і організації, незалежно від їх підпорядкування і форми власності [65]. Це дає нам підстави стверджувати, що перераховані суб'єкти державної системи моніторингу довкілля є контролюючими структурами. А отже, спеціально уповноважені службові особи, що працюють у них, за приховування або умисне перекручення відомості про екологічний, в тому числі радіаційний, стан, який пов'язаний із забрудненням земель, водних ресурсів, атмосферного повітря, харчових продуктів і продовольчої сировини і такий, що негативно впливає на здоров'я людей, рослинний і тваринний світ, а також про стан захворюваності населення можуть бути суб'єктами злочинів, передбачених ст. 238 КК.

Положення ст. 9 Закону України «Про захист людини від впливу іонізуючого випромінювання» від 24.09.2013 свідчать, що «до повноважень Кабінету Міністрів України та інших центральних органів виконавчої влади щодо забезпечення захисту людини від впливу іонізуючого випромінювання належать:... здійснення методичного керівництва діяльністю державної системи обліку та контролю індивідуальних доз опромінення персоналу, експертних оцінок її повноти і достатності ... організація і здійснення нагляду за виконанням заходів щодо захисту людини від впливу іонізуючого випромінювання на відповідних територіях місцевими органами виконавчої влади...» [66]. Згідно зі ст. 10 цього Закону «до повноважень місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення захисту людини від впливу іонізуючого випромінювання належить: ... забезпечення постійної готовності засобів оповіщення населення відповідної території про виникнення радіаційної аварії, ...забезпечення населення, в місцях його проживання, інформацією щодо рівнів опромінення людини та заходів захисту від впливу іонізуючого випромінювання, на відповідній території... оповіщення населення, у разі виникнення радіаційної аварії та інформування про рятувальні та профілактичні заходи у зв'язку з цим» [66]. У ст. 13 цього Закону зазначається «...що юридичні та фізичні особи, які здійснюють практичну діяльність, зобов'язані...регулярно інформувати персонал щодо рівнів іонізуючого випромінювання на робочих місцях та значення отриманих ним доз опромінення; ...своєчасне інформування органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, органів державного регулювання ядерної та радіаційної безпеки щодо виникнення аварійної ситуації, порушень технологічних регламентів, які створюють загрозу для безпеки людини...»[66]. Згідно зі ст. 14 цього Закону «...у разі виникнення радіаційної аварії юридичні та фізичні особи...зобов'язані ...інформувати про виникнення радіаційної аварії органи державного регулювання ядерної та радіаційної безпеки, місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування та оповіщати населення територій, на яких можливе підвищення рівня опромінення...» [66]. Зазначені правові приписи свідчать, що суб'єктом злочину, передбаченого ст. 238 КК України, можуть бути спеціально уповноважені особи центральних

органів виконавчої влади, органів (місцевих) виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, а також спеціально уповноважені службові особи органів державного регулювання ядерної та радіаційної безпеки.

Ст. 11 Закону України «Про видобування і переробку уранових руд» в редакції від 05.12.2012 засвідчує, що «адміністрація уранових об'єктів зобов'язана в установленому порядку, а також на вимогу органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування інформувати їх та населення про радіаційний стан на території з особливим режимом» [67]. Отже, і в цьому випадку, при наявності підстав, суб'єктом злочину, передбаченого ст. 238 КК України, можуть бути спеціально уповноважені службові особи уранових об'єктів.

Ст. 4 Закону «Про зону надзвичайної екологічної ситуації» від 13 липня 2000 року № 1908-III свідчить, що «основними принципами регулювання правового режиму в зоні надзвичайної екологічної ситуації є забезпечення населення достовірною інформацією про стан довкілля, можливу загрозу для життя та здоров'я людей і про виконання заходів, спрямованих на нормалізацію екологічного стану...» [68]. Розділом II цього Закону, формулюються підстави для оголошення окремої місцевості зоною надзвичайної екологічної ситуації (ст. 5 Закону), порядок оголошення окремої місцевості зоною надзвичайної екологічної ситуації, та суб'єкти ініціювання та прийняття такого рішення (ст. 6 Закону). Указ Президента України про оголошення окремої місцевості зоною надзвичайної екологічної ситуації негайно доводиться до відома населення через засоби масової інформації та систему оповіщення цивільної оборони (ст. 6 Закону) [68]. З цих положень випливає, що суб'єктом злочину, передбаченого ст. 238 КК України, може бути спеціально уповноважена службова особа, яка зобов'язана належними чином надати зазначені відомості населенню.

П. 3 «Положення про державний санітарно-епідеміологічний нагляд», затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 22.02.1999 № 1109 (у ред. Постанови Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2002 року № 1217) передбачає, що метою санітарно-епідеміологічного нагляду є запобігання, виявлення та припинення порушень санітарного законодавства [69].

Головні державні санітарні лікарі установ, закладів, частин і підрозділів Міноборони, МВС, СБУ, Держкомкордону, Державного департаменту з питань виконання покарань, Державного лікувально-оздоровчого управління та їх заступники мають права, передбачені пунктом 10 цього Положення, у межах територій, на які поширюється їх діяльність, і на підпорядкованих їм об'єктах нагляду [69]. Крім того, Головний санітарний лікар України інформує КМ України про санітарну та епідемічну ситуацію в Україні і в окремих її регіонах, випадки виникнення особливо небезпечних інфекційних хвороб, професійних захворювань, масових неінфекційних захворювань (отруень) та радіаційних уражень людей, а також з інших питань, що належать до його компетенції (п. 14 Положення). Це свідчить про те, що у випадку приховування або умисному перекрученні уповноваженою службовою особою відомостей щодо забруднення харчових продуктів і продовольчої сировини така особа може бути суб'єктом злочину, передбаченого ст. 238 КК України.

Згідно зі ст. 4 Закону України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 року № 2657-ХІІ «суб'єктами інформаційних відносин є: фізичні особи; юридичні особи; об'єднання громадян; суб'єкти владних повноважень. Об'єктом інформаційних відносин є інформація» [70]. Згідно з ч. 4 ст. 21 цього Закону «до інформації з обмеженим доступом не можуть бути віднесені такі відомості: 1) про стан довкілля, якість харчових продуктів...; 2) про аварії, катастрофи, небезпечні природні явища та інші надзвичайні ситуації, що сталися, або можуть статися і загрожують безпеці людей; 3) про стан здоров'я населення...» [71]. Ці положення Закону допоможуть нам з'ясувати суб'єкт злочину, передбаченого ст. 238 КК України.

Відповідно до ст. 13 Закону України «Про доступ до публічної інформації» від 13 січня 2011 року № 2939-VI «Розпорядниками інформації... визнаються: 1) суб'єкти владних повноважень — органи державної влади, інші державні органи, органи місцевого самоврядування, органи влади Автономної Республіки Крим, інші суб'єкти, що здійснюють владні управлінські функції відповідно до законодавства та рішення яких є обов'язковими для виконання; ...2) до розпорядників інформації, зобов'язаних оприлюднювати та надавати ... інформацію, прирівнюються суб'єкти господарювання, які володіють інформацією...про стан довкілля; ...; про якість харчових продуктів ; ... про аварії, катастрофи, небезпечні природні явища...» [71]. Цей Закон також спонукає до з'ясування суб'єкта досліджуваного злочину.

Згідно з п. 9 Правил охорони внутрішніх морських вод і територіального моря України від забруднення та засмічення у разі будь-якого скидання із суден у внутрішні морські води та територіальне море України забруднюючих речовин, в тому числі вод, що їх містять, та сміття, або їх втрат, а також у разі виникнення загрози такого скидання або втрати капітан судна зобов'язаний терміново повідомити про це капітана найближчого морського порту, вжити заходів до максимального зменшення скидання або втрати та ліквідації забруднення [72]. Проте тут може йтися про суб'єкт злочину, передбаченого ст. 243 КК України.

Відповідно до ст. 6 Закону України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» від 24 лютого 1994 року № 4004-ХІІ «підприємства, установи і організації мають право на: одержання від органів виконавчої влади, місцевого самоврядування, а також відповідних органів і закладів охорони здоров'я інформації про стан здоров'я населення, санітарну та епідемічну ситуацію, нормативно-правові акти з питань забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення та санітарні норми...» [73]. Згідно з ч. 8 ст. 21 цього Закону «підприємства, установи і організації зобов'язані:...негайно інформувати органи державної санітарно-епідеміологічної служби про надзвичайні події ситуації, що становлять загрозу здоров'ю населення, санітарному та епідемічному благополуччю» [73].

Відповідно до п. 12 ст. 25 Закону України «Про місцеві державні адміністрації» від 9 квітня 1999 року № 586-XIV «місцева державна адміністрація забезпечує своєчасне інформування населення про загрозу виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій під час проведення потенційно небезпеч-

них заходів в умовах присутності цивільного населення за участю особового складу Збройних Сил України...» [74]. Крім того, вона також «оголошує у разі стихійного лиха, аварії, катастроф, епідемій, епізоотій, пожеж, інших надзвичайних подій зони надзвичайної ситуації; здійснює ...заходи, ...врятування життя людей, захист їх здоров'я...» (п. 9 Закону) [74].

Згідно із п. 6 ст. 33 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 25.05.1997 № 280/97-№280/97-ВР «до відання виконавчих органів сільських, селищних, міських рад належать вжиття необхідних заходів щодо ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій відповідно до закону, інформування про них населення, залучення в установленому законом порядку до цих робіт підприємств, установ та організацій, а також населення» [75].

Згідно з ст. 6 Кодексу цивільного захисту України від 02.10.2012 № 5403-VI «цивільний захист забезпечується з урахуванням особливостей, визначених Законом України «Про основи національної безпеки України», суб'єктами, уповноваженими захищати населення, території, навколишнє природне середовище і майно, згідно з вимогами цього Кодексу — у мирний час, а також в особливий період — у межах реалізації заходів держави щодо оборони...» [76].

Ст. 8 цього Закону передбачено, що завданням єдиної системи цивільного захисту, зокрема, є опрацювання інформації: про надзвичайні ситуації, видання інформаційних матеріалів з питань захисту населення і територій від наслідків надзвичайних ситуацій, а також здійснення оповіщення населення про загрозу та виникнення надзвичайних ситуацій, своєчасне та достовірне інформування про фактичну обстановку [76]. Згідно із ст. 17 цього Закону Центральний орган виконавчої влади, забезпечує оповіщення та інформування центральних та місцевих органів виконавчої влади про загрозу та виникнення надзвичайних ситуацій [76].

Згідно з ч. 6 ст. 5 Закону України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку» від 8 лютого 1995 року № 39/95-ВР одним із основним принципів державної політики у сфері використання ядерної енергії та радіаційного захисту є: «відкритість і доступність інформації, пов'язаної з використанням ядерної енергії» [77]. Ст. 10 цього Закону «громадяни та їх об'єднання мають право на запит та одержання від відповідних підприємств, установ та організацій у межах їх компетенції повної та достовірної інформації щодо безпеки ядерної установки чи об'єкта... Громадяни мають право отримувати інформацію від установ державної системи контролю за радіаційною обстановкою на території України в місцях їх проживання чи роботи... Для реалізації прав громадян органи державної влади, установи державної системи контролю за радіаційною обстановкою підприємства, установи та організації, діяльність яких пов'язана з використанням ядерної енергії, їх посадові особи зобов'язані: періодично поширювати через засоби масової інформації офіційні відомості про радіаційну обстановку на території, де знаходяться, експлуатуються підприємства по видобуванню уранової руди, ядерної установки» [77]. Певною мірою ці питання на законодавчому рівні знайшли відображення і в кримінальних кодексах зарубіжних держав [78; 79; 80; 81; 82].

Висновки. На підставі проведеного дослідження можна запропонувати таке визначення суб'єкта злочину, передбаченого ст. 238 КК України:

«Суб'єктом злочину приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення є фізична осудна, спеціально уповноважена службова особа, яка приховує або умисно перекручує відомості про екологічний, в тому числі радіаційний, стан, який пов'язаний із забрудненням земель, водних ресурсів, атмосферного повітря, харчових продуктів і продовольчої сировини і такий, що негативно впливає на здоров'я людей, рослинний та тваринний світ, а також про стан захворюваності населення в районах з підвищеною екологічною небезпекою, якій до моменту вчинення злочину виповнився вік кримінальної відповідальності».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Абдуразаков С.А., Ахмедов Г.А.* Суб'єкт преступления по Уголовному кодексу Узбекской ССР / С.А. Абдуразаков Г.А. Ахмедов // Вопросы совершенствования законодательства Узбекской ССР / [ред. кол. Г.А. Ахмедов и др.]. — Ташкент, 1970. — С. 137–147.
2. *Абшилава Г.В.* Некоторые особенности производства допроса с участием переводчика / Г.В. Абшилава // Российский следователь. — 2004. — № 10. — С. 18–20.
3. *Бородин С.В.* К вопросу совершенствования законодательства об уголовной ответственности несовершеннолетних / С. В. Бородин, Н. А. Носков // Современные тенденции развития уголовной политики и уголовного законодательства. — М., 1994. — С. 57–59.
4. *Владимиров В.А.* Суб'єкт преступления по советскому уголовному праву: [лекция] / В.А. Владимиров, Г.А. Левицкий. — М. : МООП РСФСР, 1964. — 59 с.
5. *Наумов А.В.* Предприятие на скамье подсудимых / А.В. Наумов // Советская юстиция. 1992. — № 17–18. — С. 3–4.
6. *Орлов В.С.* Суб'єкт преступления по советскому уголовному праву / В.С. Орлов. — М. : Госюриздат, 1958. — 260 с.
7. *Орымбаев Р.* Специальные субъекты преступления / Р. Орымбаев ; отв. ред. Г.И. Баймурзин, — Алма-Ата : Наука Каз ССР, 1977. — 152 с.
8. *Павлов В.Г.* Суб'єкт преступления / В.Г. Павлов. — СПб : Юридический центр Пресс, 2001. — 318 с.
9. *Розенко В.І, Матвійчук В.К.* Суб'єкт злочину / В.І. Розенко., В.К. Матвійчук // Лекція. — К. : Українська академія внутрішніх справ, 2004. — 36 с.
10. *Светлов А.Я.* Ответственность за должностные преступления / А.Я. Светлов. — К. : Наукова думка, 1978. — 304 с.
11. *Протченко Б.А.* Понятие невменяемости в советском уголовном праве / Б.А. Протченко // Изд. вузов Правоведение. — 1987. — С. 82–86.
12. *Тацій В.Я.* Суб'єкт злочину / В.Я. Тацій // Кримінальне право України. Загальна частина : Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. Освіти / [М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін]; за ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. — К.-Х., 2001. — С. 130–141.
13. *Устименко В.В.* Суб'єкт преступления (понятие и виды): Учеб. пособие / В.В. Устименко. — Х. : Харьк. юрид. ин.-т, 1989. — 140 с.
14. *Полный курс уголовного права : В 5 т. / Под ред. докт. юрид. наук, проф., засл. деятеля науки РФ А. И. Коробеева. — СПб. : Р. Асланов, Юридический центр Пресс, 2008. — Т. 1 : Преступление и наказание. — 2008. — 1133 с.*

15. Кримінальне право України. Загальна частина : Практикум [Навч. посібник] / Костенко О.М., Козаченко І.П., Матвійчук В.К. та ін. ; за заг. ред. В.К. Матвійчука. — К. : КНТ, 2006. — 432 с.

16. *Шем'яков О.П.* Суб'єкт злочину / О.П. Шем'яков // Кримінальне право України (Загальна частина) / Хохлова І.В., Шем'яков О.П. : [навч. посібник]. — К. : Центр навчальної літератури, 2006. — С. 86—95.

17. Кримінальна відповідальність юридичних осіб в Україні: pro et contra Юридична газета. — № 24, 12 травня. — 2013. — 1.4 — 9.

18. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 25—26. — Ст. 131.

19. *Шабалин В.А.* Методологические вопросы правоведения. В связи с теорией и практикой социалистического управления / В.А. Шабалин. — Саратов : Саратов. ун-т, 1972. — 226 с.

20. Большая Советская Энциклопедия : В 30 т. — Т. 9 / [гл. ред. А.М. Прохоров]. — 3-е изд. — М. : Сов. Энциклопедия, 1970 : ЕВКЛИД-ИБСЕН. — 1972. — 986 с.

21. Философский энциклопедический словарь / [гл. ред. : Л.Ф. Ильичев, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалев, В.Г. Панов]. — М. : Сов. Энциклопедия, 1983. — 840 с.

22. *Шишов О.Ф.* Становление и развитие науки уголовного права в СССР : Пробл. Общей части : Учеб. пособие (1915 — 1936 гг.) / О. Ф.Шишов : науч. ред. В.А. Владимирова. — М. : Б.и., 1981. — Вып. 1 : 917—1920гг. — 1981. — 85 с.

23. *Кант И.* Сочинение в шести томах. — Т.4. — ч. 2 / И. Кант. — М., 1965. — С. 120—137.

24. *Гегель Г.В.Ф.* Философия права / Г.В.Ф. Гегель. — М. : Мысль, 199. — 524 с.

25. *Фейербах А.* Уголовное право / А. Фейербах. — СПб. : Медицинская тип.; тип. Гос. Комерц-коллегии; тип. Имп. Воспит. дома, 1810. — 616 с.

26. *Пионтковский А.А.* Уголовно-правовые воззрения И. Канта, А. Фейербаха, И. Фихте / А. А. Пионтковский. — М. : Профобразование, 1971. — 112 с.

27. *Красиков Ю.А.* Доктрина русского уголовного права : источники и тенденции развития / Ю.А. Красиков // Современные Тенденции развития уголовной политики и уголовного законодательства : тез. докл. науч. конф., (г. Москва, 27—28 января 1994 г.) / Под. ред. С.В. Бородина и др. — М., 1994. — С. 34—36.

28. *Брайнин Я.М.* Уголовная ответственность и ее основания в советском уголовном праве / Я.М. Браинин. — М. : Госюриздат, 1963. — 281 с.

29. *Трайнин А.Н.* Общее учение о составе преступления / А.Н. Трайнин. — М. : Госюриздат, 1957. — 191 с.

30. Советское уголовное право. Часть Общая: Учеб. пособие / [Н.С. Алексеев, Н.А. Беляев, Н.П. Грабовская, С.А. Домахин, И.И. Карпец, Н.С. Лейкина и др.] — Л. : ЛГУ, 1960. — 587 с.

31. *Пионтковский А.А.* Преступление в области природных богатств / А.А. Пионтковский // Курс советского уголовного права : В 6 т. / [редкол. : А.А. Пионтковский и др.] — М. : 1971. — Т. 5. — С. 513—544.

32. *Писарев А.* Правовая охрана и защита лесов / А. Писарев // Советская юстиция, 1982 — С. 7—10.

33. *Пакутин В.Д.* Ответственность за незаконную порубку леса / В.Д. Пакутин // Социалистическая законность — 1978. — № 11. — С. 40—42.

34. *Баулін Ю.В.* Злочини у сфер обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення / Ю.В. Баулін // Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар /

[Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін.]; за заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. — К., 2003. — С. 830—899.

35. *Матвійчук В.К.* Теоретичні та практичні проблеми кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища: [монографія] / В.К. Матвійчук. — К. : Національна академія управління, 2011. — 368 с.

36. *Ожегов С.И.* Словарь русского языка : ок. 5700слов / Ожегов С.И.; под ред. чл.-корр. АН СССР Н. Ю. Шведовой. — [19 изд., испр.]. — М. : Рус. Яз., 1987. — 846 с.

37. *Даль В.Д.* Толковый словарь живого великорусского языка: В 4 т. / В.И. Даль. — М. : Государственное издательство иностр. и национальных словарей, 1955. — Т. 4. — 1956. — 583 с.

38. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / [уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел]. — К. ; Ірпінь : Перун, 2005. — 1728 с.

39. *Матвейчук В.К.* Уголовно-правовая борьба органов внутренних дел с преступным загрязнением водных объектов : Учеб. пособие / В.К. Матвейчук. — К. : НИ и РИО Украинской академии внутренних дел, 1992. — 79 с.

40. *Попов М.И., Харитонов С.О.* Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язані з наданням публічних послуг / М.І. Попов, С.О. Харитонов // Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: У 2 т. / За заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. — 5-те вид. допов. — Х. : Право, 2013, т. 2 Особлива частина / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін. — 2013. — С. 782—840.

41. *Здравомыслов Б.В.* Должностные преступления. Понятие и квалификация / Б. В. Здравомыслов. — М. : Юрид. лит., 1975. — 168 с.

42. *Мельник М.І.* Злочини у сфері службової діяльності / М.І. Мельник // Кримінальне право України. Особлива частина: Підруч. / [Ю.В. Александров, О.О. Дудоров, В.А. Клименко та ін.]; за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. — К., 2004. — С. 491—513.

43. *Матвейчук В.К.* Уточнение понятия субъекта экологических преступлений на современном этапе развития общества и государства / В.К. Матвейчук // Проблемы борьбы зі злочинністю в Україні : тези доповідей і повідомлень респ. наук. конф. / АН України. Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. — К., 1992. — С. 62—64.

44. *Гавриш С.Б.* Уголовно-правовая охрана природной среды Украины. Проблемы теории и развития законодательства / С.Б. Гавриш. — Харьков : Основа, 1994. — 640 с.

45. *Антипов В.І.* Коментар до ст. 238 КК України / В.І. Антипов // Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: за станом законодавства і постанов Пленуму Верховного Суду України на 1 грудня 2001 р.; за ред. С.С. Яценка. — К. : А. С. К., 2002. — С. 527—530.

46. *Панько М.М.* Преступления против окружающей среды / М.М. Панько // Уголовный кодекс Украины. Комментарий: Под ред. Ю.А. Кармазина и Е.А. Стрельцова. — Харьков, 000 «Одиссей», 2001. — С. 496—540.

47. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. Під заг. ред. Потебенька М.О., Гончаренка В.Г. — К. : «Форум», 2001. — 2-га частина, — 944 с.

48. *Клименко В.А.* Злочини проти довкілля / В.А. Клименко // Кримінальне право України. Особлива частина : [підручник] (Ю.В. Александров, О.О. Дудоров,

В.А. Клименко та ін.). — Вид. 2-ге, переробл. та допов.; За ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. — К. : Атіка, 2008. — С. 301—353.

49. *Гавриш С.Б.* Коментар до ст. 238 КК України / С.Б. Гавриш // Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. : Т. 2 Особлива частина / Ю.В. Баулін, В.І. Бороисов, В.І. Тютюгін та ін. ; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. — 5-те вид., допов. — Х. : Право, 2013. — С. 402—407.

50. *Дудоров О.О.* Злочини проти довкілля / О.О. Дудоров // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України; за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. — 9-те вид., перероб. та допов. — К. : Юридична думка, 2012. — С. 720—782.

51. *Матвійчук В.К.* Теоретичні та прикладні проблеми кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища : [монографія] / В.К. Матвійчук. — К. : Національна академія управління, 2011. — 368 с.

52. *Кришевич О.В., Плугатур В.С.* Злочини проти довкілля / О.В. Кришевич, В.С. Плугатур // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д.С. Азаров, В.К. Гришук, А.В. Савченко [та ін.]; за аг. ред. О.М. Джужі, А.В. Савченка, В.В. Чернея. — К. : ЮрінкомІнтер, 2016. — С. 530—578.

53. Про порядок і періодичність обнародування відомостей про екологічну, в тому числі радіаційну, обстановку та стан захворюваності населення: Затверджений постановою Ради Міністрів УРСР від 28 квітня 1990 р. № 100 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/100-90-%D0%BF>.

54. Про відповідальність за порушення вимог, спрямованих на поліпшення екологічної обстановки в Українській РСР : Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 19 січня 1990 р. № 8711-XI // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1990. — № 5. — Ст. 60.

55. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264-XII // Відомості Верховної Ради України. — 1991. — № 41. — Ст. 546.

56. Положення про державну систему моніторингу довкілля: Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 30 березня 1998 р. № 391 // Офіційний вісник України. — 1998. — № 13, код акту 5112/ 1998 (із змінами і доповненнями станом на 27. 05. 2015 р.).

57. Положення про державне агентство лісових ресурсів України: Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 08 жовтня 2014 р. № 521 // Офіційний вісник України. — 2014. — № 82. — Ст. 2333.

58. Положення про Державну службу гірничого нагляду та промислової безпеки України : Затверджено Указом Президента України від 6 квітня 2011 р. № 408 / 2011 // Офіційний вісник України. — 2011. — № 29. — Ст. 1241.

59. Положення про Державне агентство водних ресурсів України : Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 р. № 393 // Офіційний вісник України. — 2014. — № 71. — Ст. 1995.

60. Положення про Державну службу геології та надр України : Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 р. № 1174 // Офіційний вісник України. — 2016. — № 3. — Ст. 192.

61. Положення про Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України : Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 30 квітня 2014 р. № 197 // Офіційний вісник України. — 2014. — № 51. — Ст. 1345.

62. Положення про Державну службу статистики України : Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2014 р. № 481 // Офіційний вісник України. — 2014. — № 78. — Ст. 2237.

63. Положення про Міністерство аграрної політики та продовольства України : Затверджено Указом Президента України від 23 квітня 2011 р. № 500 / 2011 // Офіційний вісник України. — 2011. — № 13. — Ст. 662.

64. Положення про Міністерство охорони навколишнього природного середовища України : Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 2 листопада 2006 р. № 1524 // Офіційний вісник України. — 2006. — № 44. — Ст. 2949.

65. Положення про державну систему моніторингу довкілля : Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 30 березня 1998 р. № 391 // Офіційний вісник України. — 1998. — № 13. — Код акту 5112 / 1998.

66. Про захист людини від впливу іонізуючого випромінювання : Закон України (в редакції від 29.09.2013 р.) // Відомості Верховної Ради України. — 2014. — № 20 — 21. — Ст. 727.

67. Про видобування і переробку уранових руд: Закон України від 19 листопада 1997 р. № 645—97 — ВР (в редакції від 05. 12. 2012 р.) // Відомості Верховної Ради України. — 2014. — № 2—3. — Ст. 41.

68. Про зону надзвичайної екологічної ситуації : Закон України від 13 липня 2000 р. № 1908 — III ВР // Відомості Верховної Ради України. — 2016. — № 4. — Ст. 44.

69. Положення про державний санітарно-епідеміологічний нагляд : Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 22 червня 1999 р. (в редакції від 19 серпня 2002 № 1217 р.) // Офіційний вісник України. — 2002. — № 34. — Ст. 1612.

70. Про інформацію : Закон України від 2 жовтня 1992 р. № 2657 — XII // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 48. — Ст. 650.

71. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13 січня 2011 р. № 2939 — VI // Відомості Верховної Ради України. — 2011. — № 32. — Ст. 314.

72. Правила охорони внутрішніх морських вод і територіального моря від забруднення та засмічення : Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 29 лютого 1996 р. № 269 (у ред. Постанови КМУ від 29.03.2002 р. № 431) [Електронний ресурс]. Режим доступу : [://rtp/zakon/radasovua/Laws/269-96%20DO%BF/print145268441](http://zakon.radasovua/Laws/269-96%20DO%BF/print145268441).

73. Про забезпечення санітарно та епідемічного благополуччя населення : Закон України від 24 лютого 1994 р. № 4004 — XII // Відомості Верховної Ради України. — 1994. — № 627. — Ст. 218.

74. Про місцеві державні адміністрації : Закон України від 9 квітня 1999 р. № 586 — XIV (поточна редакція від 16. 04. 2017 р.) // Відомості Верховної Ради України. — 2017. — № 17. — Ст. 203.

75. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 р. № 280 / 97-ВР (поточна редакція від 07.05.2017 р.) // Відомості Верховної Ради України. — 2017. — № 7—8. — Ст. 51.

76. Кодекс цивільного захисту України : Закон України від 02.10.2012 р. № 5403 — IV // Відомості Верховної Ради України. — 2013. — № 34—35. — Ст. 458.

77. Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку : Закон України від 8 лютого 1995 р. № 39/95 — ВР (в редакції 26.10.2014) // Відомості Верховної Ради України. — 1995. — № 12. — Ст. 81.

78. The Polish Penal Code / edited by candidate of law, assistant professor A.I. Lukashov, and Dj, prof. N.F. Kuznetsova introduction by candidate of law, assistant professor A.I. Lukashov and candidate of law E.A. Sarkisova, translated from Polish by D.A. Barilovitch. — St. Petersburg : “Yundichesky Centei Press”, 2001.— 234 p.

79. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2001. — 298 p.

80. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 366 p.

81. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 226 p.

82. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn. V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 366 p.

REFERENCES

1. *Abdurazakov S.A., Ahmedov G.A.* Subekt prestuplenija po Ugolovnomu kodeksu Uzbekskoj SSR/ S.A. Abdurazakov G.A. Ahmedov// Voprosy sovershenstvovanija zakonodatel'stva Uzbekskoj SSR/ [red. kol. G.A. Ahmedov i dr.]. — Tashkent, 1970. — S. 137–147.

2. *Abshilava G.V.* Nekotorye osobennosti proizvodstva doprosa s uchastiem perevodchika / G.V. Abshilava // Rossijskij sledovatel'. — 2004. — № 10. — S. 18–20.

3. *Borodin S.V.* K voprosu sovershenstvovanija zakonodatel'stva ob ugolovnoj otvetstvennosti nesovershennoletnih / S.V. Borodin, N.A. Noskov // Sovremennye tendencii razvitiija ugolovnoj politiki i ugolovnego zakonodatel'stva. — M., 1994. — S. 57–59.

4. *Vladimirov V.A.* Subekt prestuplenija po sovetскому ugolovnomu pravu: [lekcija] / V.A. Vladimirov, G.A. Levickij. — M. : MOOP RSFSR, 1964. — 59 s.

5. *Naumov A.V.* Predpriiatie na skam'e podsudimyh / A.V. Naumov // Sovetskaja justicija. 1992. — № 17–18. — S. 3–4.

6. *Orlov V.S.* Subekt prestuplenija po sovetскому ugolovnomu pravu / V.S. Orlov. — M. : Gosjurizdat, 1958. — 260 s.

7. *Orymbaev V.S.* Special'nye subekty prestuplenija / R. Orymbaev ; otv. red. G.I. Bajmurzin, — Alma-Ata : Nauka Kaz SSR, 1977. — 152 s.

8. *Pavlov V.G.* Subekt prestuplenija / V.G. Pavlov. — SPb : Juridicheskij centr Press, 2001. — 318 s.

9. *Rozenko V.I., Matviichuk V.K.* Subiekt zlochynu / V.I. Rozenko., V.K. Matviichuk // Lektsiia. — K. : Ukrainska akademiia vnutrishnikh sprav, 2004. — 36 s.

10. *Svetlov A.Ja.* Otvetstvennost' za dolzhnostnye prestuplenija / A.Ja. Svetlov. — K. : Naukova dumka, 1978. — 304 s.

11. *Protchenko B.A.* Ponjatie nevmenjaemosti v sovetском ugolovnom prave / B.A. Protchenko // Izd. Vuzov Pravovedenie. — 1987. — S. 82–86.

12. *Tatsii V.Ya.* Subiekt zlochynu / V.Ya. Tatsii // Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna : Pidruch. dlia stud. yuryd. spets. vyshch. zakl. Osvity / [M.I. Bazhanov, Yu.V. Baulin, V.I. Borysov ta in]; za red. M.I. Bazhanova, V.V. Stashysa, V.Ya. Tatsiia. — K. — Kh., 2001. — S. 130–141.

13. *Ustimenko V.V.* Subekt prestuplenija (ponjatie i vidy): Ucheb. posobie / V.V. Ustimenko. — H. : Har'k. jurid. in.-t, 1989. — 140 s.

14. Polnyj kurs ugolovnego prava : V 5 t. / Pod red. dokt. jurid. nauk, prof., zasl. dejaelja nauki RF A.I. Korobeeva. — SPb. : R. Aslanov, Juridicheskij centr Press, 2008. — T. 1 : Prestuplenie i nakazanie. — 2008. — 1133 s.

15. Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna : Praktykum [Navch. posibnyk] / Kostenko O.M., Kozachenko I.P., Matviichuk V.K. ta in. ; za zah. red. V.K. Matviichuka. — K. : KNT, 2006. — 432 s.

16. *Shemiakov O.P.* Subiekt zlochynu / O.P. Shemiakov // Kryminalne pravo Ukrainy (Zahalna chastyna) / Khokhlova I.V., Shemiakov O.P. : [navch. posibnyk]. — K. : Tsentr navchalnoi literatury, 2006. — S.86–95.
17. Kryminalna vidpovidalnist yurydychnykh osib v Ukraini: pro et contra Yurydychna hazeta. № 24, 12 travnia. — 2013. — 1.4 — 9
18. Kryminalnyi kodeks Ukrainy vid 5 kvitnia 2001 r. // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. — 2001. — № 25–26. — St. 131.
19. *Shabalin V.A.* Metodologicheskie voprosy pravovedenija. V svjazi s teoriej i praktikoj socialisticheskogo upravlenija / V.A. Shabalin. — Saratov : Sarat. un-t, 1972. — 226 s.
20. Bol'shaja Sovetskaja Jenciklopedija : V 30 t. — T. 9 / [gl. red. A.M. Prohorov]. — 3-e izd. — M. : Sov. Jenciklopedija, 1970 : EVKLID-IBSEN. — 1972. — 986 s.
21. Filosofskij jenciklopedicheskij slovar' / [gl. red. : L.F. Il'ichev, P.N. Fedoseev, S.M. Kovalev, V.G. Panov]. — M. : Sov. Jenciklopedija, 1983. — 840 s.
22. *Shishov O.F.* Stanovlenie i razvitie nauki ugolovnoho prava v SSSR : Probl. Obshhej chasti : Ucheb. posobie (1915–1936 gg.) / O.F. Shishov : nauch. red. V.A. Vladimirova. — M. : B.i., 1981. — Vyp. 1 : 917–1920 gg. — 1981. — 85 s.
23. *Kant I.* Sochinenie v shesti tomah. — T. 4. — ch. 2 / I. Kant. — M., 1965. — S. 120–137.
24. *Gegel' G.V.F.* Filosofija prava / G.V.F. Gegel'. — M. : Mysl', 199. — 524 s.
25. *Fejrbah A.* Ugolovnoe pravo / A. Fejrbah. — SPb. : Medicinskaja tip.; tip. Gos. Komerckollegii; tip. Imp. Vospit. doma, 1810. — 616 s.
26. *Piontkovskij A.A.* Ugolovno-pravovye vozzrenija I. Kanta, A. Fejrbaha, I. Fihte / A.A. Piontkovskij. — M. : Profobrazovanie, 1971. — 112 s.
27. *Krasikov Ju.A.* Doktrina russkogo ugolovnoho prava : istochniki i tendencii razvitija / Ju.A. Krasikov // Sovremennye Tendencii razvitija ugolovnoj politiki i ugolovnoho zakonodatel'stva : tez. dokl. nauch. konf., (g. Moskva, 27–28 janvarja 1994 g.) / Pod. red. S.V. Borodina i dr. — M., 1994. — S. 34–36.
28. *Brajnin Ja.M.* Ugolovnaja otvetstvennost' i ee osnovanija v sovetskom ugolovnom prave / Ja.M. Brajnin. — M. : Gosjurizdat, 1963. — 281 s.
29. *Trajnin A.N.* Obshhee uchenie o sostave prestuplenija / A.N. Trajnin. — M. : Gosjurizdat, 1957. — 191 s.
30. Sovetskoe ugolovnoe pravo. Chast' Obshhaja: Ucheb. posobie / [N.S. Alekseev, N.A. Beljaev, N.P. Grabovskaja, S.A. Domahin, I.I. Karpec, N.S. Lejkina i dr.] — L. : LGU, 1960. — 587 s.
31. *Piontkovskij A.A.* Prestuplenie v oblasti prirodnyh bogatstv / A.A. Piontkovskij // Kurs sovetskogo ugolovnoho prava : V 6 t. / [redkol. : A.A. Piontkovskij i dr.] — M. : 1971. — T. 5. — S. 513–544.
32. *Pisarev A.* Pravovaja ohrana i zashhita lesov / A. Pisarev // Sovetskaja justicija, 1982 — S. 7–10.
33. *Pakutin V.D.* Otvetstvennost' za nezakonnuju porubku lesa / V.D. Pakutin // Socialisticheskaja zakonnost' — 1978. — № 11. — S. 40–42.
34. *Baulin Yu.V.* Zlochyny u sfer obihu narkotychnykh zasobiv, psykhotropnykh rehovyn, yikh analohiv abo prekursoriv ta inshi zlochyny proty zdorovia naselennia / Yu.V. Baulin // Kryminalnyi kodeks Ukrainy: naukovo-praktychnyi komentar / [Yu.V. Baulin, V.I. Borysov, S.B. Havrysh ta in..] ; za zah. red. V.V. Stashysa, V.Ya. Tatsiia. — K., 2003. — S. 830–899.
35. *Matviichuk V.K.* Teoretychni ta praktychni problemy kryminalno-pravovoi okhorony navkolyshnoho pryrodnoho seredovyshcha: [monohrafiia] / V.K. Matviichuk. — K. : Natsionalna akademiia upravlinnia, 2011. — 368 s.

36. *Ozhegov S.I.* Slovar' russkogo jazyka : ok. 5700slov / Ozhegov S.I.; pod. red. chl.-korr. AN SSSR N.Ju. Shvedovoj. — [19 izd., ispr.]. — M. : Rus. Jaz., 1987. — 846 s.

37. *Dal' V.D.* Tolkovyj slovar' zhivogo velikoruskogo jazyka: V 4 t. / V.I. Dal'. — M. : Gosudarstvennoe izdatel'stvo inostr. i nacional'nyh slovarej, 1955. — T. 4. — 1956. — 583 s.

38. Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy (z dod. i dopov.) / [uklad. i holov. red. V.T. Busel]. — K. ; Irpin : Perun, 2005. — 1728 s.

39. *Matvejchuk V.K.* Ugolovno-pravovaja bor'ba organov vnutrennih del s prestupnym zagriznieniem vodnyh obektov : Ucheb. posobie / V.K. Matvejchuk. — K. : NI i RIO Ukrainskoj akademii vnutrennih del, 1992. — 79 s.

40. *Popov M.Y., Kharytonov S.O.* Zlochyny u sferi sluzhbovoi diialnosti ta profesiinoi diialnosti, poviazani z nadanniam publicnykh posluh / M.I. Popov, S.O. Kharytonov // Kryminalnyi kodeks Ukrainy. Naukovo-praktychnyi komentar: U 2 t. / Za zah. red. V.Ya. Tatsiia, V.P. Pshonky, V.I. Borysova, V.I. Tiutiuhina. — 5-te vyd. dopov. — Kh. : Pravo, 2013, t. 2 Osoblyva chastyna / Yu.V. Baulin, V.I. Borysov, V.I. Tiutiuhin ta in. — 2013. — S. 782—840.

41. *Zdravomyslov B.V.* Dolzhnostnye prestuplenija. Ponjatie i kvalifikacija / B.V. Zdravomyslov. — M. : Jurid. lit., 1975. — 168 s.

42. *Melnyk M.I.* Zlochyny u sferi sluzhbovoi diialnosti / M.I. Melnyk // Kryminalne pravo Ukrainy. Osoblyva chastyna: Pidruch. / [Yu.V. Aleksandrov, O.O. Dudorov, V.A. Klymenko ta in.]; za red. M.I. Melnyka, V.A. Klymenka. — K., 2004. — S. 491—513.

43. *Matvejchuk V.K.* Utochnenie ponjatija subekta jekologicheskikh prestuplenij na sovremennom jetape razvitija obshhestva i gosudarstva / V.K. Matvejchuk // Problemy borotby zi zlochynnistiu v Ukraini : tezy dopovidei i povidomlen resp. nauk. konf. / AN Ukrainy. Instytut derzhavy i prava im. V.M. Koretskoho. — K., 1992. — S. 62—64.

44. *Gavrysh S.B.* Ugolovno-pravovaja ohrana prirodnoj srody Ukrainy. Problemy teorii i razvitija zakonodatel'stva / S.B. Gavrysh. — Har'kov : Osnova, 1994. — 640 s.

45. *Antypov V.I.* Komentar do st. 238 KK Ukrainy / V.I. Antypov // Naukovo-praktychnyi komentar do Kryminalnogo kodeksu Ukrainy: za stanom zakonodavstva i postanov Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy na 1 hrudnia 2001 r.; za red. S.S. Yatsenka. — K. : A. S. K., 2002. — S. 527—530.

46. *Pan'ko M.M.* Prestuplenija protiv okruzhajushhej srody / M.M. Pan'ko // Ugolovnyj kodeks Ukrainy. Kommentarij: Pod red. Ju.A. Karmazina i E.A. Strel'cova. — Har'kov, 000 «Odissej», 2001. — S. 496—540.

47. Naukovo-praktychnyi komentar do Kryminalnogo kodeksu Ukrainy. Pid zah. red. Potebenka M.O., Honcharenka V.H. — K. : «Forum», 2001. — 2-ha chastyna, — 944 s.

48. *Klymenko V.A.* Zlochyny proty dovkillia / V.A. Klymenko // Kryminalne pravo Ukrainy. Osoblyva chastyna : [pidruchnyk] (Yu.V. Aleksandrov, O.O. Dudorov, V.A. Klymenko ta in.). — Vyd. 2-he, pererobl. ta dopov.; Za red. M.I. Melnyka, V.A. Klymenka. — K. : Atika, 2008. — S. 301—353.

49. *Havrysh S.B.* Komentar do st. 238 KK Ukrainy / S.B. Havrysh // Kryminalnyi kodeks Ukrainy. Naukovo-praktychnyi komentar : u 2t. : T.2 Osoblyva chastyna / Yu.V. Baulin, V.I. Borysov, V.I. Tiutiuhin ta in. ; za zah. red. V.Ya. Tatsiia, V.P. Pshonky, V.I. Borysova, V.I. Tiutiuhina. — 5-te vyd., dopov. — Kh. : Pravo, 2013. — S. 402—407.

50. *Dudorov O.O.* Zlochyny proty dovkillia / O.O. Dudorov // Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnogo kodeksu Ukrainy; za red. M.I. Melnyka, M.I. Khavroniuka. — 9-te vyd., pererob. ta dopov. — K. : Yurydychna dumka, 2012. — S. 720—782.

51. *Matviichuk V.K.* Teoretychni ta prykladni problemy kryminalno-pravovoi okhorony navkolyshnoho pryrodnoho seredovyshcha : [monohrafiia] / V.K. Matviichuk. — K. : Natsionalna akademiia upravlinnia, 2011. — 368 s.

52. *Kryshcheych O.V., Pluhatyv V.S.* Zlochyny proty dovkillia / O.V. Kryshcheych, V.S. Pluhatyv // Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnogo kodeksu Ukrainy / D.S. Azarov, V.K. Hryshchuk, A.V. Savchenko [ta in.]; za ah. red. O.M. Dzhuzhi, A.V. Savchenka, V.V. Chernieia. — K. : YurinkomInter, 2016. — S. 530—578.

53. Pro poriadok i periodychnist obnaroduvannia vidomosti pro ekolohichnu, v tomu chysli radiatsiinu, obstanovku ta stan zakhvoriuvanosti naselennia: Zatverdzeni postanovoiu Rady Ministriv URSR vid 28 kvitnia 1990 r. № 100 [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/100-90-%D0%BF>.

54. Pro vidpovidalnist za porushennia vymoh, spriamovanykh na polipshennia ekolohichnoi obstanovky v Ukrainiskii RSR : Ukaz Prezydii Verkhovnoi Rady Ukrainkoii RSR vid 19 sichnia 1990 r. № 8711-XI // Vidomosti Verkhovnoi Rady URSR. — 1990. — № 5. — St. 60.

55. Pro okhoronu navkolyshnogo pryrodnoho seredovyscha : Zakon Ukrainy vid 25 chervnia 1991 r. № 1264-XII // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. — 1991. — № 41. — St. 546.

56. Polozhennia pro derzhavnu systemu monitorynhu dovkillia: Zatverdzheno postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 30 bereznia 1998 r № 391 // Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. — 1998. — № 13, kod aktu 5112/ 1998 (iz zminamy i dopovnenniamy stanom na 27. 05. 2015 r.).

57. Polozhennia pro derzhavne ahentstvo lisovykh resursiv Ukrainy: Zatverdzheno postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 08 zhovtnia 2014 r. № 521 // Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. — 2014. — № 82. — St. 2333.

58. Polozhennia pro Derzhavnu sluzhbu hirnychoho nahliadu ta promyslovi bezpeky Ukrainy : Zatverdzheno Ukazom Prezydenta Ukrainy vid 6 kvitnia 2011 r. № 408 / 2011 // Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. — 2011. — № 29. — St. 1241.

59. Polozhennia pro Derzhavne ahentstvo vodnykh resursiv Ukrainy: Zatverdzheno postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 20 serpnia 2014 r. № 393 // Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. — 2014. — № 71. — St. 1995.

60. Polozhennia pro Derzhavnu sluzhbu heolohii ta nadr Ukrainy : Zatverdzheno postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 30 hrudnia 2015 r. № 1174 // Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. — 2016. — № 3. — St. 192.

61. Polozhennia pro Ministerstvo rehionalnogo rozvytku, budivnytstva ta zhytlovo-komunalnogo gospodarstva Ukrainy : Zatverdzheno postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 30 kvitnia 2014 r. № 197 // Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. — 2014. — № 51. — St. 1345.

62. Polozhennia pro Derzhavnu sluzhbu statystyky Ukrainy : Zatverdzheno postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 23 veresnia 2014 r. № 481 // Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. — 2014. — № 78. — St. 2237.

63. Polozhennia pro Ministerstvo ahrarnoi polityky ta prodovolstva Ukrainy : Zatverdzheno Ukazom Prezydenta Ukrainy vid 23 kvitnia 2011 r. № 500 / 2011 // Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. — 2011. — № 13. — St. 662.

64. Polozhennia pro Ministerstvo okhorony navkolyshnogo pryrodnoho seredovyscha Ukrainy : Zatverdzheno postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 2 lystopada 2006 r. № 1524 // Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. — 2006. — № 44. — St. 2949.

65. Polozhennia pro derzhavnu systemu monitorynhu dovkillia : Zatverdzheno postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 30 bereznia 1998 r. № 391 // Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. — 1998. — № 13. — Kod aktu 5112 / 1998.

66. Pro zakhyst liudyny vid vplyvu ionizuiuchoho vyprominiuvannia : Zakon Ukrainy (v redaktsii vid 29.09.2013 r.) // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. — 2014. — № 20—21. — St. 727.

67. Pro vydobuvannia i pererobku uranovykh rud: Zakon Ukrainy vid 19 lystopada 1997 r. № 645–97 – VR (v redaktsii vid 05.12.2012 r.) // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 2014. – № 2–3. – St. 41.

68. Pro zonu nadzvychainoi ekolohichnoi sytuatsii : Zakon Ukrainy vid 13 lypnia 2000 r. № 1908 – III VR // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 2016. – № 4. – St. 44.

69. Polozhennia pro derzhavnyi sanitarno-epidemiolohichni nahliad : Zatverdzheno postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 22 chervnia 1999 r. (v redaktsii vid 19 serpnia 2002 № 1217 r.) // Ofitsiyni visnyk Ukrainy. – 2002. – № 34. – St. 1612.

70. Pro informatsiiu : Zakon Ukrainy vid 2 zhovtnia 1992 r. № 2657 – XII // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 1992. – № 48. – St. 650.

71. Pro dostup do publichnoi informatsii : Zakon Ukrainy vid 13 sichnia 2011 r. № 2939 – VI // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 2011. – № 32. – St. 314.

72. Pravyla okhorony vnutrishnikh morskykh vod i terytorialnoho moria vid zabrudnennia ta zasmichennia : Zatverdzheno postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 29 liutoho 1996 r. № 269 (u red. Postanovy KMU vid 29.03.2002 r. № 431) [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu : // rtp://zakon/rada.sov.ua/Laws/269-9690DO%BF/print145268441.

73. Pro zabezpechennia sanitarno ta epidemichnoho blahopoluchchia naselennia : Zakon Ukrainy vid 24 liutoho 1994 r. № 4004 – XII // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 1994. – № 627. – St. 218.

74. Pro mistsevi derzhavni administratsii : Zakon Ukrainy vid 9 kvitnia 1999 r. № 586 – XIV (potochna redaktsiia vid 16. 04. 2017 r.) // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 2017. – № 17. – St. 203.

75. Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini : Zakon Ukrainy vid 21.05.1997 r. № 280 / 97-VR (potochna redaktsiia vid 07.05.2017 r.) // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 2017. – № 7–8. – St. 51.

76. Kodeks tsyvilnoho zakhystu Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 02.10.2012 r. № 5403 – IV // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 2013. – № 34–35. – St. 458.

77. Pro vykorystannia yadernoi enerhii ta radiatsiinu bezpeku : Zakon Ukrainy vid 8 liutoho 1995 r. № 39/95 – VR (v redaktsii 26.10.2014) // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 1995. – № 12. – St. 81.

78. The Polish Penal Code / edited by candidate of law, assistant professor A.I. Lukashov, and Dj, prof. N.F. Kuznetsova introduction by candidate of law, assistant professor A.I. Lukashov and candidate of law E.A. Sarkisova, translated from Polish by D.A. Barilovitch. – St. Petersburg : “Yundichesky Centei Press”, 2001. – 234 p.

79. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. – St. Petersburg : “Yuridichesky Center – Press”, 2001. – 298 p.

80. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova. – St. Petersburg : “Yuridichesky Center – Press”, 2002. – 366 p.

81. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. – St. Petersburg : “Yuridichesky Center – Press”, 2002. – 226 p.

82. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn.V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. – St. Petersburg : “Yuridichesky Center – Press”, 2002. – 366 p.

Савенкова Т.Г. Суб'єкт злочину приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення

У статті проведено дослідження загальних теоретичних положень, що стосуються суб'єкта злочину. Автор з'ясовує існуючі погляди на суб'єкт злочину приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення. Проаналізовано чинне законодавство, що стосується суб'єкта злочину, передбаченого ст. 238 КК України. На підставі дослідження запропоновано визначення суб'єкта злочину, передбаченого ст. 238 КК України.

Ключові слова: суб'єкт злочину, перекручення, приховування, відомості, екологічний стан, захворюваність, населення.

Савенкова Т.Г. Субъект преступления сокрытие или искажение сведений об экологическом состоянии или заболеваемости населения

В статье проведено исследование общих теоретических положений, касающихся субъекта преступления. Автор выясняет существующие взгляды на субъект преступления сокрытие или искажение сведений об экологическом состоянии или заболеваемости населения. Проанализировано действующее законодательство, касающееся субъекта преступления, предусмотренного ст. 238 УК Украины. На основании исследования предложено определение субъекта преступления, предусмотренного ст. 238 УК Украины.

Ключевые слова: субъект преступления, искажения, сокрытие, сведения, экологическое состояние, заболеваемость, население.

Savenkova T. Subject of a Crime of Concealment or Misrepresentation of Information on the Ecological State or Population Morbidity

In this article, the complex research of theoretical provisions concerning a subject of a crime is provided. The author investigates the existing viewpoints on the subject of a crime of concealment or misrepresentation of information on the ecological state or population morbidity. The current legislation concerning a subject of a crime under Article 238 of the Criminal Code of Ukraine is analyzed. Grounding on the research, the definition of a subject of a crime under Article 238 of the Criminal Code of Ukraine is suggested.

Keywords: Subject of a Crime; Misrepresentation; Concealment; Information; Ecological State; Morbidity; Population

Стаття надійшла до редакції 17.04.2017.

УДК: 343.3

V. Sergiichuk

THE SECRET IN THE TIME OF COSSACK STATE AND HETMAN STATE

В. Сергійчук

*аспірант кафедри кримінального права,
кримінології, цивільного та господарського права
ВНЗ «Національна академія управління»
м. Київ*

ТАЄМНИЦЯ ЗА ЧАСІВ КОЗАЧЧИНИ І ГЕТЬМАНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Постановка проблеми. Питання захисту інформації, що становить державну таємницю, завжди привертало увагу багатьох науковців. Особливо актуальним захист інформації був під час одного з найвизначніших періодів нашої держави — визвольної боротьби українського народу проти шляхетської Польщі й турецько-татарських загарбників. Даний період в історії отримав назву Козаччини і Гетьманської держави. Для того, щоб визначити, які відомості відносились до державної таємниці за цих часів, доцільно дослідити розвиток подій в історії України XV—XVIII століття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням висвітлення таємниці за часів Козаччини і Гетьманської держави присвячені праці таких науковців, як І.А. Безклубий, В.Я. Білоцерківський, І.С. Гриценко, Д.І. Дорошенко, С.М. Куліш, В.М. Окаринський, О.О. Пересада, Ю.Ю. Свідерський, В.А. Смолій, І.С. Стороженко, В.І. Танцюра, І.Я. Терлюк, О.О. Шевченко та інші.

Метою статті є дослідження інформації, що становила державну таємницю за часів Козаччини і Гетьманської держави.

Основні результати дослідження. Як відомо з історії, період існування Козаччини та Гетьманської держави припадає на XV—XVIII століття. Процес віднесення тієї чи іншої інформації до таємної проходив поступово, залежно від розвитку політичних, економічних та інших подій, які відбувалися в Україні. Суттєво на розвиток цієї сфери впливали численні повстання та війни на території України, які змінили існуючий політичний і соціальний порядок в Україні [15, с. 165], драматичні перемоги Хмельницького [14, с.129]

До наших днів дійшов той факт, що за часів Козаччини таємницею були навіть картографічні дані, оскільки мали значення для військової справи. Так, протягом 1632—1648 рр. французький військовий інженер та картограф Гійом Левассер де Боплан склав спеціальну карту України та генеральну (повну, аж до узбережжя Чорномор'я) карту України. Крім цих карт, картограф у 1639 р. завершив карту водного басейну Дніпра. На перших двох частинах зображе-

ний Дніпро на ділянці від Києва до Бужина та від Бужина до Хортиці, а на третій — від Хортиці до Чорного моря.

Ця карта плану Дніпра з трьох частин не була опублікована і утримувалася польським командуванням і урядом у таємниці [11, с. 151]. Очевидно, що польське командування планувало її використовувати в процесі захоплення українських земель.

Таємницею також вважались військові плани. Так, наприклад, король Польщі Владислав IV Ваза (1632–1648 рр.), у 1646 р., готуючись до війни з Туреччиною, проводив таємні переговори з представниками козацької старшини, серед яких був Б. Хмельницький [10, с. 34–35]. Зміст переговорів достеменно невідомий і в наші дні. Дослідники вважають, що головним інтересом польської аристократії було бажання заволодіти українськими чорноземами, щоб розширити виробництво зерна, яке б експортувалось через Балтійське море до Західної Європи [12, с. 59]. Таким чином, таємницею, яка охоронялася на найвищому рівні, були домовленості між державними діячами щодо зовнішньої політики держав.

Слід також звернути увагу на таємні наради козаків, на яких обговорювались таємні плани козаків. Така інформація мала державне значення і її нерозголошення було запорукою успіху реалізації задуманого. Наприклад, у середині 40-х років XVII ст., коли польське шляхетство безоглядно плюндрувало і винищувало народ України, Богдану Хмельницькому довелось зазнати особистої кривди. Дрібний польський шляхтич, підстароста чигиринський, напав на хутір Суботів, що дістався Богдану від батька, зруйнував його, пограбував майно, забив до смерті малолітнього сина і захопив дружину. Скарги Хмельницького до суду, сейму, королю залишились без наслідків. Король начебто сказав Хмельницькому, що він, як воїн, має боронити себе шаблею. Богдан Хмельницький починає готувати козацьке повстання, збирає таємні наради козаків.

В очах місцевої польської влади Хмельницький став підозрілою особою, і на нього пішли доноси. За наказом чигиринського старости О. Конєцпольського він був заарештований і кинутий до в'язниці. І лише в 1647 р. Хмельницький з групою козаків втікає на Запорожжя і переховується на острові Томаківка [2, с. 148].

Яскравим прикладом таємної інформації були події 1653 р., які розпочалися бойовими діями на Брацлавщині, де козаки під проводом І. Богуна розгромили під Монастирищем загони С. Чарнецького, що закінчились таємним договором кримського хана Іслам-Гірея III та польського короля Яна II Казимира, відповідно до якого польський король дозволив кримському хану протягом 40 днів грабувати населення і брати ясир на Волині, також польський король зобов'язався сплатити кримському хану контрибуцію у розмірі 100 тис. золотих [5, с. 323].

При гетьмані І. Мазепі були особи, які збирали інформацію, виконували таємні доручення гетьмана. Однією із таких осіб був Андрій Войнаровський — небіж і довірена особа гетьмана І. Мазепи. Саме він як довірена особа І. Мазепи не раз виконував його таємні доручення, збирав таємну інформацію російсько-

го командування. Прикладом цього є інформування гетьмана 23 жовтня 1708 року про намір російського командування ввести війська на територію України [6, с. 603].

Отже, можна зробити висновок, що інформація про плани ворожих нападів становили таємницю за часів Козаччини та Гетьманської держави.

Прикладом збирання інформації, яка містить державну таємницю, є діяльність московського державного діяча Андрія Ізмайлова, якого в 1709 р. Петром I було призначено міністром Російської імперії при гетьмані І. Скоропадському.

Ізмайлов дістав від царя дві інструкції: явну й таємну. В явній у 10 пунктах говорилося, що Ізмайлов має стежити за тим, щоб в Україні не було зради, щоб не допускати запорожцям селитися біля границь Гетьманщини; щоб чужоземних посланців гетьман приймав у присутності Ізмайлова. Ізмайлов пересилав привезені ними листи до царя; дивився за тим, щоб гетьман без дозволу царя не змінював нікого з генеральної старшини й полковників; резиденція гетьмана мала бути в Глухові; наказувалось пильнувати, щоб гетьманський уряд повідомляв царя про всі свої прибутки.

У таємній інструкції Ізмайлову доручалось стежити за гетьманом і старшиною, щоб вони не вступали в переговори з турками, татарами, шведами, поляками, «зрадником» Мазепою; довідатися таємно скільки збиралось військового скарбу і прибутків раніше, за Мазепи, і скільки буде збиратись тепер прибутку і скарбу, прислухатися до розмов старшини і козаків, з'ясувати, хто з них виявляє справжню прихильність до царського уряду. При особі гетьмана мали постійно перебувати два російські полки, які знаходились у розпорядженні царського при гетьмані міністра.

Всі ці розпорядки явно свідчили про повне недовір'я царя до гетьманського уряду й про бажання тримати гетьмана під повним своїм контролем [3, с. 107].

Для встановлення інформації, яка відносилась до таємної, потребує дослідження також питання правової системи Гетьманської держави.

Правова система Гетьманської України, що ґрунтувалась на численних джерелах, з одного боку, обумовила відносну автономію її правового укладу, а з другого — містила у собі багато внутрішніх протиріч, а, отже, прогалин у регулюванні суспільних відносин та інших недоліків. Це викликало необхідність систематизації існуючого в Україні права. Впродовж XVIII ст. було здійснено кілька спроб кодифікації права козацької України [9, с. 23].

Під час Національно-визвольної війни українського народу проти панування польської шляхти та під час існування Гетьманщини на українських землях, джерела права, які існували раніше, на додаток до звичаїв і традицій, продовжували існувати й надалі [13, с.188]

З 1728 р. в Глухові працювала Кодифікаційна комісія, яку очолив генеральний бунжурний Яків Лизогуб. За 15 років комісія розробила документ під назвою «Права, за якими судиться малоросійський народ» (далі — «Права, ...»). У ньому налічувалось 351 стаття з 1716 пунктами. В основу було покладено Литовські статuti XVI ст., принципи хелмського, саксонського та українського звичаєвого права із судової практики [7, с. 229].

Тобто найвідомішою з кодифікацій українського права першої половини XVIII ст. були «Права, за якими судиться малоросійський народ» (1743 р.). Цей кодекс вважають визначною пам'яткою кодифікації законів Східної Європи і, звичайно, першорядним джерелом для вивчення історії українського права взагалі й кримінального зокрема.

Важливою рисою кримінального права Гетьманщини був його приватно-правовий характер. Переслідування злочину, навіть тяжкого, було в основному приватною справою. Суд карав злочинця залежно від волі потерпілого, а за відсутності останнього — від вимог його родичів, хоча з плином часу щораз сильніше проявлялась ініціатива самих судів у розслідуванні злочинів [9, с. 23].

Глави 3 «Прав, ...», що має назву «О преступникахъ противъ маестата государева», містить 15 статей, у яких передбачалися певні підстави притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які вчинили протиправні дії проти государя.

Деякі злочини вказували на шпигунські дії, державну зраду, а саме:

- здійснення змови, листування, зв'язок через посильного з супротивником, надання йому порад на шкоду державі або государеві, оберігання ворога, сприяння йому способом повідомлення таємної волі монарха, зокрема щодо його намірів, уставів і справ, або надання допомоги зброєю, грошима чи іншим таємним чи явним чином, таких осіб чекала смертна кара (четвертування); також покаранню підлягають і ті які словом чи ділом допомагали злочинцю або недонесення про вчинення кимось описаних дій, якщо особа знала про них (стаття 2 пункт 6);

- вивезення і продаж ворогові таємно або явно військової зброї, металу, стріл, пороху, селітри й інших військових чи харчових припасів для людей і тварин, а також будь-чого іншого, чим ворог міг користуватись, що міг продавати (стаття 2 пункт 7);

- введення ворожого війська на територію держави внаслідок зради або безпідставна передача внаслідок зради супротивнику міста чи фортеці, карались четвертуванням (стаття 2 пункт 8);

- якщо хтось потрапив під вплив шпигуна або знав про нього і не затримав його або не повідомив про це, то він, як і зрадник, має бути покараним (стаття 4 пункт 5);

- в статті 7, що має назву «О уходящихъ изъ государства в непріятельскую землю», передбачались підстави кримінальної відповідальності особи підданої государю, яка залишила державу і перейшла на бік противника [4, с. 41–58].

Враховуючи вищевикладене, беручи до уваги положення Глави 3 статей 2, 4, 5, 7 «Прав, за якими судиться малоросійський народ», Слід зазначити, що основу суспільно-небезпечних дій, які мали ознаки, в тому числі шпигунства та державної зради, становили такі злочини, як:

- посягання на життя, здоров'я, честь і гідність глави держави та членів його сім'ї;

- посягання на монаршу владу;

- посягання на систему монаршого управління;

- посягання на систему обороноздатності держави шляхом зради інтересів держави і монарха, економічного та військового сприяння ворогові у його протиправних діях.

Варто також відзначити, що навіть процес знищення української державності не відбувся без таємних домовленостей.

У середині 60-х років XVIII ст. процес послідовного знищення царом усіх автономних ознак України пішов особливо швидкими темпами. Він тісно пов'язаний з ім'ям Катерини II, сходженню якої на імператорський трон Росії допомагав і гетьман України-Гетьманщини Кирило Розумовський. Імператриця прагнула уніфікації та централізації влади й тому відхилила всі домагання козацької старшини на чолі з гетьманом відновити колишні права України-Гетьманщини. Використовуючи формальну причину (бажання К. Розумовського встановити спадковість гетьманату для свого роду), у січні 1764 р. Катерина II наказала К. Розумовському прибути до Петербурга й під загрозою кари «за зраду» примусила його зректись гетьманства [1, с. 202].

Г Теплов., якому Катерина II доручила скласти записку про стан справ в Україні, повторював у ній звинувачення Петра I, що всі гетьмани були зрадниками або схильними до зради і що специфічні малоросійські вольності й звичаї принесли лише експлуатацію і непорозуміння.

Імперським маніфестом від 10 листопада й сенатським указом від 17 листопада 1764 року оголошувалося, що гетьман Кирило Розумовський добровільно склав свої повноваження і для управління Лівобережною Україною й Запоріжжям створюється Малоросійська колегія з президентом на чолі.

Отже, імператриця, повторивши вдалий політичний маневр Петра I і вдосконаливши його, позбавила Україну державної автономії, зберігши тимчасово на місцях старі форми політичного самоуправління. Малоросійська колегія якраз і мала стати засобом заспокоєння козацької старшини, створивши видимість участі останньої в управлінні, звівши насамперед її до мінімуму, а також дала можливість здійснювати на Лівобережжі постійний контроль над потенційними політичними опонентами.

Хоча Катерина II зробила деякі кроки примирення щодо козацької старшини, вона своєю генеральною лінією бачила інтеграцію Гетьманщини в імперію, що зрозуміло з деяких таємних розпоряджень про те, як досягти цієї мети [1, с. 203].

Завдання Малоросійської колегії полягало в тому, щоб остаточно ліквідувати гетьманську автономію. Цю лінію став упроваджувати призначений президентом і одночасно генерал-губернатором Малої Росії Петро Рум'янцеv, який, по суті, управляв Україною одноособово, зосередивши у своїх руках практично всю владу в краю. Тому зовсім не випадково Катерина II називала його «головним малоросійським командиром».

В Україну П. Рум'янцеv прибув, маючи таємні докладні настанови імператриці щодо своїх дій у Лівобережній Україні. В інструкції Катерина II наказувала йому скасувати всі відмінності в державному устрої України й зрівняти її з іншими імперськими провінціями, витравити в українців погляд на себе як самостійну народність. Рекомендувалося дотримуватись такого методу управ-

ління Україною — розсварити старшину з народом і згодом усунути її від влади. Щоб досягти успіхів, Катерина II радила генерал-губернатору «вміло вивертатись» і «... мати і вовчі зуби, і лисячий хвіст». Отже, скасувавши гетьманство, розтоптавши договір 1654 р., Катерина II цинічно згадує «договірні пункти» Б. Хмельницького [1, с. 204].

Маючи практично необмежені повноваження, П. Рум'янцев за допомогою Малоросійської колегії проводив політику царського уряду, спрямовану на остаточну ліквідацію політичної автономії Лівобережної України та примусову русифікацію українського народу. За правління П. Рум'янцева були ліквідовані або трансформовані державні й судові органи Гетьманщини, а у 1775 р. було навіть зруйновано Запорізьку Січ [1, с. 205]. Таким чином, за часів Гетьманщини таємну інформацію становили настанови російських царів щодо управління підконтрольними їм особами Україною.

Згодом, у 1664 р. І. Виговський був звинувачений поляками в таємних переговорах з Москвою й за наказом тодішнього гетьмана П. Тетері розстріляний [8, с. 144].

У кінці XVI ст. — на початку XVII ст., коли майже всі православні єпископи і митрополит Рогоза перейшли в уніатство, православна церква залишилася без керівництва (єпархії), що загрожувало повною її дезорганізацією. Тоді гетьман П. Сагайдачний, скориставшись приїздом східного патріарха Теофана, таємно організовує висвячення нового митрополита — Іова Борецького і п'яти єпископів, чим зміцнив становище православної церкви, по суті, врятувавши її від розвалу. Митрополит Іов Борецький виїздить до козаків, виступає перед ними з проповіддю і приймає від них клятву захищати свою віру «аж до горла» [2, с. 117].

З цього можна зробити висновок, що таємну інформацію також становили домовленості української інтелігенції, спрямовані на відновлення української державності.

8 січня 1654 року у Переяславі відбулася таємна рада гетьмана з генеральними старшинами і полковниками, на якій обговорювалося питання союзу з Росією і було ухвалено рішення прийняти «протекцію» царя. О другій годині дня було скликане все населення Переяслава, до якого Богдан

Хмельницький звернувся з промовою, у якій нагадав про шестирічну криваву війну з Польщею і запропонував обрати собі «господаря» — московського, польського, турецького чи кримського, охарактеризувавши кожного з них. Він закликав під царську руку, на що народ відповів згодою. Так закінчилася Велика (Чорна) Рада. Потім гетьман зі старшиною поїхав до «заїжджого двору», де розміщувалося російське посольство. Там Бутурлін передав Хмельницькому царську грамоту і розповів про хід переговорів з Польщею, зв'язки Москви з Військом Запорозьким і рішення царя прийняти під свою руку гетьмана Хмельницького і все Військо Запорозьке з містами і землями, а також про допомогу їм військами у боротьбі з Польщею.

Отже, питання, які обговорювалися на Великих Радах становили таємну інформацію за часів Гетьманської держави.

Богдан Хмельницький намагався створити шведсько-український союз для боротьби з Польщею, і цей блок вів успішну боротьбу проти Речі

Посполитої, хоч це і йшло врозріз з політикою Московської держави. Швеція як держава, що не мала спірних питань з Україною і не межувала з нею, була найвигіднішим, найзручнішим союзником. Тепер Швеція знову виступає як

Імовірний союзник саме в критичний момент, коли перед Україною постало грізне питання: бути чи не бути? В цей час перемога кожного з могутніх противників у Північній війні несла Українській державі загибель: у разі перемоги шведсько-польського союзу (Карла XII — С. Лещинського) Україна б стала здобиччю Польщі, а перемога Петра I вела до скасування її автономії, як це показали перші роки війни.

Під тиском цих обставин Іван Мазепа вступив у таємні переговори з шведською групою польської шляхти, очолюваної С. Лещинським, а через неї — з Карлом XII. На початку 1708 р. Мазепа і Лещинський, який в той час був королем польським, уклали таємний договір, за яким Україна як Велике князівство мала входити до складу Речі Посполитої. Однак головним для України був її союз з Карлом XII, укладений у 1708 році. За умовами договору шведський король зобов'язувався обороняти Україну.

Все, що буде завойоване на території Московської держави, якщо воно колись належало українському народові, мало бути приєднане до України. Князь (гетьман) і стани (соціальні групи України) зберігали всі права, які мали в Гетьманщині. Іван Мазепа довічно зберігав свою посаду гетьмана, а після його смерті стани (загальна або Генеральна рада) мали обрати нового керівника. Шведи на час війни мали право тримати залоги в п'яти містах України. Карл XII обіцяв не укладати миру з царем, поки Україна не визволиться з-під влади Москви.

Отже, Мазепа домігся внесення в договір положень, що повинні були забезпечити незалежність і соборність Української держави, свободи, якими традиційно користувалися її стани. Поряд з цим не гарантувалася свобода українського селянства від кріпосництва.

Іван Мазепа довгий час тримав свій задум і переговори в глибокій таємниці, поступово розкриваючи їх найбільш довіреним особам зі старшин. Однак частина її не підтримувала цих планів. Зокрема, повідомили царя про ці плани «зради» генеральний суддя Василь Кочубей і полтавський полковник Іван Іскра. Однак під час слідства, під жорстокими тортурами, вони відмовилися від обвинувачень проти гетьмана. За наказом Петра I вони були заковані в кайдани, передані Мазепі і 14 липня 1708 року в його таборі, поблизу міста Борщагівка, що на Київщині, страчені [2, с. 210].

Тобто домовленості гетьмана щодо подальшої долі Української держави становили таємну інформацію, яка була відома лише найближчим до гетьмана особам та суворо охоронялась.

Висновки. Отже, таємницею за часів Козаччини і Гетьманської держави була інформація про картографічні дані, військові плани, таємні переговори, таємні наради, а також домовленості між державними діячами щодо зовнішньої та внутрішньої політики держав.

Особливу увагу у вищевказаний період приділяли таким злочинам:

- посягання на життя, здоров'я, честь і гідність глави держави та членів його сім'ї;

- посягання на монаршу владу;
 - посягання на систему монаршого управління;
 - посягання на систему обороноздатності держави, шляхом зради інтересів держави і монарха, економічного та військового сприяння ворогові у його протиправних діях.

Також варто відзначити, що за часів Гетьманщини таємну інформацію становили настанови російських царів щодо управління, підконтрольними їм особами Україною, домовленості української інтелігенції, спрямовані на відновлення української державності, домовленості гетьмана щодо подальшої долі Української держави, які була відома лише найближчим до гетьмана особам та суворо охоронялась.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Безклубий І.А.* Навчальний посібник: Історія українського права / І.А. Безклубий, І.С. Гриценко, О.О. Шевченко та інші. — К. : Грамота, 2010. — 336 с.
2. *Білоцерківський В.Я.* Навчальний посібник: Історія України / В.Я. Білоцерківський. — К. : Центр учбової літератури, 2007. — 536 с.
3. *Дорошенко Д.І.* Нарис історії України в 2-х томах / Д.І. Дорошенко. — К. : Глобус, 1992. — 349 с.
4. Права, за якими судиться малоросійський народ. — К. : АТ «Книга», 1997. — 546 с.
5. *Свідерський Ю.Ю.* Давня і середньовічна історія України / Ю.Ю. Свідерський, В.М. Окаринський. — Т. : Видавництво «Астон», 2007. — 368 с.
6. *Смолій В.А.* Енциклопедія історія України / В.А. Смолій та ін.. — К. : Наук. Думка, 2003. — 688 с.
7. Танцюра В.І. Навчальний посібник: Історія України / В.І. Танцюра, С.М. Куліш, О.О. Пересада. — Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2014. — 640 с.
8. *Танцюра В.І.* Навчальний посібник: Історія України / В.І. Танцюра, С.М. Куліш, О.О. Пересада. — Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2016. — 492 с.
9. *Терлюк І.Я.* Навчальний посібник: Огляд історії кримінального права України / І.Я. Терлюк. — Л. : Ліга-Прес, 2007. — 92 с.
10. *Туранли Ферхард* Тюркські джерела до історії України / Туранли Ферхард. — К. : Видавництво Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України, 2010. — 368 с.
11. *Dzieje polskiej kartografii wojskowej i myśli strategicznej.* — Warszawa, 1982.
12. *Andrzej Szeptycki* Poland — Ukraine relations. / UNISCI Journal. — № 40. — P. 57—76.
13. *Oleksandr Myronenko* Law of the Hetmanate (second half of XVII—XVIII century) // Law of Ukraine. — 2013. — № 1. — P. 187—220.
14. *Orest Subtelny* Ukraine: a history / Orest Subtelny. — University of Toronto Press., 2009. — 784 p.
15. *Serhii Plokhy* The origins of the Slavic Nations / Serhii Plokhy. — Cambridge. 2006. — 379 p.

REFERENCES

1. *Bezklubiyi I.A.* Navchalnyi posibnyk: Istoriiia ukrainskoho prava / I.A. Bezklubiyi, I.S. Hrytsenko, O.O. Shevchenko ta inshi. — K. : Hramota, 2010. — 336 s.

2. *Bilotserkiivskiy V.Ya.* Navchalnyi posibnyk: Istoriiia Ukrainy / V.Ya. Bilotserkiivskiy. — K. : Tsentru uchbovoi literatury, 2007. — 536 s.
3. *Doroshenko D.I.* Narys istorii Ukrainy v 2-kh tomakh / D.I. Doroshenko. — K. : Hlobus, 1992. — 349 s.
4. Prava, za yakymy sudytsia malorosiiskiy narod. — K. : AT «Knyha», 1997. — 546 s.
5. *Sviderskiy Yu.Yu.* Davnia i serednovichna istoriia Ukrainy / Yu.Yu. Sviderskiy, V.M. Okarynskyy. — T. : Vydavnytstvo «Aston», 2007. — 368 s.
6. *Smolii V.A.* Entsyklopediia istoriia Ukrainy / V.A. Smolii ta in.. — K. : Nauk. Dumka, 2003. — 688 s.
7. *Tantsiura V.I.* Navchalnyi posibnyk: Istoriiia Ukrainy / V.I. Tantsiura, S.M. Kulish, O.O. Peresada. — Kh. : KhNU imeni V.N. Karazina, 2014. — 640 s.
8. *Tantsiura V.I.* Navchalnyi posibnyk: Istoriiia Ukrainy / V.I. Tantsiura, S.M. Kulish, O.O. Peresada. — Kh. : KhNU imeni V.N. Karazina, 2016. — 492 s.
9. *Terliuk I.Ya.* Navchalnyi posibnyk: Ohliad istorii kryminalnoho prava Ukrainy / I.Ya. Terliuk. — L. : Liha-Pres, 2007. — 92 s.
10. *Turanly Ferkhard* Tiurkiski dzhherela do istorii Ukrainy / Turanly Ferkhard // — K. : Vydavnytstvo Instytutu ukrainskoi arkhheohrafii ta dzhhereloznavstva im. M.S. Hrushevskoho NAN Ukrainy, 2010. — 368 s.
11. Dzieje polskiej kartografii wojskowej i myśli strategicznej. — Warszawa, 1982.
12. *Andrzej Szeptycki* Poland — Ukraine relations. / UNISCI Journal. — № 40. — P. 57–76.
13. *Oleksandr Myronenko* Law of the Hetmanate (second half of XVII — XVIII century). // Law of Ukraine. — 2013. — № 1. — P. 187–220.
14. *Orest Subtelny* Ukraine: a history / Orest Subtelny. — University of Toronto Press, 2009. — 784 p.
15. *Serhii Plokhy* The origins of the Slavic Nations / Serhii Plokhy. — Cambridge. 2006. — 379 p.

Сергійчук В. Таємниця за часів Козаччини і Гетьманської держави

У статті висвітлюються історичні аспекти віднесення відомостей до державної таємниці та способи її захисту за часів Козаччини та Гетьманської держави. Для досягнення поставленої мети здійснено дослідження найвизначніших фактів і подій того часу.

Ключові слова: державна таємниця, Козаччина, Гетьманська держава, захист, відомості.

Сергейчук В. Тайна во времена Казачества и Гетманского государства

В статье освещаются исторические аспекты отнесения сведений к государственной тайне и способы ее защиты во времена Казачества и Гетманского государства. Для достижения поставленной цели проведено исследование ключевых фактов и событий того времени.

Ключевые слова: государственная тайна, Казачество, Гетманская государственная тайна, защита, сведения.

Serhiichuk V. The Secret in the time of Cossack State and Hetman State

This article deals with the historical aspects of referring the information to a state secret and methods of its protection in the time of Cossack State and Hetman State. For the achievement of the stated goal, the research of the famous facts and events of that time is provided.

Keywords: State Secret; Cossack State; Hetman State; Protection; Information

Стаття надійшла до редакції 14.04.2017.

УДК 343.53

I. Khar

SUBJECT OF CRIMES AGAINST THE AUTHORITY OF GOVERNMENT BODIES, LOCAL SELF-GOVERNMENT BODIES, AND ASSOCIATIONS OF CITIZENS AND CRIMES AGAINST JOURNALISTS

I.O. Харь

*кандидат юридичних наук, доцент,
заступник завідувача кафедри кримінального права,
кримінології, цивільного та господарського права
ВНЗ «Національна академія управління»
м. Київ*

СУБ'ЄКТ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ АВТОРИТЕТУ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ, ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ, ОБ'ЄДНАНЬ ГРОМАДЯН І ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЖУРНАЛІСТІВ

Постановка проблеми. Питання, що стосуються суб'єкта злочинів проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян і злочини проти журналістів, мають важливе значення для теорії кримінального права та правозастосовної діяльності правоохоронних органів і суду, тому з'ясування суб'єкта задекларованих нами злочинів на сьогодні є абсолютно актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблеми суб'єкта злочинів, передбачених статтями 338–360 КК України, присвятили свої праці такі вчені, як: Л.В. Дорош, В.І. Осадчий, Г.Є. Болдарь, О.О. Дудоров, Н.О. Гуророва, Л.П. Брич, М.І. Мельник, П.П. Андрушко, В.А. Клименко, О.А. Чуваков, Д.І. Крупко та ін. Проте до цього часу ця проблема не знайшла свого належного вирішення.

Метою статті є дослідження суб'єкта злочинів проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян і злочини проти журналістів.

Основні результати дослідження. Проблема суб'єкта злочину загалом, а також суб'єкта злочинів проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та злочини проти журналістів має певний теоретичний і практичний багаж у науці кримінального права [1, с. 137–147; 2, с. 23–28; 3, с. 30; 4, с.58; 5, с. 3–4; 6, с. 4; 7, с. 130; 8, с. 1–28; 9, с. 1–318; 10, с. 1–36; 11, с. 1–304; 12, с. 82–84; 13, с. 130–141]. Питання про суб'єкт злочину протягом багатьох років було дискусійним у теорії криміналь-

ного права. Зазначимо, що і на сьогодні в ряді моментів, які характеризують цей елемент складу злочину, немає єдності поглядів серед теоретиків. Суб'єктом злочину кримінальне право визнає фізичну осудну особу (людину), яка досягла до моменту вчинення певного злочину віку, з якого особа, що вчинила суспільно небезпечне діяння, заборонене кримінальним законом, здатна понести за нього кримінальну відповідальність [14, с. 34; 15, с. 74]. Існує й таке визначення суб'єкта злочину: «це фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до Кримінального кодексу може настати кримінальна відповідальність» [16, с. 86; 17, с. 211].

Нам більше імпонує визначення суб'єкта злочину, яке запропоноване В.Я. Тацієм і В.К. Матвійчуком, оскільки з ньому більш чітко визначається вік кримінальної відповідальності.

Історичний аналіз законодавчого підходу до розуміння цього елемента складу злочину дає підстави стверджувати, що вітчизняний кримінальний закон завжди визнавав суб'єктом злочину виключно людину, зокрема до 1 вересня 2014 року, коли вже і юридичну особу буде можна притягнути до кримінальної відповідальності за деякі кримінальні правопорушення. Необхідно зазначити, що вперше в КК України 2001 р. у ч. 1 ст. 18 дається законодавче визначення суб'єкта злочину: «Суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого, відповідно до цього Кодексу, може настати кримінальна відповідальність» [18], також визначення спеціального суб'єкта сформульоване у ч. 2 ст. 18 КК України: «Спеціальним суб'єктом злочину є фізично осудна особа, що вчинила злочин у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність за злочин, суб'єктом якого може бути лише певна особа» [18]. Відсутність будь-якої ознаки загального, а для спеціального — ознак спеціального суб'єкта злочину виключає склад конкретного злочинного діяння й застосування до особи покарання. Ці вимоги стосуються і суб'єктів злочинів проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та злочини проти журналістів. Така значущість суб'єктів злочинів, передбачених статтями 338—360 КК України потребує належної уваги до його дослідження.

Ми у своєму дослідженні, керуючись запропонованою нами концепцією триланкової класифікації суб'єкта злочинів (поділлом суб'єктів злочинів по вертикалі на загальний суб'єкт, спеціальний суб'єкт і безпосередній суб'єкт злочинів, та маючи певні теоретичні підходи, перейдемо до дослідження суб'єкта злочинів, передбачених розділом XV Особливої частини КК України. У цьому контексті лише необхідно акцентувати увагу на тому, що кримінальна відповідальність настає тільки за наявності особи, яка вчинила конкретне суспільно небезпечне посягання, тобто наявність відповідного складу злочину [29, с. 217]. Проте без встановлення такого елемента конкретного складу злочину як його суб'єкт неможливий склад злочину як підстава кримінальної відповідальності. У науці кримінального права та нормах КК України така особа, як необхідний елемент складу злочину, називається суб'єктом злочину. У кримінально-правовій теорії суб'єкт злочину — це «особа, яка вчинила злочин і має сукупність ознак (властивостей), зазначених у кримінальному зако-

ні». Отже, суб'єкт злочину має три основні ознаки: 1) фізична особа; 2) осудність; 3) вік, з якого відповідно до КК України може настати кримінальна відповідальність.

Розглянемо суб'єкти цих злочинів окремо стосовно кожної із перерахованих вище статей чинного КК України.

Суб'єкт злочину наруга над державними символами (ст. 338 КК України). Стосовно суб'єкта злочину, передбаченого ст. 338 КК існують такі погляди: 1) В.І. Осадчий і С.С. Чернявський, а також О.А. Чуваков і Д.І. Крупко стверджують, що суб'єктом цього злочину є фізична осудна особа, який на момент вчинення злочину виповнилося 16 років [20, с. 778; 21, с. 697]; 2) Г.Є. Болдарь і О.О. Дудоров, а також Л.П. Брич і М.І. Мельник зазначають, що суб'єкт цього злочину загальний; 3) Л.В. Дорош і Н.О. Гуророва схильні до того, що суб'єктом цього злочину є будь-яка особа, якій виповнилося 16 років [24, с. 451].

Аналіз поглядів на суб'єкт злочинів, передбачених ст. 338 КК, дає нам можливість виокремити з них такі позитивні положення: 1) що суб'єктом цього злочину є фізична осудна особа; 2) це особа, якій до моменту вчинення злочину виповнилося 16 років. У той же час ці позитивні положення не вирішують проблему, що змушує нас запропонувати визначення суб'єкта злочину, передбаченого ст. 338 КК: «Суб'єктом злочину наруга над державними символами є фізична осудна, приватна або неслужбова особа (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави), якій до моменту вчинення злочину виповнилося 16 років».

Суб'єкт злочину незаконне підняття Державного прапора України на річковому або морському судні (ст. 339 КК). З приводу суб'єкта злочину, передбаченого ст. 339 КК, існують такі погляди: 1) В.І. Осадчий і С.С. Чернявський а також П.П. Андрушко зазначають, що суб'єктом цього злочину є громадянин України, іноземець, особа без громадянства, які власноруч підняли Державний прапор України на річковому, морському судні або розпорядилися про вчинення таких дій за умови, що на момент вчинення злочину їм виповнилося 16 років і вони є осудними [20, с. 779; 25, с. 736]; 2) О.А. Чуваков, Д.І. Крупко запевняють, що суб'єкт цього злочину — фізична осудна особа з 16 років [21, с. 698]; 3) Л.В. Дорош переконує, що суб'єктом цього злочину є будь-яка особа, якій виповнилось 16 років [26, с. 708].

Аналіз поглядів на суб'єкт злочину, передбаченого ст. 339 КК свідчить, що найбільш повне його визначення міститься у судженнях В.І. Осадчого, С.С. Чернявського, П.П. Андрушка, які слід прийняти, але з уточненням «яким до моменту вчинення злочину виповнилося 16 років».

Суб'єкт злочину незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій (ст. 340). Щодо суб'єкта злочину, передбаченого ст. 340 КК, існують такі судження: 1) В.І. Осадчий, С.С. Чернявський стверджують, що суб'єктом цього злочину можуть бути: будь-яка інша фізична осудна особа, яка вчинила злочин із застосуванням фізичного насильства і досягла на момент його вчинення 16-річного віку [20, с. 782]; 2) П.П. Андрушко заявляє, що «суб'єктом злочину, залежно від способу його вчинення, можуть бути або а) службові особи — представники влади чи особи, які обіймають на

підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих обов'язків, або б) будь-які громадяни, що досягли шістнадцятирічного віку, які перешкоджають проведенню зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій шляхом застосування до їх учасників фізичного насильства. Дії судді, який прийняв завідомо незаконне рішення про заборону проведення загальних зборів, мітингу, вуличного походу чи демонстрації, чи про заборону проведення їх у певний час чи у певному місці, за наявності підстав, мають кваліфікуватися за ст. 375» [25, с. 738].

Більш прийнятним, на наш погляд, є визначення суб'єкта злочину, передбаченого ст. 340 КК, яке пропонують В.І. Осадчий та С.С. Чернявський, проте з певним уточненням, що «суб'єктом цього злочину може бути або службова особа, або фізична осудна, неслужбова чи приватна особа (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави), якій до моменту вчинення злочину виповнилося 16 років, яка вчинила цей злочин із застосуванням фізичного насильства».

Суб'єкт злочину захоплення державних або громадських будівель чи споруд (ст. 341КК). Стосовно суб'єкта злочину, передбаченого ст. 341 КК, в існуючих в публікаціях думки авторів збігаються і не мають відмінностей [20, с. 783; 21, с. 702; 26, с. 711; 22, с. 568; 25, с. 739]. Проте їх визначення є неповними, що викликає потребу запропонувати авторське визначення суб'єкта злочину у такому формулюванні: «Суб'єктом злочину захоплення державних або громадських будівель чи споруд може бути фізична осудна, приватна, неслужбова особа (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави), яким до моменту вчинення злочину виповнилося 16 років. Вчинення цього злочину службовою особою з використанням свого службового становища необхідно кваліфікувати за ст. 341 КК та статтею, яка містить ознаки службового злочину».

Суб'єкт злочину опір представникові влади, працівникові правоохоронного органу, державному виконавцю, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві, уповноваженій особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (ст. 342 КК). Стосовно суб'єкта злочину, передбаченого ст. 342 КК, відсутні розходження у його визначеннях в існуючих публікаціях [20, с. 788; 21, с. 704; 22, с. 570; 25, с. 743]. Проте визначення суб'єкта цього злочину авторами надається неповно, що викликає необхідність у його повному формулюванні таким чином: «Суб'єктом злочину, передбаченого ст. 342 КК, може бути фізична осудна, приватна, неслужбова особа (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави), якій до моменту вчинення злочину виповнилося 16 років і яка вчинила дії, передбачені ст. 342 КК України».

Суб'єкт злочину втручання в діяльність працівника правоохоронного органу, працівника державної виконавчої служби (ст. 343 КК). Стосовно суб'єкта злочину, передбаченого ст. 343 КК, існують такі думки: 1) В.І. Осадчий, С.С. Чернявський наполягають на тому, що суб'єктом злочину, передбаченого ч. 1 ст. 343 КК, є фізична осудна особа, яка на момент вчинення злочину досягла 16 років (вчинення злочину службовою особою утворює кваліфікований

склад) [20, с. 791]; 2) О.А. Чуваков, Д.І. Крупко запевняють, що суб'єктом злочину визнається особа, якій на момент вчинення злочину виповнилося 16 років, а за ч. 2 за ознакою «ті самі дії, вчинені службовою особою» — суб'єкт службова особа [21, с. 707–708]. Подібні погляди на суб'єкт цього злочину є і в інших авторів.

На наш погляд, визначення суб'єкта злочину в існуючих публікаціях є неповним і потребує належного формулювання: «Суб'єктом злочину, передбаченого частиною першою і другою статті 343 КК, за винятком ознаки «ті самі дії...вчинені службовою особою з використанням свого службового становища» можуть вчинятися фізичною осудною, приватною, неслужбовою особою (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави), якій до моменту вчинення злочину виповнилося 16 років. Натомість вчинення цього злочину службовою особою з використанням свого службового становища свідчить про те, що суб'єктом у цьому випадку буде службова особа».

Суб'єкт злочину втручання у діяльність державного діяча (ст. 344 КК). Стосовно суб'єкта злочину, передбаченого ч. 1 ст. 344 КК, існують такі думки: 1) В.І. Осадчий і С.С. Чернявський стверджують, що суб'єктом злочину, передбаченого ч. 1 ст. 344 КК, є фізична осудна особа, якій на момент вчинення злочину виповнилося 16 років, а за частиною другою цієї ж статті таким суб'єктом є службова особа [20, с. 793]; 2) такої ж думки дотримуються О.А. Чуваков і Д.І. Крупко [21, с. 709], Г.Є. Болдарь і О.О. Дудоров [22, с. 573], П.П. Андрушко [25, с. 749].

Аналіз цих поглядів свідчить, що їх автори пропонують неповне визначення суб'єкта цього злочину, тому пропонуємо таке авторське визначення суб'єкта злочину, передбаченого ст. 344 КК: «Суб'єктом злочину втручання у діяльність державного діяча за ч. 1 ст. 344 КК може бути фізична осудна, неслужбова, приватна особа (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави) якій до моменту вчинення злочину виповнилося 16 років. За ч. 2 цієї статті суб'єктом злочину є службова особа, яка вчинила ті самі дії з використанням особою свого службового становища, тобто службова особа».

Суб'єкт злочину погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу (ст. 345 КК). Стосовно суб'єкта злочину, передбаченого ст. 345 КК, існують такі судження: 1) В.І. Осадчий і С.С. Чернявський, а також Л.В. Дорош і Н.О. Гуторова стверджують, що суб'єктом цього злочину є фізична осудна особа, якій на момент його вчинення в разі заподіяння середньої тяжкості чи тяжких тілесних ушкоджень виповнилося 14 років, а в разі інших злочинних проявів, описаних у ст. 345 КК, — 16 років [20, с. 795; 24, с. 461]; 2) Г.Є. Болдарь, О.О. Дудоров заявляють, що «суб'єкт цього злочину — загальний». Проте відповідальність за всі види погроз (ч. 1 ст. 345 КК), а також за заподіяння побоїв і легких тілесних ушкоджень (ч. 2 ст. 345 КК) настає з 16 років. За вчинення злочину у вигляді спричинення середньої тяжкості тілесного ушкодження (ч. 2 ст. 345 КК) несе відповідальність особа, яка досягла 14-річного віку [22, с. 576].

Аналіз цих та інших подібних поглядів свідчить, що автори пропонують неповні визначення суб'єктів цих злочинів. Зазначене зумовлює нас запропонувати таке визначення злочину, передбаченого ст. 345 КК: «Суб'єктом злочину погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу може бути фізична осудна, неслужбова, приватна особа (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави), які заподіяли середньої тяжкості чи тяжкі тілесні ушкодження та яким до моменту вчинення злочину виповнилося 14 років, а в разі інших злочинних проявів, описаних у ст. 345 КК, суб'єктом може бути також фізична осудна, приватна, неслужбова особа (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави), якій до моменту вчинення злочину виповнилося 16 років».

Суб'єкт злочину погроза або насильство щодо журналіста (ст. 345-1 КК). Слід звернути увагу на те, що суб'єкт цього злочину за відповідними ознаками зі злочинном, передбаченим 345 КК, є ідентичним.

Суб'єкт злочину погроза або насильство щодо державного чи громадського діяча (ст. 346 КК). Стосовно суб'єкта злочину, передбаченого ст. 346 КК, є такі думки: 1) В.І. Осадчий і С.С. Чернявський наполягають, що суб'єктом цього злочину, в разі заподіяння потерпілому середньої тяжкості чи тяжких тілесних ушкоджень, є фізична осудна особа, яка на момент вчинення злочину досягла 14 років А за інші злочинні прояви, описані у ст. 346 КК, відповідальність настає з 16 років [20, с. 798]; 2) Л.В. Дорош, Н.О. Гуторова заявляють, що суб'єкт цього злочину будь-яка особа, якій виповнилося 16 років, а за заподіяння середньої тяжкості або тяжких тілесних ушкоджень — особа, яка досягла 16-річного віку [24, с. 461].

Аналіз цих поглядів на суб'єкт підтверджує їхню неповноту. Це дає можливість запропонувати авторське визначення суб'єкта цього злочину: «Суб'єктом злочину погроза або насильство щодо державного чи громадського діяча в разі заподіяння потерпілому середньої тяжкості чи тяжких тілесних ушкоджень є фізична осудна, приватна, неслужбова особа (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави), якій до моменту вчинення злочину виповнилося 14 років, а за інші злочинні прояви, описані в ст. 346 КК, відповідальність настає з 16 років».

Суб'єкт злочину умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу (ст. 347 КК). Стосовно суб'єкта злочину, передбаченого ст. 348 КК, є такі судження: 1) В.І. Осадчий, С.С. Чернявський запевняють, що суб'єкт злочину (ч. 1 ст. 347 КК) — фізична осудна особа, якій на момент вчинення виповнилося 16 років, а в разі вчинення злочину із кваліфікованим складом (ч. 2 ст. 347 КК) — 14 років [20, с. 799]; 2) Л.В. Дорош, Н.О. Гуторова переконують, що суб'єкт цього злочину за ч. 1 ст. 347 КК будь-яка особа, якій виповнилося 16 років, а за ч. 2 — особа, яка досягла 14-річного віку [24, с. 461].

Зазначені вище визначення суб'єкта є поверховими (неповними). У нас є підстави запропонувати таке визначення суб'єкта злочину, передбаченого ст. 347 КК: «Суб'єктом злочину умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу за ч. 1 ст. 347 КК може бути фізична осудна, приватна, неслужбова особа (громадянин України, громадянин іноземної дер-

жави, особа без громадянства), якій до моменту вчинення злочину виповнилося 16 років, а за ч. 2 ст. 347 КК може бути особа, якій виповнилося 14 років.

Суб'єкт злочину умисне знищення або пошкодження майна журналіста (ст. 347-1 КК). Суб'єкт цього злочину подібний до діяння, передбаченого ст. 347 КК.

Суб'єкт злочину посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця (ст. 348 КК). З приводу суб'єкта цього злочину існують подібні погляди в юридичних джерелах, що такими є фізична осудна особа, яка на момент вчинення злочину досягла 14 років [20, с. 801; 24, с. 462; 22, с. 579; 25, с. 758]. Проте ці визначення потребують більш точного формулювання: «Суб'єктом злочину посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця може бути фізична осудна, приватна, неслужбова особа (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави), якій до моменту вчинення злочину виповнилося 14 років».

Суб'єкт злочину посягання на життя журналіста (ст. 348-1 КК) подібний до суб'єкта злочину передбаченого статтею 347-1 КК України.

Суб'єкт злочину захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника (ст. 349 КК). Стосовно суб'єкта злочину, передбаченого ст. 349 КК, є такі погляди: 1) В.І. Осадчий, С.С. Чернявський запевняють, що суб'єктом цього злочину є фізична осудна особа, яка на момент його вчинення досягла 14-річного віку [20, с. 802]; 2) Л.В. Дорош, Н.О. Гуторова запевняють, що суб'єкт цього злочину — будь-яка особа, яка досягла 16-річного віку [24, с. 463].

Аналіз наведених поглядів на суб'єкт цього злочину свідчить, що автори другої точки зору помилково визначають вік кримінальної відповідальності, крім того, визначення суб'єкта цього злочину неповними. Ми пропонуємо таке визначення суб'єкта злочину, передбаченого ст. 349 КК: «Суб'єктом злочину захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника може бути фізична осудна, неслужбова, приватна особа (громадянин України, громадянин іноземної держави, особа без громадянства), якій до моменту вчинення злочину виповнилося 14 років».

Суб'єкт злочину захоплення журналіста як заручника (ст. 349-1 КК) є подібним до суб'єкта злочину, передбаченого ст. 349 КК України.

Суб'єкт злочину погроза або насильство щодо службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок (ст. 350 КК). Стосовно суб'єкта злочину, передбаченого ст. 350 КК, існують такі думки: 1) В.І. Осадчий, С.С. Чернявський заявляють, що за заподіяння середньої тяжкості чи тяжких тілесних ушкоджень відповідальність настає у разі досягнення фізичною особою на момент вчинення злочину 14 років; за інший злочин прояви, зазначені у ст. 350 КК, — із 16 років [20, с. 804]; 2) Л.В. Дорош, Н.О. Гуторова стверджують, що суб'єкт злочину, передбаченого ч. 1 ст. 350 КК, а за ч. 2, при нанесенні побоїв або заподіяння легкого тілесного ушкодження є особа, якій виповнило-

ся 16 років, а за умисне заподіяння середньої тяжкості (також ч. 2 ст. 350 КК) чи тяжкого тілесного ушкодження (ч. 3 ст. 350 КК) — 14 років [24, с. 463—464].

Аналіз цих та інших точок зору на суб'єкт злочину, передбаченого ст. 350 КК, свідчить про їх поверховість. Це дає нам можливість запропонувати визначення суб'єкта злочину, передбаченого ст. 350 КК: «Суб'єктом злочину, передбаченого ст. 350 КК України (за винятком умисне заподіяння середньої тяжкості або тяжкого тілесного ушкодження), є фізична осудна, приватна, неслужбова особа (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави), якій до моменту вчинення злочину виповнилося 16 років, а у випадку заподіяння середньої тяжкості або тяжких тілесних ушкоджень — 14 років».

Суб'єкт злочинів, передбачених статтями 351 та 351-1 КК України не викликає у його розумінні труднощів, оскільки він прямо називається в диспозиції цих статей як службова особа. Тому визначення суб'єктів цих злочинів можна зробити, посилаючись на його ознаки в чч. 3 та 4 ст. 18 КК України.

Суб'єкт злочину умисне знищення або пошкодження майна службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок (ст. 352 КК). Щодо суб'єкта злочину, передбаченого ст. 352 КК, є такі погляди: 1) В.І. Осадчий, С.С. Чернявський запевняють, що суб'єктом цього злочину є фізична осудна особа, якій на момент вчинення злочину виповнилося 16 років (ч. 1 ст. 356 КК), а за наявності кваліфікуючих ознак злочину (ч. 2 ст. 352 КК) — 14 років; 2) Л.В. Дорош, Н.О. Гуторова переконують, що суб'єкт цього злочину особа, яка досягла 16 років, а за ч. 2 ст. 352 КК — 14 років [24, с. 465]. Ці погляди є неповними, тому запропонуємо визначення суб'єкта злочину, передбаченого ст. 352 КК: «Суб'єктом злочину умисне знищення або пошкодження майна службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок за ч. 1 ст. 352 КК є фізична осудна, приватна, неслужбова особа (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави), якій до моменту вчинення злочину виповнилося 16 років, а за ч. 2 цієї ж статті — з 14 років».

Суб'єкт злочину самовільне присвоєння владних повноважень або звання службової особи (ст. 353 КК). Стосовно суб'єкта злочину, передбаченого ст. 353 КК, є такі судження: 1) В.І. Осадчий, С.С. Чернявський заявляють, що суб'єктом цього злочину є фізична осудна особа, якій на момент вчинення злочину виповнилося 16 років; 2) О.А. Чуваков, Д.І. Крупко запевняють, що суб'єкт цього злочину — фізична осудна особа з 16 років; 3) Л.В. Дорош, Н.О. Гуторова переконані, що суб'єкт цього злочину — будь-яка особа, яка досягла 16-річного віку [24, с. 466].

Аналіз свідчить про поверховість (неповноту) визначень. Ми пропонуємо таке визначення суб'єкта злочину, передбаченого ст. 353 КК: «Суб'єктом злочину самовільне присвоєння владних повноважень або звання службової особи є фізична осудна, приватна, неслужбова особа (громадянин України, громадянин іноземної держави, особа без громадянства), якій до вчинення злочину виповнилося 16 років».

Суб'єкт злочину підкуп працівника підприємства установи чи організації (ст. 354 КК). Стосовно суб'єкта злочину, передбаченого статтею 354 КК, існу-

ють такі погляди: 1) В.І. Осадчий, С.С. Чернявський заявляють, що а) суб'єкт злочину (чч. 1, 2 ст. 354 КК) — фізична осудна особа, якій на момент злочину виповнилося 16 років; б) суб'єкт злочину (ч. 3 і 4 ст. 354 КК) — фізичні осудні особи, які досягли 16 років і працюють на підприємствах, в установах, організаціях або на їх користь (такі особи вчиняють дії, які не тягнуть наслідки правового характеру) [20, с. 812—812]; 2) Л.В. Дорош, Н.О. Гуророва переконують, що суб'єкт злочину — загальний (фізична осудна особа, яка досягла 16 років, а за чч. 3 та 4 ст. 354 КК суб'єкт злочину спеціальний — працівник підприємства, установи чи організації, який не є службовою особою, або особа, яка працює на користь підприємства чи організації, яка досягла 16 років [24, с. 473—474].

Аналіз точок зору свідчить, що ці визначення мають певні упущення, а тому потребують нового формулювання. Отже: «Суб'єктом злочину підкуп працівника підприємства установи чи організації є за чч. 1 та 2 ст. 354 КК є фізична осудна особа, приватна, неслужбова особа (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави), якій до моменту вчинення злочину виповнилося 16 років, а за чч. 3 та 4 ст. 354 — фізична осудна особа, яка досягла 16 років і працює на підприємствах, в установах, організаціях або на їх користь».

Суб'єкт злочину примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань стаття 355 КК. Щодо суб'єкта злочину, передбаченого статтею 355 КК, існують такі думки: 1) В.І. Осадчий, С.С. Чернявський, а також Л.В. Дорош, Н.О. Гуророва запевняють, що суб'єкт цього злочину — фізична осудна особа, якій на момент вчинення злочину виповнилося 16 років [20, с. 816; 24, с. 475]; 2) О.А. Чуваков, Д.І. Крупко заявляють, що суб'єктом цього злочину може бути як кредитор або його законний представник, так і будь-яка особа, яка діє в інтересах кредитора [21, с. 734]; 3) Г.Є. Болдарь, О.О. Дудоров переконують, що суб'єкт цього злочину загальний — фізична осудна особа, яка досягла 16 років [22, с. 599]; 3) П. П. Андрушко упевнений, що суб'єктом цього злочину є особа, яка досягла 16 років, це кредитор (див. ст. 151 ЦК), або цесіонарій, тобто особа, на користь якої первісний кредитор поступився своїм правом вимоги (стст. 197, 198 ЦК), будь-яка інша особа, яка примушує боржника виконати цивільно-правове зобов'язання, наприклад, законний представник (див. ст. 162 ЦК), або особа, яка з будь-яких інших мотивів діє в інтересах кредитора, зокрема, за плату примушує боржника виконати цивільно-правове зобов'язання перед кредитором. Суб'єктом цього злочину може бути і службова особа (дії службової особи мають вирішуватися за стст. 355 та 364 чи 365 КК) [25, с. 771].

На наш погляд, найбільш вдале визначення суб'єкта цього злочину запропоноване П. П. Андрушком.

Суб'єкт злочину самоуправство (ст. 356 КК). Стосовно суб'єкта цього злочину існують такі думки: 1) В.І. Осадчий, С.С. Чернявський упевнені, що суб'єкт злочину — фізична осудна особа, якій на момент вчинення злочину виповнилося 16 років; 2) Г.Є. Болдарь, О.О. Дудоров переконують, що суб'єктом цього злочину може бути особа, яка досягла 16 років (службова особа, яка вчинила самоуправні дії, несе відповідальність за ст. 365 КК) [22, с. 602].

Аналіз цих та інших поглядів на суб'єкт потребує уточнення його визначення: «Суб'єктом злочину самоуправство може бути фізична осудна, неслужбова, приватна особа (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави), якій до моменту вчинення злочину виповнилося 16 років».

Суб'єкт злочину викрадення, привласнення, вимагання документів, штамів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження (ст. 357 КК). Стосовно суб'єкта цього злочину існують такі судження: 1) В.І. Осадчий, С.С. Чернявський суб'єктом злочину (частини 1, 2 ст. 357 КК) визнають фізичну особу, якій на момент вчинення злочину виповнилося 16 років або службова особа (у разі заволодіння нею офіційними документами, штампами або печатками шляхом зловживання своїм службовим становищем), а за ч. 3 ст. 357 КК — суб'єкт злочину фізична осудна особа, якій на момент вчинення злочину виповнилося 16 років [20, с. 819–820]; 2) Л.В. Дорош, Н.О. Гуророва стверджують, що суб'єктом злочину — фізична осудна особа, яка досягла 16 років [24, с. 467].

Аналіз наведених нами точок зору зобов'язує нас запропонувати визначення суб'єкта злочину, передбаченого ст. 358 КК, в такому формулюванні: «Суб'єктом злочину, передбаченого чч. 1, 2 та 3 ст. 357 КК, може бути фізична осудна, приватна, неслужбова особа (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави), якій до моменту вчинення злочину виповнилося 16 років, а якщо злочин вчинено шляхом зловживання службовим становищем, то таким суб'єктом може бути службова особа».

Суб'єкт злочину підроблення документів, штамів і бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штамів (ст. 358 КК). З приводу суб'єкта злочину, передбаченого ст. 358 КК, існують такі думки: 1) В.І. Осадчий, С.С. Чернявський зазначають, що «суб'єкт злочину, відповідальність за вчинення якого передбачена ч. 1 ст. 358 КК, — фізична осудна особа, якій на момент вчинення злочину виповнилося 16 років. Суб'єкт злочину, вчинення якого тягне відповідальність за ч. 2 ст. 358 КК, — спеціальний, а саме, перелічені у цій нормі особи. Зокрема, до цього переліку включено працівника юридичної особи будь-якої форми власності, який не є службовою особою (юридична особа — організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку). У разі підробки документа службовою особою має місце службове (ст. 366 КК). Приватний підприємець — громадянин, який самостійно ініціативно, систематично, на власний ризик веде на основі приватної власності господарську діяльність з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку. Аудитор — громадянин України, який має кваліфікаційний сертифікат про право на заняття аудиторською діяльністю на території України. Аудиторською... Експерт — особа, яка має необхідні знання для дачі висновку з досліджуваних питань... Оцінювач — громадянин України, іноземець, особа без громадянства, які склали кваліфікаційний іспит та одержали кваліфікаційне свідоцтво оцінювача... Адвокат — фізична особа, яка здійснює адвокатську діяльність на підставах і в порядку, закріплених чинним законодавством... Інша особа, яка здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, — це, наприклад, спеціаліст, якого залучають для надан-

ня консультацій з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок. Усі перелічені особи мають бути осудними та на момент вчинення злочину — 16-ть років... Суб'єкт використання завідомо підробленого документа — фізична осудна особа, якій на момент вчинення злочину виповнилося 16 років» [20, с. 823—824]; 2) Л.В. Дорош, Н.О. Гуророва заявляють, що «суб'єкт цього злочину — фізична, осудна особа, яка досягла 16 років. Особа, яка виготовила підроблений документ і потім його використала, підлягає відповідальності лише за підроблення документа за ч. 1 ст. 358 КК. Службова особа за службове підроблення підлягає відповідальності за ст. 366 КК. Частиною 2 ст. 358 КК встановлює відповідальність за складання чи видачу працівнику юридичні особи будь-якої форми власності, який не є службовою особою, приватним підприємцем, аудитором, експертом, оцінювачем, адвокатом або іншою особою, яка здійснила професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг...» [24, с. 469—470]; 3) Г.Є. Болдарь, О.О. Дудоров запевняють, що «суб'єкт злочину, передбаченого ч. 1 ст. 358 КК, — загальний. Суб'єкт злочину, передбаченого ч. 2 ст. 358 КК, є спеціальним — це працівник юридичної особи будь-якої форми власності, який водночас не повинен бути службовою особою, а так само приватним підприємцем, аудитором, оцінювачем, адвокатом або іншою особою, яка здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг. Під працівником юридичної особи треба розуміти фізичну особу, яка безпосередньо власною працею виконує в юридичній особі трудову функцію згідно з укладеним роботодавцем трудовим договором. Якщо офіційний документ підроблюється працівником не юридичної особи, а фізичної особи-підприємця, вчинене за наявності підстав має кваліфікуватися за ч. 1 ст. 358 КК» [22, с. 591].

Аналіз існуючих точок зору свідчить, що Л.В. Дорош, Н.О. Гуророва, Г.Є. Болдарь, О.О. Дудоров неточно відображають суб'єкт злочину за ч. 2 ст. 358 КК, який достатньо є зрозумілим з описання об'єктивної сторони цього злочину за ознаками об'єктивної сторони дій, передбачених ч. 2 ст. 358 КК. Автор підтримує позицію стосовно суб'єкта злочину, запропоновану В.І. Осадчим і С.С. Чернявським.

Суб'єкт злочину незаконні придбання або збут спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації, а також незаконне їх використання (ст. 359 КК). Щодо суб'єкта цього злочину існують наступні судження: 1) В.І. Осадчий, С.С. Чернявський стверджують, що суб'єктом цього злочину є «фізична осудна особа, якій на момент вчинення злочину виповнилося 16 років. Незаконне використання спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації службовою особою з використанням свого службового становища тягне додаткову кваліфікацію за ст. 364 чи ст. 365 КК» [20, с. 826]; 2) Л.В. Дорош, Н.О. Гуророва переконують, що суб'єкт цього злочину фізична осудна особа, яка досягла 16 років (вчинення таких дій службовою особою з використанням службового становища мають кваліфікуватися за сукупністю злочинів, передбачених ст. 359 КК і статтями, що передбачають відповідальність за злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності з надання публічних послуг» [24, с. 471].

Аналіз цих точок зору на суб'єкт злочину, передбаченого ст. 359 КК, викликає необхідність нашого формулювання визначення суб'єкта цього злочину: «Суб'єктом злочину незаконні придбання або збут спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації, а також незаконне їх використання є фізична осудна, приватна, неслужбова особа (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави), якій до моменту вчинення злочину виповнилося 16 років».

Суб'єкт злочину умисне пошкодження ліній зв'язку (ст. 360 КК). Стосовно суб'єкта цього злочину існують такі судження: 1) В.І. Осадчий, С.С. Чернявський, а також Л.В. Дорош і Н.О. Гуророва заявляють, що суб'єктом злочину є фізична осудна особа, якій на момент вчинення злочину виповнилося 16 років [20, с. 828; 24, с. 472]; 2) Г.Є. Болдарь, О.О. Дудоров переконують, що суб'єкт цього злочину — загальний [24, с. 594]. Зазначені судження потребують нового формулювання визначення суб'єкта злочину, передбаченого ст. 360 КК: «Суб'єктом злочину умисне пошкодження ліній зв'язку є фізична осудна, неслужбова, приватна особа (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави), якій до моменту вчинення злочину виповнилося 16 років». Положення суб'єктів цих злочинів певною мірою знайшли своє відображення і в зарубіжному кримінальному законодавстві [27; 28; 29; 30; 31].

Висновки. На підставі проведеного нами дослідження можна зробити такі висновки: 1) автори публікацій, що стосуються суб'єкта злочинів, передбачених розділом XV Особливої частини КК України, необгрунтовано використовують для позначення суб'єктів цих злочинів терміни «загальний суб'єкт», «будь-які особи», «особа, якій виповнилось 16 років або 18 років», та не конкретизують суб'єкти цих злочинів; 2) автори не конкретизують суб'єктів злочинів щодо класифікації злочинів та їх види; 3) таке становище призводить до визначення суб'єктів цих злочинів, які створюють лише труднощі для правозастосовних органів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Абдуразаков С.А., Ахмедов Г.А.* Субъект преступления по Уголовному кодексу Узбекской ССР / С.А. Абдуразаков, Г.А. Ахмедов // Вопросы совершенствования законодательства Узбекской ССР ; [ред. кол. Г.А. Ахмедов и др.]. — Ташкент : Фан, 1970. — С. 137—147.
2. *Ахмедов Г.А., Миренский Б.А.* О соотношении криминологических и уголовно-правовых категорий. Личность преступника и субъект преступления / Г.А. Ахмедов, Б.А. Миренский // Общественные науки в Узбекистане. — 1975. — № 10. — С. 23—28.
3. *Боровых Л.В.* Проблемы возраста в механизме уголовно-правового регулирования: Автореф. дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.08. — уголовное право и криминология; уголовно-исправительное право / Л.В. Боровых — М., 1974. — 39 с.
4. *Бородин С.В., Носков Н.А.* К вопросу совершенствования законодательства об уголовной ответственности несовершеннолетних / С.В. Бородин, Н.А. Носков // Современные тенденции развития уголовной политики и уголовного законодательства. — М. : Юрид. лит., 1994. — С. 57—59.
5. *Владимиров В.А., Левицкий Г.А.* Субъект преступления по советскому уголовному праву. Лекция / В.А. Владимиров, Г.А. Левицкий — М. : ВШ МООП РСФСР, 1964. — 59 с.

6. *Наумов А.В.* Предприятия на скамье подсудимых / А.В. Наумов // Сов. юстиция. — 1992. — № 17—18. — С. 3—4.
7. *Орлов В.С.* Субъект преступления по советскому уголовному праву / В.С. Орлов — М.: Госюриздат, 1958. — 260 с.
8. *Орымбаев Р.* Специальный субъект преступления / Р. Орымбаев. — Алмата : Изд-во Алма-атинского ун-та, 1977. — 153 с.
9. *Павлов В.Г.* Субъект преступления / В.Г. Павлов. — СПб. : Юридический центр Пресс, 2001. — 318 с.
10. *Розенко В.І., Матвійчук В.К.* Суб'єкт злочину / В.І. Розенко, В.К. Матвійчук. — К. : Академія МВС, 1984. — 36 с.
11. *Светлов А.Я.* Ответственность за должностные преступления / А.Я. Светлов — К. : Наукова думка, 1978. — 304 с.
12. *Протченко Б.А.* Невменяемость в советском уголовном праве / Б.А. Протченко // Правоведение, 1987. — С. 82—84.
13. *Тацій В.Я.* Суб'єкт злочину / В.Я. Тацій // Кримінальне право України. Загальна частина : Підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.; за ред. професорів М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. — Київ—Харків : Юрінком Інтер—Право, 2001. — С. 130—141.
14. Уголовное право УССР. Особенная часть : Учебник / М.И. Бажанов, В.В. Сташис, В.Я. Тацій, и др. ; под. ред. М.И. Бажанова и др. — К. : Вища школа, 1989. — 455 с.
15. *Устименко В.В.* Специальный субъект преступления (понятия и виды): Учебное пособие / В.В. Устименко. — Харьков : Харьковский юрид. институт, 1989. — 104 с.
16. *Шевченко Я.Н.* Правовое регулирование ответственности несовершеннолетних / Я. Н. Шевченко — К. : Наукова думка, 1976. — 189 с.
17. Полный курс уголовного права: В 5 т./ Под ред. докт. юр. наук, проф., заслуженного деятеля наук РФ А.И. Коробеева Т. 1: Преступление и наказание. — СПб : Юридический центр Пресс, 2008. — 1133 с.
18. Кримінальний кодекс України від 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 25—26. — Ст. 131.
19. *Брайнин Я.М.* Уголовная ответственность и ее основание в советском уголовном праве / Я.М. Брайнин. — М. : Госюриздат, 1963. — 281 с.
20. *Осадчий В.І., Чернявський С.С.* Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та злочини проти журналістів / В.І. Осадчий, С.С. Чернявський // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. / Д.С. Азаров, В.К. Гришук, А.В. Савченко [та ін.] ; за заг. ред. О.М. Джужі, А.В. Савченка, В.В. Чернея. — К. : Юрінком Інтер, 2016. — С. 777—892.
21. *Чуваков О.А., Крупко Д.И.* Преступления против авторитета органов государственной власти, органов местного самоуправления и объединений граждан / М.М. Панько // Уголовный кодекс Украины. Комментарий: Под редакцией Ю.А. Кармазина и Е.Л. Стрельцова. — Харьков, ООО «Одиссей», 2001. — С. 696—744.
22. *Болдарь Г.Э., Дудоров О.О.* Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян / Г.Э. Болдарь, О.О. Дудоров // Кримінальне право (Особлива частина) : підручник ; за ред. О.О. Дудорова, Э.О. Письменського. — [2-ге вид]. — К. : «В.Д. Декор», 2013. — С. 560—601.
23. *Брич Л.П., Мельник М.І.* Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян / Л.П. Брич, М.І. Мельник // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України; за ред.

М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. — 9-те вид. переробл. та допов.; — К. : Юридична думка, 2012. — С. 982—1031.

24. *Дорош Л.В., Гуторова Н.О.* Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян / Л.В. Дорош, Н.О. Гуторова // Кримінальне право України. Особлива частина: підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.; за ред. проф. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. — 5-те вид. переробл. і допов. — Х. : Право, 2015, — С. 449 — 477.

25. *Андрушко П.П.* Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян / П.П. Андрушко // Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України; за ред. С.С. Яценка. — К. : А.С.К., 2002. — С. 395—520.

26. *Дорош Л.В.* Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян / Л.В. Дорош // Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2т. Т.2. Особлива частина / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютгін та ін.; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. — Х. : Право, 2013. — С. 704—766.

27. The Polish Penal Code / edited by candidate of law, assistant professor A.I. Lukashov, and Dj, prof. N.F. Kuznetsova introduction by candidate of law, assistant professor A.I. Lukashov and candidate of law E. A. Sarkisova, translated from Polish by D.A. Barilovitch. — St. Petersburg : “Yundichesky Centei Press”, 2001. — 234 p.

28. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2001. — 298p.

29. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 366p.

30. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. — St Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 226p.

31. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn. V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 366p.

REFERENCES

1. *Abdurazakov S.A., Ahmedov G.A.* Subekt prestuplenija po Ugolovnomu kodeksu Uzbekskoj SSR / S.A. Abdurazakov, G.A. Ahmedov // Voprosy sovershenstvovanija zakonodatel'stva Uzbekskoj SSR; [red. kol. G.A. Ahmedov i dr.]. — Tashkent : Fan, 1970. — S. 137—147.

2. *Ahmedov G.A., Mirenskij B.A.* O sootnoshenii kriminologicheskikh i ugolovno-pravovyh kategorij. Lichnost' prestupnika i subekt prestuplenija/ G.A. Ahmedov, B.A. Mirenskij // Obshhestvennye nauki v Uzbekistane. — 1975. — № 10. — S. 23—28.

3. *Borovyh L.V.* Problemy vozrasta v mehanizme ugolovno-pravovogo regulirovanija: Avtoref. dis. ... dokt. jurid. nauk : spec. 12.00.08. — ugolovnoe pravo i kriminologija; ugolovno-ispravitel'noe pravo / L.V. Borovyh — M., 1974. — 39 s.

4. *Borodin S.V., Noskov N.A.* K voprosu sovershenstvovanija zakonodatel'stva ob ugolovnoj otvetstvennosti nesovershennoletnih / S.V. Borodin, N.A. Noskov // Sovremennye tendencii razvitiya ugolovnoj politiki i ugolovnogo zakonodatel'stva. — M. : Jurid. lit., 1994. — S. 57—59.

5. *Vladimirov V.A., Levickij G.A.* Subekt prestuplenija po sovetському ugovornomu pravu. Lekcija / V.A. Vladimirov, G.A. Levickij — M. : VSh MOOP RSFSR, 1964. — 59 s.
6. *Naumov A.V.* Predpriyatija na skam'e podsudimyh / A.V. Naumov // Sov. justicija. — 1992. — № 17–18. — S. 3–4.
7. *Orlov V.S.* Subekt prestuplenija po sovetському ugovornomu pravu / V.S. Orlov — M. : Gosjurizdat, 1958. — 260 s.
8. *Orymbaev R.* Special'nyj subekt prestuplenija / R. Orymbaev. — Alma-Ata : Izdvo Alma-atinskogo un-ta, 1977. — 153 s.
9. *Pavlov V.G.* Subekt prestuplenija / V.G. Pavlov. — SPb. : Juridicheskij centr Press, 2001. — 318 s.
10. *Rozenko V.I., Matviichuk V.K.* Subiekt zlochynu / V.I. Rozenko, V.K. Matviichuk. — K. : Akademiia MVS, 1984. — 36 s.
11. *Svetlov A.Ja.* Otvetstvennost' za dolzhnostnye prestuplenija / A.Ja. Svetlov — K. : Naukova dumka, 1978. — 304 s.
12. *Protchenko B.A.* Nevmenjaemost' v sovetском ugovornom prave / B.A. Protschenko // Pravovedenie, 1987. — S. 82–84.
13. *Tatsii V.Ya.* Subiekt zlochynu / V.Ya. Tatsii // Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna: Pidruchnyk dlja studentiv yuryd. spets, vyshch.zakladiv osvity / M.I. Bazhanov, Yu.V. Baulin, V.I. Borysov ta in.; za red. profesoriv M.I. Bazhanova, V.V. Stashysa, V.Ya. Tatsiia. — Kyiv—Kharkiv : Yuryнком Inter—Pravo, 2001. — S. 130–141.
14. *Ugolovnoe pravo USSR. Osobennaja chast' : Uchebnik / M.I. Bazhanov, V.V. Stashis, V.Ja. Tacij, i dr.; pod. red. M.I. Bazhanova i dr.* — K. : Vyshcha shkola, 1989. — 455 s.
15. *Ustimenko V.V.* Special'nyj subekt prestuplenija (ponjatija i vidy): Uchebnoe posobie / V.V. Ustimenko. — Har'kov : Har'kovskij jurid. institut, 1989. — 104 s.
16. *Shevchenko Ja.N.* Pravovoe regulirovanie otvetstvennosti nesovershennoletnih / Ja.N. Shevchenko — K. : Naukova dumka, 1976. — 189 s.
17. *Polnyj kurs ugovornogo prava: V 5 t./ Pod red. dokt. jur. nauk, prof., zasluzhennogo dejatelja nauk RF A.I. Korobeeva T. 1: Prestuplenie i nakazanie.* — SPb : Juridicheskij centr Press, 2008. — 1133 s.
18. *Kryminalnyi kodeks Ukrainy vid 2001 r. // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy.* — 2001. — № 25–26. — St. 131.
19. *Brajnin Ja.M.* Ugolovnaja otvetstvennost' i ee osnovanie v sovetском ugovornom prave / Ja.M. Brajnin. — M. : Gosjurizdat, 1963. — 281 s.
20. *Osadchyi V.I., Cherniavskiy S.S.* Zlochyny proty avtorytetu orhaniv derzhavnoi vlady, orhaniv mistsevoho samovriaduvannia, obiednan hromadian ta zlochyny proty zhurnalistiv / V.I. Osadchyi, S.S. Cherniavskiy // Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy. / D.S. Azarov, V.K. Hryshchuk, A.V. Savchenko [ta in.]; za zah. red. O.M. Dzhuzhi, A.V. Savchenka, V.V. Cherneia. — K. : Yurinkom Inter, 2016. — S. 777–892.
21. *Chuvakov O.A., Krupko D.I.* Prestuplenija protiv avtoriteta organov gosudarstvennoj vlasti, organov mestnogo samoupravlenija i obedinenij grazhdan / M.M. Pan'ko // Ugolovnyj kodeks Ukrainy. Kommentarij: Pod redakciej Ju.A. Karmazina i E.L. Strel'cova. — Har'kov, OOO «Odisej», 2001. — S. 696–744.
22. *Boldar H.Ye., Dudorov O.O.* Zlochyny proty avtorytetu orhaniv derzhavnoi vlady, orhaniv mistsevoho samovriaduvannia ta obiednan hromadian / H.Ye. Boldar, O.O. Dudorov // Kryminalne pravo (Osoblyva chastyna) : pidruchnyk ; za red. O.O. Dudorova, Ye.O. Pysmenskoho. — [2-he vyd]. — K. : «V. D. Dekor», 2013. — S. 560–601.
23. *Brych L.P., Melnyk M.I.* Zlochyny proty avtorytetu orhaniv derzhavnoi vlady, orhaniv mistsevoho samovriaduvannia ta obiednan hromadian / L.P. Brych, M.I. Melnyk //

Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy; za red. M.I. Melnyka, M.I. Khavroniuka. — 9-te vyd. pererobl. ta dopov.; — K. : Yurydychna dumka, 2012. — S. 982—1031.

24. *Dorosh L.V., Hutorova N.O.* Zlochyny proty avtorytetu orhaniv derzhavnoi vlady, orhaniv mistsevoho samovriaduvannia ta obiednan hromadian / L.V. Dorosh, N.O. Hutorova // Kryminalne pravo Ukrainy. Osoblyva chastyna: pidruchnyk / Yu.V. Baulin, V.I. Borysov, V.I. Tiutiuhin ta in.; za red. prof. V.Ya. Tatsiia, V.I. Borysova, V.I. Tiutiuhina. — 5-te vyd. pererobl. i dopov. — Kh. : Pravo, 2015, — S. 449—477.

25. *Andrushko P.P.* Zlochyny proty avtorytetu orhaniv derzhavnoi vlady, orhaniv mistsevoho samovriaduvannia ta obiednan hromadian / P.P. Andrushko // Naukovo-praktychnyi komentar do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy; za red. S.S. Yatsenka. — K. : A.S.K., 2002. — S. 395—520.

26. *Dorosh L.V.* Zlochyny proty avtorytetu orhaniv derzhavnoi vlady, orhaniv mistsevoho samovriaduvannia ta obiednan hromadian / L.V. Dorosh // Kryminalnyi kodeks Ukrainy. Naukovo-praktychnyi komentar : u 2t. T.2. Osoblyva chastyna / Yu.V. Baulin, V.I. Borysov, V.I. Tiuthin ta in.; za zah. red. V.Ya. Tatsiia, V.P. Pshonky, V.I. Borysova, V.I. Tiutiuhina. — Kh. : Pravo, 2013. — S. 704—766.

27. *The Polish Penal Code* / edited by candidate of law, assistant professor A.I. Lukashov, and Dj, prof. N.F. Kuznetsova introduction by candidate of law, assistant professor A. I. Lukashov and candidate of law E. A. Sarkisova, translated from Polish by D.A. Barilovitch. — St. Petersburg : “Yundichesky Centei Press”, 2001. — 234 p.

28. *The Bulgarian Penal Code* / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2001. — 298 p.

29. *The Swiss Penal Code* / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 366 p.

30. *THE JAPANESE PENAL CODE* / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. — St Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 226 p.

31. *Criminal Legislation of Norway* / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn.V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 366 p.

Харь І.О. Суб'єкт злочинів проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян і злочини проти журналістів

У статті проведено дослідження суб'єктів злочину проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян і злочини проти журналістів. Автор здійснила дослідження теоретичних положень суб'єктів злочинів і суб'єктів діянь, передбачених статтями 338—360 КК України. Запропоновані авторські визначення суб'єктів зазначених злочинів.

Ключові слова: суб'єкти злочинів проти авторитету органів державної влади, суб'єкти злочинів проти авторитету органів місцевого самоврядування, суб'єкти злочинів проти авторитету об'єднань громадян, суб'єкт злочинів проти журналістів.

Харь И.А. Субъект преступлений против авторитета органов государственной власти, органов местного самоуправления, объединений граждан и преступления против журналистов

В статье проведено исследование субъектов преступления против авторитета органов государственной власти, органов местного самоуправления, объединений

граждан и преступления против журналистов. Автор провела исследование теоретических положений субъектов преступлений и субъектов деяний, предусмотренных статьями 338–360 УК Украины. Предложены авторские определения субъектов указанных преступлений.

Ключевые слова: субъекты преступлений против авторитета органов государственной власти, субъекты преступлений против авторитета органов местного самоуправления, субъекты преступлений против авторитета объединений граждан, субъект преступлений против журналистов.

Khari I. Subject of Crimes against the Authority of Government Bodies, Local Self-government Bodies, and Associations of Citizens and Crimes against Journalists

The article deals with the matter of a subject of crimes against the authority of government bodies, local self-government bodies, and associations of citizens and crimes against journalists. The author provides the research of the theoretical provisions of a subject of a crime in general and of a subject of criminal acts provided for by the Articles 338–360 of the Criminal Code of Ukraine. The author's definition of a subject of the mentioned crimes is formulated.

Keywords: Subject of Crimes against the Authority of Government Bodies; Subject of Crimes against the Authority of Local Self-government Bodies; Subject of Crimes against the Authority of Associations of Citizens; Subject of Crimes against Journalists

Стаття надійшла до редакції 14.04.2017.

УДК 343.

М. Карпенко, А. Соловйова

THE PROBLEM OF AGGRESSIVE BEHAVIOR AND VIOLENCE DURING ENFORCEMENT OF A CIVIL TRANSACTION

М.І. Карпенко

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права,
кримінології, цивільного та господарського права
ВНЗ «Національна академія управління»
м. Київ*

А.М. Соловйова

*кандидат юридичних наук, доцент
м. Київ*

ПРОБЛЕМА АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ТА НАСИЛЬСТВА ПІД ЧАС ПРИМУШУВАННЯ ДО ВИКОНАННЯ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВочИНУ

Постановка проблеми. Наукове розуміння людського насильства є однією з найбільш актуальних проблем нашого часу. Учені підкреслюють, що навіть у наукових колах відсутнє єдине розуміння насильства [1, с. 220]. Одним із найбільш поширених понять насильства є розуміння його як форми злочинного насильства, як застосування сили, яке заборонено законом [2, с. 27]. Проте насильство може лише умовно означати фізичний напад, оскільки поняття фізичного насильства охоплює широкий спектр інцидентів (Waddington and Bull, 2004: 149). Насильство охоплює величезний і часто змінний спектр різноманітної фізичної та психологічної поведінки, ситуацій (Levi and Maguire, 2002: 796) [2, с. 27–28].

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Суттєвий внесок у дослідження видів (форм) агресії та механізму насильницької злочинної поведінки зробили вітчизняні та зарубіжні вчені кримінологи, а саме: Ю.М. Антонян, О.М. Бандурка, І.М. Даньшин, О.М. Джужа, А.І. Долгова, А.П. Закалюк,

А.Ф. Зелінський, М.І. Єникеев, С.Н. Єнікополов, С.М. Іншаков, О.М. Литвак, О.Ю. Михайлова, О.Д. Сітковська, О.М. Храмцов та інші.

Мета статті: дослідити поняття агресивної поведінки та насильства під час примушування до виконання цивільного правочину.

Основні результати дослідження. Фізичне насильство — це протиправний вплив на здоров'я потерпілого, який винний здійснює всупереч волі потерпілого. Насильство являє собою вплив на організм потерпілого, а саме: на його зовнішні частини й тканини та (або) внутрішні (наприклад, отруєння).

Поняття агресії і насильства міцно увійшли у свідомість людини. Ніхто не буде заперечувати той факт, що ці явища настільки ж небезпечні, як і поширені. Соціальні кризові процеси, що відбуваються в сучасному суспільстві, негативно впливають на психологію людей, породжуючи тривожність і напруженість, озлобленість, жорстокість і насильство. Зростання агресивних тенденцій відображає одну з найгостріших соціальних проблем нашого суспільства, де за останні роки різко зросла злочинність.

Йдеться про те, що агресивність має виключно біологічне походження. Однак найбільш цікавим у вивченні причин агресивної поведінки та проявів насильства є таке припущення: основною передумовою вчинення злочинних дій є мотив самоствердження особистості.

Для вивчення проблеми агресії та насильства як форм самоствердження потрібно безпосередньо розглянути, що є агресією і насильством і які основні підходи у вивченні їх проявів. Серед теорій слід вказати на теорії З. Фрейда, Е. Фрома, А. Адлера та ін. У психології термін «агресія» трактується по-різному. Відповідно до одного з визначень, запропонованого А. Басом, агресія — це будь-яка поведінка, що містить загрозу або завдає шкоди іншим. Р. Бероном і Д. Річардсоном пропонується таке визначення: «Агресія — це будь-яка форма поведінки, спрямована на образу чи заподіяння шкоди іншій живій істоті, яка не бажає подібного поводження» [3, с. 53].

У КК України 2001 р., так само, як і в КК України 1960 р., не міститься законодавчого визначення поняття насильства, що не є небезпечним для життя та здоров'я. У пунктах 5—9 Пленум Верховного Суду України у своїй постанові від 06.11.2009 №10 «Про судову практику в справах про злочини проти власності» роз'яснив: «Під насильством, що не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого при грабежі, слід розуміти умисне заподіяння легкого тілесного ушкодження, що не спричинило короткочасного розладу здоров'я або незначної втрати працездатності, а також вчинення інших насильницьких дій (завдання удару, побоїв, незаконне позбавлення волі) за умови, що вони не були небезпечними для життя чи здоров'я в момент заподіяння. Такі насильницькі дії, вчинені під час грабежу, повністю охоплюються частиною другою статті 186 КК і додаткової кваліфікації за іншими статтями КК не потребують.

Небезпечно для життя чи здоров'я насильство (стаття 187, частина третя статті 189 КК) — це умисне заподіяння потерпілому легкого тілесного ушкодження, що спричинило короткочасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності, середньої тяжкості або тяжке тілесне ушкодження, а також інші насильницькі дії, які не призвели до вказаних наслідків, але були небез-

печними для життя чи здоров'я в момент їх вчинення. До них слід відносити, зокрема, і насильство, що призвело до втрати свідомості чи мало характер мордування, придушення за шию, скидання з висоти, застосування електро-струму, зброї, спеціальних знарядь тощо. Такий підхід судової практики повністю відповідає теоретичним основам кваліфікації злочинів, зокрема інституту конкуренції кримінально-правових норм.

У теорії кримінального права під конкуренцією кримінально-правових норм розуміють передбачення певного діяння двома (кількома) кримінально-правовими нормами одночасно. Характерною особливістю конкуренції кримінально-правових норм є те, що вона виникає лише тоді, коли було вчинено один злочин (на відміну від повторності чи сукупності злочинів). Але такий злочин має ознаки, передбачені двома (кількома) кримінально-правовими нормами, тобто при кваліфікації такого злочину виникає конкуренція двох чи більше кримінально-правових норм.

Слід зазначити, що з різних причин деякі вчені не визнають існування такого виду конкуренції кримінально-правових норм, як ціле та частина [4; 5]. Так, П.П. Сердюк пише про невідповідність такого поділу концепції побудови системи охоронних кримінально-правових норм, наголошуючи при цьому на необхідності враховувати вчення про об'єкт злочину [6, с. 110–111]. Однак його позиція видається односторонньою і не зовсім зрозумілою. Правильне встановлення об'єкта злочину, на рівні з іншими елементами складу злочину, є запорукою правильної кваліфікації вчиненого суспільно-небезпечного діяння, однак це ще не свідчить про відсутність конкуренції частини і цілого між нормами кримінального права. Важливо, в яких саме випадках вона матиме місце. Частина і ціле – філософські категорії, що виражають відношення між сукупністю предметів (або елементів окремого об'єкта) та зв'язком, який об'єднує ці предмети і призводить до появи у сукупності нових (інтеграційних) властивостей і закономірностей, невластивих предметам поодиночці. Саме завдяки зв'язку задається ціле, стосовно якого окремі предмети виступають як його частини [7]. С.А.Тарарухін називає такий вид конкуренції конкуренцією кримінально-правових норм за змістом [8, с. 52]. Під конкуренцією частини і цілого розуміють такий вид конкуренції злочинів, при якому конкурують, з одного боку, декілька складів різних злочинів, що охоплюють певну суму фактичних обставин, але самостійно. Згідно із загальним правилом кваліфікації при конкуренції частини і цілого, «з двох (кількох) норм має застосовуватись та норма, яка повніше охоплює всі фактичні ознаки вчиненого діяння».

Відповідно до ч. 1 ст. 355 КК України примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань – це вимога виконати чи не виконати договір, угоду чи інше цивільно-правове зобов'язання з погрозою насильства над потерпілим або його близькими родичами, пошкодження чи знищення їх майна за відсутності ознак вимагання.

Примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань є одним із різновидів зловживання правом. Під останнім у доктрині кримінального права розуміють форму здійснення права всупереч з його цільовим призначенням, за допомогою якої суб'єкт завдає шкоди іншим учас-

никам суспільних відносин. О.О. Маліновський зазначає, що це зловживання характеризується такими ознаками: 1) суб'єкт, що реалізує надане йому суб'єктивне право, порушує приписи чинного законодавства; 2) внаслідок реалізації суб'єктивного права всупереч з його цільовим призначенням заподіюється шкода охоронюваним законом відносинам; 3) має місце причиново-наслідковий зв'язок між протиправним діянням та негативними наслідками [9, с. 45].

Більш детально такий різновид зловживання правом як примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань доцільно дослідити на основі аналізу законодавчої моделі цього злочину.

Законодавча модель злочину певного виду є, по суті, такою юридичною конструкцією, за допомогою якої законодавець певний тип суспільно-небезпечної поведінки визначає в кримінальному праві як злочин певного виду. У науковій літературі таку юридичну конструкцію прийнято називати юридичним складом злочину [10, с. 85].

У даному випадку частина (насильство, що не є небезпечним для життя чи здоров'я) представлена в цілому (ч. 2 ст. 355 КК) в загальних ознаках і може виступати як різні за ступенем суспільної небезпечності склади конкретних злочинів, але кожний із них менший за ступенем суспільної небезпечності, ніж ціле. Тому діє загальне правило при кваліфікації, а саме: кваліфікація здійснюється за тією нормою, що більш повно описує всі ознаки діяння.

У разі, якщо в процесі примушування до виконання цивільно-правових зобов'язань потерпілому було заподіяне умисне тяжке тілесне ушкодження, то такі наслідки не охоплюються кваліфікуючою ознакою, передбаченою ч. 3 ст. 355 КК: «примушування до виконання цивільно-правових зобов'язань, поєднане з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я», оскільки законодавцем встановлено більш сувору відповідальність (за санкцією) за умисне заподіяння тяжкого тілесного ушкодження, а тому такі дії потрібно окремо кваліфікувати за ч. 1 ст. 121 Кримінального кодексу. Таким шляхом йде і судова практика. Так, Сімферопольський районний суд Автономної Республіки Крим вироком від 5 лютого 2008 року засудив К. за сукупністю злочинів, передбачених ч. 1 ст. 121, ч. 2 ст. 186, ч. 3 ст. 355 КК, і, відповідно, до ч. 1 ст. 70 цього Кодексу шляхом поглинення менш суворого покарання більш суворим остаточно визначив йому покарання у вигляді позбавлення волі строком на шість років. Постановлено стягнути із засудженого на користь потерпілого І.Е. та потерпілої Т. на відшкодування матеріальної шкоди відповідно 5 тис. 50 грн і 819 грн. Цим вироком засуджено також І.Ю., судові рішення щодо якого не оскаржувалися.

Апеляційний суд Автономної Республіки Крим ухвалою від 8 квітня 2008 року зазначений вирок залишив без змін.

Згідно з вироком суду К. визнано винним у тому, що 20 травня 2007 року він разом з І.Ю. та особою, матеріали справи щодо якої виділені в окреме провадження, з метою примушування І.Е. до виконання цивільно-правових зобов'язань, маючи при собі бейсбольні бити й монтувалку, зайшли до його будинку. Вдаривши декілька разів Т., К. завів її до окремої кімнати, де залишив під наглядом І.Ю. Потім К. та зазначена особа з метою залякування І.Е. та подолання з його боку опору, застосовуючи насильство, небезпечне для життя

та здоров'я, почали завдавати йому численних ударів битами, руками та ногами в різні частини тіла, заподіявши потерпілому тілесні ушкодження різного ступеня тяжкості, і примусили його написати розписки про боргові зобов'язання перед К. у розмірі 60 та 70 тис. дол. США.

Крім того, К. та особа, матеріали справи щодо якої виділені в окреме провадження, відкрито заволоділи майном потерпілих, заподіявши їм матеріальну шкоду на загальну суму 5 тис. 869 грн.

У касаційній скарзі захисник, пославшись на безпідставність засудження К. за ч. 2 ст. 186 КК через недоведеність винності засудженого у вчиненні злочину, передбаченого цією статтею, просив закрити провадження у справі в цій частині. Він також указував на те, що кваліфікація дій К. за ч. 1 ст. 121 КК є зайвою, оскільки умисел засудженого був спрямований на примушування потерпілого до виконання цивільно-правових зобов'язань, а тому всі його дії охоплюються ч. 3 ст. 355 КК. Крім того, він зазначив, що суд, призначаючи К. покарання, неповною мірою врахував обставини, що пом'якшують покарання.

Перевіривши матеріали справи й обговоривши наведені в касаційній скарзі доводи, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що скарга не підлягає задоволенню з таких підстав: висновок суду про винуватість К. у примушуванні до виконання цивільно-правових зобов'язань, поєднаного з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, ґрунтується на доказах, які зібрані в установленому законом порядку, досліджені в судовому засіданні, належно оцінені судом та детально викладені у вироку, що в касаційній скарзі не оскаржується.

Твердження захисника про те, що суд, кваліфікуючи дії засудженого за зазначеним епізодом, неправильно застосував кримінальний закон, оскільки дії К. охоплюються ч. 3 ст. 355 КК і додаткової кваліфікації за ч. 1 ст. 121 КК не потребують, є необґрунтованими.

Як убачається з пред'явленого К. обвинувачення, прокурор, який брав участь у розгляді справи судом першої інстанції, кваліфікував його дії за ч. 3 ст. 355 КК як примушування до виконання цивільно-правових зобов'язань, поєднане з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого.

Згідно з висновком судово-медичної експертизи, внаслідок застосованого до потерпілого І. насильства йому були заподіяні тілесні ушкодження різного ступеня тяжкості, у тому числі й тяжкі.

У разі, якщо в процесі примушування до виконання цивільно-правових зобов'язань потерпілому було заподіяне умисне тяжке тілесне ушкодження, то такі наслідки не охоплюються кваліфікуючою ознакою, передбаченою ч. 3 ст. 355 КК. Враховуючи наведене, дії К. за вказаним епізодом правильно кваліфіковані за ч. 3 ст. 355 та ч. 1 ст. 121 КК, оскільки в цьому випадку має місце ідеальна сукупність злочинів, а тому підстав для виключення з вироку кваліфікації дій К. за ч. 1 ст. 121 КК як зайвої, про що йдеться у касаційній скарзі захисника, немає.

Посилання захисника на необґрунтованість засудження К. за вчинення грабежу є також безпідставними. Із показань І.Е. та Т. убачається, що після їх побиття засуджені ходили по квартирі та забирали їхні речі. Після того, як вони пішли, потерпілі виявили, що зникли їхні золоті прикраси, два фотоапа-

рати та відеоплеєр загальною вартістю 5 тис. 869 грн. Ці обставини підтверджував під час досудового слідства і засуджений І.Ю., на показання якого суд обґрунтовано послася у вирок.

У Розділі VI «Прикінцеві та перехідні положення» проекту Закону України «Про особливості здійснення професійної діяльності з врегулювання простроченої заборгованості», внесеного народним депутатом України О.В. Опанасенком (реєстр. № 6417-1 від 11.05.2017) передбачено внесення змін до Кримінального кодексу України, зокрема пропонується внесення нової кримінально-правової норми на рівні ст. 355-1 КК України.

Ми вважаємо, що запропоновані зміни є недоцільними. Об'єктивні передумови встановлення кримінальної відповідальності за примушування до виконання цивільно-правових зобов'язань під час здійснення діяльності з врегулювання простроченої заборгованості очевидні, але щодо системно-правових підстав криміналізації, які служать запорукою нормального функціонування «роботи» норми, маємо ряд застережень. Застереження стосуються узгодженості ст. 355-1 КК України у чинній редакції з іншими кримінально-правовими нормами, зокрема із нормою статті 355 КК України.

Отже, має місце штучне створення конкуренції норм загальної ст. 355 КК і спеціальної статті 355-1 КК.

Висновки. Ми вважаємо, що існування кримінальної відповідальності за примушування до виконання цивільно-правових зобов'язань під час здійснення діяльності з урегулювання простроченої заборгованості, суб'єктом якого є спеціаліст з урегулювання простроченої заборгованості, суб'єкт професійної діяльності з урегулювання простроченої заборгованості є недоцільним у зв'язку з відсутністю системно-правових підстав криміналізації. Адже означені діяння, вчинені спеціальним суб'єктом за відсутності ст. 355-1 КК України, все одно є злочинними, а «дублювання», яке з'явилося б через існування ст. 355-1 КК України у чинній редакції, лише ускладнить розмежування злочинів між собою та здійснення правильної кваліфікації. Таким чином, можна констатувати, що необхідних підстав криміналізації, що полягають в узгодженості кримінально-правових норм між собою, нестворенні колізій чи необґрунтованої конкуренції, немає.

Крім того, і сама будова статті 355-1 КК України та її зміст викликають чимало зауважень. Так, зокрема, слова у тексті статті «з погрозою застосування насильства, знищення або пошкодження майна боржника, членів його сім'ї або близьких родичів» не узгоджуються із законами логічного конструювання норми та штучно звужують коло потерпілих, тому доцільно було б замінити на слова «з погрозою застосування насильства, знищення або пошкодження майна боржника або близьких йому осіб».

Разом з тим, якщо у кваліфікованому складі ч. 3 ст. 355 КК мова йде просто про насильство, то це не узгоджується з конструкціями аналогічних складів злочинів, зокрема стст. 189, 206, 355 КК України. Доцільно було б розподілити насильство на «насильство, що не є небезпечним для життя і здоров'я» і «насильство небезпечне для життя і здоров'я».

Отже, агресія та насильство, які можуть бути застосовані під час врегулювання простроченої заборгованості за грошовими зобов'язаннями юридич-

них і фізичних осіб (в тому числі фізичних осіб-підприємців) потребують реакції держави у вигляді прийняття закону, який би визначав правові засади організації та здійснення професійної діяльності щодо повернення заборгованості. Вважаємо, що подана законодавча ініціатива заслуговує на підтримку з огляду на перспективність застосування цивілізованого підходу до вирішення проблем повернення заборгованості законними та лояльними методами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Stanko E.* The Day to Count: Reflections on a Methodology to Raise Awareness about the Impact of Domestic Violence in the UK / Elizabeth Stanko // *Criminology and Criminal Justice*. – 2001. – Vol. 1. – № 2. – P. 215–226.
2. *Willem de Haan* Violence as an Essentially Contested Concept // www.springer.com/cda/.../9780387745077-c2.pdf
3. *Берковиц Л.* Агрессия. Причины, последствия, контроль / Л. Берковиц. – СПб. : Прайм – ЕВРОЗНАК, 2001. – 512 с.
4. *Куринов Б.А.* Научные основы квалификации преступлений. Учебное пособие / Б.А. Куринов. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1984. – 181 с.
5. *Шакин В.Б.* Преодоление конкуренции уголовно-правовых норм при квалификации преступлений. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 – М., 2004. – 21 с.
6. *Сердюк П.* Конкуренція охоронних кримінально-правових норм як цілого та частини: проблема концепту / П. Сердюк // Підприємництво, господарство і право. – 2006. – № 10. – С. 109–112.
7. *Федоренко Д.М.* Вимагання: конкуренція норм частини і цілого / Д.М. Федоренко // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. «Право». – 2012. – Вип. 19. – С. 138–145.
8. *Тарарухин С.А.* Квалификация преступлений в судебной и следственной практике [Текст] / С.А. Тарарухин. – К. : Юринком, 1995. – 208 с.
9. *Малиновский А.А.* Злоупотребление субъективным правом [Текст]: теоретико-правовое исследование: [монография] / А.А. Малиновский. – М. : Юрлитинформ, 2007. – 351 с.
10. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 4-ге вид., перероб. і допов. – Х. : Право, 2010. – 456 с.

REFERENCES

1. *Stanko E.* The Day to Count: Reflections on a Methodology to Raise Awareness about the Impact of Domestic Violence in the UK / Elizabeth Stanko // *Criminology and Criminal Justice*. – 2001. – Vol. 1. – № 2. – P. 215–226.
2. *Willem de Haan* Violence as an Essentially Contested Concept // www.springer.com/cda/.../9780387745077-c2.pdf
3. *Berkovic L.* Agressija. Prichiny, posledstvija, kontrol' / L. Berkovic. – SPb. : Prajm – EVROZNAK, 2001. – 512 s.
4. *Kurinov B.A.* Nauchnye osnovy kvalifikacii prestuplenij. Uchebnoe posobie / B.A. Kurinov. – M. : Izd-vo Mosk. un-ta, 1984. – 181 s.
5. *Shakin V.B.* Preodolenie konkurencii ugovolno-pravovyh norm pri kvalifikacii prestuplenij. Avtoref. dis. ... kand. jurid. nauk: 12.00.08 – M., 2004. – 21 s.

6. *Serdiuk P.* Konkurentsiia okhoronnykh kryminalno-pravovykh norm yak tsiloho ta chastyny: problema kontseptu / P. Serdiuk // *Pidpriemnytstvo, gospodarstvo i pravo.* — 2006. — № 10. — S. 109–112.

7. *Fedorenko D.M.* Vymahannia: konkurentsiia norm chastyny i tsiloho / D.M. Fedorenko // *Zbirnyk naukovykh prats Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni H.S. Skovorody. «Pravo».* — 2012. — Vyp. 19. — S. 138–145.

8. *Tararuhin S.A.* Kvalifikacija prestuplenij v sudebnoj i sledstvennoj praktike [Tekst] / S.A. Tararuhin. — K. : Jurinkom, 1995. — 208 s.

9. *Malinovskij A.A.* Zloupotreblenie subektivnym pravom [Tekst]: teoretiko-pravovoe issledovanie: [monografija] / A.A. Malinovskij. — M. : Jurlitinform, 2007. — 351 s.

10. Kryminalne pravo Ukrainy: Zahalna chastyna : pidruchnyk / Yu.V. Baulin, V.I. Borysov, V.I. Tiutiuhin ta in. ; za red. V.V. Stashysa, V.Ya. Tatsiia. — 4-te vyd., pererob. i dopov. — Kh. : Pravo, 2010. — 456 s.

Карпенко М.І., Соловійова А.М. Проблема агресивної поведінки та насильства під час примушування до виконання цивільного правочину

У статті досліджується проблема розуміння агресивної поведінки та вчинення насильницьких злочинів на прикладі примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань. Робиться висновок, що агресія та насильство, які можуть бути застосовані під час врегулювання простроченої заборгованості за грошовими зобов'язаннями юридичних і фізичних осіб (в тому числі фізичних осіб-підприємців), потребують реакції держави у вигляді прийняття закону, який би визначав правові засади організації та здійснення професійної діяльності щодо повернення заборгованості.

Ключові слова: агресія, насильство, примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань.

Карпенко Н.И., Соловьева А.Н. Проблема агрессивного поведения и насилия во время принуждения к выполнению гражданской сделки

В статье исследуется проблема понимания агрессивного поведения и совершения насильственных преступлений на примере принуждения к выполнению или невыполнению гражданско-правовых обязательств. Делается вывод, что агрессия и насилие, которые могут быть применены во время урегулирования просроченной задолженности по денежным обязательствам юридических и физических лиц (в том числе физических лиц-предпринимателей), нуждаются в реакции государства в виде принятия закона, который бы определял правовые основы организации и осуществления профессиональной деятельности по возврату задолженности.

Ключевые слова: агрессия, насилие, принуждение к выполнению или невыполнению гражданско-правовых обязательств.

Karpenko M., Soloviova A. The Problem of the Aggressive Behavior and Violence during Enforcement of a Civil Transaction

The article deals with the problem of understanding of the aggressive behavior and committing violent crimes via the example of the compelling to fulfillment or non-fulfillment of civil obligations. It is concluded that aggression and violence that can be applied during the settlement of overdue debts on monetary obligations of legal entities and individuals (including individual entrepreneurs) require a state reaction in the form of adopting a law that would determine the legal framework of the organization and implementation of the Professional debt recovery.

Keywords: Aggression; Violence; Compelling to Fulfillment or Non-fulfillment of Civil Obligations

Стаття надійшла до редакції 12.04.2017.

УДК 343.985

P. Kubrak

**PRETRIAL PROCEDURE IN CRIMINAL
PROCEEDINGS UNDER CODE OF CRIMINAL
PROCEEDINGS OF UKRAINE OF 1961**

П.М. Кубрак

*кандидат юридичних наук,
доцент, адвокат Ради
адвокатів Київської області*

**ДОСУДОВЕ ПРОВАДЖЕННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ
ПРОЦЕСІ ЗА КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНИМ
КОДЕКСОМ УКРАЇНИ 1961 РОКУ**

Постановка проблеми. Дослідження витоків трансформації кримінального судочинства України за судово-правовою реформою 1958 р. дає можливість простежити досягнення та недоліки формування судової системи, складовою частиною якої було попереднє слідство України. Поставлені у той період питання щодо реформування досудового слідства є актуальними і на сьогодні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З'ясуванням зазначених проблем у різні періоди розвитку кримінального процесу України займалися такі вчені, як: Ю.П. Аленін, С. А. Альперт, М.І. Бажанов, Ю.М. Грошевий, А.Я. Дубинський, В.С. Кузьмічов, Є.Д. Лук'янчиков, В.Т. Малярєнко, О.Р. Михайленко, А.М. Погорецький, Б.В. Романюк, О.Ю. Татаров, М.Є. Шумило та ін. Проте до цього часу зазначена проблема не знайшла свого належного вирішення.

Мета статті полягає у дослідженні історико-правових передумов становлення та розвитку досудового провадження в Україні.

Основні результати дослідження. На кінець 50 років ХХ ст. унаслідок змін, що виникли в державному будівництві СРСР, його суспільстві, загальносоюзному і республіканському законодавствах та початку лібералізації науки кримінального процесу [1], з'явилися необхідні передумови для реформування кримінального процесуального права, яке б відповідало існуючим вимогам часу [2, с. 442]. 25 грудня 1958 р. Верховна Рада СРСР прийняла «Основи кримінального судочинства Союзу РСР і союзних республік» [3]. Вони слугу-

вали правовою та засадничою основою для створення в союзних республіках нових кримінально-процесуальних кодексів, формуванню єдиних органів кримінальної юстиції, зумовлених єдиною ідеологією та спільністю завдань.

Закон УРСР «Про затвердження Кримінально-процесуального кодексу Української РСР» був прийнятий Верховною Радою УРСР 28 грудня 1960 р. та введений в дію з 1 квітня 1961 р. [4]. У його 8 розділах був визначений порядок провадження в кримінальних справах (ст. 1 КПК).

Кримінальний процес разом з державою пройшли три періоду свого розвитку: деєталінізації; уповільнення темпів суспільного розвитку і застою (середина 1960-х — середина 1980-х років; та перебудови (1986—1991 рр.) [5].

Дослідники вважають, що кримінальний процес за «Основами кримінального судочинства Союзу РСР і союзних республік» 1958 р. за своєю будовою відповідав змішаній, загальнорозшуковій формі [6].

Були розширені права обвинуваченого (ст. 43 КПК) та повноваження захисника (ст. 48 КПК). Відповідно до загального правила, захисник вступав в кримінальний процес з часу оголошення обвинуваченому про закінчення попереднього слідства і пред'явлення йому матеріалів справи (ч. 1 ст. 44 КПК), У подальшому захист продовжував свій еволюційний розвиток. Так, 13 грудня 1989 р. були внесені зміни та доповнення до Основ законодавства СРСР та союзних республік [7]. Згідно з цим Законом сторона захисту поповнилася громадськими захисниками (ст. 265 КПК). Захисник брав участь з моменту пред'явлення обвинувачення. А у випадку затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину або застосування до неї запобіжного заходу у вигляді під вартою до пред'явлення обвинувачення, — з моменту оголошення їй протоколу затримання або постанови про обрання цього запобіжного заходу.

Внесенням змін до ч. 2 ст. 48 КПК Законом від 13 січня 2000 р. [8] захисник позбавлявся права участі у справі «при наявності підстав — на забезпечення безпеки». Цим же Законом захисник за передбаченими підставами (п. 2 ч. 7 ст. 43 КПК в редакції від 21.06.01 р.) міг відмовитися від захисту. Це стосувалося навіть тих випадків, де участь захисту є обов'язковою (ст. 45 КПК). Доповнення до ст. 61 КПК давали можливість усунути від процесу захисника, якщо він зловживав своїми процесуальними правами і заважав слідству встановити істину. Такі правові положення суперечили Конституції України і по своїй суті були антигуманними [9, с. 145].

Захисник під час слідчої дії був позбавлений прав, передбачених ч. 7 ст. 48 КПК в редакції від 30.08.72 р.: ставити запитання особам, яких допитують; подавати письмові зауваження з приводу неправильності або неповноти запису в протоколі слідчої дії. Захисник із активного учасника процесу, суб'єкта сторони захисту, перетворився на «безпорадного і безправного статиста» [10, с. 701].

Відповідно до внесених в червні — липні 2001 р. змін і доповнень в КПК України [11], змагальність сторін у кримінальному процесі як одна із основних засад судочинства (ст. 129 Конституції України) була втілена в ст. 161 КПК України. Численні пропозиції науковців щодо поширення основ змагальності на стадію досудового слідства законодавцем були не враховані [12, с. 15]. На думку В.О.Попелюшко, функції захисту на досудовому слідстві «малою» судово-правовою реформою 2001—2002 рр. виявились у певній мірі контр рефор-

мою, оскільки право учасників процесу, в т.ч. захисника, не було забезпечене певними повноваженнями та відповідними процесуальними гарантіями. Це зумовило складність процесуальної діяльності досудового слідства [13, с. 57].

На відміну від стадії досудового розслідування, захисник брав участь у судових стадіях: захист підсудного здійснював сам підсудний, його захисник або представник були визначені сторонами кримінального судочинства. Відповідно до Закону України від 21 червня 2001 р. були внесені зміни до стст. 44, 48, 266 КПК та ін., якими були уточнені процесуальні повноваження захисника.

Стадія досудового розслідування від початку до кінця була «інквізиційною»: 1) слідчий у досудовому слідстві здійснював несумісні в одній особі функції суду, судді, обвинувачувача та захисника; 2) суміщенні дізнання (розшуку), його цілей, завдань та засобів з попереднім слідством, його задачами, способами та засобами.

Так, слідчий, наділений широкими процесуальними повноваженнями, здійснював діяльність, яка властива судовій владі: оцінював зібрані дані про подію з ознаками злочину, приймав процесуальне рішення про початок кримінального провадження. У разі відсутності достатніх даних про наявність ознак злочину приймав рішення про відмову в порушенні кримінальної справи; на підставі оцінки зібраних слідчим доказів, останній приймав процесуальні рішення: про притягнення особи як обвинуваченого, про застосування заходів процесуального примусу та запобіжних заходів, незважаючи про те, що відповідно п. 9 ст. 31 КПК слідчий не був стороною обвинувачення. Відповідно до зазначеної норми стороною обвинувачення був прокурор та потерпілий у справах приватного обвинувачення, передбачених ч. 1 ст. 27 КПК. У такому разі функція обвинувачення була домінантною в кримінальній процесуальній діяльності слідчого. Оскільки державне обвинувачення формується і формулюється в досудових стадіях: слідчий був зобов'язаний приймати процесуальне рішення про порушення кримінальної справи проти конкретної фізичної особи (ст. 4, ч. 2 ст. 98 КПК); слідчий формує підозру особі у вчиненні злочину, затримуючи її; обґрунтовує обвинувачення зібраними ним доказами; притягує особу як обвинувачену; складає обвинувальний висновок, обґрунтовуючи його зібраними доказами. У такому разі матеріали досудового розслідування стають правовою і фактичною основами для підтримання державного обвинувачення в суді.

У той же час, за логікою кримінального процесуального законодавства, на слідчого покладені функції захисту обвинуваченого. Так, за ст. 22 КПК на слідчого і особу, яка провадить дізнання, покладалася обов'язок вжиття всіх передбачених законом заходів для всебічного, повного й об'єктивного дослідження обставин (виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують обвинуваченого). На відміну від наданих захиснику можливостей (ст. 48 КПК) лише слідчий за допомогою процесуальних способів реально міг сформулювати докази про виправдувальні обставини.

У даний історичний період розвитку кримінального процесу дізнання набуло статусу процесуальної діяльності, тобто стало первинною, а в деяких випадках основною формою досудового розслідування. Незважаючи на те, що досудовому слідству була властива тільки йому функція у кримінальному

судочинстві, воно знаходилося в підлеглий залежності від прокуратури та органів дізнання в системі МВС та КДБ України. Така залежність проявлялась у нав'язуванні слідчому інших видів діяльності, н сумісних з процесуальною (наприклад, залучення до охорони громадського порядку тощо), в обвинувальному ухилі та прямому втручанні відомчих керівників у процесуальну діяльність: керуванням слідчо-оперативними групами тощо.

З іншого боку, суд характеризувався рисами, які притаманні лише радянському кримінальному процесу. Він був вразливий для впливу партійного керівництва та органів місцевої і центральної влади. Йому були притаманні риси розшукового процесу. Він переймався функціями кримінального переслідування: безпосереднім виявленням ознак злочину (ч. 1 п. 5 ст. 94 КПК); наділявся правами порушення кримінальної справи (ч. 1 ст. 97, 278 КПК) та виконував функції прокурора за його відсутності (ст. 232, п.1 ч. 1 ст. 253, ч. 5 ст. 264 КПК), був суб'єктом доказування.

Таким чином, можна стверджувати, що радянський кримінальний процес мав лише формальну процесуальну схожість до змішаної форми кримінального судочинства. За своєю сутністю процесуальної форми, він мав риси радянського типу кримінального процесу. У період 1917—1985 років він забезпечував окупаційний режим в Україні, здійснював масові судові репресії проти учасників національного визвольного руху та української інтелігенції [14, с. 471, 15, с. 245].

Юридичним фактом, що слугував підставою для виникнення кримінальних процесуальних відносин, була наявність законного приводу для порушення кримінальної справи, передбаченого ст. 94 КПК України. Справа могла бути порушена тільки в тих випадках, коли були достатні дані, які вказують на наявність ознак злочину. Постанова про порушення кримінальної справи була правовою підставою для здійснення слідчих дій і провадження досудового розслідування.

В.М. Тертишник зазначає, що порушення кримінальної справи є актом застосування процесуального права, що відкриває загальну можливість провадження всіх без винятку слідчих дій і застосування засобів примусу. Зміст цієї стадії полягає у прийнятті, реєстрації, розгляді, перевірці заяв і повідомлень про злочини, прийнятті за ними рішень, з'ясуванні питання про наявність або відсутність підстав для порушення кримінальної справи [16, с. 87].

Тобто основними завданнями стадії порушення кримінальної справи було встановлення законних приводів і підстав до порушення кримінальної справи. Підстави та процесуальний порядок порушення або відмови у порушенні кримінального провадження визначався стст. 94, 95, 96, 97, 98 КПК. Повноваженнями щодо порушення або відмови у порушенні кримінальної справи наділялися: прокурор, слідчий, орган дізнання; суддя (у справах, передбачених ч. 1 ст. 27 КПК). Частина процесуалістів піддають сумніву доцільність існування стадії порушення кримінальної справи (ч. 2 ст. 98 КПК). Так, Б.В. Романюк в порушенні кримінальної справи проти особи вбачає гарантії її прав на захист від кримінального переслідування [17, с. 16]. У 2006 р. М.Є. Шумило та В.С. Ігнатко сформулювали тезу щодо недоцільності існування стадії порушення кримінальної справи. Вони аргументували це тим, що до

порушення кримінальної справи не здійснювалося доказування і не реалізовувалися принципи кримінального процесу [18, с. 97].

Автор, поважаючи позицію тих вчених, які обстоювали позицію щодо існування кримінально-процесуального доказування ще до порушення кримінальної справи, не може погодитися з такою точкою зору, оскільки пізнання до порушення кримінальної справи не відповідає існуючим вимогам кримінально-процесуального доказування. А встановлення істини до порушення кримінальної справи КПК України 1961 р. та судовою практикою не передбачалося. Кримінально-процесуальне доказування в гносеологічному розумінні повинно сприйматися в контексті діалектичної взаємозумовленості та причинно-наслідкової залежності структурних його блоків — збирання (формуванням) фактичних даних, їх перевіркою та оцінкою. У зв'язку з цим сформульовані висновки ще до порушення кримінальної справи не можуть слугувати підставою для прийняття обґрунтованих і вмотивованих рішень щодо провадження справи.

Аналіз змісту правових положень, закріплених в ч. 2 ст. 98 КПК України 1960 року («Якщо на момент порушення кримінальної справи встановлено особу, яка вчинила злочин, кримінальну справу повинно бути порушено щодо цієї особи»), дає підстави вважати, що вони сприяли формуванню в органів дізнання, слідчого, прокурора та суду ще до порушення кримінальної справи упереджене внутрішнє переконання про винність конкретної особи у вчиненні злочину. Більше того, законодавець вимагав від вказаних учасників судочинства сформулювати своє припущення про винність особи у вчиненні злочину навіть не на доказах, а на первинних матеріалах перевірки, отриманих заяв і повідомлень про злочин, в такому юридично важливому акті, як постанові про порушення кримінальної справи.

Виходячи саме з таких міркувань, М. С. Строгович у 1970 р. писав, що порушення кримінальної справи стосовно конкретної особи створює для цієї особи, з точки зору законності, недопустиме для неї становище [19]. У такій процесуальній ситуації орган дізнання, слідчий, прокурор і суд задовго до винесення обвинувального вироку і набрання ним чинності ставилися в умови, за якими вони повинні поводитися з відповідною особою, як з винною. Це суперечило засадничим положенням презумпції невинуватості, визначених ч. 1 ст. 62 Конституції України.

Розроблений робочою групою Національної комісії із зміцнення демократії та утвердження верховенства права проект КПК України від 13.12.2007 № 1233 не передбачав інституту порушення кримінальної справи. Відповідно, підставою для початку кримінального провадження було надходження заяви про злочин [20, с. 96].

Законодавець, виходячи із правової традиції, поділив попереднє розслідування на дізнання та попереднє слідство і визначив їх співвідношення (стст. 103, 112 КПК). Була упорядкована система органів дізнання (ст. 101 КПК), яка не передбачала інспекцій урядових установ і працівників, які згідно зі ст. 94 КПК УРСР 1927 р. уповноважувалися на здійснення дізнання щодо певних злочинів.

Діяльність дізнання поділялась на справи, по яким попереднє слідство є обов'язковим та необов'язковим (ст. 103 КПК). У справах, в яких провадження попереднього слідства є обов'язковим, орган дізнання порушував кримінальну справу та проводив невідкладні слідчі дії, спрямовані на розкриття злочину: для встановлення і закріплення слідів злочину та затримання і допит підозрюваних, допит потерпілих і свідків. Після виконання невідкладних слідчих дій орган дізнання передавав справу через прокурора слідчому (ст. 104 КПК). У справах, в яких провадження попереднього слідства не було обов'язковим, дізнання повинно було бути закінченим не пізніше одного місяця. Захисник під час провадження дізнання не допускався. Дізнання закінчувалося складанням обвинувального висновку або мотивованою постановою про закриття кримінальної справи (стст. 108, 109 КПК). Таке співвідношення форм попереднього розслідування сприяло розвантаженню слідчих від розслідування великої кількості справ про малозначні злочини та покращенню якості попереднього слідства.

Стадія досудового розслідування на початковому його етапі основними завданнями ставила розкриття злочину. На подальшому – проміжному етапі досудового розслідування встановлювалися обставини, що свідчили про причетність або непричетність до злочину певних осіб, а також з'ясувалися інші обставини, необхідні для правильного вирішення кримінальної справи.

Прийняття «Основ кримінального судочинства Союзу РСР» дало поштовх дискусіям у науці кримінального процесу щодо визначення місця органів досудового слідства в системі органів кримінальної юстиції [21].

Виходячи з інтересів практики протидії розслідування злочинів, Указом Президії Верховної Ради Союзу РСР від 21 липня 1961 р. в Основи були внесені зміни на право здійснення досудового слідства слідчими Комітету державної безпеки. 6 квітня 1963 року Указом Президії Верховної Ради Союзу РСР право здійснення попереднього слідства було надано і слідчим Міністерства охорони громадського порядку. 13 квітня 1963 року були внесені відповідні зміни до КПК України, за якими була розширена підслідність слідчих МВС. Указ набрав чинності 1 липня 1963 р. Ця дата вважається днем слідчих МВС України [22, с. 90–91].

З прийняттям Основ кримінального судочинства Союзу РСР і союзних республік в інтересах оптимізації розкриття та розслідування злочинів, намітилася стійка тенденція щодо концентрації оперативно-розшукової та слідчої діяльності в органах КДБ та МВС України. Таким чином, була визначена система органів попереднього слідства (ст. 102 КПК України).

Починаючи з 13 червня 1963 року, законодавець при внесенні змін у ст. 112 КПК УРСР започаткував тенденцію щодо розширення підслідності слідчих Міністерства охорони громадського порядку, згодом Міністерства внутрішніх справ, за рахунок підслідності слідчих прокуратури. Такі зміни до КПК УРСР стосувались указів Президії Верховної Ради УРСР від: 18 листопада 1963 року; 18 січня 1966 року; 24 січня 1967 року; 18 березня 1970 року; 25 грудня 1970 року та 30 серпня 1971 року [23, с. 62]. У кримінальному процесуальному законодавстві зміни перекладали тягар навантаження досудового

слідства на слідчих органів внутрішніх справ. У зв'язку з цим у системі МОГП (МВС) були утворені структури слідчих підрозділів: відділення в міських, районних відділах ОВС; відділи в обласних управліннях ОВС; управління МОГП (пізніше МВС) [24, с. 800].

Знаходження слідчих у системі МВС сприяло поліпшенню їх взаємодії з оперативно-розшуковими та експертно-криміналістичними підрозділами. Для усунення відомчого впливу на провадження досудового слідства слідчий за посадою знаходився в номенклатурі кадрів керівника УВС області, міст Києва та Севастополя. І тільки він міг притягувати до дисциплінарної відповідальності слідчих ОВС [25, с. 54]. У партійному, матеріальному та в організаційному відношеннях слідчий залежав від ОВС. Залежав слідчий і від виконавчої влади. Така сукупність умов, в яких працював слідчий, ставила під сумнів його процесуальну самостійність.

30 серпня 1971 р. був прийнятий Указ Президії Верховної Ради УРСР «Про внесення доповнень і змін до Кримінально-процесуального кодексу Української РСР» [26]. Зазначені доповнення та зміни стосувалися посилення процесуального статусу спеціаліста і значення технічних засобів під час провадження досудового слідства. 23 березня 1977 р. Указом Президії Верховної Ради УРСР «Про внесення доповнень і змін до Кримінально-процесуального кодексу Української РСР» був змінений процесуальний порядок закриття кримінальних справ з nereабілітуючих підстав. Їх закриття здійснювалось за письмовою згодою прокурора [27].

Починаючи з квітня 1985 р., разом з трансформацією політичного режиму СРСР, виникла необхідність реформування кримінального процесуального законодавства. З цього приводу в країні розпочалися дискусії та вносилися пропозиції щодо трансформації кримінального процесуального законодавства [28]. В.М. Савицький в 1987 р. звертав увагу на те, що чинні кримінально-процесуальні кодекси союзних республік не відповідають сучасним стандартам. Так, за четверть віку КПК РФСР зазнав чисельних змін і доповнень [29]. За дослідженнями М.М. Михеєнка, такий стан кримінального процесуального законодавства був і з КПК України. У зазначений період до цього нормативного акта було включено 49 нових статей, понад половину його статей були піддані змінам [30]. Такі новели, зазначав В.М. Савицький, вносили в КПК структурну неузгодженість, декларативність, внутрішню суперечливість, термінологічні та інші мовні погрішності. Вони породжували прогалини, ускладнювали розуміння правових положень закону та його застосування, що, у свою чергу, призводило до прогалини, які вимагали змін і доповнень. Виходячи з цього, науковець пропонував створити новий кримінальний процесуальний закон, який би ґрунтувався на основі досягнень законодавчої діяльності, правозастосовної практики, суміжних галузей законодавства та осмисленої практики інших держав [31].

У зв'язку з цим викликає інтерес проведення XIX Всесоюзної партійної конференції (1988 р.). У своїй резолюції конференція задекларувала наміри побудови правової держави та проведення очікуваної в суспільстві широкої правової реформи. У ній також йшла мова про реформування кримінального

процесу, посилення його змагальних начал на попередньому слідстві [26]. На виконання цієї резолюції в 1990 р. колектив фахівців-процесуалістів на чолі з В.М. Савицьким підготував теоретичну модель «Основ кримінально– процесуального законодавства Союзу РСР і союзних республік» [32].

13 листопада 1989 р. Верховна Рада СРСР прийняла «Основи законодавства Союзу РСР і союзних республік про судоустрій», у яких були відображені і питання стосовно кримінального процесуального законодавства, що проголошували: рівність громадян; незалежність суддів і підкорення їх тільки законові; відкритий розгляд справ у всіх судах; забезпечення підозрюваному, обвинуваченому і підсудному права на захист, презумпція невинуватості тощо [33]. Такі засади закріплювалися в Конституціях СРСР 1936 та 1977 років, але мали лише декларативне, ідеологічне навантаження, тому що не були забезпечені системою політичних, економічних, правових і процесуальних гарантій. За відсутності таких умов принципи не мали можливості реалізуватися в практиці кримінального судочинства. Таке становище зберігалось і після внесених змін та доповнень в радянське кримінальне процесуальне законодавство, яке за своєю сутністю залишилося розшуковим.

Декларація про державний суверенітет України (1990 року) і Акт проголошення незалежності України (1991 року) утвердили захист демократичних завоювань, забезпечення прав і основних свобод людини. Україна взяла курс на європейську інтеграцію. Такий підхід України повністю відповідав цілям і принципам діяльності Ради Європи. Однак вступ України до Ради Європи був можливий лише за умови приведення нею своєї правової системи та національного законодавства до вимог основних принципів демократії, верховенства права та національного законодавства у відповідність до міжнародних актів і міжнародних стандартів з прав людини. На цей період Конституція України, її національне законодавство, у тому числі і кримінальне процесуальне та правова система, не відповідали вимогам Ради Європи. За механізмом реального здійснення прав людини та імплементації міжнародних та регіональних актів з прав людини, Україна, за даними міжнародних експертів, у списку країн-членів ООН, посідала лише 62-е місце [34, с. 38].

Становлення української державності вимагало забезпечення відповідності критеріям міжнародного та європейського права шляхом конституційної, правової та судової реформ. Право на життя, особисту недоторканність, повагу до гідності та інші універсальні права, закріплені в Європейській конвенції про захист прав і основних свобод людини (далі – ЄКПЛ), були імплементовані в Законах України: «Про прокуратуру»; «Про міліцію» від 20 грудня 1990 р.; «Про Службу безпеки України» від 25 березня 1992 р.; «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18 лютого 1992 р.; «Про адвокатуру».

28 квітня 1992 року Верховна Рада України схвалила Концепцію судово-правової реформи в Україні (далі – Концепція) [35]. Нею визначені мета, завдання та основні принципи здійснення реформи досудового слідства, судово-правової реформи, прокуратури, адвокатури, юстиції, тобто всієї системи кримінальної юстиції. Закріплювалося, що реалізація принципів Європейської конвенції про захист прав і основних свобод від 4 листопада 1950 р. (далі

ЄКПЛ) в законодавстві та практиці кримінального судочинства було однією з головних цілей судово-правової реформи. Концепція передбачала: створення єдиного слідчого апарату; забезпечення слідчого реальною процесуальною самостійністю; визначення науково-обґрунтованих критеріїв навантаження слідчих та забезпечення їх технічними засобами. Законодавчо закріплювалося створення судової експертизи як незалежної та самостійної інституції. Декларувалося, що створення і забезпечення такого функціонування судової влади, яке б узгоджувалося з відповідними принципами, виробленими міжнародною практикою.

31 жовтня 1995 р. Україна, приєднавшись до Статуту Ради Європи [36], зобов'язалась привести своє національне законодавство у відповідність із загальновизнаними нормами міжнародного права та процесуальних стандартів, передбачених ЄКПЛ, які б гарантували захист прав і свобод людини у кримінальному судочинстві. Зобов'язання стосувалися реформування кримінального процесуального законодавства для забезпечення повного та ефективного розслідування.

Прийнята в 1996 році Конституція України, відповідала вимогам положень ЄКПЛ та іншим міжнародним правовим актам. Вона відобразила повний обсяг прав, свобод та обов'язків людини і громадянина та визначила правові засоби їх захисту, що у сукупності із закріпленою системою засад судочинства є наріжним каменем гарантій у кримінальному процесі. Конституція 1996 року стала правовою основою для реформування органів кримінальної юстиції та кримінального процесуального законодавства.

Реформоване матеріальне та процесуальне законодавство повинно було забезпечити реальне дотримання прав і свобод людини, забезпечити органам кримінальної юстиції в реалізації їх функцій в кримінальному судочинстві: кримінального переслідування (розкриття злочинів, їх розслідування), захисту та здійсненню справедливого правосуддя.

Україна пішла шляхом «косметичного ремонту» окремих норм КПК та інших джерел кримінального процесуального права. Так, з часу прийняття в 1961 р. КПК України цей нормативний акт зазнав доповнень та змін понад 200 разів. Переважна частина цих змін припадала на часи незалежності і стосувалась у більшості випадків підслідності. Так, якщо раніше ОВС були підслідні 117 статей КК України, то у 2012 р. їх стало понад 194 [25, с. 64].

Запроваджені СКС 1964 р. послідовні стадії слідства (дізнання, досудове слідство та судове слідство) продовжували діяти в кримінальному судочинстві і в роки незалежності України. За СКС дізнання було розшуком. Закон Російської імперії чітко не регламентував діяльність поліції з провадження дізнання. На думку І. Фойницького, це було зроблено для того, «щоб не утискати поліцію в цій діяльності, яка потребує швидкості і доцільності відповідно до обставин, що змінюються» [37, с. 374]. Таке дізнання було спрямоване: на виявлення даних, необхідних для діяльності слідчого; встановлення і подання відомостей, які не мали судового характеру; поданням необхідної допомоги слідчому з метою полегшення цієї діяльності. Дізнання не мало справи із судовими формами та звичаями, не оцінює фактів, не приймає жодних рішень про

них, не робить з них ніяких істотних висновків. Тому акти органів дізнання не були тотожними за своєю формою та юридичною силою з актами, які складалися судовим слідчим. Усе це давало підстави зробити висновок, що дізнання не було процесуальною діяльністю і не мало судового значення: не приймало процесуальних рішень; не оцінювало докази; його акти за своєю формою та юридичною силою не були тотожні актам судового слідчого [37, с. 396].

Дізнання за КПК України 1961 р. (ст. 101 КПК) стало процесуальною діяльністю. Воно було формою досудового розслідування. Під час такого дізнання здійснювалося доказування та приймалися, передбачені законом відповідні процесуальні рішення (Глава 10). Міліція була тим органом дізнання, на якому лежав основний тягар його провадження в кримінальних справах. Органам дізнання, особливо міліції та відповідним підрозділам з правами органу дізнання в Службі безпеці України, функція дізнання була лише однією з багатьох.

У період до 2012 р., на відміну від діючих у світі моделей попереднього слідства (англійська, французька та німецька), сформованих унаслідок реформ XVII—XIX ст. та у період 80-х — 90-х років XX ст., в Україні продовжувала існувати започаткована в СРСР радянська модель досудового провадження: дізнання — розшук, оперативно-розшукова діяльність та слідство, сконцентроване в системі МВС, Службі безпеці України, податковій міліції. Органам досудового слідства були слідчі прокуратури, слідчі органів безпеки, слідчі органів внутрішніх справ, слідчі податкової міліції (ст. 112 КПК). Розслідування мало таємний характер. Доказування здійснюється без дотримання вимог змагальності. Так модель досудового розслідування суперечила демократичним змінам кінця 80-х — поч. 90-х років XX ст. у країнах Центральної та Східної Європи, які відбувалися у напрямку зміцнення та утвердження засад змагальності на досудових стадіях. Базовими для демократичних правових систем є те, що у частині попереднього розслідування було і залишається положення про те, що поліція здійснює лише агентурну і розшукову роботу, а також є інструментом примусу при затриманні підозрюваних, арештах, обшуках, виїмках. Вона не має власних повноважень на застосування способів доказування. Тобто на доктринальному і практичному рівні для нерадянських моделей досудового провадження є недопустимість поєднання в одному відомстві агентурно-розшукових повноважень з функціями обвинувачення і закріплення доказів. Зазначене поєднання породжує обвинувальний ухил, провокує порушення прав людини, жорстокість і катування під час допитів, незаконні методи слідства, фальсифікацію доказів. Як наслідок, породжує обґрунтовану недовіру до процесу доказування. У європейських країнах основними суб'єктами виконання слідчих дій на досудових стадіях є органи судової влади (мирові судді, магістрати, слідчі судді, судді із захисту конституційних прав і свобод) та прокуратура під наглядом останніх. На думку М. І. Сірого, радянська модель організації попереднього розслідування повернула Україну в питаннях принципів побудови процесуальної форми на досудових стадіях та організації правоохоронних органів до стану XVIII—XIX ст. [38, с. 24—27].

З іншого боку, радянська форма досудового розслідування підтримується значною частиною процесуалістів.

Б.В. Романюк звертає увагу на те, що слідчий апарат уже був в «обіймах» усіх можливих державних структур. Це обумовлено надзвичайною важливістю такого державного інституту, який за своїм значенням на стадії досудової підготовки матеріалів нічим не поступається значенню суду. Така інституція, як слідчий апарат є дуже гострою зброєю в руках будь-якої державної інституції, через що у кожного з силових відомств виникає спокуса заволодіти органом досудового слідства. Фахівець стверджує, що «відомча» структура дає можливість слідчому апарату (за винятком слідчого апарату прокуратури) бути незалежним від органів правосуддя та прокуратури. Вона створює оптимальні умови співпраці слідчого з оперативно-розшуковими, експертними, технічними та іншими структурними підрозділами МВС. У тому числі вона забезпечує єдино можливу цілісну побудову досудової підготовки матеріалів та конкретну відповідальність за результати діяльності на досудовій стадії. Процес удосконалення діяльності досудового провадження в Україні переважно зводиться до спорів про передачу слідчого апарату від одного органу до іншого, зміни назви певної слідчої структури, а останнім часом навіть повернення до поліцейського дізнання, видаючи його за новинку нібито світової практики [17, с. 55–57].

Поділяє позицію Б.В. Романюка також І. Попов, який зазначає, що зусилля держави повинно бути направлені саме на покращення рівня взаємодії та координації всіх «відомчих» слідчих ланок між собою та оперативними підрозділами [39, с. 64]. В. Півненко вбачає в такій формі досудового розслідування єдину можливість реалізації засади комплексної протидії злочинності, яка забезпечується шляхом реальної взаємодії учасників системи органів кримінальної юстиції, що давало повністю розкрити потенціал слідчої діяльності [40, с. 76–77]. Але такий підхід В. П. Півненко не застосовує до слідчого апарату органів прокуратури, де слідчі, на відміну від слідчих ОВС та СБУ, не взаємодіють з відповідними оперативними службами. Окрім цього, за Конституцією України (ст. 121) та ч. 1 ст. 25 КПК державне обвинувачення в суді здійснює прокурор. У випадках, передбачених цим Кодексом, обвинувачення здійснює потерпілий або його представник. Прокуратура також поєднувала собою функції нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність і досудове слідство, пред'явлення або підтримання цивільного позову, якщо цього вимагає охорона прав фізичних чи юридичних осіб або державних інтересів (ч. 4 ст. 264 КПК).

М.К. Якімчук у докторській дисертації обстоює позицію на користь відомчого досудового слідства та закріплення за прокурором права приймати до свого провадження будь-яку кримінальну справу [41, с. 21].

В.В. Сухонос також дотримується позиції, що провадження досудового слідства прокуратурою не суперечить правовій природі досудового слідства та прокурорського нагляду за ним і в цілому відповідає ролі та місці інституту прокуратури в механізмі сучасної української держави [42, с. 355].

О.Р. Михайленко на випадок виведення слідчих із прокуратури України пропонує посилити повноваження прокурора шляхом надання їм права особисто провадити слідчі дії або ж розслідувати злочини у повному обсязі, виходя-

чи з того, що наглядовий орган (прокуратура) не може мати менше прав, ніж підглядний (орган з розслідування злочинів) [43, с. 355]. Така позиція суперечить конституційним функціям прокуратури (ст. 121). О.І. Медведько також дотримувався відомчої організації досудового слідства [44 с.]. А.Г. Каткова зазначила, «що в сучасних соціально-економічних умовах виділення слідчого апарату в окреме незалежне відомство буде передчасним, оскільки розрив слідчих підрозділів з оперативними службами призведе до різкого погіршення результатів боротьби зі злочинністю, зниження дотримання законності в державі» [45, с. 9]. У зв'язку з цим В.Г. Гончаренко вважає, що прокуратура за всіма приписами Конституції і актами спілкування України з європейським співтовариством повинна позбутися функції досудового розслідування. Ця вимога чітко корелюється з функцією обвинувачення і функцією нагляду, які, природно, повинні мати ознаки неупередженості, а нагляд за своєю власною діяльністю позбавляє прокуратуру цієї принципової якості [46, с. 705].

В.С. Кузмічов пропонував створення єдиного бюро (комітету) розслідування, яке б підпорядковувалось тільки Верховній Раді України. На його думку це б гарантувало єдине фінансування та забезпечувало б дійсну правову самостійність і процесуальну незалежність [47, с. 298]. Таку позицію підтримували М.М. Михеєнко та ряд науковців.

24 квітня 1997 р. Указом Президента України № 371/97 було створено Національне бюро розслідувань України [48]. Такий орган кримінальної юстиції був призначений для розслідування кримінальних справ про злочини, пов'язані з корупцією у вищих органах влади, та про злочини, якими державі заподіяна особливо значна шкода. Передбачалося наділення цього органу правом проведення оперативно-розшукової діяльності. Конституційний Суд України [49] визнав деякі положення Указу Президента України такими, що не відповідають вимогам Конституції. Правові дискусії з цього питання [50, с. 134–143] та позиція Верховної Ради України призвели в 2000 р. до появи Указу Президента України про ліквідацію такого органу досудового слідства [17, с. 22]. Крім того, пропонувалося створення єдиного слідчого органу досудового слідства, підпорядкованому Главі держави [51, с. 12]. Л.Д. Удалова вважає, що при здійсненні реформи кримінального процесуального законодавства ідея спадкоємності повинна бути головною [52, с. 99–101]. Таку концепцію підтримував С. Стахівський [53, с. 54–57] та підтримує Б. В. Романюк [17, с. 41].

У зв'язку з цим серед науковців і практичних працівників предметом дискусії став розроблений робочою групою Національної комісії із зміцнення демократії та утвердження верховенства права проект КПК України від 13.12.2007 № 1233. Цей проект передбачав систему досудового розслідування, що отримала назву «прокурорське дізнання». Система успішно функціонує в кримінальному судочинстві ФРН та інших державах романо-германської правової сім'ї.

Б.В. Романюк вважає, що вказаний проект пронизаний деяким калькуванням не найкращих західних зразків кримінального судочинства [17, с. 10]. Таку позицію підтримував і С. Стахівський, який критикує проект, по-перше, за намагання об'єднання в ньому дві правові системи: романо-германську, до якої

належить Україна, з англосаксонською, представником якої є Сполучені Штати Америки; по-друге, за намагання імплементації правових положень, які суперечать духові і правовим традиціям (культури) українського народу [53, с. 54–57].

Л.М. Лобойко цілком правильно вважає, що в сучасному глобалізованому світі не існує чистих правових систем. Кримінальний процес у всіх державах є змішаним. Питання полягає лише в тому, як «перемішані» змагальні та інквізиційні складові. Практична ж сутність цих відмінностей полягає у здоровому глузді, який диктує гарантії щодо міри гарантування правового захисту громадян у кримінальному судочинстві. Свідченням такої позиції є співіснування в практиці Європейського співтовариства кримінальних процесів Сполученого Королівства Великої Британії та Італії (майже «чиста» змагальна система) і ФРН та Франції (змішана система). У такому разі домінантною складовою змісту даного проекту були стандарти захисту прав людини, напрацьовані західною європейською цивілізацією, незалежно від того, в яких формах вони існують.

По-друге, науковець, слухно ставить питання про проблему визначеності національних правових традицій. Наприклад, чи можна вважати українською традицією інститут повернення кримінальної справи для провадження додаткового слідства, що діє в Україні протягом десятиліть і є кричущим порушенням принципу презумпції невинуватості [20, с. 93–94]. Такої позиції дотримується і В.В. Гевко [54, с. 150–156].

В.Т. Маляренко вважає, що знаходження слідчого апарату в адміністративно-організаційній залежності від прокуратури та органів дізнання СБУ, МВС та ДПА позбавляє слідчих реальної процесуальної самостійності. Це обумовлено впливом відомчих інтересів на слідчого, поєднанням процесуальної діяльності з іншими видами діяльності та породженням обвинувального ухилу при провадженні досудового слідства [55, с. 2–5].

О.А. Баулін пише, що слідчий у передбаченій законом процесуальній формі повинен об'єктивно здійснювати дослідження обставин, які є предметом доказування у кримінальній справі з метою підготовки її, за наявності для того підстав, для справедливого вирішення в суді. Це можливо лише у випадку процесуальної незалежності слідчого як суб'єкта судової влади, який підпорядкований закону. На думку науковця, діюча процедура досудового слідства, як і та, що пропонується в проекті КПК, має риси відомчого та прокурорського дізнання. І називати її досудовим слідством — це омана, оскільки фактично це спрощена форма попереднього розслідування, яку провадять органи виконавчої або обвинувальної влади, що припустимо тільки у нескладних кримінальних справах [56, с. 15–16, с. 346–349]. С. Стахівський, виходячи з української традиції існування форми досудового слідства, висловив сумніви щодо запровадження інституту судових слідчих проектом КПК України, розробленого Національною комісією [53, с. 54–57]. Л.М. Лобойко стверджує, що слідчий суддя, на відміну від судового слідчого не розслідуватиме справу, а буде здійснювати лише судовий контроль. По-третє, він лише у виняткових випадках братиме участь у формуванні доказів [20, с. 95].

В.Г. Гончаренко звертає увагу на те, що, в текстах пропонуваніх варіантів КПК мало трапляється науково-обґрунтованих принципових і рішучих ново-

введення, а вдосконалення в основному полягають у більш-менш вдалому редагуванні діючих підходів і норм. Більше того, нерідко наполегливо пропонуються до впровадження і палко підтримуються існуючі ідеї і норми, які задовольняють деякі нездорові відомчі інтереси та суперечать загальнолюдським цінностям судочинства, які гарантують непорушність прав людини та її свобод, зокрема рівності учасників процесу, змагальності, права на захист [46, с. 699].

Таким чином, на момент прийняття в 2012 р. КПК України, всупереч вимогам п. 9 «Перехідних положень» Конституції України щодо створення системи досудового слідства держави та введення в дію законів, що регулюють її функціонування, був відсутній спеціальний державний орган, який виконував би державну функцію — провадження досудового слідства. По-друге, виконавці означеної державної функції розпорошені та роз'єднані по різних відомствах, що є послаблюючим чинником такого напрямку державної діяльності. По-третє, виконавці функції досудового слідства залежні від відомств їх знаходження. Слідчі від цих відомств отримують фінансове та житлове забезпечення, службове зростання, звання, чини, нагороди. Тобто слідчі незримо прикуті до своїх відомств багатьма матеріальними, моральними та психологічними ланцюгами. По-четверте, важливим досягненням європейських реформ в галузі кримінальної юстиції є те, що реформування моделі попереднього розслідування супроводжувалося організаційною реформою прокуратури, поліції та інших правоохоронних органах. Так, визначеність щодо процесуального порядку розслідування в Англії обумовила реорганізацію загальнодержавного устрою її поліції. Вона стала ділитися на «наріжну» та «розшукову» (Акт після 1827 р.). Запроваджена у Франції на поч. XIX ст. нової моделі попереднього розслідування злочинів спричинила реформу поліції, яка була поділена на адміністративну (охорона громадського порядку) та судову (розслідування злочинної діяльності). Це стосувалося і здійснення в Росії судової реформи 1864 р. Так, з переходом на нову модель попереднього розслідування була проведена реорганізація поліції та прокуратури. Остання втратила централізацію та адміністративний характер своєї попередньої діяльності [38; 24–30]. По-п'яте, якщо такому суб'єкту кримінальної юстиції, як судовим органам, законодавець приділив ряд спеціальних законів: від 15 грудня 1992 р. «Про статус суддів»; від 2 лютого 1994 р. «Про кваліфікаційну атестацію і дисциплінарну відповідальність суддів судів України та «Про органи суддівського самоврядування»; від 24 лютого 1994 р. «Про внесення змін і доповнень до закону Української РСР «Про судоустрій Української РСР»; від 7 лютого 2002 р. «Про судоустрій України» від 7 липня 2010 р. «Про судоустрій і статус суддів». Такому суб'єкту кримінальної юстиції, як досудове слідство не було присвячено жодного спеціального закону про його організацію і діяльність, вже не кажучи про його матеріальне забезпечення.

Досліджуваний період кримінального процесу характеризував досудове слідство як інквізиційне. Інквізиційний характер проявлявся на стадії досудового розслідування від її початку і до самого кінця, що не відповідало правовим положенням принципу змагальності сторін. Такий стан обумовлювався тим, що слідчий при провадженні досудового слідства змушений був викону-

вати несумісні між собою функції судді та захисника. Так, здійснюючи формування, перевірку та оцінку доказів і у зв'язку з цим приймаючи процесуальні рішення щодо порушення кримінальної справи, притягнення як підозрюваного обвинуваченого потерпілим, цивільним позивачем та цивільним відповідачем, про застосування запобіжних заходів та процесуальних примусів, про закриття провадження у випадку відсутності події та складу злочину, слідчий виконував функції судді та суду. За п. 9 ст. 32 КПК стороною обвинувачення були прокурор, який здійснював державне обвинувачення, та потерпілий у справах, передбачених ч. 1 ст. 27 КПК. Таким чином, відповідно до кримінального процесуального закону в справах публічного та приватно-публічного обвинувачення прокурор тільки в судових стадіях обвинувачує і підтримує державне обвинувачення. В. Т. Маляренко цілком слушно пише, що державне обвинувачення виникає не в суді. Воно формується і формулюється в стадіях досудового провадження [55, с. 2–5]. Виходячи з логіки змісту КПК, функція обвинувачення покладена на слідчого. Так, якщо на момент порушення кримінальної справи встановлено особу, яка вчинила злочин, кримінальну справу слідчий порушує щодо цієї особи (ч. 2 ст. 98 КПК). Він здійснює кримінальне процесуальне доказування обвинувачення, формує обвинувачення, притягує особу, як обвинувачену. Конституційний Суд України своїм рішенням у справі за конституційним поданням МВС України щодо офіційного тлумачення положень ч. 3 ст. 80 Конституції України (№ 9 – рп/99 від 27 жовтня 1999 р.) визначив, що кримінальна відповідальність настає з моменту набрання законної сили обвинувальним вироком суду, водночас притягнення до кримінальної відповідальності як стадія кримінального переслідування починається з моменту пред'явлення особі обвинувачення у вчиненні злочину. Слідчий складає обвинувальний висновок, обґрунтовуючи його зібраними доказами, який разом із кримінальною справою передає прокурору, що дає прокурору правові та фактичні підстави підтримувати державне обвинувачення в суді.

У той же час, за логікою кримінального процесуального законодавства, на слідчого покладені функції захисту обвинуваченого. Так, за ст. 22 КПК та в ст. 16 проекту КПК на слідчого і особу, яка провадить дізнання, покладался обов'язок із вжиття всіх передбачених законом заходів для всебічного, повного й об'єктивного дослідження обставин. На відміну від наданих захиснику можливостей (ст. 48 КПК) лише слідчий за допомогою процесуальних способів реально міг сформулювати докази про виправдувальні обставини. У п. 39 ст. 6 проекту КПК 2003 р. слідчий визнається стороною обвинувачення, що немисливо у змагальному процесі.

Таким чином, в повноваженнях слідчого чітко просліджувалися несумісні для нього функції суду, обвинувачення та захисту. У такому роздвоєнні слідчий не може бути об'єктивним. Перебуваючи у відомчих структурах МВС, СБУ, ПДА та прокуратури, які несуть пряму відповідальність за розкриття злочину функція, обвинувачення є домінуючою в діяльності слідчого.

Важливим є те, що законодавець визначив орган досудового слідства не державною установою, а спеціальними службовими особами, які незалежно від відомчої належності наділялися однаковою обсягом процесуальних повноважень (ст. 114 КПК). Єдиною і основною функцією слідчого було проваджен-

ня досудового слідства. Така змістовна і характерна властивість досудового слідства проводила чітке розмежування з дізнанням. 30 червня 1993 року Законом України «Про внесення в деякі законодавчі акти України змін і доповнень по удосконаленню досудового слідства» попереднє слідство стало основною формою розслідування всіх кримінальних справ. Дізнання передувало слідству, стало первинною формою, за винятком випадків, коли воно закінчується закриттям справи. Провадження досудового слідства стало обов'язковим у всіх кримінальних справах. Слідчі уповноважувалися притягувати осіб як обвинувачених, завершувати досудове розслідування складанням обвинувальних висновків та приймати інші процесуальні рішення, що передбачають подальше провадження в суді. Винятки становили справи про злочини приватного обвинувачення та справи, порушених за протокольною формою досудової підготовки матеріалів про злочин. Такі справи порушувалися суддею й одразу призначалися ним до розгляду по суті в судовому засіданні.

Програмні положення Концепції зумовлювали зміни у визначенні завдань кримінального судочинства України. Вони за КПК України 1961 р. відповідали завданням тоталітарного СРСР. Законом України від 15 грудня 1992 р. у ст. 2 КПК України внесені зміни, за якими пріоритетним завданням кримінального судочинства стала охорона прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб, які беруть у ньому участь.

Слід мати на увазі те, що в цей період як на теоретичному, так і на законодавчому рівнях не були визначені завдання досудового розслідування. Законодавець лише обмежився визначенням загальних завдань кримінального судочинства України, не конкретизувавши їх для кожної із стадій кримінального процесу. З іншого боку, законодавець визначив лише загальні завдання кримінального судочинства, не конкретизувавши їх для кожної із стадій кримінального процесу, через що у теорії кримінального процесу не вдалося сформулювати систему завдань досудового розслідування. Так, С.П. Єфімічев налічує 13 завдань органів досудового слідства [57, с. 87], О.Л. Васильєв розширив та згрупував завдання у три блоки: основні, допоміжні й додаткові. Останні він поділяє на обов'язкові та факультативні [58, с. 87]. З іншого боку, на думку М.М. Михеєнка, кожна стадія, поряд із загальними цілями і завданнями кримінального процесу, визначеними ст. 2 КПК України, має власну мету та завдання, обумовлені особливостями провадження, що здійснюється в її межах [59, с. 14]. Досудовому слідству притаманні лише ті завдання, які є винятковою прерогативою цієї стадії: виконання обов'язку щодо вжиття всіх передбачених законом заходів для всебічного, повного й об'єктивного дослідження обставин, визначених предметом доказування у кримінальній справі (ст. 64 КПК); забезпечення відшкодування збитків, заподіяних злочином (стст. 123, 124, 125, 126 КПК), та усунення причин та умов, що сприяли вчиненню злочину (23 КПК). У зв'язку з чим не є доречним в проекті КПК за № 1233 відносити слідчого до сторони обвинувачення і обмежувати його процесуальну діяльність досудовим розслідуванням кримінальної справи.

Завдання кримінального процесу полягає у швидкому і повному розкритті злочинів, викритті винних для того, щоб кожний, хто вчинив злочин, був притягнутий до відповідальності.

Ідеологічні уявлення вступають у колізію із сучасними теоретичними положеннями наук криминології, криміналістики та кримінального процесуального права. По-перше, це стосувалося класової природи виникнення та існування злочинності. По-друге, не враховувався латентний характер злочинності. По-третє, ігнорувалося існування об'єктивних причини не розкриття злочинів. По-четверте, є такі різновиди злочинів, де потерпілі з віктимологічних або інших причин, не зацікавлені в їх розкритті. По-п'яте, такі завдання не можуть бути виконані у зв'язку: із закінченням строків давності притягнення винуватих до відповідальності; відсутності скарги потерпілого, якщо справу може бути порушено не інакше, як за його заявою; окремі особи не можуть бути притягнені до кримінальної відповідальності через наявність у них відповідного дипломатичного імунітету; окремі посадові особи не можуть бути притягнені до кримінальної відповідальності без згоди Верховної Ради України (ч. 3 ст. 80, стст. 105, 111 Конституції України). По-шосте, одночасна вимога швидкого і повного розкриття злочинів (ст. 2 КПК) суперечила здоровому глузду. Загальновідомо, що швидкість у такому складному виді професійної діяльності не сприяє його якості.

Щодо визначеної в ст. 2 КПК вимоги про те, щоб кожний, хто вчинив злочин, був притягнутий до кримінальної відповідальності, вступала в колізію з правовими положеннями статей 44–49 КК та статей 7, 71, 72, 8, 9, 10, 111 КПК, які передбачають звільнення від кримінальної відповідальності в певних випадках. Також вимога законодавця є суперечливою і стосовно правових положень, визначених ч. 2 ст. 111, ч. 2 ст. 114, ч. 3 ст. 175, ч. 4 ст. 212, ч. 2 ст. 255, ч. 5 ст. 258, ч. 6 ст. 260, ч. 3 ст. 263, ч. 4 ст. 307, ч. 4 ст. 309, ч. 4 ст. 311, ч. 3 ст. 369, ч. 2 ст. 396, ч. 4 ст. 401 КК, де передбачені підстави звільнення особи від кримінальної відповідальності за певних підстав. Такі завдання кримінального судочинства обґрунтовано піддавались критичним зауваженням процесуалістів [60, с. 117–124]

В.О. Попелюшко вважає, що погодитися з тим, що слідчий виконує функцію захисту, неможливо, оскільки це суперечить кримінальному процесуальному закону про розмежування функцій [13, с. 80]. Г.Н. Колбая вважає, що виконання завдань із збирання як обвинувальних, так виправдувальних доказів є лише способом перевірки сформульованого обвинувачення та забезпечення обвинуваченому повної можливості використати надані йому права [61, с. 35].

Досудове слідство, за своєю процесуальною сутністю, співвідносилось із судовим слідством судового розгляду, як субсидіарне. Мета досудового слідства також не було визначена законодавцем, тому процесуалісти, виходячи з аналізу кримінального процесуального законодавства, визначали її на теоретичному рівні. Так, Ю. Грошевий і С. Стахівський метою досудового слідства вважали встановлення об'єктивної істини у кримінальній справі [62, с. 12–13]. А.П. Гуляєв вбачав її у швидкому і повному розкритті злочину [63, с. 3]. О.Л. Васильєв та О. А. Солдатенко у забезпеченні органу правосуддя дослідженими і доказаними обставинами злочину (при направленні справи до суду) або при закритті справи [58, с. 25].

Таким чином, метою досудового розслідування було всебічне, повне та об'єктивне дослідження обставин, що підлягали доказуванню у конкретній

кримінальній справі. На підставі зібраних і перевірених доказів слідчий та прокурор могли прийняти процесуальне рішення про наявність або відсутність правових і фактичних підстав для провадження справи в судовому розгляді.

У 2001–2002 рр. була здійснена так звана «мала судова реформа». З іншого боку, реформи стадії досудового розслідування, тобто створення системи досудового слідства як самостійної структури судової влади не відбулося. Законом України від 12 липня 2001 р. «Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України» слова «попереднє слідство» було замінено словами «досудове слідство» [64, с. 111].

У свою чергу, у 2001–2002 рр. у кримінальне процесуальне законодавство були внесені системні зміни, запроваджено апеляційне провадження.

Конституційні правові положення про засаду розподілу державної влади (ст. 6), змагальності (п. 4 ч. 3 ст. 129) Конституції України були імplementовані в КПК України. Статтею 161 КПК («Змагальність і диспозитивність») були визначені правові умови існування змагальності: «При розгляді справи в суді функції обвинувачення, захисту і вирішення справи не можуть покладатися на один і той же орган чи на одну і ту ж особу» (ст. 161 КПК України). Віднині прокурор, підсудний, його захисник чи законний представник, потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач та їх представники, які беруть участь у судовому засіданні, були сторонами кримінального процесу. Вони користувалися рівними правами і свободою у наданні доказів, їх дослідженні та доведенні їх переконливості перед судом. Суд, виконуючи роль арбітра у змагальному процесі сторін, зберігаючи нейтральність, неупередженість та об'єктивність, повинен був забезпечувати сприятливі умови для здійснення сторонами своїх функцій. На суд також покладалася функція розгляду справи по суті [65, с. 17].

Зміни щодо правових положень змагальності стосувались лише судового розгляду. Така тенденція простежувалась і в ст. 20 проекту КПК України № 3465-1 (друге читання). Такий підхід законодавця дав підстави стверджувати переважній більшості науковців, що стадії досудового слідства не притаманні риси змагального процесу. Так, Т.В. Мірошніченко вбачав змагальність на досудовому слідстві лише під час обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту. У такому випадку між сторонами обвинувачення та захисту виступає нейтральний арбітр — суд, який приймає по суті судові рішення [66, с. 10]. В.П. Півненко і Є.О. Мірошніченко зробили висновок, що «загальним правилом досудового слідства є те, що принципи змагальності і рівності сторін фактично не діють у стадії досудового слідства» [67, с. 49].

В. Т. Маляренко вважає, що сутність змагальності відповідно до ст. 161 КПК України полягає в тому, що при розгляді справи в суді функції обвинувачення, захисту і вирішення справи не можуть покладатися на одну і ту ж особу [60, с. 16]. Такий методологічний підхід стосується і досудових стадій і не передбачає виконання слідчим несумісних між собою таких різнохарактерних функцій, як судді, обвинувача та захисника.

В.М. Тертишник вважає, що змагальність — це перш за все така побудова процесу, за якої заінтересовані сторони обвинувачення та захисту мають

рівні можливості для відшукування істини та відстоювання своїх тверджень або тверджень іншої сторони [68, с. 49]. На жаль, такі умови на досудових стадіях за КПК України та проектом КПК України були відсутні.

Переважаюча більшість процесуалістів схвально віднеслася до внесених в 2001 р. змін в КПК про поширення змагальності в кримінальному судочинстві України. В. П. Шибіко ж вважає, що «законодавець «захопився» змагальністю і Законом від 21 червня 2001 р. в КПК України вніс такі істотні зміни до процесуальної форми, які окреслюють тенденцію до створення в Україні обвинувального кримінального процесу із забезпеченням змагальності сторін. [69, с. 101–102]. У цьому питанні з науковцем можна погодитися в тому розумінні, що реформування кримінального судочинства було б більш цілеспрямованим, коли б законодавець визначився з формою кримінального процесу України.

Важливим також є те, що реалізація конституційних положень у кримінальному процесуальному законодавстві спонукала до необхідності здійснення структурних змін у системі кримінальної юстиції і внесення змін в чинний КПК. Ці зміни стосувалися перерозподілу повноважень щодо обмеження прав і свобод людини між прокуратурою та судом і посилення функції захисту в судовому розгляді.

Стаття 15 КПК визначила, що правосуддя у кримінальних справах здійснюється тільки судом. Суд позбавлявся невластивих йому таких функцій, як збирання доказів, захисту та обвинувачення.

Відповідно до внесених змін були врегульовані повноваження суду під час здійснення правосуддя (наприклад, визначались правовими положеннями: судового розгляду (стст. 257–282 КПК); підготовчої частини судового розгляду (стст. 283–296 КПК); судового слідства (стст. 297–320 КПК). Суд, покладаючись на об'єктивність і неупередженість, був зобов'язаний забезпечити необхідні сприятливі умови для виконання сторонами їх процесуальних функцій.

Судова влада посилилась функцією судового контролю за законністю і обґрунтованістю дій і рішень органів досудового слідства, які обмежують права і свободи громадян (стст. 234–236 КПК). Це проявлялося в тому, що рішення про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, продовження тримання під вартою, проведення обшуку в житлі чи іншому володінні особи, накладення арешту на кореспонденцію та зняття інформації з каналів зв'язку, поміщення обвинуваченого у відповідний медичний заклад при проведенні судово-медичної або судово-психіатричної експертизи, звільнення від кримінальної відповідальності з nereабілітуючих підстав, виїмка матеріальних носіїв секретної інформації та/або документів, що містять банківську таємницю, примусова виїмка із житла чи іншого володіння особи, виїмка документів виконавчого провадження, а також виїмка оригіналів первинних фінансово-господарських та/або бухгалтерських документів, тощо приймалися виключно в судовому порядку.

Судовий контроль за законністю і обґрунтованістю дій і рішень також запроваджувався і стосовно підрозділів органів дізнання, які здійснювали оперативно-розшукову діяльність.

У 2000–2001 рр. були внесені зміни в КПК, які стосувалися основних положень досудового слідства (Глава 11 КПК). Так, стаття 114 КПК деклару-

вала процесуальну незалежність слідчого, який при провадженні досудового слідства всі рішення про спрямування слідства і провадження слідчих дій приймав самостійно. Наріжним каменем процесуальної самостійності слідчого є його право на оцінку доказів за своїм внутрішнім переконанням (ст. 67 КПК). Вона є невід'ємним не тільки правом, але й обов'язком слідчого. За ч. 2 ст. 114 КПК слідчий вправі не погодитись із вказівками прокурора про притягнення особи як обвинуваченого, про кваліфікацію і обсяг обвинувачення, про закриття справи тощо, якщо ці вказівки суперечать його внутрішньому переконанню. Свідченням цього правового положення є такий важливий акт досудового слідства, як постанова про притягнення особи як обвинуваченого. Він не підлягав затвердженню або санкціонуванню з боку прокурора або керівника слідчого підрозділу.

Законодавець передбачив конкретні випадки, коли законом передбачалося одержання згоди від суду (судді) або прокурора. Зміни і доповнення щодо встановлення судового контролю за процесуальними рішеннями слідчого здійснювалися відповідно до правових положень статей 29, 30, 31 Конституції України. Відповідно до статей 1141 та 227 КПК правом давати вказівки слідчому наділені лише начальник слідчого підрозділу та прокурор. Вказівки суду, викладені в ухвалі щодо направлення кримінальної справи на додаткове слідство, були обов'язковими для прокурора та слідчого (статті 22, 64, 246 та 281 КПК).

Законодавець наділив слідчого правом давати органам дізнання доручення та вказівки у розслідуваних ним справах про проведення розшукових та слідчих дій і вимагати їх виконання (ст. 114 КПК).

При виникненні потреби у проведенні слідчих або розшукових дій в іншому адміністративному районі слідчий був вправі доручити це відповідному слідчому або органу дізнання, які були зобов'язані виконати таке доручення в десятиденний строк (ст. 118 КПК). Службові особи й громадяни, зазначені в законі, не мали права відмовлятися пред'являти або видавати документи чи їх копії, а також інші предмети, які вимагає слідчий під час обшуку й виїмки (ст. 179 КПК).

Співвідношення повноважень начальника слідчого відділу (ст. 1141 КПК), прокурора (ст. 227 КПК), загальних повноважень прокуратури, Служби безпеки України та органів Міністерства внутрішніх справ України з повноваженнями слідчих, які знаходяться в організаційних структурах цих відомств, дає підстави стверджувати про адміністративну підлеглість слідчих, яка, у свою чергу, позбавляє слідчого його процесуальної самостійності. Це підтверджують і результати анкетного опитування майже 600 працівників органів дізнання та досудового слідства (у тому числі 198 слідчих) з міст Києва, Одеси, Севастополя, а також Харківської, Волинської, Донецької та деяких інших областей України, яке проводилося у період 1994–1996 рр. За опитуванням 78% опитаних слідчих вважають, що вони практично не мають процесуальної самостійності, оскільки підпорядковані керівникам ОВС і виконують усі вказівки начальників слідчих підрозділів і прокурорів. Ніхто з них навіть не міг пригадати жодного випадку, коли слідчий не виконав вказівки зазначених учасників кримінального процесу та офіційно її оскаржив, хоч 28% зазна-

чили, що іноді виконання вказівок суперечило їх внутрішньому переконанню [56, с. 346].

Негативним прикладом стану відомчої моделі організації досудового слідства є статистичні дані про показники роботи органів досудового розслідування ОВС за 2003 р. : майже кожна десята справа з тих, що надійшли на розгляд суду, поверталася на додаткове розслідування та прокурору (18692 справи); судами виправдано 524 справи; нерозкрито злочинів: умисних вбивств — 280, умисних тяжких тілесних ушкоджень — 916, крадіжок державного або колективного майна — 21000, крадіжок приватного майна — 89 500, у тому числі із квартир — 29 700, грабежів — 18300, розбійних нападів 887 [55, с. 15–6].

Важливою умовою для досягнення мети досудового розслідування та для забезпечення таких конституційних прав громадян, як забезпечення охорони їх приватного (особистого) життя, таємниці спілкування, банківських вкладів та рахунків (ст. 14-1 КПК), є недопустимість розголошення даних досудового слідства (ст. 121 КПК). Винні (наприклад, суддя, прокурор, слідчий та інші службові особи) в розголошенні таких даних несуть кримінальну відповідальність за статтею 387 КК України.

Наріжною умовою доказування є допустимість доказів. Стаття 22 КПК України забороняла домагатись показань обвинуваченого та інших осіб, які беруть участь у справі, шляхом насильства, погроз та інших незаконних заходів. За примушування давати показання ст. 373 КК передбачена кримінальна відповідальність. Законодавець, оперуючи терміном «незаконні дії», не розкриває зміст цього терміна в процесуальному та матеріальному законодавствах. Така прогалина в кримінальному процесуальному законодавстві створює проблеми в практиці визначення допустимості зібраних доказів.

Л.М. Лобойко на прикладі кримінального процесу ФРН, Латвії та інших держав відстоює необхідність регулювання в кримінальному процесі не оперативно-розшукових заходів, а негласних слідчих дій [20, с. 94–95].

С. Стахівський, виходячи з проблеми забезпечення таємниці слідства (ст. 121 КПК), піддавав сумніву допит свідка слідчим суддею в судовому засіданні [53, с. 54–57]. У зв'язку з цим М. Лобойко цілком слушно зауважує, що кращого, ніж передбаченого методом змагальності збирання та дослідження доказів у світі ще не винайшли [20, с. 94].

У теорії та практиці кримінального процесу з'ясовувалась процесуальна природа пояснення осіб на стадії порушення кримінальної справи [17]. Така проблема була обумовлена тим, що пояснення осіб як вид доказу не було передбачене в кримінальному процесуальному законодавстві (ч. 2 ст. 65 та ст. 83 КПК України). З іншого боку, у ньому відсутнє і тлумачення терміна «інші документи».

Слід мати на увазі, що чітких визначень письмових доказів кримінальне процесуальне законодавство Російської імперії (Статут кримінального судочинства 1864 р.). Так, В. Случевський вважав, що за своєю природою письмові докази не мають самостійного значення і підпадають, зважаючи на обставини справи, під категорію інших доказів [70, с. 410–411].

Ю.Н. Прокоф'єв розглядає пояснення осіб лише як одну з підстав для прийняття рішення про порушення кримінальної справи, що в подальшому не

матиме доказового значення [71, с. 12]. В. Михайлов розглядає такі пояснення як вид оперативно-розшукового заходу [72, с. 49]. Стаття 8 Закону «Про оперативно-розшукову діяльність» передбачає право оперативних підрозділів для виконання завдань оперативно-розшукової діяльності опитувати осіб за їх згодою. Статті 251, 256 КУпАПП пояснення осіб відносять до одного з видів доказів. У кримінальному процесуальному законодавстві пояснення згадуються в ч. 4 ст. 97 КПК України, яка визначає порядок перевірки заяв і повідомлень про злочин.

Пояснення, отримані внаслідок перевірки заяви і повідомлень про злочин відповідно до вимог ст. 97 КПК, та пояснення, отримані під час проведення певними органами оперативно-розшукових заходів повинні розглядатися у двох напрямках: як приводи до порушення кримінальної справи, а фактичні дані, що містяться у них, як підстави до порушення кримінальної справи. Виходячи з того, що у вичерпному переліку видів доказів, наведеному в КПК України, пояснення не згадуються, то вони і не відповідають вимогам засобу доказування.

Слід визнати, що в судовій практиці пояснення осіб на стадії порушення кримінальної справи визнаються доказами. Наприклад, у справі по обвинуваченню Ч. та інших у вчиненні контрабанди зброї та боєприпасів, суд як доказ навів пояснення громадянина К., що в подальшому не був розшуканий, які він дав оперативним співробітникам МВС [73].

У період 2001–2002 рр. були внесені зміни щодо доказового права. Джерелами доказів виступали протоколи з відповідними додатками, складені уповноваженим органом за результатами оперативно-розшукових заходів. Також був розширений імунітет свідків.

Суперечило засадам судочинства право суду направляти справу на додаткове розслідування з метою усунення неповноти або неправильності першого розслідування доказами, які обґрунтовували б вину підсудного (п. 6 ст. 244, ст. 246, ст. 281 КПК), що надавало суду обвинувальну спрямованість і позбавляло можливості здійснювати справедливий суд. Таке правове положення в кримінальному процесі вступало в колізію з правовими положеннями презумпції невинуватості, визначеними ст. 62 Конституції України. Така ж оцінка стосується і право суду з метою перевірки і уточнення фактичних даних доручати слідчим органам виконувати відповідні слідчі дії, які були спрямовані на встановлення або підтвердження обставин винуватості підсудного. В.Г. Гончаренко вважає, що у такому разі суд переймається тягарем доказування (*onus probandi*), який повинен лежати виключно на обвинувачеві [10, с. 75–76]. Проект КПК України, розроблений Національною комісією, не передбачав повернення судом кримінальної справи на додаткове розслідування та доручень суду слідчим щодо встановлення або підтвердження обставин винуватості підсудного.

Проектом КПК України, розробленим Національною комісією, було запропоноване правове положення про «розумні строки» кримінального провадження, які узгоджувалися з преамбулою та ст. 6 ЄКПЛ. Схожі питання також обговорюються і в зарубіжній літературі [75; 76; 77; 78; 79; 80], але дана

тема надто широка та потребує більш детального розгляду та подальшого вивчення.

Висновки. В резолюціях Парламентської асамблеї Ради Європи № 1244 (2001), № 1513 (2001), № 1346 2003), № 10676 (2005), № 1466 (2005), в п.7.3.7 Резолюції Парламентської асамблеї Ради Європи від 4 жовтня 2010 року № 1755 («Функціонування демократичних інституцій в Україні») Україні пропонується невідкладно ухвалити КПК, дати на експертизу цей проект Венеціанській комісії та врахувати її можливі зауваження. Необхідність реформування кримінального судочинства, досудового слідства та інших органів кримінальної юстиції визнавалася політичним керівництвом держави, практичними працівниками органів кримінальної юстиції та науковою спільнотою [74;75].

Удосконалення моделі (форми) досудового провадження була предметом уваги розробників проєктів КПК України: від 19.05.2003 № 3456 — 1; від 18.11.2005 № 3456 — Д; від 25.05.2006 № 0952; від 13.12.2007 № 1233, від 12.01.2012 № 9700 та ін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Полянський Н.Н.* Очерки развития советской науки уголовного процесса. — М. : Изд-во АН СССР, 1960.
2. *Евтеев М.П., Саратовских Л.В.* О работе комиссии законодательных предположений над проектом Основ уголовного судопроизводства Союза ССР и союзных республик / М.П. Евтеев, Л.В. Саратовских // Вопросы судопроизводства и судоустройства в новом законодательстве Союза ССР. — М. : Госюриздат, 1959. — С. 442—443.
3. Ведомости Верховного Совета Союза ССР. — 1959. — № 1. — Ст. 15.
4. Про затвердження Кримінально — процесуального кодексу Української РСР : Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки від 28 грудня 1960 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1961. — № 2. — Ст. 15.
5. Історія держави і права України : Підручник : У 2 т. / За ред. В.Я. Тація, А.Й. Рогожина, В.Д. Гончаренка. — К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. — Т. 2. — С. 577—578.
6. *Сірий М.І.* Тенденції розвитку кримінального процесу України / М.І. Сірий // Адвокатура. — 2004. — № 1(9). — 14 січня.
7. Ведомости Верховного Совета СССР. — 1990. — № 16. — Ст. 85.
8. Відомості Верховної Ради України. — 2000. — № 10. — Ст. 79.
9. *Варфоломеева Т.* Процесуальні, криміналістичні та етичні аспекти захисту / Т. Варфоломеева // Вісник Академії правових наук України. — 2002. — № 3(30). — С. 145.
10. *Гончаренко В.Г.* Деякі зауваження у зв'язку з прийняттям нового кримінально-процесуального кодексу України / В. Г. Гончаренко // Вісник Академії правових наук України. — 2003. — № 2(33)—3(34). — 701 с.
11. Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 34 — 35 — Ст. 187; Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 44 — Ст. 234. — С. 1 — 7.
12. *Омельяненко Г.* Питання захисту конституційних прав людини у кримінальному судочинстві України / Г. Омельяненко // Право України — 1997. — № 3. — С. 15—19.

13. *Попелюшко В.В.* Функція захисту в кримінальному судочинстві України : правові, теоретичні та прикладні проблеми : Монографія. — Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2009. — 57 с.

14. *Нелін О.І.* Історія держави і права України : підручник / О.І. Нелін. — К. : Видавничо — поліграфічний центр «Київський університет», 2016. — С. 471.

15. Про реабілітацію громадян, засуджених за антирадянську агітацію і пропаганду за ст. 62 КК УРСР, поширення завідомо неправдивих вигадок, що порочать радянський державний і суспільний лад (ст. 1871 КК), та осіб, щодо яких з політичних мотивів застосовано примусові заходи медичного характеру, див. : Реабілітація репресованих : законодавство та судова практика / За ред.. В.Т. Маляренка. — К. : Юринком, 1997. — 245 с.

16. *Тертишник В.М.* Кримінально-процесуальне право України. — К., 1999. — 87 с.

17. *Романюк Б.В.* Удосконалення досудового провадження в Україні : [монографія] / Б.В. Романюк. — К., 2011. — 16 с.

18. *Ігнатко В.С.* Порушення кримінальної справи за матеріалами оперативно-розшукової діяльності / В.С. Ігнатко — К. : НА СБ України, 2006. — 54 с.

19. *Строгович М.С.* Курс советского уголовного процесса / М.С. Строгович — М., 1970 — Т. 2 — 516 с.

20. *Лобойко Л.М.* Новий Кримінальний процесуальний кодекс України : яку музику виконують його розробники? / Л.М. Лобойко // Право України. — 2008. — № 12 — 96 с.

21. *Полянський Н.Н.* Вопросы теории советского уголовного процесса. — М., 1956. — 487 с.

22. *Тертишник В.М.* Кримінальний процес України. Загальна частина : підручник / В.М. Тертишник // Академічне видання. — К. : Алерта, 2014. — С. 90—91.

23. *Карнеева Л.М.* Проблемы перестройки следственного аппарата органов внутренних дел / Л.М. Карнеева // Соц.законность. — 1989. — № 2. — С. 62—63.

24. История законодательства СССР и РСФСР по уголовному процессу 1955—1991 гг. : 7 [сб. правовых актов/ отв.ред. Р.Х.Якупов, сост. В.Н.Галузо]. — М. : Спарк, 1997. — 800 с.

25. *Татаров О.Ю.* Досудове провадження в кримінальному процесі України : теоретико-правові та організаційні засади (за матеріалами МВС) [Текст]: [Монографія] / О.Ю. Татаров — Донецьк : ТОВ «ВПП «ПРОМІНЬ» 2012. — С. 54.

26. Відомості Верховної Ради УРСР. — 1971. — № 36. — Ст. 278.

27. Відомості Верховної Ради УРСР. — 1977. — № 14. — Ст. 131

28. *Курицын В.М.* На пороге кризиса: нарастание застойных явлений в партии и обществе / В.М. Курицын // Под общей ред. В.В. Журавлева. — М. : Политиздат, 1990. — 170 с.

29. Проблемы кодификации уголовно-процессуального права. — М. : АН СССР. Ин-т государства и права, 1987. — С. 3.

30. *Михеенко М.М.* Проблеми розвитку кримінального процесу в Україні : Вибрані твори / М.М. Михеенко— К. : Юринком Інтер, 1999. — С. — 147.

31. Уголовно-процессуальное законодательство Союза ССР и РСФСР. Теоретическая модель / Под ред. и с предисл. докт. юрид. наук, проф. В.М. Савицкого. — М. : АН СССР. Мн-т гос. и права, 1990.

32. Материалы XIX Всесоюзной конференции Коммунистической партии СССР, 28 июня — 1 июля 1988 г. — Политиздат, 1988. — С. 147—148.

33. Відомості з'їзду народних депутатів СРСР і Верховної Ради СРСР. — 1989. — № 23. — Ст. 441.

34. *Буткевич В.* Права людини в Україні : Щорічник / В. Буткевич. — 1993. — К., 1995. — С. 38.

35. Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 1992. — № 30. — Ст. 426.

36. Про приєднання України до Статуту Ради Європи : Закон України // Відомості Верховної Ради України. — 1995. — № 38. — Ст. 287.

37. *Фойницький І.Я.* Курс уголовного судопроизводства. Т. 2/Печ. По 3-му изд. — СПб, 1910. — Спб., 1996. — 396 с.

38. *Сірий М.І.* Реформи правоохоронних органів у Європі й Україні / М.І. Сірий // Вісник Верховного Суду України. — 2006. — № 8(72) — С. 24–30.

39. *Попов І.* Шляхи реформування системи органів досудового слідства в Україні / І. Попов // Юридичний авангард. — 2009. — № 1. — С. 171.

40. *Півненко В.П.* Досудове слідство : проблеми теорії та практики / В.П. Півненко // Право України. — 1998. — № 12 — С. 76–77.

41. *Якімчук М.К.* Організаційно-правові основи управління в органах прокуратури України : Автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук / М.К. Якімчук — К., 2002 — 21 с.

42. *Сухонос В.В.* Прокуратура в механізмі української держави: проблеми теорії та практики : Дис. ... д-ра юрид. наук / В. В. Сухонос. — К., 2009. — 355 с.

43. *Михайленко О.Р.* Проблеми функцій у системі органів прокуратури України / О. Р. Михайленко // Вісник Академії прокуратури України. — 2006 — № 6. — 36 с.

44. *Медведько О.І.* Проблеми реформування досудового слідства в Україні / О.І. Медведько // Реформування системи правоохоронних органів України та міжнародний досвід трансформації поліції в країнах Центральної та Східної Європи : Мат-ли міжн. «Круглого столу» (Київ, 14 жовтня 2005 р.) / Нац. ін-т проблем міжн. безпеки при РНБО України / За заг. ред. О. С. Бодрука. — К. : НІПМБ, 2006. — С. 22–26.

45. *Каткова А.Г.* Правові та організаційні аспекти управління слідчими підрозділами органів внутрішніх справ України : Автореф. дис. ... канд. юрид. наук / А.Г. Каткова. — Харків, 2003. — 9 с.

46. *Гончаренко В.Г.* Деякі зауваження у зв'язку з прийняттям нового Кримінально-процесуального кодексу України / В. Г. Гончаренко // Вісник Академії правових наук України. — 2003. — № 2(33)—№ 3(34). — 705 с.

47. *Кузмичев В.С.* Следственная деятельность : сущность, принципы, криминалистические приемы и средства осуществления : Дис. ... д-ра юрид. наук / В.С. Кузмичев. — К., 1996. — 298 с.

48. Про Національне бюро розслідувань України : Указ Президента України від 24 квітня 1997 р. / [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=371%2F97>.

49. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України від 24 квітня 1997 року № 371 «Про національне бюро розслідувань України» (справа щодо утворення Національного бюро розслідувань України): Рішення Конституційного Суду України від 6 лип. 1998 р. № 10 — рп/98 у справі № 03/2444-97 № 1—9/98 / [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v010p710-98>.

50. *Мойсик В.Р.* Чи потрібно Україні Національне бюро розслідувань? / В.Р. Мойсик // Реформування системи правоохоронних органів України та міжнародний досвід трансформації поліції в країнах Центральної та Східної Європи : Мат-ли міжн. «Круглого столу» (Київ, 14 жовтня 2005 р.) / Нац. Ін-т проблем міжн. безпеки при РНБО України / За заг. ред. О.С. Бодрука. — К. : НІПМБ, 2006. — С. 134–143.

51. Концепція реформування правоохоронних органів України (система кримінальної юстиції) : [проект] / М-во внутрішніх справ МВС України ; Нац. акад. внутр. справ. — К. : Нац. акад. внутр. справ МВС України, 2010. — 12 с.
52. *Удалова Л.Д.* Деякі проблеми розвитку кримінально-процесуального законодавства / Л.Д. Удалова // Право України. — 2002. — № 6. — С. 99—101.
53. *Стахівський С.* Новий Кримінально — процесуальний кодекс України: Хто замовляє музику? // Право України. — № 4. — С. 54—57.
54. *Гевко В.С.* Удосконалення процесуальної форми як основа реформування кримінального судочинства / В. С. Гевко // Право України. — 2010. — № 2. — С. 150—156.
55. *Маляренко В.Т.* Про досудове слідство, його недоліки і реформу / В. Маляренко // Вісник Верховного Суду України. — 2004. — № 8(48). — С. 2—5.
56. *Баулін О.А.* До встановлення правового інституту процесуальної незалежності слідчого / О.А. Баулін // Право України. — 1997. — № 7. — С. 15—16; Баулін О.А. Реальне забезпечення процесуальної незалежності слідчого у майбутній правовій системі України // Концепція розвитку законодавства України : Матеріали наук. практ. конф. — 1996. — С. 346—349.
57. *Ефимичев С.П.* Задачи предварительного следствия / С.П. Ефимичев // Журнал российского права — 2006. — № 9. — 87 с.
58. *Васильев О.Л.* Цели и задачи предварительного следствия / О.Л. Васильев // Вестник Московского университета : Серия : Право. — 2002. — № 3. — С. 26—29.
59. *Михеєнко М.М.* Кримінальний процес України : Підручн. / М.М. Михеєнко — К., 1999. — С. 14.
60. *Маляренко В.Т.* Реформування кримінального процесу України в контексті європейських стандартів : Теорія і практика : Монографія / В.Т. Маляренко . — К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. — С. 117—124.
61. *Колбая Г.Н.* Соотношение предварительного следствия и судебного разбирательства / Г.Н. Колбая. — М. : Юрид.лит., 1975, — 35 с.
62. *Грошевий Ю.М.* Докази і доказування у кримінальному процесі. Нау.-практ. посібн. / Ю.М. Грошевий. — К., 2006. — С. 12—13.
63. *Гуляев А.П.* Следователь в уголовном процессе / А.П. Гуляев. — М., 1981. — С. 3
64. Нове у кримінальному процесуальному законодавстві України : Навч. посібник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти / За ред. Ю. М. Грошевого. — Х. : Право, 2002. — С. 10
65. Кримінально-процесуальний кодекс України (із змінами та доповненнями станом на 1 грудня 2002 р.). — С. 17.
66. Нове у кримінально-процесуальному законодавстві України : Навч. посібник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти / За ред. Ю. М. Грошевого. — Х. : Право, 2002. — С. 10.
67. *Півненко В.П., Мірошиченко Є.О.* Впровадження принципів змагальності і рівності на стадії досудового слідства : Проблеми і шляхи їх вирішення / В.П. Півненко, Є.О. Мірошиченко // Вісник Верховного Суду України. — 2003. — № 2. — С. 49.
68. *Тертишник В.М.* Науково-практичний коментар до Кримінально-процесуального кодексу України / В.М. Тертишник — К. : А. С. К., 2004. — С. 29.
69. *Шибіко В.П.* «Мала реформа» судового розгляду кримінальної справи : рух від істини до змагальності? / В. П. Шибіко // Судова реформа в Україні : проблеми і перспективи : Матеріали наук.-практ. конф., 18 — 19 квітня 2002 р. м. Харківу / Редкол. : Сташис В. В. (голова ред.) та ін.. — К., Х. : Юринком Інтер, 2002. — С. 101—102.
70. *Случевский В.* Учебник русского уголовного процесса. СПб. — 1910. — С. 410—411.

71. Прокофьев Ю.Н. Использование документов как доказательств в советском уголовном процессе // Автореф. ...канд. юрид. наук / Ю.Н. Прокофьев. — М. — 1976. — С. 12.

72. Михайлов В. Опрос граждан как оперативно-розыскное мероприятие / В. Михайлов // Российская юстиция. — 1998. — № 12. — С. 49.

73. Архів Київського міського суду за 1996 рік. Кримінальна справа № 2 — 140/96.

74. Editoriaj Coment: Concern over Kiev — Financij Tlmes — 2002/ — 21 oktober.

75. Gtoffreu de O. Wajker. The Rule of Jaw: foundation of constution democracy.— Carlton, Vic.,— 1988 — P. 86.

76. Criminal procedure and the constitution, leading supreme court casesand introductory text / By Jerold H. Israel, Yale Kamisar, Wayne R. LaFave. — West publishing co. st. paul, minn., 1989. — P. 26—28.

77. Ali Safak Ceza hukuku (Genelve Ozel Hukumber) / Prof. Ali Safak. — Ankara, 2005. — P. 418.

78. Dubber M.D. The German Jury and the Metaphysical Volk: From Romantic Realism to Nazi Ideologi / M. D. Dubber // American Journal of Comparative Law. — 1995. — No 43. — P. 227.

79. Recommendation PA CE 1402 (1999) / Control of internal security services in Council of Europe member [Електронний ресурс]. — Режим доступу : states //http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta99/EREC1402.htm.

80. Kodeks karny. Kodeks postepowania karnego. Kodeks karny wykonawczy. — Gdansk, 2003. — S. 171.

81. Kramer B. Grundbegriffe des straf verfahrensrechts. 4 Aufi. Stuttgart. Verlagw. Kolihammer, 1999. — S. 29.

REFERENCES

1. Poljanskij N.N. Ocherki razvitija sovetskoj nauki ugolovnoho processa. — М. : Izd-vo AN SSSR, 1960.

2. Eteev M.P., Saratovskih L.V. O rabote komissii zakonodatel'nyh predpolozhenij nad proektom Osnov ugolovnoho sudoproizvodstva Sojuza SSR i sojuznyh respublik / M.P. Evteev, L.V. Saratovskih // Voprosy sudoproizvodstva i sudoustrojstva v novom zakonodatel'stve Sojuza SSR. — М. : Gosjurizdat, 1959. — S. 442—443.

3. Vedomosti Verhovnoho Soveta Sojuza SSR. — 1959. — № 1. — St. 15.

4. Pro zatverdzhennia Kryminalno — protsesualnoho kodeksu Ukrainskoi RSR : Zakon Ukrainskoi Radianskoi Sotsialistychnoi Respubliki vid 28 hrudnia 1960 r. // Vidomosti Verkhovnoi Rady URSR. — 1961. — № 2. — St. 15.

5. Istoriia derzhavy i prava Ukrainy : Pidruchnyk : U 2 t. / Za red. V.Ya. Tatsiia, A.I. Rohozhyna, V.D. Honcharenka. — К. : Kontsern «Vydavnychi Dim «In Yure», 2003. — Т. 2. — S. 577—578.

6. Siryi M.I. Tendentsii rozvytku kryminalnoho protsesu Ukrainy / M.I. Siryi // Advokatura. — 2004. — № 1(9). — 14 sichnia.

7. Vedomosti Verhovnoho Soveta SSSR. — 1990 . — № 16. — St. 85.

8. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. — 2000. — № 10. — St. 79.

9. Varfolomeieva T. Protseualni, kryminalistychni ta etychni aspekty zakhystu / T. Varfolomeieva // Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy. — 2002. — № 3(30). — S. 145.

10. Honcharenko V.H. Deiaki zauvazhennia u zviazku z pryiniattiam novoho kryminalno-protseualnoho kodeksu Ukrainy / V.H. Honcharenko // Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy. — 2003. — № 2(33)—3(34). — 701 s.

11. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. — 2001. — № 34 — 35 — St. 187; Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. — 2001. — № 44 — St. 234. — S.1 — 7.

12. *Omelianenko H.* Pytannia zakhystu konstytutsiinykh prav liudyny u kryminalnomu sudochynstvi Ukrainy / H. Omelianenko // Pravo Ukrainy — 1997. — № 3. — S.15–19.
13. *Popeliushko V.V.* Funktsiia zakhystu v kryminalnomu sudochynstvi Ukrainy : pravovi, teoretychni ta prykladni problemy : Monohrafiia. — Ostroh : Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia», 2009. — 57 s.
14. *Nelin O.I.* Istorii derzhavy i prava Ukrainy : pidruchnyk / O.I. Nelin. — K. : Vydavnycho — polihrafichnyi tsestr “Kyivskiy universytet”, 2016. — S.471 ;
15. Pro reabilitatsiiu hromadian, zasudzhenykh za antyradiansku ahitatsiiu i propahandu za st. 62 KK URSS, poshyrennia zavidomo nepravdyvykh vyhadok, shcho porochat radianskyi derzhavnyi i suspilnyi lad (st. 1871 KK), ta osib, shchodo yakykh z politychnykh motyviv zastosovano prymusovi zakhody medychnoho kharakteru, dyv. : Reabilitatsiia represovanykh : zakonodavstvo ta sudova praktyka / Za red.. V.T. Maliarenkak. — K. : Yuryнком, 1997. — 245 s.
16. *Tertyshyk V.M.* Kryminalno-protseualne pravo Ukrainy. — K., 1999. — 87 s.
17. *Romaniuk B.V.* Udoshkonalennia dosudovoho provadzhennia v Ukraini : [monohrafiia] / B.V. Romaniuk. — K., 2011. — 16 s.
18. *Ihnatko V.S.* Porushennia kryminalnoi spravy za materialamy operativno — rozshukovoi diialnosti / V.S. Ihnatko — K. : NA SB Ukrainy, 2006. — 54 s.
19. *Strogovich M.S.* Kurs sovetskogo ugovolnogo processa / M.S. Strogovich — M., 1970 — T. 2 — 516 s.
20. *Loboiko L.M.* Novyi Kryminalnyi protseualnyi kodeks Ukrainy : yaku muzyku vykonuiut yoho rozrobnyky? / L.M. Loboiko // Pravo Ukrainy. — 2008. — № 12 — 96 s.
21. *Poljans’kij N.N.* Voprosy teorii sovetskogo ugovolnogo processa. — M., 1956. — 487 s.
22. *Karneeva L.M.* Problemy perestrojki sledstvennogo aparata organov vnutrennih del / L.M. Karneeva // Soc.zakonnost’. — 1989. — № 2. — S. 62–63.
23. Istorija zakonodatel’sтва SSSR i RSFSR po ugovolnomu procesu 1955 — 1991 gg. : 7 [sb. pravovyh aktov/ otv.red. R.H. Jakupov, sost. V.N.Galuzo]. — M. : Spark, 1997. — 800 s.
24. *Tatarov O.Yu.* Dosudove provadzhennia v kryminalnomu protsesi Ukrainy : teoretyko-pravovi ta orhanizatsiini zasady (za materialamy MVS) [Tekst]: [Monohrafiia] / O.Yu. Tatarov — Donetsk : TOV «VPP «PROMIN» 2012. — S. 54.
25. Vidomosti Verkhovnoi Rady URSS. — 1971. — № 36. — St.278.
26. Vidomosti Verkhovnoi Rady URSS. — 1977. — № 14. — St.131.
27. *Kuricyn V.M.* Na poroge krizisa: narastanie zastojnykh javlenij v partii i obshchestve / V.M. Kuricyn // Pod obshhej red. V.V. Zhuravleva. — M. : Politizdat, 1990. — 170 s.
28. Problemy kodifikacii ugovolno-processual’nogo prava. — M. : AN SSSR. In-t gosudarstva i prava, 1987. — S. 3.
29. *Mykheienko M.M.* Problemy rozvytku kryminalnoho protsesu v Ukraini : Vybrani tvory / M.M. Mykheienko— K. : Yuryнком Inter, 1999. — S. 147.
30. Ugolovno-precessual’noe zakonodatel’sтво Sojuza SSR i RSFSR. Teoreticheskaia model’ / Pod red. i s predisl. dokt. jurid. nauk, prof. V.M. Savickogo. — M. : AN SSSR. Mn-t gos. i prava, 1990.
31. Materialy XIX Vsesojuznoj konferencii Kommunisticheskoi partii SSSR, 28 ijunja — 1 ijulja 1988 g. — Politizdat, 1988. — S. 147–148.
32. Vidomosti zizdu narodnykh deputativ SRSR i Verkhovnoi Rady SRSR. — 1989. — № 23. — St. 441.
33. *Butkevych V.* Prava liudyny v Ukraini : Shchorichnyk / V. Butkevych. — 1993. — K.,1995. — S. 38.
34. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR). — 1992. — № 30. — St. 426.

35. Pro pryiednannia Ukrainy do Statutu Rady Yevropy : Zakon Ukrainy // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. — 1995. — № 38. — St. 287.

36. *Fojnickij I.Ja.* Kurs ugolovnogog sudoproizvodstva. T.2/Pech. Po 3-mu izd.— SPb,1910.— Spb.,1996. — 396 s.

37. *Siryi M.I.* Reformy pravookhoronnykh orhaniv u Yevropi i Ukraini / M.I. Siryi // Visnyk Verkhovnoho Sudu Ukrainy. — 2006. — № 8(72) — S. 24–30.

38. *Popov I.* Shliakhy reformuvannia systemy orhaniv dosudovoho slidstva v Ukraini / I. Popov // Yurydychnyi avanhard. — 2009. — № 1. — S. 171.

39. *Pivnenko V.P.* Dosudove slidstvo : problemy teorii ta praktyky / V.P. Pivnenko // Pravo Ukrainy. — 1998. — № 12 — S. 76–77.

40. *Yakimchuk M.K.* Orhanizatsiino-pravovi osnovy upravlinnia v orhanakh prokuratury Ukrainy : Avtoref.dys. ...d-ra. yuryd. nauk / M.K. Yakimchuk — K., 2002 — 21 s.

41. *Sukhonos V.V.* Prokuratura v mekhanizmi ukrainskoi derzhavy: problemy teorii ta praktyky : Dys. ... d-ra yuryd. nauk / V.V. Sukhonos. — K., 2009. — 355 s.

42. *Mykhailenko O.R.* Problemy funktsii u systemi orhaniv prokuratury Ukrainy / O.R. Mykhailenko // Visnyk Akademii prokuratury Ukrainy. — 2006 — № 6. —36 s.

43. *Medvedko O.I.* Problemy reformuvannia dosudovoho slidstva v Ukraini / O.I. Medvedko // Reformuvannia systemy pravookhoronnykh orhaniv Ukrainy ta mizhnarodnyi dosvid transformatsii politsii v krainakh Tsentralnoi ta Skhidnoi Yevropy : Matly mizhn. «Kruhloho stolu» (Kyiv, 14 zhovtnia 2005 r.) / Nats. in-t problem mizhn. bezpeky pry RNBO Ukrainy / Za zah. red. O.S. Bodruka. — K. : NIPMB, 2006. — S. 22–26.

44. *Katkova A.H.* Pravovi ta orhanizatsiini aspekty upravlinnia slidchymy pidrozdilamy orhaniv vnutrishnikh sprav Ukrainy : Avtoref. dys. ... kand., yuryd. nauk / A.H. Katkova. — Kharkiv, 2003. — 9 s.

45. *Honcharenko V.H.* Deiaki zauvazhennia u zviazku z pryiniattiam novoho Kryminalno-protseusualnogo kodeksu Ukrainy / V.H. Honcharenko // Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy — 2003. — № 2(33)—№ 3 (34) — 705 s.

46. *Kuzmichev V.S.* Sledstvennaja dejal'nost' : sushhnost', principy, kriminalistichnskie priemy i sredstva osushhestvlenija : Dis. ... d-ra jurid. nauk / V.S. Kuzmichev. — K., 1996. — 298 s.

47. Pro Natsionalne biuro rozsliduvan Ukrainy : Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 24 kvitnia 1997 r. / [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=371%2F97>.

48. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym podanniam narodnykh deputativ Ukrainy shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) Ukazu Prezydenta Ukrainy vid 24 kvitnia 1997 roku № 371 «Pro natsionalne biuro rozsliduvan Ukrainy» (sprava shchodo utvorennia Natsionalnogo biuro rozsliduvan Ukrainy): Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 6 lyp. 1998 r. № 10 — rp/98 u spravi № 03/2444—97 № 1 — 9/98 / [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu : <http://zakon.l.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v010p710-98>.

49. *Moisyk V.R.* Chy potribno Ukraini Natsionalne biuro rozsliduvan? / V.R. Moisyk // Reformuvannia systemy pravookhoronnykh orhaniv Ukrainy ta mizhnarodnyi dosvid transformatsii politsii v krainakh Tsentralnoi ta Skhidnoi Yevropy : Matly mizhn. «Kruhloho stolu» (Kyiv, 14 zhovtnia 2005 r.) / Nats. In-t problem mizhn. bezpeky pry RNBO Ukrainy / Za zah. red. O.S. Bodruka. — K. : NIPMB, 2006. — S. 134–143.

50. Kontsepsiia reformuvannia pravookhoronnykh orhaniv Ukrainy (systema kryminalnoi yustytсии) : [proekt] / M-vo vnutrishnikh sprav MVS Ukrainy ; Nats. akad. vnutr. sprav. — K. : Nats. akad. vnutr. sprav MVS Ukrainy, 2010. — 12 s.

51. *Udalova L.D.* Deiaki problemy rozvytku kryminalno-protseusualnogo zakonodavstva / L.D. Udalova // Pravo Ukrainy. — 2002. — № 6. — S. 99–101.

52. *Stakhivskiy S.* Novyi Kryminalno-protsesualnyi kodeks Ukrainy: Khto zamovliaie muzyku? // Pravo Ukrainy. — № 4. — S. 54–57.
53. *Hevko V.S.* Udoshkonalennia protsesualnoi formy yak osnova reformuvannia kryminalnogo sudochynstva / V.S. Hevko // Pravo Ukrainy. — 2010. — № 2. — S. 150–156.
54. *Maliarenko V.T.* Pro dosudove slidstvo, yoho nedoliky i reformu / V.T. Maliarenko // Visnyk Verkhovnoho Sudu Ukrainy. — 2004. — № 8(48). — S. 2–5.
55. *Baulin O.A.* Do vstanovlennia pravovoho instytutu protsesualnoi nezalezhnosti slidchoho / O.A. Baulin // Pravo Ukrainy. — 1997. — № 7. — S. 15–16; Baulin O.A. Realne zabezpechennia protsesualnoi nezalezhnosti slidchoho u maibutnii pravovii systemi Ukrainy // Kontsepsiia rozvytku zakonodavstva Ukrainy : Materialy nauk. prakt. konf. — 1996. — S. 346–349.
56. *Efimichev S.P.* Zadachi predvaritel'nogo sledstvija / S.P. Efimichev // Zhurnal Rossijskogo prava — 2006. — № 9. — 87 s.
57. *Vasil'ev O.L.* Celi i zadachi predvaritel'nogo sledstvija / O.L. Vasil'ev // Vestnik Moskovskogo universiteta : Serija : Pravo. — 2002. — № 3. — S. 26–29.
58. *Mykheienko M.M.* Kryminalnyi protses Ukrainy : Pidruchn. / M.M. Mykheienko — K., 1999. — S. 14.
59. *Maliarenko V.T.* Reformuvannia kryminalnogo protsesu Ukrainy v konteksti yevropejskykh standartiv : Teoriia i praktyka : Monohrafiia / V.T. Maliarenko . — K. : Kontsern “Vydavnychiy Dim “In Yure”, 2004. — S. 117–124.
60. *Kolbaja G.N.* Sootnoshenie predvaritel'nogo sledstvija i sudebnogo razbiratel'stva / G.N. Kolbaja. — M. : Jurid.lit., 1975, — 35 s.
61. *Hroshevyi Yu.M.* Dokazy i dokazuvannia u kryminalnomu protsesi. Nau.-prakt. posibn. / Yu.M. Hroshevyi. — K., 2006. — S. 12–13.
62. *Guljaev A.P.* Sledovatel' v ugolovnom processe / A.P. Guljaev. — M., 1981. — S. 3.
63. Nove u kryminalnomu protsesualnomu zakonodavstvi Ukrainy : Navch. posibnyk dlia studentiv yuryd. spets. vishchychkh zakladiv osvity / Za red.. Yu.M. Hroshevoho. — Kh. : Pravo, 2002. — S. 10
64. Kryminalno-protsesualnyi kodeks Ukrainy (iz zminamy ta dopovnenniamy stanom na 1 hrudnia 2002 r.). — S. 17.
65. Nove u kryminalno-protsesualnomu zakonodavstvi Ukrainy : Navch. posibnyk dlia studentiv yuryd. spets. vishchychkh zakladiv osvity / Za red.. Yu.M. Hroshevoho. — Kh. : Pravo, 2002. — S. 10.
66. *Pivnenko V.P., Miroshychenko Ye.O.* Vprovadzhennia pryntsypiv zmahalnosti i rivnosti na stadii dosudovoho slidstva : Problemy i shliakhy yikh vyrishennia / V.P. Pivnenko, Ye.O. Miroshychenko // Visnyk Verkhovnoho Sudu Ukrainy . — 2003. — № 2. — S. 49.
67. *Tertyshnyk V.M.* Naukovo-praktychnyi komentar do Kryminalno-protse-sualnogo kodeksu Ukrainy / V.M. Tertyshnyk — K. : A. S. K., 2004. — S. 29.
68. *Shybiko V.P.* “Mala reforma” sudovoho rozghliadu kryminalnoi spravy : rukh vid istyny do zmahalnosti? / V.P. Shybiko // Sudova reforma v Ukraini : problemy i perspektyvy : Materialy nauk. — prakt. konf., 18 – 19 kvitnia 2002 r. m. Kharkivu / Redkol. : Stashys V.V. (holova red.) ta in... — K., Kh. : Yuryнком Inter, 2002. — S. 101–102.
69. *Sluchevskij V.* Uchebnik russkogo ugolovnogogo processa. SPb. — 1910. — S. 410–411.
70. *Prokof'ev Ju.N.* Ispol'zovanie dokumentov kak dokazatel'stv v sovetskom ugolovnom processe // Avtoref. ...kand. jurid. nauk / Ju.N. Prokof'ev. — M.1976, — S. 12.
71. *Mihajlov V.* Opros grazhdan kak operativno-rozysknoe meroprijatie / V. Mihajlov // Rossijskaja justiciia. — 1998. — № 12. — S. 49.
72. Arkhiv Kyivskoho miskoho sukdu za 1996 rik. Kryminalna sprava № 2 — 140/96.

73. Editoriaj Coment: Concern over Kiev – Financiaj Tlmes – 2002/ – 21 oktober.
74. Gtoffreu de O. Wajker. The Rule of Jaw: foundation of constution democracy.– Carlton, Vic., – 1988. – P. 86.
75. Criminal procedure and the constitution, leading supreme court cases and introductory text / By Jerold H. Israel, Yale Kamisar, Wayne R. LaFave. – West publishing co. st. paul, minn., 1989. – P. 26–28.
76. *Ali Safak* Ceza hukuku (Genelve Ozel Hukumber) / Prof. Ali Safak. – Ankara, 2005. – P. 418.
77. *Dubber M.D.* The German Jury and the Metaphysical Volk: From Romantic Realism to Nazi Ideologi / M.D. Dubber // American Journal of Comparative Law. – 1995. – No 43. – P. 227.
78. Recommendation PA CE 1402 (1999) / Control of internal security services in Council of Europe member [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : states //http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta99/EREC1402.htm.
79. Kodeks karny. Kodeks postepowania karnego. Kodeks karny wykonawczy. – Gdansk, 2003. – S. 171.
80. *Kramer B.* Grundbegriffe des straf verfahrensrechts. 4 Aufi. Stuttgart. Verlagw. Kolihammer, 1999. – S. 29.

Кубрак П.М. Досудове провадження в кримінальному процесі за кримінально-процесуальним кодексом України 1961 року

У статті здійснено дослідження теоретичних і практичних питань розвитку та становлення інституту досудового слідства в кримінальному провадженні України у період 1958–2012 років.

Ключові слова: місце досудового слідства в системі органів кримінальної юстиції, кримінальне провадження, початок кримінального провадження, кримінально-процесуальне доказування, проблеми теорії та практики кримінального процесу.

Кубрак П.Н. Досудебное производство в уголовном процессе за уголовно-процессуальным кодексом Украины 1961 года

В статье осуществлено исследование теоретических и практических вопросов развития и становлений института предварительного расследования в уголовном судопроизводстве Украины в период 1958–2012 годов.

Ключевые слова: место досудебного расследования в системе органов уголовной юстиции, начало уголовного производства, уголовно-процессуальное доказывание, проблемы теории и практики уголовного процесса.

Kubrak P. Pretrial Procedure in Criminal Proceedings under Code of Criminal Proceedings of Ukraine of 1961

In the article, theoretical and practical issues of the development and establishment of the institute of the preliminary investigation in the criminal proceedings of Ukraine in the period since 1958 up to 2012 are researched.

Keywords: Place of the Pretrial Investigation in the System of Criminal Justice Bodies; Beginning of the Criminal Proceedings; Criminal Procedural Proving; Problems of the Theory and Practice of Criminal Process

Стаття надійшла до редакції 06.04.2017.

**Видавничо-редакційна рада і редакційна колегія журналу
«Юридична наука», колектив ВНЗ «Національна академія управління»
вітає з Днем народження дійсного члена (академіка) НАПрН України**

ГЕТЬМАНА АНАТОЛІЯ ПАВЛОВИЧА!

Народився 18 липня 1958 року у с. Зідьки Зміївського району Харківської обл. У 1983 р. закінчив Харківський юридичний інститут (нині – Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»). Протягом 1983–1986 рр. навчався в аспірантурі цього ж закладу. З 1986 р. працював на посадах асистента, старшого викладача, доцента, заступника декана. З 1992 р. навчався в докторантурі Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». З 1995 р. працював начальником Управління планування та координації правових досліджень, а з 1998 р. по 2001 р. – головним вченим секретарем Академії правових наук України (нині – Національна академія правових наук України). У 2001–2007 рр. – проректор з навчальної роботи, а з 2007 р. і дотепер – проректор з наукової роботи Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого».

У 1986 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему: «Правове регулювання діяльності органів управління в сфері екології» (спеціальність 12.00.06), у 1995 р. – дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук на тему: «Еколого-процесуальна правова теорія: проблеми становлення і розвитку» (спеціальність 12.00.06). Науковий ступінь доктора юридичних наук присуджено у 1995 році. Вчене звання професора присвоєно у 1997 році. Обраний членом-кореспондентом у 2000 р., дійсним членом (академіком) Академії правових наук України (нині – Національна академія правових наук України) – у 2004 році.

Напрями наукових досліджень – методологія науки екологічного права, еколого-процесуальне право, екологічні права людини, імплементація міжнародних стандартів у національне екологічне законодавство України, земельне право. Опублікував понад 200 наукових праць, серед яких: «Процессуальные

нормы и отношения в экологическом праве» (1994), «Екологічне право України: Загальна частина» (у співавт., 1995), «Екологічне право України: Особлива частина» (у співавт., 1996), «Вступ до теорії еколого-процесуального права» (1998), «Екологічний контроль: питання теорії і практики» (у співавт., 1999), «Екологічне право України: Підручник» (у співавт., 2001), «Земельний кодекс України: Коментар» (у співавт., 2002). «Земельний кодекс України: Науково-практичний коментар» (у співавт., 2003), «Регіональний екологічний контроль: теорія правового регулювання» (2004), «Екологічне право України: Підручник» (за заг. ред., 2005), «Законодавство України про довкілля: Збірник у 2 т.» (2006), «Екологічне право України в запитаннях та відповідях: Навчальний посібник» (2007), «Земельний кодекс України: Коментар» (2007), «Екологічне право України: Академічний курс: Підручник» (2008), «Правова система України: історія, стан та перспективи: У 5 т. Т. 4» (у співавт., 2008), «Науково-практичний коментар Закону України «Про охорону атмосферного повітря» (2011), «Податковий кодекс України: постатейний коментар: у 2-х ч.» Ч. 2 (2011), «Конституція України. Науково-практичний коментар 2-ге видання» (у співавт., 2011), «Договір як універсальна правова конструкція: монографія» (2012), «Філософія правового виховання: навч. посібник» (2012), «Навчально-методичний посібник для практичних занять та самостійної роботи з навчальної дисципліни «Екологічне право»» (2012), «Податковий кодекс України: науково-практичний коментар» (у співавт., 2012).

Член Конституційної Асамблеї України, Голова спеціалізованої вченої ради Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Член редколегії низки видань, зокрема журналу «Проблеми законності», «Бюлетень Національної служби посередництва і примирення», «Екологічний вісник України» та ін.

Підготував 13 кандидатів юридичних наук, 1 доктора юридичних наук. З 1998 р. – член, а з 2002 р. по 2007 р. голова Експертної ради з юридичних наук Вищої атестаційної комісії України, Голова спеціалізованої вченої ради Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. З 2014 р. Голова Експертної ради з питань проведення експертизи дисертацій МОН України з юридичних наук.

Заслужений діяч науки і техніки України (2003); лауреат премії імені Ярослава Мудрого (2003; 2009); стипендіат в галузі науки імені Василя Пилиповича Маслова (з правознавства) Харківської обласної державної адміністрації (2012); нагороджений Почесною грамотою Верховної Ради України (2009); Почесними грамотами Харківської обласної державної адміністрації (2006, 2008), Харківської міської ради (2008, 2013); відомчими нагородами: «Почесним знаком – пам'ятна медаль «10 років МВС України» (2001); відзнакою МВС України «За сприяння органам внутрішніх справ України» (2005, 2010); почесною відзнакою Міністерства закордонних справ України III ступеня (2008); відзнакою Союзу юристів України «Видатний юрист України» (2010); Почесним знаком Української секції Міжнародної поліцейської асоціації (2011); відзнакою МАРТІС «Золота Фортуна» (2011); цінним подарунком Служби безпеки України (2011); Почесним званням Союзу юристів України

«Видатний юрист України» (2013); лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки (2012); нагороджений орденом «За заслуги» III ступеня (2013).

Колектив ВНЗ «Національна академія управління», редакційна рада і редакційна колегія щиро вітає Анатолія Павловича Гетьмана з Днем народження, бажають йому міцного здоров'я, щастя, творчого та фізичного довголіття і подальших успіхів у його багатогранній діяльності.

З глибокою повагою

*Від імені колективу
«Національної
академії управління»
ректор С.А. ЄРОХІН*

*Головний редактор
наукового фахового журналу
«Юридична наука»,
перший проректор,
доктор юридичних наук, професор
В.К. Матвійчук*

**Видавничо-редакційна рада і редакційна колегія журналу
«Юридична наука», колектив ВНЗ «Національна академія управління»
вітає з Днем народження член-кореспондента НАПрН України**

ГОЛІНУ ВОЛОДИМИРА ВАСИЛЬОВИЧА!

Народився 28 липня 1935 року в с. Глобине Полтавської обл. У 1959 р. закінчив юридичний факультет Ленінградського університету ім. О.О. Жданова (нині — Санкт-Петербурзький державний університет). З 1959 р. — слідчий, старший слідчий Петроградського та Ленінського райвідділів міліції м. Ленінграда. З 1961 р. — адвокат, член президії Полтавської обласної колегії адвокатів (м. Кременчук), з 1969 р. — аспірант кафедри кримінального права Харківського юридичного інституту (нині — Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»), з 1972 р. — асистент, старший викладач, доцент, професор, а з 1996 р. — завідувач кафедри кримінології і кримінально-виконавчого права Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Завідувач сектору попередження злочинності неповнолітніх і молоді Інституту вивчення проблем злочинності Академії правових наук України (нині — Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України).

У 1972 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему: «Погашення та зняття судимості за радянським кримінальним правом» (спеціальність 12.00.08), у 1994 р. — дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук на тему: «Спеціально-кримінологічне попередження злочинності (теорія і практика)» (спеціальність 12.00.08). Науковий ступінь доктора юридичних наук присуджено у 1994 р., вчене звання професора присвоєно у 1997 році. Обраний членом-кореспондентом Академії правових наук України (нині — Національна академія правових наук України) у 2002 році.

Напрями наукових досліджень — розробка кримінологічних і кримінально-правових проблем спеціально-кримінологічного попередження злочи-

нів, попередження насильницьких злочинів проти особи, попередження насильства в сім'ї, злочинність неповнолітніх, бандитизм, судимість, віктимологія. Опублікував понад 180 наукових праць, серед яких: «Погашение и снятие судимости по советскому уголовному праву» (1979), «Работа органов внутренних дел, суда и прокуратуры по предупреждению преступности» (1981), «Криминологическая профилактика, предотвращение и пресечение преступлений» (1989), «Попередження злочинності правоохоронними органами» (1991), «Специально-криминологическое предупреждение преступлений» (1992), «Попередження тяжких насильницьких злочинів проти життя й здоров'я особи» (1997), «Злочинності — організовану протидію» (1998), «Сучасні проблеми насильницької злочинності проти особи і її попередження» (у співавт., 1999), «Злочини проти особистої волі людини та їх попередження» (2002), «Криминологія: Загальна та Особлива частини» (у співавт., 2003, 2009), «Криминологічні та кримінально-правові проблеми боротьби з бандитизмом» (2004), «Судимість» (2006), «Криминологічні проблеми попередження злочинності неповнолітніх у великому місті: досвід конкретно-соціологічного дослідження» (2006), «Курс лекцій з криминології» (2006), «Запобігання злочинності в Україні (у співавт., 2007), «Потерпілий від злочину (міждисциплінарне правове дослідження)» (у співавт., 2008); «Правова система України: історія, стан та перспективи: у 5 т.» Т. 5 (у співавт., 2008), «Правовая система Украины: история, состояние и перспективы: в 5 т.» Т. 5 (у співавт., 2011), «Державне програмування і регіональне планування заходів запобігання злочинності в Україні» (у співавт., 2012).

Бере активну участь у розробці проектів законів України, серед яких: «Про попередження насильства у сім'ї», «Про боротьбу з тероризмом в Україні», «Про основні засади запобігання та протидії корупції в Україні», «Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо підвищення рівня захисту прав засуджених осіб» тощо.

Заслужений діяч науки і техніки України (2004), нагороджений Почесною грамотою Кабінету Міністрів України (2004), медаллю «Ветеран праці» (1993), лауреат Премії імені Ярослава Мудрого (2011, 2012), лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки (2011).

Є членом редколегій наукових збірників «Проблеми законності» «Питання боротьби зі злочинністю», членом Координаційного бюро з криминології Національної академії правових наук України, спеціалізованої вченої ради Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого із захисту докторських і кандидатських дисертацій, а також координаційної ради по попередженню насильства в сім'ї Харківської обласної ради депутатів.

Нагороджений медаллю «Ветеран праці» (1989), Почесною грамотою Кабінету Міністрів України (2004). У 1995 р. його ім'я занесено до «Золотої книги Української юстиції». У 2005р. В. В. Голіна нагороджений «Почесною грамотою Кабінету Міністрів України», а у 2006 р. йому присвоєно почесне звання «Заслужений діяч науки і техніки України».

У жовтні 2008 р. проф. В.В. Голіна був нагороджений Почесною грамотою Харківської обласної організації Союзу юристів України за активну участь в діяльності Харківської обласної організації Союзу юристів України, сумлін-

ну та плідну працю, високий професіоналізм, компетентність та з нагоди професійного свята – Дня юриста. В листопаді 2008 р. нагороджений Почесною грамотою ректора Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого за значні успіхи в навчальній роботі. В жовтні 2009 р. нагороджений Почесною грамотою начальника Головного Управління МВС України в Харківській області за вагомий особистий внесок у справу боротьби зі злочинністю, зміцнення правопорядку і плідну працю.

Окрім того, В.В. Голіна – обласний стипендіат в галузі науки ім. В.П. Маслова (2010), має пам'ятний нагрудний знак військово-юридичного факультету НУ «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» (2011), також є лауреатом Державної премії України у галузі науки і техніки (2011); тричі Лауреатом Премії імені Ярослава Мудрого (у номінаціях за видатні досягнення в науково-дослідницькій діяльності з проблем правознавства (2011), у номінації за найкращий підручник «Кримінологія» (2012), у номінації «За видатні заслуги в галузі підготовки юридичних кадрів» (2015));

В.В. Голіна нагороджений подякою Голови Харківської державної адміністрації за вагомий внесок у розвиток освіти і науки, підготовку висококваліфікованих спеціалістів, багаторічну сумлінну працю та активну науково-педагогічну діяльність (2012); дипломом Всеукраїнського видавничого проекту «Науково-освітній потенціал України» за вагомий особистий внесок у розвиток вітчизняної освіти і науки. Наказом ДПСУ № 668/ОД-13 від 15.11.2013 нагороджений відомчою пам'ятною відзнакою – знаком «Державна пенітенціарна служба України». В.В. Голіна має почесний знак (орден) III ступеня за відзнаку заслуг перед університетом (30.06 2015р.); почесний знак (орден) II ступеня з нагоди ювілею (28.07 2015р.); має відомчі відзнаки, почесні грамоти, подяки, дипломи.

Колектив ВНЗ «Національна академія управління», редакційна рада і редакційна колегія щиро вітає Анатолія Павловича Гетьмана з Днем народження, бажають йому міцного здоров'я, щастя, творчого та фізичного довголіття і подальших успіхів у його багатогранній діяльності.

З глибокою повагою

*Від імені колективу
«Національної
академії управління»
ректор С.А. ЄРОХІН*

*Головний редактор
наукового фахового журналу
«Юридична наука»,
перший проректор,
доктор юридичних наук, професор
В.К. Матвійчук*

Видавничо-редакційна рада і редакційна колегія журналу
«Юридична наука», колектив ВНЗ «Національна академія управління»
вітає з Днем народження члена-кореспондента НАПрН України

ТУЛЯКОВА ВЯЧЕСЛАВА ОЛЕКСІЙОВИЧА!

Народився 28 липня 1961 року в м. Одесі. У 1983 р. закінчив юридичний факультет Одеського державного університету ім. І.І. Мечникова, де залишився працювати і пройшов шлях від аспіранта до завідувача кафедри кримінального права. Продовжує працювати і сьогодні на посаді проректора з міжнародних зв'язків Національного університету «Одеська юридична академія».

У 2001 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук на тему: «Вчення про жертву злочину: соціально-правові основи» за спеціальністю 12.00.08. Вчене звання професора присвоєне у 2003 році. Обраний членом-кореспондентом Національної академії правових наук України у 2010 році.

Напрями наукових досліджень: загальні засади кримінально-правової доктрини, потерпілий у кримінальному праві, міжнародна кримінальна юстиція. Автор понад 110 наукових праць, серед яких: «Виктимология (социальные и криминологические проблемы)» (2000), «Правничий довідник для професійних суддів» (у співавт., 2007), «Криминологія» (у співавт., 2003), «Кваліфікація злочинів» (у співавт., 2008), «Виктимність як криминогенний чинник» (1995), «Коррупция и суды: функциональный анализ» (2003), «Французький досвід для українських суддів» (у співавт., 2004), «Перспективи розвитку кримінально-правового регулювання» (2006), «Шляхи розвитку сучасного кримінального права» (2006), «Призначення покарання в судовій практиці. Навчально-методичний посібник.» (у співавт., 2011), «Кримінальний проступок у доктрині та законодавстві: монографія» (2012), «Сучасна теорія кримінального права. Навчально-методичний посібник» (у співавт., 2012), «Кримінальний кодекс України в анекдотах та карикатурах. Навчальний посібник» (у співавт., 2012). Деякі праці видані іноземними мовами. Під науковим керівництвом вченого захищено 11 кандидатських дисертацій.

Брав участь у підготовці ряду проектів законів України у складі робочих груп Міністерства юстиції України, Адміністрації Президента України. Серед найбільш важливих законопроектів такі: «Про відмивання коштів, здобутих злочинним шляхом», «Про охорону прав потерпілих від злочинів», «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України», брав участь у проведенні наукових експертиз проектів законів України.

Є членом Наукової ради Європейської асоціації публічного права, спеціалізованих вчених рад Львівського національного університету імені Івана Франка, Національного університету «Одеська юридична академія», Міжнародного гуманітарного університету. Член редколегії збірника наукових праць Одеської національної юридичної академії «Актуальні проблеми держави і права», часопису «Кримінальне право», часопису «Адвокат».

Заслужений діяч науки і техніки України (2011). З 2012 року – суддя ad hoc Європейського суду з прав людини.

Нагороджений: Почесною грамотою Міністерства освіти і науки України (2004 р.); Почесною грамотою Верховної Ради України (2013 р.).

Проректор з міжнародних зв'язків Національного університету «Одеська юридична академія».

Колектив ВНЗ «Національна академія управління», редакційна рада і редакційна колегія щиро вітає Анатолія Павловича Гетьмана з Днем народження, бажають йому міцного здоров'я, щастя, творчого та фізичного довголіття і подальших успіхів у його багатогранній діяльності.

З глибокою повагою

*Від імені колективу
«Національної
академії управління»
ректор С.А. ЄРОХІН*

*Головний редактор
наукового фахового журналу
«Юридична наука»,
перший проректор,
доктор юридичних наук, професор
В.К. Матвійчук*

Науковий юридичний фаховий журнал «Юридична наука» вітає всіх читачів, авторів, симпатиків журналу та уєвєє народ України зі святєм Івана Купала!

*Встречи на грани миров,
Где-то у Вод Пробуждения,
И на обрывках снов
Вижу миров творения.*

*Каплями рос трава
Смотрит в лазоревы дальности,
Летом пахнула Земля
В той, соль-мажорной тональности...*

*Что в небесах звеня,
Песней взовьётся неистовой,
Арфы эльфийской струна
Дарит нам радости чистые.*

*А в облака над Землёй
Манят волшебные гавани,
Вновь каравеллы зовут
В Земли Далёкого Запада.*

*А на лугах трава
Шелком вздымается, волнами,
Рожь в волошковых мечтах
Тянется к небу высокому.*

*Лес в полудрёме стоит,
Манит прохладой рассветною,
Папоротник дрожит,
Алым в алмазах соцветием.*

*Я пробегу тропой
Что меж ручьёв теряется,
Дальний малиновки зов,
Дверь в волшебство отворяется...*

*Вот и Калиновъй мост,
Вот и река Смородинка,*

*Через тумановый плёс -
В царство ЕдинорОгово...*

*Там соберу рассвет
В пригоршни, и созвездия,
Солнца дрожащий Луч,
Лунный — серебристого Месяца*

*И заварю настой
С травами и кореньями,
Вытей, желанный мой,
Жизни напитков, бессмертия...*

*И потечет волна
Силой по жилам огненной,
- Дивная сон-трава
Счастье в судьбе напорочила!*

*Ты пробудись скорей,
Видишь, уж Солнца зарево,
Там, на границе теней
Папоротник неувядающий.*

*Ты не теряй мечты,
Слушай Звезду заветную,
Там, за мирами найдёшь
Папороть первоцветную.*

(писано в ночь накануне Ивана Купалы, в славный год 2017 от Р.Х.)
© Copyright: Инга Хар, 2017

ЮРИДИЧНА НАУКА

JURIDICAL SCIENCE

НАУКОВИЙ ЮРИДИЧНИЙ ЖУРНАЛ

ЗАПРОШУЄМО ДО СПІВРОБІТНИЦТВА

Вищий навчальний заклад «Національна академія управління» видає з 2010 року періодичний науковий юридичний журнал «Юридична наука». Журнал внесено в оновлений перелік фахових видань з юридичних наук постановою Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України № 153 від 14.02.2014, крім того, журнал 20 квітня 2011 року зареєстровано в Міжнародному центрі періодичних видань (ISSN International Centre м. Парижі); журнал зареєстровано та проіндексовано у таких міжнародних наукометричних каталогах і базах даних: Index Copernicus – з 1 січня 2014 року; Safetylit – з 17 серпня 2016 року.

З моменту свого заснування журнал став сполучною ланкою між науковцями і практиками, які працюють у науково-дослідних закладах, вищій школі, юриспруденції, державних установах України і зарубіжжя, між усіма тими, хто переймається проблемами розвитку юридичної науки, європейськими інтеграційними прагненнями. Журнал має на меті пропагувати публікації авторів як всередині держави Україна, так і за кордоном, а тому в списку поданих джерел має бути не менше п'яти англомовних посилань. Активна участь у наукових публікаціях на шпальтах журналу сприяє розвитку фундаментальних і прикладних досліджень з усіх напрямків юридичних наук, посиленню впливу права на вирішення правових, політичних, соціальних, екологічних, організаційних та інших проблем розвитку суспільства, держави, входженню України в європейський і світовий простір.

Журнал є дуже цікавим для науковців, докторантів, аспірантів, здобувачів, студентів, національного господарства, працівників правоохоронних органів, суддів, державних службовців і всіх тих, хто цікавиться правом.

РУБРИКИ ЖУРНАЛУ «ЮРИДИЧНА НАУКА»

- Загальні проблеми розвитку юридичної науки
- Методологія сучасної юридичної науки
- Питання теорії прав людини та правої держави
- Теорія та історія держави і права
- Філософія та соціологія права
- Міжнародне право. Право Європейського Союзу та порівняльне правознавство
- Конституційне право
- Адміністративне, фінансове, податкове право та адміністративне судочинство
- Цивільне, сімейне, міжнародне приватне право та цивільне процесуальне право
- Національна безпека та військове право
- Кримінальне право, кримінологія, кримінально-виконавче право; кримінальне процесуальне право та криміналістика
- Судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність
- Господарське та господарське процесуальне право
- Земельне, аграрне та екологічне право
- Трудове право та право соціального захисту

Періодичність видання — 12 разів на рік. Журнал видається українською, російською, англійською мовами, анотації — українською, російською й англійською мовами. Матеріали, що надходять для публікації в журналі, проходять рецензування членами редакційної колегії, розглядаються та рекомендуються Вченою радою ВНЗ «Національна академія управління».

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:

Україна, 03151, м. Київ, вул. Ушинського, 15,

e-mail: har_2008@ukr.net

<http://legal.nam.edu.ua/about.html>

JURIDICAL SCIENCE

SCIENTIFIC JOURNAL OF LAW

WELCOME TO COOPERATE

Higher education institution «National Academy of Management» issues since 2010 periodic research legal journal «Juridical science».

The journal is included in the updated list of professional publications on legal sciences Resolution Certifying Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine №153 from 02.14.2014.

Since its inception, the magazine has become a link between academics and practitioners who work in research institutions, higher education, jurisprudence, public institutions in Ukraine and abroad, between all those involved in the development of legal science, European integration aspirations. The magazine aims to promote the publication of authors both within the State of Ukraine and abroad, and so the list provided by the source must be at least five English-language references.

Active participation in scientific publications in the journal promotes the development of basic and applied research in all areas of juridical sciences, strengthening the influence of the right to address the legal, political, social, environmental, organizational and other problems of society, the state, the entry of Ukraine into the European and world space.

The magazine is very interesting for scientists, doctoral students, graduate students, applicants, law enforcement officials, judges, civil servants and all those who are interested in law.

JOURNAL HEADLINES:

- Common problems of development juridical science
- The methodology of modern juridical science
- Problems in the theory of human rights and law-governed state
- Theory and History of State and Law
- Philosophy and Sociology of Law
- International law. European Union Law and comparative jurisprudence
- Constitution Law
- Administrative, financial, tax law and administrative proceedings
- Civil, family, private international law and civil procedure law
- National security and military law
- Criminal law, Criminology, Criminal Executive Law, Criminal Procedural Law and Criminalistics
 - Forensic examination; operatively-search activity
 - Commercial law and Commercial procedure law
 - Statewide, agricultural and environmental law
 - Labor Law and Social Security Law

Periodicity – 12 times a year. The magazine is published in Ukrainian, Russian, English languages, annotations – Ukrainian, Russian and English.

Materials submitted for publication in the journal are reviewed by members of the editorial board, reviewed and recommended by the Academic Council of the University of «National Academy of Management».

<http://legal.nam.edu.ua/about.html>

НАУКОВИЙ ЮРИДИЧНИЙ ЖУРНАЛ «ЮРИДИЧНА НАУКА»

УДК 34

Заснований 28.02.2011. Виходить щомісяця.

Свідоцтво про реєстрацію: серія КВ № 20692-10492 ПР від 28.04.2014.

ISSN 2222-5374

Журнал 20 квітня 2011 року зареєстровано в Міжнародному центрі періодичних видань (ISSN International Centre, м. Париж), також журнал зареєстровано та проіндексовано у таких міжнародних наукометричних каталогах і базах даних: Index Copernicus – з 01 січня 2014 року; Safetylit – з 17 серпня 2016 року; Social Science Research Network (SSRN) – з 17 жовтня 2016 року.

Наказом Міністерства освіти і науки № 153 від 14.02.2014 «Про затвердження рішень Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки щодо діяльності спеціалізованих вчених рад від 14 лютого 2014 року», відповідно до підпунктів 35 і 36 пункту 4 Положення про Міністерство освіти і науки України, затвердженого Указом Президента України від 25 квітня 2013 року № 240, Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567, Положення про спеціалізовану вчену раду, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 14 вересня 2011 року № 1059, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України від 10 жовтня 2011 року за № 1170/19908, Положення про атестаційну колегію Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 14 вересня 2011 року № 1059, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України від 10 жовтня 2011 року за № 1169/19907, Порядку формування Переліку наукових фахових видань України, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 17 жовтня 2012 року № 1111, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України від 02 листопада 2012 року за № 1850/22162, та на підставі рішення Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України №153 від 14 лютого 2014 року науковий юридичний журнал «ЮРИДИЧНА НАУКА» включений до Переліку наукових фахових видань України згідно зі списком.

ЗАСНОВНИК І ВИДАВЕЦЬ:

Вищий навчальний заклад «Національна академія управління»
Україна, 03151, м. Київ, вул. Ушинського, 15.

Голова редакційно-видавничої ради С.А. Єрохін.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4714 від 23.04.2014.

Головний редактор: Матвійчук Валерій Костянтинович,

доктор юридичних наук, професор, заслужений працівник народної освіти України,
перший проректор ВНЗ «Національна академія управління».

Заступник головного редактора: Харь Інна Олексіївна,

кандидат юридичних наук, доцент, заступник завідувача кафедри кримінального права,
кримінології, цивільного та господарського права ВНЗ «Національна академія управління».

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:

Україна, 03151, м. Київ, вул. Ушинського, 15
Тел.: (044) 242-10-84; (044) 242-10-74

**З приводу публікації статей авторам необхідно звертатися до секретаря журналу
Савенкової Тетяни Гаріївни**

E-mail: tanya_saven@ukr.net

E-mail: tanya_saven@ukr.net; har_2008@ukr.net

www.legal.nam.edu.ua.

ВИМОГИ ДО НАУКОВИХ ПУБЛІКАЦІЙ

Відповідно до постанови президії Вищої атестаційної комісії України №7D05/1 від 15 січня 2003 року «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» наукова стаття повинна бути актуальною, з виразно окресленою проблематикою, містити наукові положення, розроблені особою автором, висновки про наукове та практичне значення наукової розробки.

Стаття має включати такі необхідні елементи:

1. Визначення УДК (вказати назву галузі права).
 2. Назва статті (англійською, українською та російською мовами).
 3. Ініціали і прізвища авторів англійською, українською та російською мовами.
 4. Анотацію англійською, українською та російською мовами.
 5. Ключові слова (5–6 слів/ключових словосполучень англійською, українською та російською мовами).
 6. Структура текстової частини:
 - постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими практичними завданнями;
 - визначення окремих питань, що не вирішені в обраній для дослідження проблемі;
 - аналіз останніх досліджень і публікацій, на які спирається автор;
 - формулювання цілей статті;
 - виклад основних обґрунтованих результатів дослідження;
 - висновки з даного дослідження;
 - внутрішня структуризація (розділи з назвами або виділені частини).
- У статті повинно бути не менше 15 посилань. Посилання на ту чи іншу працю у тексті повинні позначатися в дужках за порядковим номером цієї праці в списку використаних джерел з вказівкою на відповідну сторінку (3, с. 12).
- Список використаних джерел у кінці статті складається відповідно до вимог державного стандарту України ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання». Крім того, у списку джерел має бути не менше 5 англомовних посилань.
 - Після списку використаних джерел подаються анотації та ключові слова трьома мовами (українська, російська, англійська).
 - Анотації мають містити: прізвище та ім'я автора, назву статті відповідними мовами. Крім того, звертаємо увагу авторів на те, що обов'язково повинна бути анотація англійською мовою на півтори сторінки А-4 (окремим файлом).
 - Англійський текст повинен бути оформлений на фаховому рівні володіння мовою. У разі подання тексту, перекладеного, наприклад, через Інтернет-перекладач (Google тощо), або нефахово, стаття не буде прийнята до публікації.

• **Файл зі статтею та анотацією англійською мовою до статті надсилається у такому форматі:**

- а) на початку імені ставиться номер журналу (11, 4, 7 тощо);
- б) через крапку після номера ставиться скорочення року (14, 15 тощо);
- в) нижнє підкреслення (_) потім тип документа **note** – анотація або **topic** – стаття;
- г) після цього нижнє підкреслення (яке розділяє шифр з ім'ям автора), потім прізвище автора та ініціали англійською мовою.

Приклад: **11.14_note_Olenenko A.doc** (де «note» – позначення анотації) або **11.14_topic_Olenenko A.doc**. (де topic – позначення статті).

• Загальний обсяг публікації (назва статті, відомості про автора, текст статті, використані матеріали, анотація, ключові слова) не повинен перевищувати 20–30 тис. знаків, як виняток, не більше 40 тис. знаків.

До наукової статті необхідно додавати:

- електронний варіант статті у форматі MS Word (docx або doc);
- інформаційну довідку про автора українською та англійською мовами: прізвище, ім'я, по батькові (повністю), науковий ступінь, вчене звання, місце роботи і посада, поштова адреса, контактний телефон;
- заява з підписами автора (-ів) про те, що надіслана стаття не друкувалася і не подана до будь-яких інших видань;
- фото автора (-ів) у форматі jpg, tif;
- якісні ілюстративні матеріали з назвою та нумерацією, придатні для сканування;
- витяг з протоколу засідання кафедри про рекомендацію статті до друку, засвідчений належним чином (до статей кандидатів наук, аспірантів, ад'юнктів і здобувачів наукового ступеня).
- Стаття, подана до редакції без дотримання зазначених вимог, опублікуванню не підлягає.
- *До уваги авторів: при поданні статті обов'язково вказувати коротко відомості про автора, телефон та власний e-mail для зручності зв'язку.*

Редакція залишає за собою право на рецензування, редагування, скорочення і відхилення статей. За достовірність поданої інформації відповідальність несе автор.

Гонорар за публікацію не сплачується.

Передрук опублікованих матеріалів журналу здійснюється тільки з дозволу автора і редакції.

Надані матеріали не повертаються.

**ВНЗ «НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ»
НАУКОВИЙ ЮРИДИЧНИЙ ЖУРНАЛ «ЮРИДИЧНА НАУКА»**

03151, м. Київ, вул. Ушинського, 15
Тел.: (044) 242-10-84; (044) 242-10-74

НАУЧНЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ «ЮРИДИЧЕСКАЯ НАУКА»

УДК 34

Основан 28.02.2011. Выходит ежемесячно.

Свидетельство о регистрации: серия КВ № 20692-10492 ПР от 28.04.2014.

ISSN 2222-5374

Журнал 20 апреля 2011 года зарегистрирован в Международном центре периодических изданий (ISSN International Centre, г. Париж), также журнал зарегистрирован и проиндексирован в таких международных наукометрических каталогах и базах данных:

Index Copernicus – с 01 января 2014 года; Safetylit – з 17 августа 2016 года;

Social Science Research Network (SSRN) – с 17 октября 2016 года.

Приказом Министерства образования и науки № 153 от 14.02.2014 «Об утверждении решений Аттестационной коллегии Министерства образования и науки относительно деятельности специализированных ученых советов от 14 февраля 2014 года», в соответствии с подпунктами 35 и 36 пункта 4 Положения о Министерстве образования и науки Украины, утвержденного Указом Президента Украины от 25 апреля 2013 года № 240, Порядка присуждения научных степеней и присвоения ученого звания старшего научного сотрудника, утвержденного постановлением Кабинета Министров Украины от 24 июля 2013 года № 567, Положения о специализированном ученом совете, утвержденного приказом Министерства образования и науки, молодежи и спорта Украины от 14 сентября 2011 года № 1059, зарегистрированного в Министерстве юстиции Украины от 10 октября 2011 года под № 1170/19908, Положения об аттестационной коллегии Министерства образования и науки, молодежи и спорта Украины, утвержденного приказом Министерства образования и науки, молодежи и спорта Украины от 14 сентября 2011 года № 1059, зарегистрированного в Министерстве юстиции Украины от 10 октября 2011 года под № 1169/19907, Порядком формирования Перечня научных профессиональных изданий Украины, утвержденного приказом Министерства образования и науки, молодежи и спорта Украины от 17 октября 2012 года № 1111, зарегистрированного в Министерстве юстиции Украины от 2 ноября 2012 года под № 1850/22162, и на основании решения Аттестационной коллегии Министерства образования и науки Украины № 153 от 14 февраля 2014 года научный юридический журнал «ЮРИДИЧЕСКАЯ НАУКА» включен в Перечень научных профессиональных изданий Украины согласно списку.

УЧРЕДИТЕЛЬ И ИЗДАТЕЛЬ:

Высшее учебное заведение «Национальная академия управления»
Украина, 03151, г. Киев, ул. Ушинского, 15.

Председатель редакционно-издательского совета С.А. Ерохин.

Свидетельство субъекта издательского дела ДК № 4714 от 23.04.2014.

Главный редактор: Матвейчук Валерий Константинович,

доктор юридических наук, профессор, заслуженный работник народного образования Украины, первый проректор ВНЗ «Национальная академия управления».

Заместитель главного редактора: Харь Инна Алексеевна,

кандидат юридических наук, доцент, заместитель заведующего кафедрой уголовного права, криминологии, гражданского и хозяйственного права ВУЗ «Национальная академия управления».

АДРЕС РЕДАКЦИИ:

Украина, 03151, г. Киев, ул. Ушинского, 15

Тел.: (044) 242-10-84; (044) 242-10-74

**По поводу публикации статей авторам необходимо связываться
с секретарем журнала**

Савенковой Татьяной Гариевной

E-mail: tanya_saven@ukr.net

E-mail: tanya_saven@ukr.net; har_2008@ukr.net

www.legal.nam.edu.ua

ТРЕБОВАНИЯ К НАУЧНЫМ ПУБЛИКАЦИЯМ

В соответствии с постановлением президиума Высшей аттестационной комиссии Украины № 7D05/1 от 15 января 2003 года «О повышении требований к профессиональным изданиям, внесенных в перечень ВАК Украины» научная статья должна быть актуальной, с отчетливо очерченной проблематикой, содержать научные положения, разработанные лично автором, выводы о научном и практическом значении научной разработки.

Статья должна включать следующие необходимые элементы:

1. Определение УДК (указать название отрасли права).
2. Название статьи (на английском, украинском и русском языках).
3. Инициалы и фамилии авторов на английском, украинском и русском языках.
4. Аннотация на английском, украинском и русском языках.
5. Ключевые слова (5–6 слов / ключевых словосочетаний на английском, украинском и русском языках).

6. Структура текстовой части:

- постановка проблемы в общем виде и ее связь с важными практическими задачами;
- определение отдельных вопросов, не решенных в выбранной для исследования проблеме;
- анализ последних исследований и публикаций по рассматриваемой проблеме;
- формулировка целей статьи;
- изложение основных обоснованных результатов исследования;
- выводы из данного исследования;
- внутренняя структуризация (разделы с названиями или выделенные части).

• В статье должно быть не менее 15 ссылок. Ссылки на ту или иную работу в тексте должны обозначаться в скобках за порядковым номером этой работы в списке литературы с указанием на соответствующую страницу ([3, с. 12]).

• Список использованных источников в конце статьи составляется в соответствии с требованиями государственного стандарта Украины ДСТУ ГОСТ 7.1: 2006 «Система стандартов по информации, библиотечному и издательскому делу. Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления». Кроме того, в списке источников должно быть не менее пяти англоязычных ссылок.

• После списка литературы подаются аннотации и ключевые слова на трех языках (украинский, русский, английский).

• Аннотации должны содержать: фамилию и имя автора, название статьи на соответствующих языках. Кроме того, обращаем внимание авторов на то, что обязательно должна быть аннотация на английском языке на полторы страницы А-4 (отдельным файлом).

• Английский текст должен быть оформлен на профессиональном уровне владения языком. В случае подачи текста, переведенного, например, через Интернет-переводчик (Google и т.п.), либо непрофессионально, статья не будет принята к публикации.

• Файл статьи и аннотации на английском языке со статьей пересылать в таком формате:

- а) в начале имени ставится номер журнала (11, 4, 7 и т.д.);
- б) через точку после номера ставится сокращение года (14, 15 и т.д.);
- в) нижнее подчеркивание (_) затем тип документа note – аннотация или topic – статья;
- г) после нижнее подчеркивание (которое разделяет шифр с именем автора), затем фамилия автора и инициалы на английском языке.

Пример: 11.14_note_Olenenko A.doc (где «note» – обозначение аннотации) или 11.14_topic_Olenenko A.doc. (где topic – обозначение статьи).

• Общий объем публикации (название статьи, сведения об авторе, текст статьи, использованные материалы, аннотации, ключевые слова) не должен превышать 20–30 тыс. знаков, в порядке исключения, не более 40 тыс. знаков.

К научной статье необходимо предоставить:

- электронный вариант статьи в формате MS Word (docx или doc);
- информационную справку об авторе на украинском и английском языках;
- фамилия, имя, отчество (полностью), научная степень, ученое звание, место работы и должность, почтовый адрес, контактный телефон;
- заявление с подписями автора (ов) о том, что присланная статья не публиковалась и не подана в любые другие издания;
- фото автора (ов) в формате jpg, tif;
- качественные иллюстративные материалы с названием и нумерацией, пригодные для сканирования;
- выписку из протокола заседания кафедры о рекомендации статьи к печати, заверенную надлежащим образом (со статьями кандидатов наук, аспирантов, адъюнктов и соискателей ученой степени).
- Статья, представленная в редакцию без соблюдения указанных требований, опубликована не будет.
- При подаче статьи обязательно указывать кратко сведения об авторе, телефон и собственный e-mail для удобства связи.

Редакция оставляет за собой право на рецензирование, редактирование, сокращение и отклонение статей.

За достоверность представленной информации ответственность несет автор.

Гонорар за публикацию не оплачивается.

Перепечатка публикуемых материалов журнала осуществляется только с разрешения автора и редакции.

Предоставленные материалы не возвращаются.

**ВУЗ «НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ УПРАВЛЕНИЯ»
НАУЧНЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ «ЮРИДИЧЕСКАЯ НАУКА»**

03151, м. Киев, ул. Ушинского, 15

Тел.: (044) 242-10-84; (044) 242-10-74

SCIENTIFIC JOURNAL OF LAW «JURIDICAL SCIENCE»

UDC 34

Founded in 28.02.2011. Goes out every month.

Certificate of Registration: KB № 20692-10492 series of PR 28.04.2014.

ISSN 2222-5374

Journal April 20, 2011 recorded in the International Center of Periodicals (ISSN International Centre, m. Paris), the magazine recorded and indexed in such international scientometric directories and databases:

Index Copernicus – from 1 January 2014; Safetylit – from 17 August 2016;

Social Science Research Network (SSRN) – 17 October 2016.

Ministry of Education and Science № 153 from 02.14.2014. «On approval of Attestation Collegium of the Ministry of Education decisions on the activities of specialized academic councils on February 14, 2014», according to points 35 and 36, paragraph 4 of the Ministry of Education and Science of Ukraine approved by the Decree of the President of Ukraine on April 25, 2013 № 240 Procedure for awarding academic degrees and awarding academic ranks of Senior Scientist, approved by the Cabinet of Ministers of Ukraine of 24 July 2013 № 567, Regulations on specialized academic council, approved by the Ministry of Education and Science, Youth and Sports of Ukraine on September 14, 2011 № 1059, registered in the Attestation Collegium of the Ministry of Justice of Ukraine October 10, 2011 by № 1170/19908, Regulation of the Certifying Board of the Ministry of Education, Youth and Sports of Ukraine, approved by the Ministry of Education, Youth and Sports of Ukraine from September 14, 2011 № 1059, registered with the decree of the Ministry of Justice of Ukraine on October 10, 2011 by № 1169/19907, procedure for formation of the list of scientific professional editions of Ukraine, approved by the Ministry of Education, Youth and Sports of Ukraine on October 17, 2012 year number 1111, registered with the Ministry of Justice of Ukraine November 2, 2012 by № 1850/22162, and based on the decision of the Attestation Collegium of the Ministry of Education on February 14, 2014 – № 153.

Scientific Law Journal «Juridical science» is included into the list of scientific professional editions of Ukraine according to the list.

Founder and Publisher:

Higher Educational Institution «National Academy of Management»
03151, Ukraine, Kyiv, Ushyns'koho Street, 15

Chairman of the Editorial and Publishing Council of SA Erokhin
subject of publishing certificate № 4714 of 23/04/2014.

Editor: Valery K., Matviychuk

Doctor of Law, Professor, Honored Worker of Education of Ukraine,
Vice-Chancellor of the University «National Academy of Management»

Deputy Editor: Inna A., Khar

Doctor of Law, Associate Professor, Deputy Head of the Department of Criminal Law, Criminology, Civil and Commercial Law of the National Academy of Management»

EDITORIAL OFFICE ADDRESS:

03151, Ukraine, Kyiv, Ushyns'koho Street, 15

Tel.: (044) 242-10-84; (044) 242-10-74

Regarding the publication of their article, the authors need to communicate with the secretary of the journal

Savenkova Tatiana

E-mail: tanya_saven@ukr.net

www.legal.nam.edu.ua

INSTRUCTIONS TO AUTHORS OF THE «JURIDICAL SCIENCE» JOURNAL NEW REQUIREMENTS FOR ARTICLES

Articles sent to the Editor of «Juridical science», according to the Presidium of the Higher Attestation Commission of Ukraine decree №7D05/1 dated January 15, 2003 «On increasing demands for specialized issues listed in HAC of Ukraine» should include the following:

- A scientific article should be relevant, with clearly defined problematic issues, include scientific positions developed by the author, the conclusions of scientific and practical importance of scientific work; including determination of UDC.

- The paper should include the following elements:
 - a problem and its relation to important scientific and practical tasks;
 - analysis of recent researches and publications on the issue to be considered;
 - definition of specific issues that are not solved in the problem for research chosen;
 - formulation of the objectives of the article;
 - summary of the main conclusions of the study;
 - conclusions of this study;
 - in the article should be no less than 15 references;
 - internal structure – sections with names or selected parts.
- Name, surname and title of the article in addition to the Ukrainian language should be also in English.

- References to this or that research should be placed in brackets according to the number of mentioning in the list of references with indication of appropriate page ([3, p. 12]).

A list of sources at the end of the article are compiled in accordance with International Standard of Ukraine DSTU GOST 7.1:2006 «A System of Standards on Information, Librarianship and publishing. A Bibliographic Notation. A Bibliographic Description. General Requirements and Rules of Composition». Also in the source list has to be at least 5 English language references.

- After he references are added abstracts and keywords in three languages (Ukrainian, Russian and English).

- Abstracts should include: an author's name, a title of the article in (Ukrainian, Russian and English) languages. The authors should pay attention that there should be an abstract in English and half a page A-4 (in a separate file).

- The English text should be executed at the professional level of language proficiency. In the case of a text translated, for example, through the Internet Translator (Google, etc.), or unprofessional, the article will not be accepted for publication.

The article and the abstract should be named:

1. issue number should be placed before the name (11, 4, 7, etc.);
2. dot after the number of issue you should place 2 last figures of the year (14, 15, etc.);
3. underscores (_), then the type of document note – abstract topic – Article;
4. after the title of the articles, underscores (which separate code with the author's name) you should place the author's last name, name in English and initials.

Example: 11.14_note_Olenenko A.doc (where «note» – markS annotations) or 11.14_topic _ Olenenko A.doc. (Where the topic – refer to the article).

- Publication (title, information about author, text, references, abstract, and keywords) should not exceed 20-30 000 signs.

Additions to the scientific article:

- An electronic version of the article in a format MS Word (docx or doc);
- Information about the author in Ukrainian and English (surname, first name, middle name (in full), academic degree, academic status, place of work and position, mailing address, telephone number);
- A statement signed by the author (s) that sent the article is had been not printed and have not given to any other editions;

- a photo of the author (s) in the format jpg, tif;

- Qualitative illustrative materials supplied by a name and number suitable for scanning;
- Extract from the minutes of the Department with recommendation of the article for publication, duly certified (for the Articles of Ph.D., graduate students and adjunct academic degree).

- An article submitted to the editor without complying with these requirements shall not be published.

- All the authors to note: when supplying article necessarily indicate a brief information about the author, telephone and your own e-mail to ease communication with authors.

Editors reserve the right to review, edit, and reduce decline articles.

For authenticity of the article the author is responsible for.

The royalties are not paid for the publication.

Reprints of published materials in the journal are made only with the permission of the author and the publisher.

Available materials are not returned.

**Higher education institution «National Academy of Management»
SCIENTIFIC JOURNAL OF LAW
«Juridical science»**

**03151, Ukraine, Kyiv, Ushyns'koho Street, 15
Тел.: (044) 242-10-84; (044) 242-10-74**